

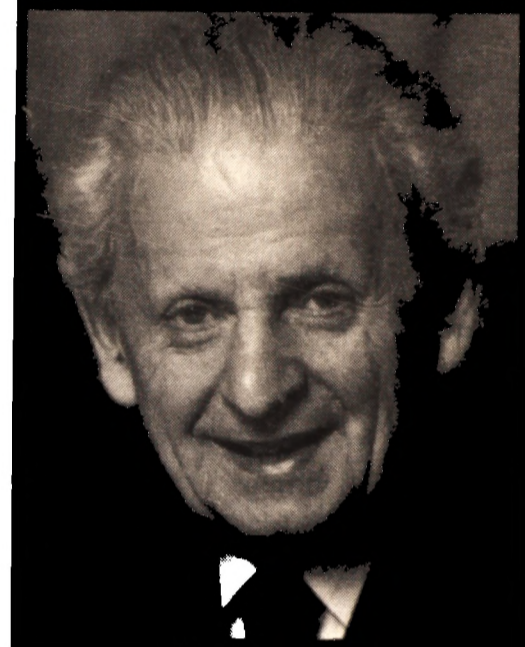
ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΑΝΤΙ

Περίοδος Β'
Τεύχος 595
Παρασκευή
5 Ιανουαρίου 1996
Δρχ. 400

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΛΕΒΙΝΑΣ

Η ηθική του άλλου
ανθρώπου

ΝΑ

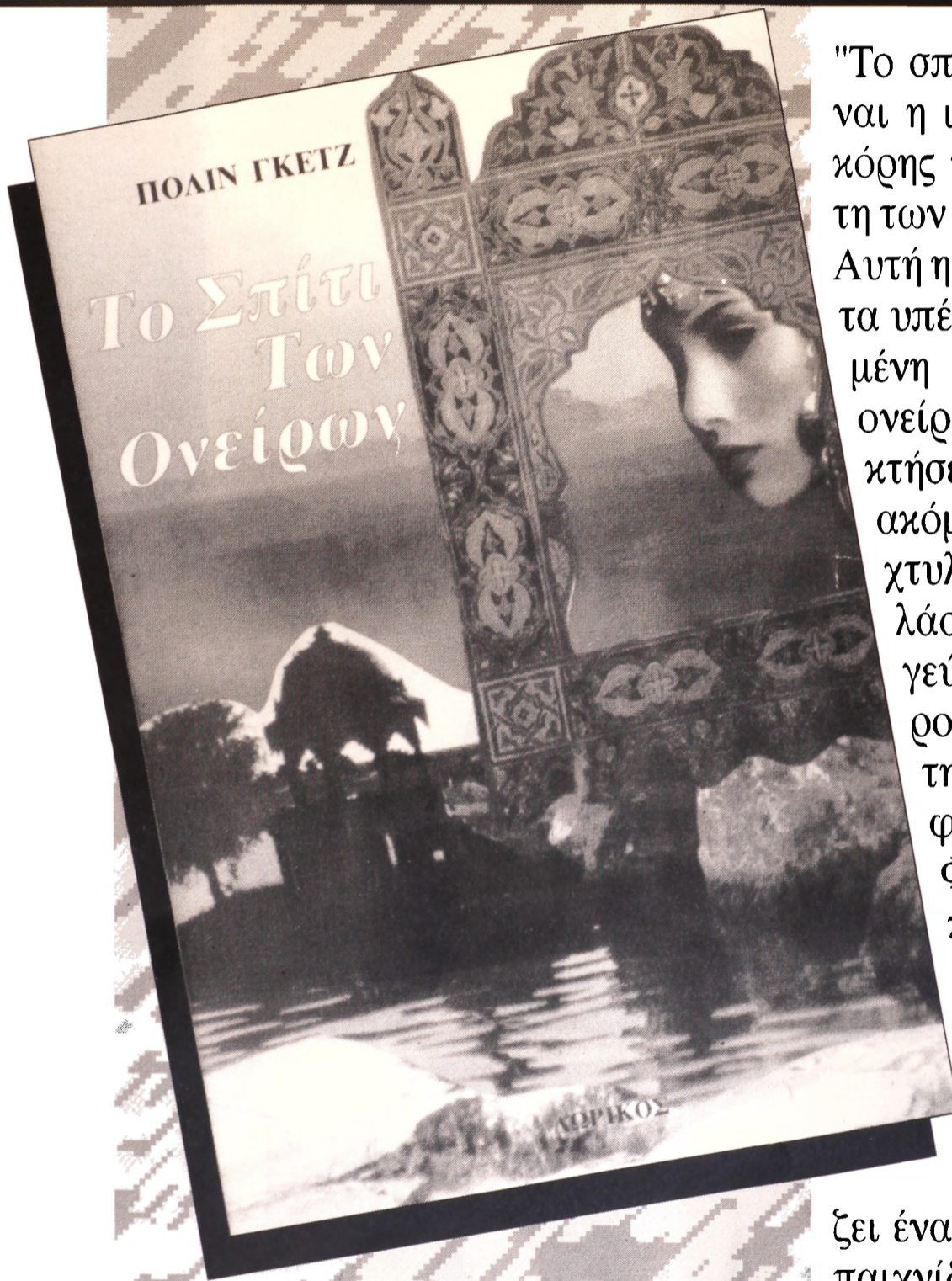
ΑΛΛΑΞΟΥΝ

ΟΛΑ!

Να αλλάξουν όλα. Και οι πολιτικοί συσχετισμοί, και το πολιτικό σκηνικό. Και οι πολιτικές που εφαρμόζονται. Και ο πρωθυπουργός που δεν υπάρχει. Και το πολιτικό σύστημα που σαπίζει στορογγυλοκαθισμένο στα αδιέξοδά του...»

Ο ΝΙΚΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΑΔΙΕΞΟΔΟ

ΠΟΛΙΝ ΓΚΕΤΖ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΟΝΕΙΡΩΝ

"Το σπίτι των ονείρων", είναι η ιστορία της Θου, της κόρης του παλιού στρατιώτη των Λίμπου.

Αυτή η παράφορη χωρική με τα υπέροχα μπλέ μάτια, χαμένη στο μεγαλείο ενός ονείρου, ξεκινάει να κατακτήσει τον κόσμο. Έχει ακόμα ανάμεσα στα δάχτυλα των ποδιών της τη λάσπη τού Ασουάτ τη γεύση του σκληρού μαύρου ψωμιού στο στόμα της και αδάμαστη απόφαση να επιβληθεί.

Φτάνει μέχρι τα ανάκτορα του Φαραώ, γίνεται η ερωμένη του, η παλλακίδα του. Και κάποτε μπλέκεται στο δίχτυ των συνωμοσιών και παίζει ένα σημαντικό ρόλο στο παιχνίδι των δολοπλοκιών και των αντιθέσεων ανάμεσα στο πανίσχυρο ιερατείο και τον Βασιλιά.

ΔΩΡΙΚΟΣ
ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 72 ΤΗΛ.: 3629675
Ζ. ΠΗΓΗΣ 29 ΤΗΛ.: 3303609, 3301866 FAX: 3301866

ΑΝΤΙ
ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

595

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

ΚΥΡΙΟ ΑΡΘΡΟ

editorial, σελ. 4

ΗΡΕΜΗ ΔΥΝΑΜΗ

Γιώργος Φιλδισάκος, σελ. 5

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟ

Αντίνωρ, σελ. 6

ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ

Σχόλια, σελ. 8

ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

Τύπος, ΜΜΕ, σελ. 11

ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ ΔΕΝ ΓΥΡΙΖΕΙ...

Αγύριτος, σελ. 21

ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΚΗΝΗ

Γεγονότα από τον κόσμο, σελ. 27

INTERNET

Δημήτρης Σκούφης, σελ. 34

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Επιστολές, σελ. 46

ΕΠΣΗΜΑΙΝΟΥΜΕ

Πολιτισμός, σελ. 49

ΚΑΙ ΤΑ ΛΟΠΑ

Ελένη Κολλιοπούλου, σελ. 66

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΝΑ ΑΛΛΑΞΟΥΝ ΟΛΑ! «Να αλλάξουν όλα. Και οι πολιτικοί συσχετισμοί, και το πολιτικό σκηνικό. Και οι πολιτικές που εφαρμόζονται. Και ο πρωθυπουργός που δεν υπάρχει. Και το πολιτικό σύστημα που σαπίζει στρογγυλοκαθισμένο στα αδιέξοδά του...». Άρθρο του **Νίκου Κωνσταντόπουλου**. ΣΕΛ. 12
ΠΑΡΑΒΙΑΖΟΝΤΑΣ ΦΥΣΙΚΟΥΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ. Ο Κρεμασινός, η ακέφαλη κυβέρνηση, η πολιτική κρίση. Γράφει ο **Τάσος Παππάς**. ΣΕΛ. 14.
ΕΠΙΤΕΛΟΥΣ, ΤΕΛΟΣ! Τραγωδία ή κωμωδία; Και τα ανέκδοτα; Άρθρο του **Μανώλη Βασιλάκη**. ΣΕΛ. 16

«ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΣΥΝΟΧΗΣ»: ΠΩΣ; Με ποια υπεύθυνη κυβέρνηση σε ποια Ευρώπη. Άρθρο του ευρωβουλευτή **Μιχάλη Παπαγιαννάκη**. ΣΕΛ. 17.
ΕΟΚ ΚΑΙ ΝΑΤΟ ΤΟ ΙΔΙΟ ΣΥΝΔΙΚΑΤΟ Δεκαπέντε χρόνια μετά, ποιος θυμάται τα «αδιαπραγμάτευτα» συνθήματα του ΠΑΣΟΚ; Γράφει ο **Μ. Αδιαπραγμάτευτος**. ΣΕΛ. 18.
ΔΑΝΕΙΣΤΗΣ Ή ΧΟΡΗΓΟΣ; Ο βίος και η πολιτεία του διαβόπτου Τζωρτζ Χάλακ. Γράφει ο **Ρεπόρτερ**. ΣΕΛ. 22
ΑΝΤΙΝΟΜΙΕΣ ΚΑΙ ΠΛΑΝΕΣ ΤΟΥ ΕΝΙΑΙΟΥ ΑΜΥΝΤΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ. Η πολιτική για την Άμυνα και το Κυπριακό. Γράφει ο **Κ. Ζέπος**. ΣΕΛ. 24.
ΤΑ ΜΙΖΕΡΑ ΗΘΗ Χρηστά ήθη και κοινές πλάνες. Γράφει η **Μαρία Τοπάλη**. ΣΕΛ. 41
Η ΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΑΛΛΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ. Αφιέρωμα στον **Ερμανουήλ Λεβινάς**: Ζακ Ντεριντά, Σταύρος Ζουμπουλάκης, Γιώργος Ξηροπαίδης, Βαγγέλης Μπισώρης. ΣΕΛ. 49-59.

Περίοδος Β' • Έτος 23ο • Τεύχος 595 • Παρασκευή 5 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1996 • Δρχ. 400

ΑΝΤΙ • ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Δημοκάρους 60, 115 21 Αθήνα τηλ. 72.32.713-72.32.819 FAX: 72.26.107

E-mail: anti@compulink.gr

ΕΚΔΟΤΗΣ: Χρήστος Παπουτσάκης

ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ - ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Τασία Ρούμπου - ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Βασίλης Μπάλλας - ΜΟΝΤΑΖ: Τασία Λεβόν

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΛΙΘΟΤΥΠ Α.Ε. Ιασίου 5, Περιστέρι, τηλ. 57.22.201

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ:

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εξαμ. 4.100 δρχ., Ετήσια 8.200 δρχ., Ετήσια Οργανισμών, Τραπεζών, κ.λπ.: 30.000 δρχ. Φοιτητική ετήσια: 7.000 δρχ.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: ΕΥΡΩΠΗ - ΜΕΣΟΓ. ΧΩΡΕΣ: Εξαμ.: 30 δολ., Ετήσια: 60 δολ., ΗΠΑ - ΚΑΝΑΔΑΣ - ΑΣΙΑ - ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ: Εξαμ. 35 δολ., ετήσια 70 δολ.

ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Χρήστος Παπουτσάκης Δημοκάρους 60, 115 21 Αθήνα ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: ΔΡΧ. 400, ΠΑΛΙΑ ΤΕΥΧΗ: ΔΡΧ. 600

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Για τα βιβλιοπωλεία της Αθήνας περιοδικό ΑΝΤΙ, για τα βιβλιοπωλεία της Β. Ελλάδας:

Κέντρο του βιβλίου - Α Πουλουκτοή και Σία Ε.Ε. Λασσάνη 3, Θεσσαλονίκη, τηλ. (031) 285.857

Ο ΝΤΟΡΙΑΝ ΓΚΡΕΪ (ή τα αδιέξοδα των κολάκων)

ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΑΜΕ το 1995 και η νέα χρονιά ήρθε για άλλους λαούς τυλιγμένη στην ακλύ νέων μύθων. [Δεν πρόκειται να μιλήσουμε για όσα συνέβησαν το πρώτο δεκάμηνο του 1995]. Όσον αφορά τη χώρα μας, τα γεγονότα της χρονιάς που έφυγε ήταν καθοριστικά για το αύριο. Κάθε χρονιά κουβαλά πολλά από το παρελθόν και προδιαγράφει εν πολλοίς το μέλλον.

ΟΙ ΑΝΑ ΕΞΑΩΡΟ ανακοινώσεις των ιατρικών ανακοινωθέντων στο Ωνάσειο δεν δίνουν προοπτικές για όσα γράφονται δύο εικοσιτετράωρα πριν από την κυκλοφορία του περιοδικού αυτού. Όμως, έτσι κι αλλιώς, όσα προηγήθηκαν τον προηγούμενο ενάμιση μήνα μάς παρέχουν την ευχέρεια να καταθέσουμε τις απόψεις μας. Ο χρόνος ήταν περισσότερο από επαρκής για να δοκιμαστούν θεσμοί, πολιτικοί άνδρες, κοινή γνώμη.

ΑΣ ΣΗΜΕΙΩΣΟΥΜΕ κατ' αρχάς την εκρηκτική διάδοση εκατοντάδων ιστοριών και ανεκδότων - δείγμα για το πώς αντιδρά η κοινή γνώμη: Από τη μια μεριά ένας πολιτικός, ένας άνθρωπος τέλος πάντων, χαροπαλεύει 45 ημέρες και από την άλλη, η κοινή γνώμη επινοεί, διασύρει και διασκεδάζει. Το πορτραίτο ενός πολιτικού ηγέτη που με ψεύδη και πλαστογράφηση χτίστηκε μέσα από προσδοκίες και αγώνες του ελληνικού λαού, ξεσκίζεται, θρυμματίζεται σε λίγα εικοσιτετράωρα και την ώρα που ο ίδιος δίνει "τη μάχη της ζωής".

Η ΥΠΟΘΕΣΗ αυτή μας οδηγεί κατ' ευθείαν στην ιστορία του πορτραίτου του Ντόριαν Γκρέυ: Μια σατανική δύναμη διατηρεί με ψευδή και πλασματική εικόνα, στη μαγεία της νεότητας, έναν ευπατρίδη. Αλλά υπόγεια, ο χρόνος με τις ανομίες και τις δυστυχίες του καταγράφεται στο πορτραίτο του που βρίσκεται κωμένο σε μια αποθήκη.

ΑΥΤΟ ΕΙΝΑΙ η μια όψη των πραγμάτων. Αυτή που αφορά την αληθινή προσωπικότητα του απερχομένου πρωθυπουργού και καταγράφεται στη μνήμη μας. Η άλλη αφορά τους εταίρους του Ανδρέα Παπανδρέου: Τα ανώτερα στελέχη που συγκροτούν το κόμμα, την κυβέρνηση και τους εξαρτημένους οργανισμούς και επιχειρήσεις. Τους παρακολουθούμε "δειλούς, μοιραίους και άβουλους" να σέρνονται πίσω από γιατρούς και νοσοκόμους και να καμώνονται τους πολιτικούς, τους νομικούς, τους συνταγματολόγους. Καταγέλαστοι, έχασαν κάθε ίχνος αξιοπρέπειας και κατέδειξαν ότι όλα αυτά τα χρόνια του συναγελασμού με τον αρχηγό τους το μόνο που κέρδισαν είναι ο ευνουχισμός. Ανήμποροι και αδέξιοι δεν μπορούν να κινηθούν και να φερθούν όπως οι περιστάσεις το καλούν. Ένας από αυτούς λ.χ. αποκάλυψε "εκτροπή", συνταγματολογώντας ο βιολόγος, τη λύση του πολιτικού αδιεξόδου που δημιούργησε ο αρχηγός με συνταγματικές και καταστατικές ρυθμίσεις.

ΔΕΝ ΠΛΑΕΙ άλλο. Οι μεταβολές και οι αλλαγές που πρέπει να γίνουν δεν μπορεί παρά να είναι ριζικές. Όσοι από τους πολιτικούς δεν στρουθοκαμηλίζουν ας πάρουν τις πρωτοβουλίες. Οι λύσεις για τη χώρα υπάρχουν. Δεν συμπορεύονται ίσως με τα συμφέροντα των στελεχών του κυβερνώντος κόμματος ούτε και υπηρετούνται από τις εκμηδενισμένες δυνατότητές τους αλλά ο τόπος πρέπει να ξεφύγει από την εικόνα του Ντόριαν Γκρέυ.

ΕΙΝΑΙ μια απωθητική εικόνα.

αντί

ΗΡΕΜΗ ΔΥΝΑΜΗ

ΤΕΛΙΚΑ ΚΥΡΙΕ
ΚΑΘΗΓΗΤΑ ΑΠΟ ΤΙ
ΠΑΣΧΕΙ Ο ΠΡΟ-
ΕΔΡΟΣ;

ΑΠΟ ΣΠΕΙΡΟ-
ΣΗΜΙΤΟΣΗ!

Ε, ΟΧΙ ΚΑΙ
ΣΠΕΙΡΟΣΗΜΙΤΟΣΗ!

ΕΙΝΑΙ ΣΑΦΕΣ
ΟΤΙ ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΓΙΑ
ΣΥΝΔΡΟΜΟ ΕΒΕΡΤ-
ΜΠΑΡΜΠΙ!

ΚΑΛΑ, ΕΣΥ ΔΕΝ
ΕΛΕΓΕΣ ΟΤΙ ΕΧΕΙ
ΑΡΣΕΝΟΠΛΑΣΙΑ;

ΕΕΕ... ΕΝ ΟΨΕΙ
ΤΟΝ ΝΕΟΝ ΕΡΓΑ-
ΣΤΗΡΙΑΚΟΝ
ΔΕΔΟΜΕΝΟΝ...

ΚΑ'ΝΑ ΦΑ-
ΚΕΜΑΚΙ ΘΑΤΣΙΜ-
ΠΗΣΣ ΚΑΙ ΤΑ
ΜΑΣΑΕΙ!

ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ
ΔΕΝ ΑΝΑΜΙΓΝΥ-
ΕΤΑΙ!

ΣΙΓΑ ΜΗΝ
ΕΧΕΙ ΜΑΓΟΥ-
ΛΑΔΕΣ!

ΠΑΡΑΙΤΟΥΜΑΙ!

ΚΑΙ ΤΙ ΜΟΥ
ΤΟ ΛΕΣ ΕΜΕΝΑ;

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΠΑ-
ΡΟΥΣΙΑΣΕ ΚΟΥΙΜΟ!

ΔΕ ΜΑΣ ΠΑΡΑΣΤΑΕΙ
ΚΙ ΑΥΤΟΣ!

Όταν το «περιβάλλον» κωλυσιεργεί...

1996 – τέσσερα μόλις χρόνια μας χωρίζουν από την τρίτη χιλιετία, αναλυτές, σε όλο τον κόσμο, επιχειρούν να συλλάβουν την ταυτότητα της νέας εποχής... Πού πάμε; Και να δεχθούμε την εκδοχή ότι βιώνουμε τα κατάλοιπα ενός αιώνα που έκλεισε με την κατάρρευση του Τείχους του Βερολίνου, να έχουν δίκαιο όσοι διατείνονται ότι ολοένα βυθιζόμαστε, ολοένα εγκλωβιζόμαστε στον εφησυχασμό μιας προσωπικής ζωής και πέραν ου; Οι αναλύσεις, ασφαλώς, διαφέρουν. Όμως δεν χρειάζεται να είναι κανείς αριστερός, για να επισημάνει το χάσμα μεταξύ φτωχών και πλουσίων, την καταστροφή του περιβάλλοντος, την περιφρόνηση που δείχνει ο ανεπτυγμένος κόσμος απέναντι στην εξαθλίωση που μαστιάζει την Αφρική, ή τη διαφθορά που κυριαρχεί στη Λατινική Αμερική, την περιφρόνηση, γενικότερα, απέναντι στους «πεινώντας και διψώντας την δικαιοσύνη» (αλλά και το ψωμί, το γάλα, το κρέας, τη βιταμίνη), στις περισσότερες χώρες του λεγομένου τρίτου κόσμου... Και η «δομική ανασυγκρότηση» που προτείνει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο; Η ανατολή του νέου χρόνου έδωσε λαβή σε εγκυρότατα όργανα της διεθνούς κοινής γνώμης, για να απαντήσουν στο ερώτημα αυτό: Οι προτάσεις του Δ.Ν.Τ. –γράφει ο Γκάρντιαν– δεν μπόρεσαν να απαλλάξουν τον κόσμο από τις τενεκεδουπόλεις, λ.χ. από τους λογής λιμούς και λοιμούς, από το πρόβλημα της ανεργίας στον αγροτικό τομέα.

ΑΛΛΑ ΣΤΡΑΤΙΕΣ ανέργων διαθέτει και η ανεπτυγμένη Ευρώπη. Να σημαίνει η καταγραφή αυτή ότι το όραμα της Ενωμένης Ευρώπης κατέρρευσε – όπως υποστηρίζουν και κάποιοι «δικοί μας» (διανοούμενοι, υποτίθεται...), νοσταλγοί, στην πράξη, του πάλαι ποτέ «αλβανικού μοντέλου»; [Σήμερα και η Αλβανία επιδιώκει την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.] Αλλά κανείς ποτέ δεν είπε ότι η Ευρώπη είναι κοινωνία αγγέλων, όπως κανείς δεν απέκρυψε ότι η πορεία προς την Ενωμένη

Ευρώπη είναι μια σκληρή και δύσκολη πορεία, με τη σύγκλιση να περνά μέσα από τη διαφορετικότητα θέσεων και συμφερότων. Το «θέμα», για τους ευρωπαϊκούς λαούς είναι να μη δεχθούν την άποψη ότι «τίποτε δεν γίνεται», ότι «η πάλη δεν αποδίδει», ότι τα οράματα και τα ιδανικά είναι υπόθεση κάποιων εκτός τόπου και χρόνου «φανατικών» ή «αθεράπευτα ρομαντικών»...

***

ΟΠΩΣ ΕΙΘΙΣΤΑΙ, κάθε καινούργιος χρόνος είναι, για όλες τις κυβερνήσεις, σε όλα τα γεωγραφικά πλάτη, ερέθισμα απολογισμού, προβληματισμού ή προγραμματισμού... Αλλά για τη δική μας κυβέρνηση, μοναδικός «προβληματισμός» –επί 45 τόσες μέρες– είναι οι ανακοινώσεις του Ωνάσειου Καρδιολογικού Κέντρου, σε σχέση με την κατάσταση της υγείας του πάσχοντος πρωθυπουργού. Πρωθυπουργό –και πριν ακόμα από την εισδοχή του στο Ωνάσειο– δεν είχαμε, βέβαια. Τώρα, δεν δια-

θέτουμε ούτε κυβέρνηση, εκτός αν κυβέρνηση είναι το «κόμμα της κωλυσιεργίας» ο εσμός των «γνωστών-αγνώστων» (κατά τη διατύπωση του συναδέλφου Ριχάρδο Σωμερίτη) που κυβερνούν τη χώρα από το παρασκήνιο. [Οι «γνωστοί-άγνωστοι» είναι, παρά ταύτα, πολύ γνωστοί: αυλικόι, παρακοιμώμενοι, αυλοκόλακες, ταρταρίνοι διάφοροι, συν η σύζυγος του πάσχοντος, συν ένιοι υπουργοί, υφυπουργοί και ένιοι εργολάβοι, φυσικά!]

ΓΙΑ ΤΟΥΣ «γνωστούς-αγνώστους», πρόβλημα «αντικαταστάσεως» του Ανδρέα Παπανδρέου, ούτε υπήρξε, ούτε υπάρχει! «Ο Ανδρέας Παπανδρέου, ως ιστορικός και χαρισματικός ηγέτης, είναι αναντικατάστατος!» Είναι, όμως, κοινό μυστικό ότι ο άλλοτε χαρισματικός και ιστορικός ηγέτης, καθηλωμένος επί 45 μέρες στην Εντατική του Ωνάσειου, ούτε «διαλέγεται», ούτε επικοινωνεί με το περιβάλλον του (με εξαίρεση ελάχιστες αναλαμπές, όπου μπορεί και συλλαβίζει δυο ή τρεις λέξεις) και

ύτε, φυσικά, μπορεί να επανέλθει στα πρωθυπουργικά του καθήκοντα. Με καρδιακή ανεπάρκεια, με νεφρική ανεπάρκεια, με συμπτώματα βυθιότητας, με υγρούς πνεύμονες, με ενδείξεις σκλήρυνσης της θωρακικής και κοιλιακής αορτής, με κακή λειτουργία διαφόρων οργάνων, βιώνει χάρη σ' ένα πλέγμα μηχανικών στηρίξεων... Και, όμως, επί 45 μέρες, ο εσμός των «γνωτών-αγνώστων» μας βομβαρδίζει συνεχώς με ψεύδη: Πότε ότι έγραψε «μηνύμα» (κάτι σαν πολιτική διαθήκη), που ταμπιστεύθηκε αποκλειστικά στη σύζυγό του, πότε ότι ζήτησε και ήπια... ούισκι και πότε ότι κάνει βόλτες με καροτσάκι!

ΕΙΝΑΙ ΛΥΠΗΡΟ ότι την πρώτη θέση, μεταξύ των ψευδομένων (λυπηρό γιατί πήρε και τρυφερός ποιητής), διεκδικεί, πάλια ο νυν «κυβερνητικός εκπρόσωπος» «εκπρόσωπος» ποιών άραγε;) κ. Τ. Χυτήρης. Ο ίδιος, απολογούμενος, κάποτε, δήλωσε ότι είναι «με το μέρος της ελπίδας», «δηλαδή, «ελπίζει» ότι ο πρωθυπουργός θα ιαθεί, «ελπίζει» ότι θα επιστρέψει στην Ελλάδα, «ελπίζει» ότι θα αναλάβει και πάλι τα καθήκοντά του, κ.λπ. Αν ήταν αυτό μόνο, δεν θα πείραζε! Όμως παραπλανεί σκεμμένα, όταν, λ.χ., την Τετάρτη 27 Δεκεμβρίου (την 38η ημέρα, δηλαδή, της παραμονής του πρωθυπουργού στο Ωνάσειο), δήλωνε στους δημοσιογράφους: *«Με όποιον θέλει έχει διάλογο ο πρωθυπουργός, όποιον θέλει ζητάει και βλέπει!»*

ΑΛΛΑ ο κ. Τ. Χυτήρης έφθασε να χαρακτηρίσει «συνταγματική εκτροπή» ακόμα και το δικαίωμα της κοινοβουλευτικής ομάδας του ΠΑΣΟΚ να συνέλθει και να συζητήσει το «δέον γενέσθαι» – δήλωση η οποία προκάλεσε την οργή σειράς βουλευτών, ορισμένοι από τους οποίους ζήτησαν ήδη την παραίτησή του. Επιμύθιο: Ο κ. Χυτήρης ανήκει και αυτός στο «κόμμα της κωλυσιεργίας» – στη συγκεκριμένη, δηλαδή, «ομάδα», που έχει λόγους να θέλει την παρατάση της σημερινής εκκρεμότητας, στην παρατάση της σημερινής ακυβερνησίας. Η «ομάδα» δεν ορρωδεί μπρος σε τίποτε. Ξέρει ότι, με τη στάση της, συμβάλλει στη χλεύη της Ελλάδας, από τις στήλες του διεθνούς Τύπου. Ξέρει ότι ευτελίζει η ίδια, την τραγική τελευτή του (υποτιθέμενου) «ινδάλματός» της, ότι τροφοδοτεί ακόμα και κακόγουστα ανέκδοτα, εις βάρος του Ανδρέα Παπανδρέου... Ο φόβος της είναι, μήπως, με νέο πρωθυπουργό, κάτι αλλάξει στη σημερινή (πολύ βολική) τάξη πραγμάτων... Κατά τα άλλα, η συμπεριφορά της «ομάδας» θυμίζει κάποιους στίχους του Σεφέρη, από το *Θερινό Ηλιοστάσι*: «*Στην πολιτεία που έγινε πορνείο / μαστροποί και πολιτικιές / διαλαλούν σάπια θέλητρα*».

ΜΕΧΡΙ ΣΤΙΓΜΗΣ, δεν είναι βέβαιο ότι με τη σύνοδο της Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ, στις 20 και 21 Ιανουαρίου, θα δοθεί τέλος στη σημερινή εκκρεμότητα. (Στη σύνοδο, όπως είναι γνωστό, έχουν προσκληθεί και βουλευτές του κυβερνώντος κόμματος, μη μέλη της Κ.Ε., αλλά χωρίς δικαίωμα ψήφου). Άλλο τόσο, δεν είναι βέβαιο ότι η Κοινοβουλευτική Ομάδα θα απεμπολήσει, τελικά, το πρωταρχικό δικαίωμα που διαθέτει, βάσει του Συντάγματος, στην ανάδειξη του νέου πρωθυπουργού. Βέβαιο είναι ότι μια ολόκληρη παράταξη, δεν τόλμησε, μέχρι σήμερα, να αναλάβει τις ευθύνες της απέναντι στον τόπο, δεν τόλμησε να διασκεδάσει αυτό το κλίμα φαντασίωσης μέσα στο οποίο επί 45 μέρες εξακολουθεί να ζει, παρά το γεγονός ότι ο Ανδρέας Παπανδρέου έχει «εκλείψει» πολιτικά πάνω από έξι εβδομάδες τώρα.

ΚΑΙ ΕΝΩ μαινεται η «διαπάλη» μεταξύ «κοινοβουλευτικών» και «κομματικών» (η ομάδα των «γνωστών-αγνώστων» συντάσσεται, φυσικά, με τους «κομματικούς»), κανέναν δεν φαίνεται να απασχολεί τι είδους διαδοχή θα έχουμε. Το θέμα το έθεσε (μεταξύ άλλων) και ο καθηγητής Ν. Μουζέλης (με άρθρο του στο *Βήμα*, τονίζοντας ότι ο τόπος χρειάζεται, τούτη την ώρα, μια ηγεσία ικανή να χαράξει μια νέα πολιτική – μια ηγεσία που «θα έχει το θάρρος να πει την αλήθεια στον κόσμο και να πάρει δύσκολες (συχνά μη δημοφιλείς) αποφάσεις».

ΣΤΙΣ ΑΜΕΣΩΣ προσεχείς μέρες, το «τοπίο» θα ξεκαθαρίσει. Θα φανεί, δηλαδή, αν το «περιβάλλον της Ελλάδας» θα ανταποκριθεί στην κοινή επιταγή, για άμεση αντικατάσταση του Ανδρέα Παπανδρέου (εφόσον και τα νήπια ξέρουν ότι ο σημερινός πρωθυπουργός «επ' ουδενί» μπορεί να ανακάμψει) ή θα εξακολουθήσει να υποστηρίζει ότι «αντικατάσταση του Ανδρέα Παπανδρέου, ισοδυναμεί με καθαίρεση του Ανδρέα Παπανδρέου», πράγμα απαράδεκτο, κ.λπ. Τι άλλο μπορεί να «σκαρφισθεί» το διαβόητο «περιβάλλον»; Μετάβαση του πρωθυπουργού στις ΗΠΑ, για νοσηλεία; Θα ήταν ένας τρόπος για να ανασταλούν όλες οι διαδικασίες διαδοχής... Διατύπωση απειλής ότι οποιαδήποτε «καθαίρεση» (;) του πρωθυπουργού θα οδηγήσει στη διάσπαση του κόμματος, με την ευθύνη επιρριπτομένη στους κοινοβουλευτικούς; Είναι και αυτός ένας τρόπος για να παραταθεί το σημερινό αδιέξοδο...

ΜΟΝΟ που η χώρα βαδίζει, στο μεταξύ, κατά κρημνών. Έστω και αν υπογράφονται ένιες «συμβάσεις»!

ΑΝΤΗΝΩΡ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

Σειρά:
Μύθοι και Ιστορία των Λαών
Για μικρούς και μεγάλους
Του Βρετανικού Μουσείου και του
Πανεπιστημίου του Τέξας

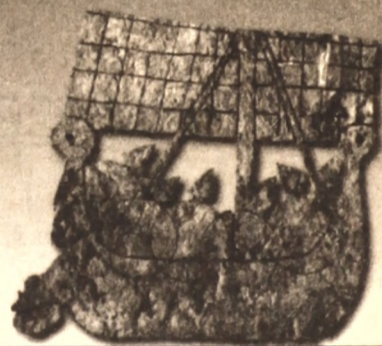
R.I. PAGE

Καθηγητής Πανεπιστημίου

ΜΥΘΟΙ ΤΩΝ ΒΟΡΕΙΩΝ

ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

R. I. PAGE
Μύθοι
ΤΩΝ
ΒΟΡΕΙΩΝ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑ

Με 103 σελίδες
27 εικόνες και 1 χάρτη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΔΗΜΑ
Προσφορά στον Πολιτισμό
Ιπποκράτους 8 Αθήνα
Τηλ.: 36.27.318

ΑΝΤΙ ΕΣΕΙΣ

ΤΟ ΓΕΛΙΟ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΉΝΑΙ ΚΑΙ ΚΑΘΑΡΤΗΡΙΟ

Βλέποντας την ταινία του Όλιβερ Στόουν *Γουόλ Στρητ* σκέφτεσαι: είναι ένα σύστημα σκληρό, αδυσώπητο, όπου κυριαρχεί το χρήμα κι όπου «ένα σκυλί είναι ο μόνος φίλος σου».

Αλλά είναι ένα σύστημα που παράγει την κριτική του. Εάν ο υπαρκτός σοσιαλισμός κατέπεσε, είναι κατά πολύ επειδή δεν παρήγαγε την κριτική του, δεν επέτρεπε διαφορετικές φωνές. Μ' αυτή την έννοια ήταν ένα «παγωμένο» σύστημα και μάλιστα ένα σύστημα θωρακισμένο με ιδεολογική τρομοκρατία (και μάλλον θεολογικού τύπου).

Το ΠΑΣΟΚ που έφτιαξε ο Ανδρέας Παπανδρέου δεν μπορούσε, βέβαια, εκ των πραγμάτων και των ιστορικών συγκυριών να φτάσει σ' αυτό το σημείο: δεν μπορούσε να καταπνίξει εντελώς την κριτική (παρά μόνο στο εσωτερικό του), μπορούσε, όμως, να τη συρρικνώσει μέχρι ασφυξίας και να την υπονομεύσει. Να την καταστήσει έκθετη ως εξ ορισμού αντι-προοδευτική και «δεξιά». Αυτό που έτσι χοντροκομμένα και αναιδώς είχε συνοψισθεί τότε από τον Κουτσόγιωργα ως «δυνάμεις του σκότους και του φωτός». Τι αφόρητη αλαζονεία: ποιος θα τολμούσε ελεύθερα να εκφραστεί με τον κίνδυνο να ολισθήσει μες στο «σκότος»; Ήταν, άλλωστε, η εποχή της ιδεολογικής ισχύος, μαζί και της χρήσης της για τη νομή της εξουσίας.

Αυτά τα πρωτοφανή που συμβαίνουν περί το Ωνάσειο αποτελούν κατά κάποιον τρόπο την ολοκλήρωση ενός κύκλου έχοντας κι ένα καθαρτήριο χαρακτήρα: Περνώντας, όπως εύστοχα παρατηρήθηκε, «από την τραγωδία στην κωμωδία». Το αρχικό κύμα συμπάθειας και συναισθηματικής ταύτισης μετατράπηκε σ' ένα σαρωτικό κύμα ανεκδότων μαύρου χιούμορ: είναι ίσως το γέλιο που, όπως λέει ο Μπαχτίν, «εκμηδενίζει το φόβο και το σέβας καταργώντας κάθε ιεραρχική απόσταση». Είναι ίσως η εκδίκηση των εξαπατηθέντων και το κουρέλιασμα του δίπολου «φως-σκότος». Το χειρότερο είναι το ανείπωτο: είναι σχεδόν βέβαιο πως υπάρχουν πια άνθρωποι και στελέχη στο ΠΑΣΟΚ που ελπίζουν στο θάνατο του πρωθυπουργού όχι ως ανθρώπινη λύτρωση, αλλά ως τρόπο πολιτικής απεμπλοκής ή ως τρόπο να μην ορίσει κατά τις επιθυμίες του τα μελλούμενα.

Η εμπλοκή όμως, στην οποία συναίνεσαν και συνήργησαν, άρχισε από πολύ νωρίς: απλώς αρνούσαν να δουν πώς ήταν μια εμπλοκή σοβαρότατου δημοκρατικού ελλείμματος που κάποτε θ' απαιτούσε την αποπληρωμή του.

Δημήτρης Καΐσης

ΤΙ ΕΣΤΙ ΚΟΜΨΟΝ;

Πριν από την εισαγωγή του πρωθυπουργού στο Ωνάσειο, οι παρατρεχάμενοί του διατείνονταν, στεντόρεια, ότι ο λατρευτός ηγέτης τους είχε απόλυτη επαφή με το περιβάλλον – τίποτε δεν είχε αλλάξει από την παλιά καλή προ-Harefield εποχή, και επομένως οποιαδήποτε αναφορά στο θέμα της διαδοχής ή αντικατάστασής του αποτελούσε «ιεροσυλία».

Τον τελευταίο μήνα όμως, που ο τελευταίος χαροπαλεύει ή, κομψότερα, «δίνει τη μάχη για τη ζωή» στο νοσοκομείο, οι ακραιφνώς υπηρετούντες την αλήθεια –συνεπώς και τη γλώσσα– παρακεντέδες του, θεωρούν τη «διαδοχολογία» άκομψη.

Μολονότι ίσαμε τώρα γνωρίζαμε ότι το επίθετο «κομψός» αναφέρεται στην περιποιημένη εμφάνιση ή στη γλαφυρότητα του λόγου, θα παίξουμε με τους όρους εκείνων

που το χρησιμοποιούν αντί του ορθού πρό-
πον, γιατί χωρίς και λίγο παιχνίδι η ζωή
δεν έχει νοστιμάδα.

Ρωτάμε λοιπόν:

- Ήτανε κομψή η τελευταία –πριν από την τελευταία κατάρρευση της υγείας του και ύστερα από το φιάσκο της Πάτιμου– δημόσια εμφάνιση του Α. Παπανδρέου (στη Βουλή);

- Πόσο κομψά είναι τα ιατρικά ανακοινωθέντα, «βρίσκεται σε φυσικό (!) ύπνο» «η κατάστασή του παραμένει σταθερή» «τόσες ώρες αναπνέει με αναπνευστήρα και τόσες χωρίς», «η αντοχή του ανθρώπου μάς αφήνει κατάπληκτους...»; Ή η δήλωση του υπουργού Υγείας: «Όποιος είναι στην εντατική σημαίνει πως βρίσκεται σε κατάσταση τέτοια που πρέπει να βρίσκεται στην εντατική».

(Γελάσαμε, πάντως, κ. Κρεμασινέ γιατί μας θυμίσατε τον Σπίθα και τον αμίμητο ορισμό του, «το ηφαίστειο είναι ένα πράγμα που σκάει σαν ηφαίστειο κι ο Θεός να σε φυλάει από ηφαίστειο!»... Βέβαια, άλλο είναι να γελάει κανείς ενθουσιάζοντας έναν από τους «ήρωες» των παιδικών του χρόνων στη μεταπολεμική Αθήνα, κι άλλο ν' ακούει κοντά στο 2000 τον υπουργό Υγείας του κόμματος της «Αλλαγής» να λέει τέτοιες κοτσάνες.)

Κι αυτές οι συνεχείς επισκέψεις κομματικών στελεχών στο καρδιοχειρουργικό κέντρο, οι παντελώς άσκοπες – κομψές κι αυτές;

Τι είναι κομψό, τι μη κομψό, και τι τ' ανάμεσό τους;

Υ.Γ.: Τηλεπαρουσιαστείτε, τηλεπαρουσιαστείτε, πάντα κάτι μένει!

Σ.Π.

ΠΕΡΥΣΙ...

- «Στο ΠΑΣΟΚ δεν υπάρχει θέμα ηγεσίας. Έχουμε πρόεδρο εκλεγμένο από το λαό για τέσσερα χρόνια και από το Κίνημα για τρία χρόνια» (Άκης Τσοχατζόπουλος, 27.11.'95)

- «Ο πρωθυπουργός, αυτή τη στιγμή, είναι ο πρωθυπουργός της Ελλάδος (...) Κάνω έκκληση στην ιατρική δεοντολογία αυτών των ιατρών και στη δημοσιογραφική δεοντολογία. (...) Οι δημοσιογράφοι ζήτησαν νέο ανακοινωθέν μπας και συνέβη τίποτε. Όταν είναι τέτοια πράγματα δεν μπορούν να κρυπτούν» (Τηλέμαχος Χυτήρης, 21.11.'95)

- «Μα γιατί ανησυχείτε; Το ΠΑΣΟΚ έχει τον πρόεδρό του, η χώρα έχει τον πρωθυπουργό της» (Απ. Κακλαμάνης, 12.12.'95)

- «Με όποιον θέλει έχει διάλογο ο πρωθυπουργός, όποιον θέλει βλέπει. Και αν γίνει καλά και πάει σπίτι του θα πάψει να αναπληρούται» (Γ. Χυτήρης, 27.1.'95)

Μ. Β.

ΘΑ ΞΑΝΑΡΘΟΥΜΕ

φιερωμένο εξαιρετικά

ΘΑ ΞΑΝΑΡΘΟΥΜΕ. Αυτό το λακωνικό ήνυμα, γραμμένο με κόκκινο μαρκαδόρο σε δύο-τρεις μεριές μέσα στην Αρχιεκτονική Σχολή, είναι ένα από τα σημάδια, ίσως το πιο διακριτικό, που άφησε η τελευταία σειρά γεγονότων στο Πολυτεχνείο. Το πρώτο που είδα ήταν γραμμένο έξω, πάνω σε κάποια επιφάνεια μαρμάρου του «μνημείου». Ήταν η πρώτη μέρα που μπαίνα στο κτίριο μετά τα επεισόδια. Τα πάντα μου όμως ήταν ακόμα γεμάτα κόκκινες σκηνές της νύχτας, με λάμπες από τα Ηολότωφ, στις «ζωντανές μεταδόσεις» της 7ης Νοέμβρη. Αυτό εδώ θα ήταν η αυτοκτονία. Στο μεταξύ είχε αποσυρθεί η φύρα από τα συνεργεία του Δήμου και του Ιδρύματος, ανάλογα με την περιοχή. Το μόνο που φαινόταν άμεσα ήταν η απουσία τραβεζιτών και σκαμνιών, επίσης τα απαραίτητα μαύρα σημάδια από τις φωτιές που ανάσπληθηκαν για τα δακρυγόνα.

ΘΑ ΞΑΝΑΡΘΟΥΜΕ. Και πιο κάτω άλλα μηνύματα. ΤΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΔΕΝ ΉΤΑΝΕ ΠΙΟΡΤΗ ΉΤΑΝΕ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΚΑΙ ΠΑΛΗ ΤΑΞΙΚΗ. ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΞΙΝΑΙ Ο ΜΟΝΟΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΗΣ. ANARCY IN ATHENS. ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ ΜΑΣ ΟΙ ΕΦΙΑΛΤΕΣ ΤΟΥΣ. ΜΠΑΤΣΟΙ ΔΙΚΑΣΤΕΣ ΘΑ ΠΕΘΑΝΕΤΕ ΜΟΥΝΙΑ.

Συνειρμικά η σκέψη μου πήγε σε ένα παλιότερο σύνθημα, χρόνια τώρα γραμμένο σε μια μικρή πλαϊνή πόρτα της Σχολής: ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ ΕΙΣΤΕ ΜΑΛΑΚΕΣ ΚΑΙ ΜΟΥΝΙΑ. Θυμάμαι να το κοιτάζω κάθε πρωί πηγαίνοντας στο μάθημα. Την πρώτη φορά αντέδρασα, τις επόμενες συνήθισα—όπως σε τόσα άλλα—και άρχισα κάπως να το διασκεδάζω. Προσπαθούσα να φανταστώ εκείνον που το έγραψε. Τι σοί παραστάσεις είχε άραγε; Είχε ποτέ γνωρίσει από κοντά κάποιο «καθηγητή», από αυτούς που έβριζε; Ή τους (μας) αντιμετώπιζε όπως τα καλά παιδιά των ΜΑΤ, απέναντι, σε απόσταση, μια ενιαία απειλητική (ή παθητική) μάζα, απρόσωπη;

Το σύνθημα ήταν και μια υπόμνηση: Θα είχα άραγε τη δύναμη να αντιμετωπίσω, αν τύχαινε, εκείνον που το έγραψε και να τα βγάλω πέρα; Θα μπορούσα ποτέ να τον πείσω ότι δεν είμαι μαλάκας και μουνί; Το πιο δύσκολο: να πείσω τον ίδιο τον εαυτό μου ότι δεν αξίζω τέτοιους τίτλους;

Θα ξανάρθουμε. Μπήκα στο καμένο κτίριο της Πρυτανείας. Δεν ήταν η πρώτη φορά. Θυμήθηκα τις δύο προτομές που είχαν απομείνει στο εσωτερικό του κουφαριού της Πρυτανείας. Ήταν του Αβέρωφ και του Στουρνάρη τα ονόματα φαινόταν στη βάση, γιατί αλλιώς τα κεφάλια ήταν σκε-

πασμένα με αφρώδες μονωτικό για προστασία. Έψαξα να τις βρω και πάλι. Ο Αβέρωφ ήταν πεσμένος κάτω, σπασμένη η προτομή από τη στήλη με ελάχιστες ζημιές. Ανακουφίστηκα.

Δεν έβλεπα όμως ακόμα τον Στουρνάρη, θα ήταν στο βάθος. Έτσι ήταν. Στο τέλος του διαδρόμου, πεσμένη και εκείνη κάτω, η στήλη του, αλλά έλειπε η προτομή. Τρία μόνο μικρά κομμάτια σπασμένο μάρμαρο,

στο μέγεθος το πολύ μιας παλάμης. Κοίταξα γύρω, τίποτα. Σε λίγα μέτρα απόσταση, τα παράθυρα προς την οδό Στουρνάρη-τη συνώνυμή του—χωρίς τζάμα από τότε. Ίσως από εκεί πετάχτηκαν ενάντια στους απέξω. Ποιοί ήταν έξω, διερωτήθηκα, ποιοί ήταν μέσα; ΣΚΥΛΙΑ ΦΥΛΑΤΕ ΤΑ ΑΦΕΝΤΙΚΑ ΣΑΣ.

Δημήτρης Φιλιππίδης

ΤΑ ΣΚΑΝΔΑΛΑ ΤΗΣ ΥΣΤΑΤΗΣ

Λίγο πριν από την ώρα του κατακλυσμού ο αφέντης προνοεί και ο παρατρεχάμενος σπεύδει. Ο κ. Χρήστος Λαμπράκης αφ' ενός και ο κ. Κώστας Λαλιώτης αφ' ετέρου διατύπωσαν και δημοσίευσαν το "νέο" Πραεδρικό Διάταγμα για την επέκταση του Συγκροτήματος του Μεγάρου εις βάρος του Πάρκου Ελευθερίας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που έδωσε στη δημοσιότητα η Συντονιστική Επιτροπή για τη σωτηρία του Πάρκου Ελευθερίας, προστίθενται δύο ακόμα όροφοι για χρήση πάρκινγκ (αντί για τις 750 αρχικές θέσεις τώρα προβλέπονται 1.500 θέσεις για αυτοκίνητα, δηλαδή πάρκινγκ για εμπορική εκμετάλλευση), αλλά και δημιουργία Όπερας και Κτίριο Συνεδριακού Κέντρου.

Μέσα στα όσα κωμικοτραγικά συμβαίνουν αυτές τις ώρες στην Ελλάδα, ο κ. Λαμπράκης διά χειρός Λαλιώτη ενδιαφέρεται για να αυξήσει τη δύναμη επιρροής που ήδη ασκεί και το κάνει εις βάρος των ελεύθερων χώρων αυτής της πόλης και εις βάρος του προϋπολογισμού.

Οι άνθρωποι φεύγουν, οι κυβερνώντες δεν έχουν μακρύ μέλλον αλλά πρέπει να σκεφτούν και να προβλέψουν πώς θα διατηρήσουν τις καλές σχέσεις με τα αφεντικά των ΜΜΕ.

Αυτή είναι η πολιτική και κοινωνική τάξη στην Ελλάδα!

ΚΟΜΜΑ ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΩΝ;

Η αποχώρηση του **Ανδρέα Παπανδρέου** από το πολιτικό τοπίο απελευθερώνει αναμφισβήτητα το λαό από το σύνδρομο της προσωπολατρίας. Η εκλογική βάση εμφανίζεται προσώρας απρόθυμη να επενδύσει και στο μέλλον σε δημεγέρτες ηγέτες.

Σημαντικό αριθμητικά τμήμα των εκλογέων δείχνει διατεθειμένο να επενδύσει τις προσδοκίες του σε αδοκίμαστα πρόσωπα, που θα εγγυηθούν μία άλλη φιλολαϊκή πολιτική.

Στους οπαδούς αυτής της πολιτικής συμπεριφοράς απευθύνεται ο **Δημήτρης Τσοβόλας**, ο οποίος επανέρχεται στο προσκήνιο με το ιδεολόγημα της «λαοκρατίας». Στο χώρο αυτό φιλοδοξεί να «παίξει» και το νέο κόμμα, που αναγγέλλουν οι εκπρόσωποι των συνταξιούχων.

«Η καλύτερη πολιτική είναι η ειλικρίνεια», έλεγε ο Ουίνστον Τσόρτσιλ. Η οφθαλμοφανής έλλειψη του συστατικού αυτού

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΜΑΡΙΝΟΣ

Ασφαλώς και η δικαιοσύνη οφείλει να έχει –και θα έχει– τον τελευταίο λόγο στην υπόθεση για την οποία κατηγορείται ο αναρχικός Χριστόφορος Μαρίνος. Όμως, ο συγκεκριμένος πολίτης, που θεωρεί ότι αδικώς διώκεται, έχοντας επιλέξει την απεργία πείνας έρχεται να δοκιμάσει τα περιθώρια ανοχής της ίδιας της δημοκρατίας μας. Η δικαιοσύνη, συστατικό στοιχείο της δημοκρατίας, οφείλει να εναρμονίζεται με στοιχειώδεις κανόνες της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και, αν μη τι άλλο, να επιτρέψει σε έναν πολίτη που επιλέγει μια ακραία μορφή διαμαρτυρίας, να συνεχίσει να υπάρχει. Έστω και τώρα, θα είναι πράξη γενναιοφροσύνης η επίδειξη στοιχειώδους ανοχής από την πλευρά της δικαιοσύνης προς τον απεργό πείνας. Ο Χριστόφορος Μαρίνος δεν πρέπει να αφεθεί να πεθάνει.

Ω.

από τον εγχώριο πολιτικό λόγο αλλά και η γενικότερη πολιτική αστάθεια που επικρατεί συνθέτουν τα απαραίτητα άλλοθι που χρειάζονται για την ανάπτυξη νέων κομματικών σχηματισμών.

Η εικόνα, άλλωστε, που εμφανίζει σήμερα η πολιτική σκηνή επιτρέπει τη δημιουργία της ψευδαίσθησης ότι ακόμη και ο απλός θεατής μπορεί να κάνει ένα βήμα και να «παίξει» έστω και σε ρόλο κομπάρσου. Αφανείς σκηνοθέτες, ωστόσο, παραμένουν οι ισχυροί οικονομικοί παράγοντες.

Όπως και να έχει η κατάσταση, οι εκπρόσωποι των συνταξιούχων προχωρούν –εκτός απροόπτου– στη σύσταση νέου κόμματος.

Σε συνέντευξη Τύπου που έδωσε στις 20 Νοεμβρίου η «Συντονιστική Επιτροπή Αγώνα Συνταξιουχικών Οργανώσεων», σημείωνε: «Διαπιστώνοντας τη μεγάλη δυσαρέσκεια του λαού για τα δεινά που είναι υποχρεωμένος να βιώνει, εξετάζουμε, με πλήρη συναίσθηση της ευθύνης, τη δυνατότητα ν' ανοίξουμε εμείς τις πόρτες του Κοινοβουλίου, για να πνεύσει ένας καινούριος άνεμος στα θέματα της κοινωνικής ασφάλισης και μιας αποδεκτής, από τον ελληνικό λαό, κοινωνικής πολιτικής».

Διευκρινίζοντας ότι δεν οραματίζονται ένα κόμμα εξουσίας, αλλά ρυθμιστή των πολιτικών εξελίξεων, οι εκπρόσωποι των συνταξιούχων συμπλήρωναν πως βρίσκονται πλέον σε «πολιτική αντιπαράθεση με τα κόμματα εξουσίας, ώστε να τους αφαιρεθεί η κοινοβουλευτική αυτοδυναμία, καθώς και μ' εκείνα που στηρίζουν τις επιλογές τους» για την εφαρμογή της αντιλαϊκής-αντισυνταξιοχικής πολιτικής.

Σύμφωνα με πληροφορίες, ο νέος κομματικός σχηματισμός ο οποίος θ' απευθύνεται σε ολόκληρο το λαό, θα έχει αρχικώς το χαρακτήρα «κοινωνικής κίνησης, η οποία θα εκφράζεται πολιτικά».

Σε αυτή τη φάση θα επιδιωχθεί η αφύπνιση της κοινής γνώμης και η εξουδετέρωση της λογικής του «ωχαδερφισμού».

Οι ίδιες πηγές ανέφεραν ότι «η ιδεολογική πλατφόρμα» του νέου πολιτικού φορέα ήδη έχει συνταχθεί, και η γνωστοποίηση της «κίνησης θα εξαρτηθεί από τις εξελίξεις».

Όλες οι πληροφορίες, πάντως, συγκλίνουν στην άποψη ότι «η ώρα πλησιάζει» και πως ο χρόνος που θα επιλεχθεί, θα σχετίζεται με την τύχη των αιτημάτων των συνταξιούχων.

Άδηλο παραμένει αν όλα τα μέλη της γραμματείας της Συντονιστικής Επιτροπής Αγώνα Συνταξιουχικών Οργανώσεων Ελλάδας συμφωνούν στην ίδρυση του κόμ-

Κυκλοφόρησε το βιβλίο του Πότη Παρασκευόπουλου «*Ανδρέας Παπανδρέου, η πολιτική πορεία του 1960-1959*», το οποίο είχε προδημοσιευθεί σε συνέχειες στην *Ελευθεροτυπία*. Συναρπαστικό το θέμα, συναρπαστικότερος ο Π. Παρασκευόπουλος όταν περιγράφει τον Α. Παπανδρέου μέσα από τους λόγους και τα έργα του ίδιου, γράφει ιστορία με πολύ γλαφυρό τρόπο χειριζόμενος με οικονομία το ανοικτόνρητο υλικό του ανοικτόνρητου ήρωά του. Απολαύστε το.

Όλη η ιστορία της εγχώριας αφέλειας και της ακραίας δημαγωγίας σε 280 σελίδες.

Η αφήγηση αρχίζει με την επιστολή του Γ. Παπανδρέου προς τον «πολυαγαπημένο του Ανδρέα», ο οποίος πρόκειται να επιστρέψει στην Ελλάδα για να διοριστεί στο ΚΕΠΕ και σύμβουλος της Τραπέζης της Ελλάδος. Ο πατήρ λοιπόν γράφει στον υιό:

«Με την ευκαιρίαν της συνομιλίας με τον Γαλάνην, διηκρίνησα το ύψος των αποδοχών. Μισθός βουλευτού - υπουργού 15.000. Έξοδα παραστάσεως άλλα τόσα. Ήτοι σύνολον 30.000. Επίδομα συζύγου και τέκνων (...). Σύνολον 37.500 το ολιγώτερον — εκτός των αφανών εσόδων. Και επί πλέον αυτοκίνητον. Δηλαδή έξοχα!».

Έτσι ξεκίνησε ο Ανδρέας για να καταλήξει 6-7 αθώς και με εμφανείς "δανειστές" αφανών εσόδων. Τα υπόλοιπα στο βιβλίο.

M.B.

ματος. Υπέρ έχουν ταχθεί ανοικτά, προς το παρόν, οι Νίκος Φλέσσας (πρόεδρος Ομοσπονδίας ΕΛΤΑ), Γιάννης Νικολάου (πρόεδρος Ομοσπονδίας ΝΑΤ), Κώστας Νερούλης (Πρόεδρος Ομοσπονδίας ΟΣΕ) και Ιγνάτιος Πλιάκος (πρόεδρος Ομοσπονδίας Τραπεζών).

Ακούγεται, όμως, ότι την ιδέα στηρίζουν –και μάλιστα εμπράκτως– βουλευτές ενεργείας, συνδικαλιστές και στρατιωτικοί.

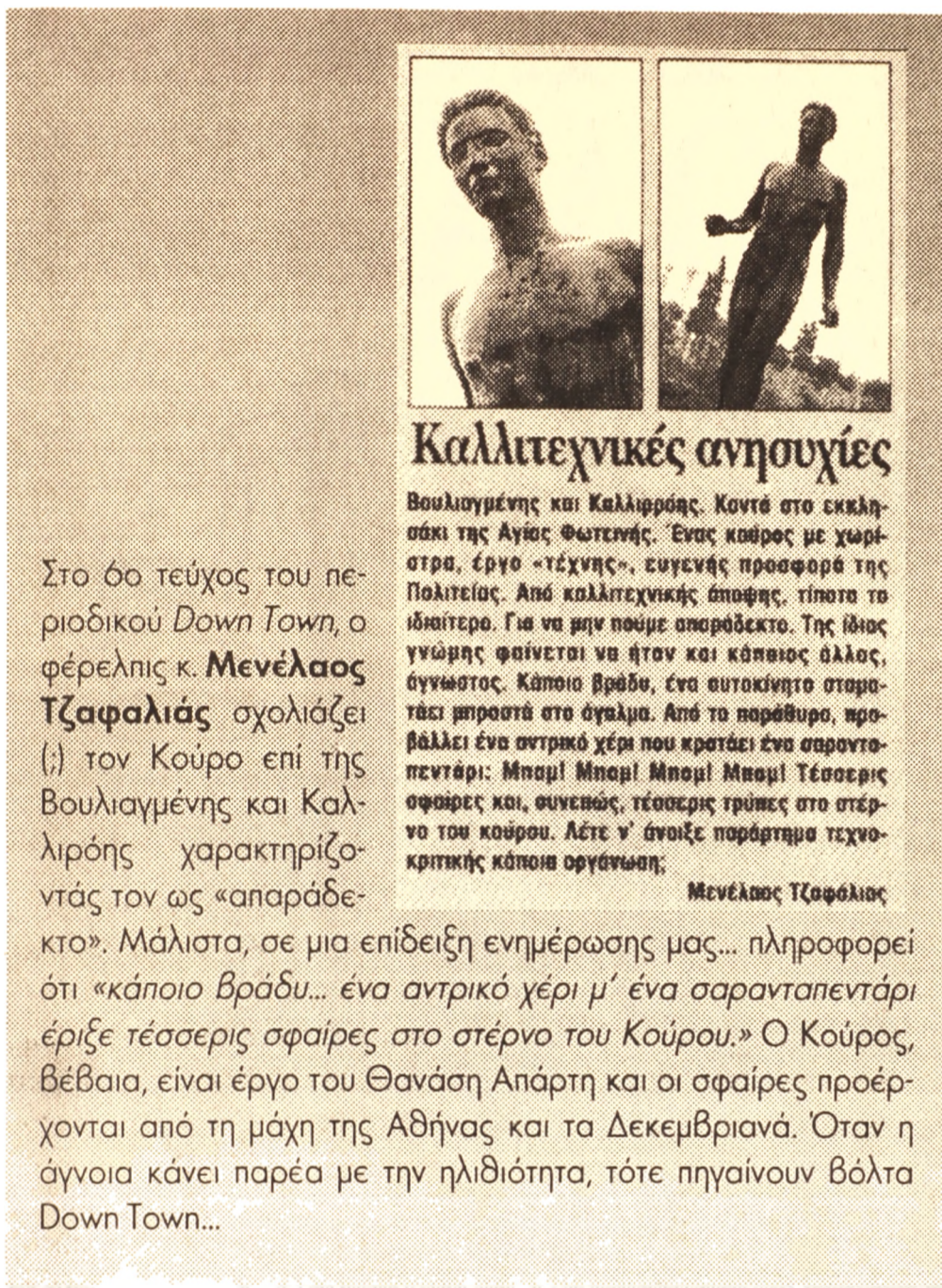
Το σοβαρό ή όχι του εγχειρήματος θα φανεί στην πράξη. Όσο για το χρόνο εκδήλωσής του, η αναφορά σ' ένα ακόμη απόφθεγμα του Ουίνστον Τσόρτσιλ είναι διδακτική: «Στην πολιτική, τα πάντα για κάτι είναι πολύ νωρίς και για κάτι πολύ αργά. Στα μεγάλα τεχνάσματα ανήκει η επιλογή του σωστού χρόνου».

Δ. Ζ.

ΕΜΕΣΑ ΣΤΗΝ Ενημέρωση

• Τα όσα ακολούθησαν την απεργία των δημοσιογράφων για το αγγελιόσημο επεσώρευσαν παρά έλυσαν τα προβλήματα. Προβλήματα που προκαλούν τριγμούς, πρώτα απ' όλα, στο συνδικαλιστικό όργανο των δημοσιογράφων, αλλά και στην υπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων τη σχετική με το ασφαλιστικό και συνταξιοδοτικό θέμα των δημοσιογράφων.

• Όλα απορρέουν από το γεγονός ότι, με μικρούς απεργοσπαστικούς μηχανισμούς, οι περισσότερες εφημερίδες κυκλοφόρησαν. Το δ.σ. της ΕΣΗΕΑ απέκτησε διαγράφοντας ορισμένα μεγάλα στελέχη εφημερίδων που φέρονται ως απεργοσπάστες (ανάμεσά τους, ο **Θοδωρής Καλούδης** του *Έθνους* και ο **Αντώνης Καρκαγιάννης** της *Καθημερινής*, που πρόσφατα είχε επισέλθει στο σωματείο) και καθιερώνοντας σε απολογία κάποια ακόμα στελέχη εφημερίδων για τα οποία υπάρχουν υπόνοιες ότι συνήργησαν στην έκδοση των κύλλων. Οι αντιδράσεις υπήρξαν ποικίλες. Κάποιοι από τους γκαλουμένους απειλούν, με τη σειρά τους, να προσφύγουν στη δικαιοσύνη. Οι νέοι, εκτός Ενότητας, δημοσιογράφοι προσδοκούν, άλαλοι, να δουν πώς θα εκτιμήσει στην πράξη η διοίκηση της ΕΣΗΕΑ την ομόθυμη συμμετοχή τους στην απεργία. Οι εργοδότες κινούνται «με το νόμο», λυγίζοντας ότι ο βραχνάς του αγγελιόσημου φεύγει από πάνω τους τόσο απροσδόκητα. Κάποιοι, όπως ο **Γιάννης Αλαφούζος** του ΣΚΑΪ, με νέο, φιλεργατικό τροφίλ, ευθέως θέτουν το θέμα του αγγελιόσημου και το συναρτούν με το ανασφάλιστο, από νέους δημοσιογράφους κυρίως, προσωπικό του τηλεοπτικού και

Καλλιτεχνικές ανησυχίες

Βουλιαγμένος και Καλλιρόης. Κοντά στο εκκλησάκι της Αγίας Φωτεινής. Ένας κούρος με χωρίστρα, έργο «τέχνης», ευγενής προσφορά της Πολιτείας. Από καλλιτεχνικής άποψης, τίποτα το ιδιαίτερο. Για να μην πούμε απορόδεκτο. Της ίδιας γνώμης φαίνεται να ήταν και κάποιος άλλος, άγνωστος. Κάποιο βράδυ, ένα αυτοκίνητο σταματάει μπροστά στο άγαλμα. Από το παράθυρο, προβάλλει ένα αντρικό χέρι που κρατάει ένα σαρανταπεντάρι: Μπαμί Μπαμί Μπαμί Μπαμί Τέσσερις σφαίρες και, συνεπώς, τέσσερις τρύπες στο στέρνο του κούρου. Λέτε ν' άνοιξε παράρτημα τεχνοκριτικής κάποια οργάνωση;

Μενέλαος Τζαφάλιος

Στο 6ο τεύχος του περιοδικού *Down Town*, ο φέρελπις κ. **Μενέλαος Τζαφάλιος** σχολιάζει (!) τον Κούρο επί της Βουλιαγμένης και Καλλιρόης χαρακτηρίζοντάς τον ως «απαρόδεκτο».

Μάλιστα, σε μια επίδειξη ενημέρωσης μας... πληροφορεί ότι «κάποιο βράδυ... ένα αντρικό χέρι μ' ένα σαρανταπεντάρι έριξε τέσσερις σφαίρες στο στέρνο του Κούρου.» Ο Κούρος, βέβαια, είναι έργο του Θανάση Απάρτη και οι σφαίρες προέρχονται από τη μάχη της Αθήνας και τα Δεκεμβριανά. Όταν η άγνοια κάνει παρέα με την ηλιθιότητα, τότε πηγαίνουν βόλτα Down Town...

του ραδιοφωνικού σταθμού του. Και, κερασάκι στην τούρτα, οι διαφημιστές προσφεύγουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση με στόχο να κερδίσουν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο την ολοσχερή κατάργηση της πρόσθετης επιβάρυνσης του 21,5% επί του τιμολογίου της διαφήμισης - που είναι το αγγελιόσημο-, επικαλούμενοι το γεγονός ότι αυτός ο φόρος υπέρ των ασφαλιστικών ταμείων των δημοσιογράφων εκτός του ότι δεν υφίσταται σε καμία χώρα της Ε.Ε., είναι και

απροκάλυπτα παράνομος.

Μια απεργία που δεν ήταν καλά σχεδιασμένη, τελικά, κινδυνεύει να γίνει μπουμερανγκ για τα προνόμια του συνδικαλιστικού-ασφαλιστικού οργάνου των δημοσιογράφων. Κάποιοι, ελάχιστοι στη διοίκηση, αναλογίζονται τώρα πού έγιναν τα λάθη. Οι υπόλοιποι πώς σκέπτονται άραγε να αντιδράσουν; Και, το σημαντικότερο, πώς θα καταφέρουν να πείσουν τους συναδέλφους τους ότι τους εκπροσωπούν με επάρκεια;

• Νέα χρονιά, κι ακόμα δεν έχει κλείσει η συμφωνία της Ενώσε-

ως Ιδιοκτητών και της ΕΣΗΕΑ για τη φετινή συλλογική αύξηση. Οι εργοδότες επικαλούνται τις συνεχείς απώλειες κερδών και προσπαθούν να καθλώσουν το ύψος των αυξήσεων στο ύψος της εισοδηματικής πολιτικής. Θα τα καταφέρουν;

• Ο **Χρήστος Λαμπράκης**, ιδρυτικό μέλος του Οργανισμού Μεγάρου Μουσικής Θεσσαλονίκης, παραιτήθηκε από το διοικητικό συμβούλιο του Οργανισμού. Πρόεδρός του, πάντως, παραμένει η **Κατερίνα Βελλίδου** (του μεγάλου συγκροτήματος Τύπου της Θεσσαλονίκης) η οποία «επιχορηγήθηκε» γενναία, με τη γνωστή επιταγή που της επέδωσε ο κ. Μικρούτσικος, παρουσία του Α. Παπανδρέου και της Δ. Λιάνη, διαρκούσης της Εκθέσεως Θεσσαλονίκης. Γιατί άραγε;

• Εκπομπές. Πολλές εκπομπές με δημοσιογραφικό επίχειρσμα διεκδικούν ένα κομμάτι στην πίτα της ακροαματικότητας. Οι περισσότερες ακολουθώντας την πεπατημένη ξεκινούν, τον τελευταίο καιρό, από το Ωνάσειο για να καταλήξουν στη λύση της ειδησεογραφικής συνταγής, έγκυρα ή λιγότερο έγκυρα. Αναζητώντας κάποια χαραμάδα στην ομοιομορφία, σταθήκαμε με θετική διάθεση στο μεσημβρινό μαγκαζίνο του δημοτικού ραδιοσταθμού 9,84, στον διαφορετικό τρόπο προσέγγισης της επικαιρότητας. Η δουλειά του δημοσιογράφου **Θανάση Γεωργακόπουλου** και των συνεργατών του αξίζει την προσοχή μας.

• Ευχάριστη έκπληξη, η κυκλοφορία της *Αυγής* στις 28.12 με αφιέρωμα στον κινηματογράφο και στα 100 χρόνια του. Το ρίσκο της εφημερίδας να αφήσει το πολιτικό της μέρος σε δεύτερη μοίρα, πάντως, αμείφθηκε πλουσιοπάροχα από τους αναγνώστες που δεν βολεύονται με τη ρουτίνα της ενημέρωσης και την καθημερινότητα του Τύπου.

• Από αυτό το τεύχος, το *ANTI* θα κυκλοφορεί και στο INTERNET. Περισσότερες πληροφορίες, στη σχετική στήλη...

Καλή χρονιά.

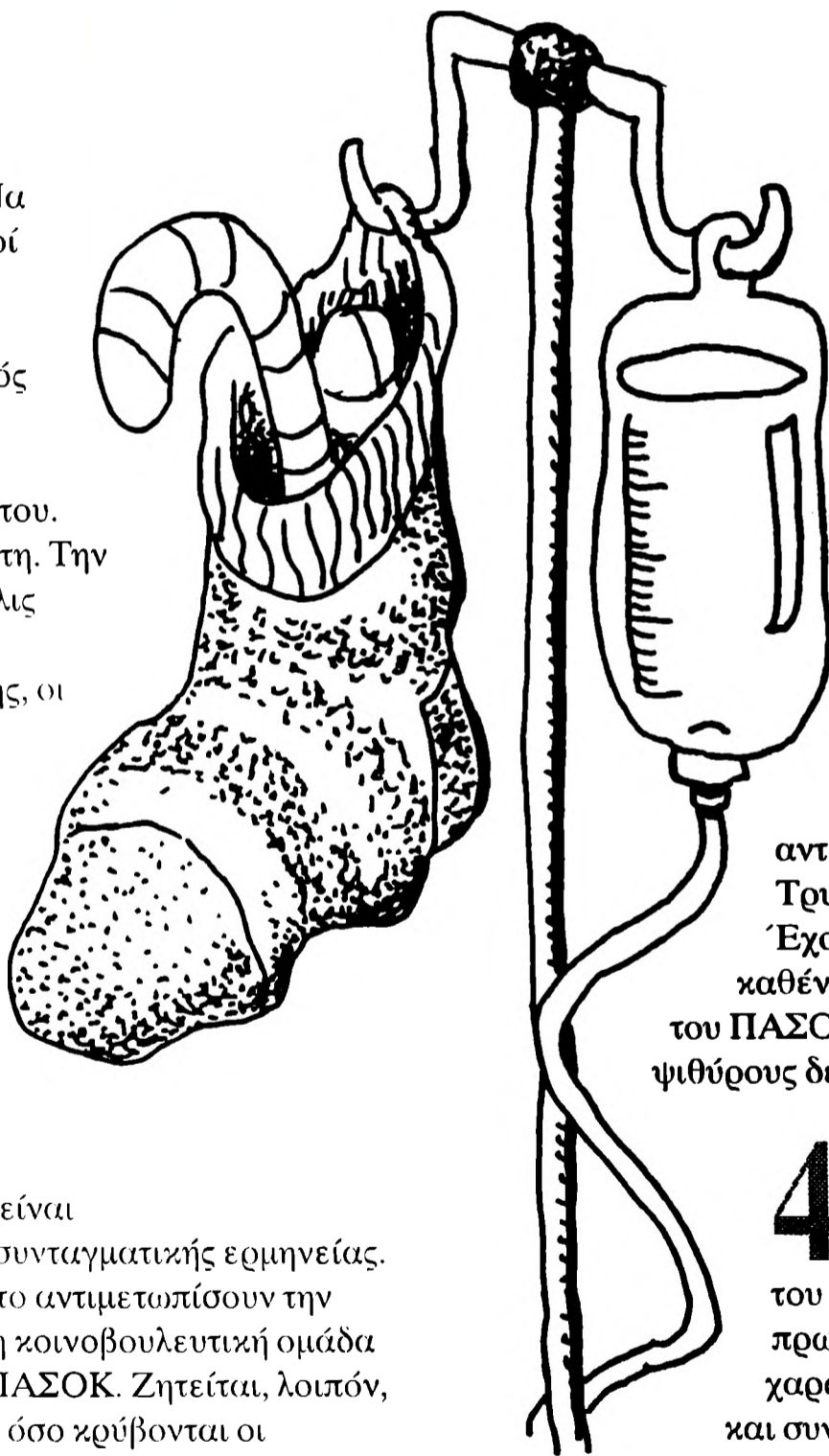
**Σήμερα
εκμηδενίζονται
οι πολιτικές
λειτουργίες και
κυριαρχούν οι
διαδικασίες
παρασκηνίων.**

ΝΑ ΑΛΛΑΞΟΥΝ ΟΛΑ!

του Νίκου Κωνσταντόπουλου

1 Πρέπει να αλλάξουν πολλά. Να αλλάξουν όλα. Και οι πολιτικοί συσχετισμοί και το πολιτικό σκηνικό. Και οι πολιτικές που εφαρμόζονται. Και ο πρωθυπουργός που δεν υπάρχει. Και το πολιτικό σύστημα, που σαπίζει, στογγυλοκαθισμένο στα αδιέξοδά του. Με την ενεργό συμμετοχή του πολίτη. Την ανασύνταξη της κοινωνίας Δύο μόλις χρόνια μετά τις εκλογές του 1993 κυριαρχούν τα δεδομένα της κρίσης, οι αναθυμιάσεις τους και οι παρενέργειές τους. Η κοινωνία μαστιγώνεται διαρκώς με μέτρα, πιέσεις και προκλήσεις. Η πολιτική ζωή γίνεται ανέκδοτο.

2 Το πρόβλημα από την ασθένεια του πρωθυπουργού και τη νοσηλεία του είναι πολιτικό. Δεν είναι πρόβλημα ιατρικής διάγνωσης ή συνταγματικής ερμηνείας. Και την αποκλειστική ευθύνη να το αντιμετωπίσουν την έχουν η κυβερνητική παράταξη, η κοινοβουλευτική ομάδα και τα καταστατικά όργανα του ΠΑΣΟΚ. Ζητείται, λοιπόν, πολιτική ευθύνη και τόλμη. Γιατί, όσο κρύβονται οι ιθύνοντες του ΠΑΣΟΚ κάτω από το τραπέζι και φοβούνται να πουν τα πράγματα με το όνομά τους, τόσο σπρώχνουν τα πάντα, από την πολιτική εμπλοκή και τη δυσλειτουργία του πολιτικού συστήματος, στον ξεπεσμό.

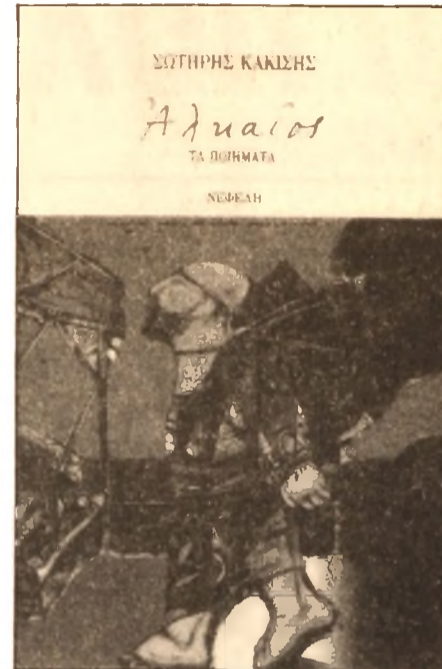
3 Σήμερα γίνονται με κραυγαλέο κι επικίνδυνο τρόπο ορατές «οι βλαβερές συνέπειες ... του αρχηγισμού» στην πολιτική ζωή. Εκμηδενίζονται οι πολιτικές λειτουργίες και κυριαρχούν οι διαδικασίες παρασκηνίων. Δεν υπάρχει κανένα πολιτικό όργανο που να θέλει να αντιμετωπίσει το κρίσιμο πολιτικό πρόβλημα διακυβέρνησης που δημιουργείται από την απουσία πρωθυπουργού. Ο ένας πιέζει τον άλλο κι όλοι μαζί φοβούνται να αντιμετωπίσουν τις περιστάσεις. Τρουπώνουν στο συλλογικό άλλοθι. Έχουν προσωπική ευθύνη όλοι μαζί κι ο καθένας προσωπικά, από τους ιθύνοντες του ΠΑΣΟΚ. Πολιτική με νεύματα και ψιθύρους δεν γίνεται.

4 Σήμερα, επίσης, φαίνεται με τρόπο οδυνηρό το πόσο λαθεμένη κι επιζήμια υπήρξε η αναθεώρηση του Συντάγματος του 1985-86. Ο πρωθυπουργοκεντρικός και αρχηγικός χαρακτήρας, η δικομματική εναλλαγή και συναλλαγή, η πολωτική περιχαράκωση των εκλογικών και θεσμικών λειτουργιών αλλοίωσαν τον κοινοβουλευτισμό, την αντιπροσωπευτικότητά του, τις δυνατότητες ελέγχου και την αξιόπιστη νομιμοποίησή του. Εκμηδενίζουν τις πολιτικές

ΑΛΚΑΙΟΣ

Τά ποιήματα

Μετάφραση: Σωτήρης Κακίσης

ΕΠΙΣΗΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ

Ἀριστείδης - Μάρκος Κάτων

Μετάφραση: Λουκάς Κούσουλας

Νικίας - Κράσσοι

Μετάφραση: Λουκάς Κούσουλας

Πύρρος - Μάριος

Μετάφραση: Λουκάς Κούσουλας

ΑΡΧΑΙΟΙ ΛΥΡΙΚΟΙ - ΙΑΜΒΟΓΡΑΦΟΙ

Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια

Γιάννης Δάλλας

ΜΙΚΡΑ ΛΥΡΙΚΑ

Μετάφραση: Σωτήρης Κακίσης

ΣΑΠΦΩ: Τά ποιήματα

Μετάφραση: Σωτήρης Κακίσης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

...Πρωθοῦν τό ἑλληνικό βιβλίο

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 6. ΑΘΗΝΑ 106 80. ΤΗΛ.: 3607744

ειτουργίες. Αλλοτριώνουν τις πολιτικές ευθύνες. Ιεριθωριοποιούν την κοινωνική συμμετοχή. Διογκώνουν τα ξωθεσμικά κέντρα επηρεασμού της πολιτικής. Τα πάντα υριαρχούνται κι επηρεάζονται από την έλλειψη ηθικής έσμευσης και πολιτικής συνέπειας σε πράξεις και απόψεις. υπό τη λογική του αγοραίου κέρδους σε επιρροή, υμφέροντα, σχέσεις, εξουσία, προβολή και διασυνδέσεις.

5 Προτεραιότητα, όμως, έχουν τα μεγάλα προβλήματα, οι κοινωνικές ανάγκες, οι προκλητικές πιέσεις και καθυστερήσεις της χώρας. Όχι, βεβαίως, το ποια αιχνίδια παίζει ο καθένας. Υπάρχει φτώχεια, αδικία, ιαφθορά. Υπάρχει μαρασμός και παρακμή. Πολιτικά διέξοδα. Εκκρεμότητες στην εξωτερική πολιτική. Η κυβερνητική πολιτική του ΠΑΣΟΚ, έτσι όπως στηρίζεται κι εφαρμόζεται από όλους, συσσωρεύει πρόσθετα αδιέξοδα και παροξύνει τις κοινωνικές αναστατώσεις. 'Ο ΠΑΣΟΚ δεν έχει λύσεις. Αδυνατεί να διαχειριστεί τα ικά του προβλήματα. Φορτώνει τις αδυναμίες του και τις κοπιμότητές του στις πλάτες του ελληνικού λαού. Η ατάσταση δεν μπορεί να συνεχιστεί. Όσο κι αν οι διάφοροι πτίγονοι θέλουν να είναι «κληρονόμοι με το ευεργέτημα της μπρογραφής», είναι για όλους δεδομένο ότι με αυτές τις πολιτικές, τις κυβερνητικές και κομματικές πρακτικές, δεν πάει άλλο. Χρειάζεται και υπάρχει εναλλακτική φιλολογή.

6 Αυτά που συμβαίνουν δείχνουν το συνολικό αδιέξοδο του πολιτικού συστήματος. Το ΠΑΣΟΚ, με ευθύνη όλων των στελεχών του εφαρμόζει πολιτικές και υιοθετεί πρακτικές που οδηγούν σε επικίνδυνες καταστάσεις. Η κοινωνία πιέζεται κι αναστατώνεται. Η πολιτική παραλύει. Η δημοκρατία παγώνει. Τα παρασκήνια βράζουν. Η οικονομία διαλύεται. Η χώρα μηδενίζεται. Η στάση και η πολιτική της κυβερνητικής παράταξης του ΠΑΣΟΚ αποτελούν πρόσθετο παράγοντα επικίνδυνης επιδείνωσης των προβλημάτων του ελληνικού λαού και της χώρας. Η ικανότητα της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ δεν μπορεί να οδηγήσει τη χώρα σε διάλυση. Η ανεπάρκεια του πολιτικού συστήματος δεν μπορεί να κρατάει σε ομηρία την πολιτική ζωή της χώρας. Πρέπει να δοθούν αμέσως λύσεις. Δεν υπάρχουν θεσμικά αδιέξοδα. Πολιτικά προσχήματα σιτάχνονται από όσους δεν μπορούν να αναλάβουν τις υθύνες των καιρών.

**Η ανεπάρκεια
του πολιτικού
συστήματος δεν
μπορεί να κρατάει
σε ομηρία την
πολιτική ζωή
της χώρας.**

Παραβιάζοντας φυσικούς και πολιτικούς νόμους

του Γάσου Παππά

Όσο το σήριαλ της περιπέτειας της υγείας του Ανδρέα Παπανδρέου θα παίζεται στις οδόνες της πολιτικής ζωής μας, η κοινή γνώμη θα τροφοδοτείται με τραγικές και ευτράπελες στιγμές. Ενίοτε, θα είναι πολύ δύσκολο να διακρίνει κανείς το δραματικό από το κωμικό στοιχείο. Ένα επεισόδιο της σειράς ήταν κι αυτό, στο οποίο πρωταγωνίστησαν ο υπουργός Υγείας και προσωπικός ιατρός του πρωθυπουργού Δημήτρης Κρεμαστινός και ο πρώην υπουργός Βασίλης Κεδίκογλου.

Η επίθεση που εξαπέλυσε ο βουλευτής Ευβοίας κατά του κ. Δ. Κρεμαστινού από πολλούς αποδόθηκε στον ιδιόρρυθμον του χαρακτήρα του. Είναι γνωστό ότι συχνά-πυκνά στο παρελθόν ο Β. Κεδίκογλου προκαλούσε τα μέσα ενημέρωσης διατυπώνοντας πρωτότυπες απόψεις, που λίγο απείχαν από το να χαρακτηριστούν αιρετικές. Πρέπει, όμως, να του αναγνωριστεί ότι πάντοτε προσπαθούσε να θεμελιώσει πολιτικά και συνταγματικά τις πρωτοβουλίες του. Αυτή τη φορά χτύπησε κατευθείαν στο κέντρο. Αμφισβήτησε την πολιτική επάρκεια και την επιστημονική φερεγκυότητα του προσωπικού ιατρού του Α. Παπανδρέου σε μια περίοδο που ο ρόλος του είναι εξ αντικειμένου σημαντικός. Ο Δ. Κρεμαστινός έχει δύο ιδιότητες. Είναι και γιατρός και μέλος της κυβέρνησης. Εντέχνως, από τη στιγμή που εισήχθη ο πρωθυπουργός στο Ωνάσειο, ο Δ. Κρεμαστινός προώθησε την πρώτη ιδιότητά του και έθεσε εν υπνώσει τη δεύτερη. Οχυρώθηκε πίσω από τον όρκο στον Ιπποκράτη και λησμόνησε τον όρκο του στο Σύνταγμα. Ο πρώτος όρκος του επιβάλλει να πράξει το παν για να σώσει τον ασθενή. Ο δεύτερος, όμως, όρκος τον υποχρεώνει να συμβάλει στο μέτρο των δυνάμεών του στην απεμπλοκή της πολιτικής ζωής από την κρίση στην οποία έχει περιέλθει. Ο κ. Κρεμαστινός ενοχλείται σφόδρα όταν του ζητούν να λειτουργήσει ως πολιτικός και να τοποθετηθεί πάνω στο ζήτημα της αντικατάστασης του Α. Παπανδρέου. Επαναλαμβάνει με εκνευριστική επιμονή τη φράση: «Εγώ

είμαι γιατρός και μη με μπερδεύετε μ' αυτά». Η τακτική αυτή απέδιδε, αφού τα περισσότερα στελέχη του ΠΑΣΟΚ, κυριευμένα από αμηχανία και γεμάτα φόβο για τις επερχόμενες εξελίξεις, βολεύονταν με την παράταση της εκκρεμότητας. Το κλίμα αυτό εκμεταλλεύτηκε ο κ. Κρεμαστινός, προσδοκώντας να κεφαλαιοποιήσει τα κέρδη του.

Όλα, όμως, τα καλά έχουν ένα τέλος. Το καθεστώς ιδιότυπης ασυλίας που είχε εξασφαλίσει ο υπουργός Υγείας φαίνεται να κλονίζεται. Είναι χαρακτηριστικό ότι παράγοντες του ΠΑΣΟΚ που δημοσίως κάλυψαν τον Δ. Κρεμαστινό (αφού εκβιάστηκαν για να το κάνουν), στις ιδιωτικές συζητήσεις τους έλεγαν πως «ο Κεδίκογλου έχει δίκιο. Η επίθεσή του στον Κρεμαστινό είναι άκαιρη αλλά όχι άδικη». Τη χαρακτηρίσαν άκαιρη, γιατί μπορεί να προκαλούσε αλληπάλληλες εκρήξεις αν ο κ. Κρεμαστινός υπέβαλε την παραίτηση (αλήθεια σε ποιόν;) με τελική συνέπεια ακόμη και την πτώση της κυβέρνησης.

Ήταν όντως κωμικό το θέαμα που παρουσίασαν οι υπουργοί υπερασπιστές της τιμής του Δ. Κρεμαστινού, για κάποιον που γνωρίζει ποιες είναι οι πραγματικές απόψεις τους, σχετικά με το πρόσωπο που εκόντες-άκοντες εκλήθησαν να προστατεύσουν. Ακόμη και ο Α. Λιβάνης, που είναι τόσο φειδωλός σε δηλώσεις και δεν κρύβει την αντιπάθειά του για τη συμπεριφορά Κρεμαστινού, επιστρατεύθηκε προκειμένου να αποτραπεί η παραίτηση του υπουργού Υγείας. Οι παροικούντες της Ιερουσα-

λήμ γνωρίζουν ότι ο Α. Λιβάνης δεν έχει σε μεγάλη εκτίμηση τον Δ. Κρεμαστινό λόγω της παρελκυστικής πρακτικής που αυτός κατά κανόνα ακολουθούσε στα ζητήματα του υπουργείου του.

Ανεξαρτήτως, πάντως, της πορείας που θα πάρει η διεκυστίδα Κρεμαστινού-Κεδίκογλου, το πολιτικό αδιέξοδο είναι προφανές. Όπως προφανής είναι και η αδυναμία των κορυφαίων στελεχών του ΠΑΣΟΚ να το ξεπεράσουν. Η συνεχής μετάθεση στο μέλλον της επώδυνης πλην όμως αναγκαίας συζήτησης υπονομεύει με ταχείς ρυθμούς το κύρος των κομματικών οργάνων και την αξιοπιστία των προσώπων που τα συγκροτούν. Οι παράγοντες του ΠΑΣΟΚ προτιμούν να συζητούν για το τι δεν μπορούν να κάνουν, παρά για το τι είναι επιβεβλημένο να κάνουν.

Καί αυτό φυσικά έχει κόστος το οποίο βαραίνει τις πλάτες όλων. Δεν είναι πια εύκολη η μετακύλησή του. Η συμπάθεια της κοινής γνώμης για το πρόβλημα της υγείας του Α. Παπανδρέου δεν θα δίδεται στο διηνεκές. Ήδη, τα μακάβρια ευφυολογήματα περί τον Α. Παπανδρέου τροφοδοτούν τις επιθεωρήσεις και τις χιονομοριστικές στήλες των εφημερίδων. Πρόκειται αναντίρρητα για σήματα κινδύνου τα οποία δυστυχώς δεν λαμβάνουν οι κεραίες της Χ. Τρικούπη.

ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ, ΕΔΩ ΚΑΙ ΤΩΡΑ

Η Κεντρική Επιτροπή θα συνέλθει στις 20 και 21 Ιανουαρίου. Αν το ανώτερο καθοδηγητικό όργανο του ΠΑΣΟΚ δεν θέλει

να γίνει καταγέλαστο μόνο μία απόφαση πρέπει να πάρει: να ζητήσει την παραίτηση του Ανδρέα Παπανδρέου. Οποιαδήποτε άλλη «λύση» θ' ανοίξει το δρόμο στη διάσπαση του ΠΑΣΟΚ.

Είναι, όμως, έτοιμα τα νομιμόφρονα στελέχη του ΠΑΣΟΚ να προχωρήσουν στον δύσβατο δρόμο; Έχουν το ανάστημα να πάρουν τις αποφάσεις που θ' αλλάξουν ριζικά το κομματικό τοπίο; Μπορούν να αρθούν στο ύψος των περιστάσεων και ν' απαλλαγούν από το σύνδρομο του θυρωρού που τους κατατρώει; Είναι σε θέση ν' απογαλακτιστούν; Η απάντηση στα προεκτεθέντα ερωτήματα δεν είναι εύκολη. Ο Ανδρέας Παπανδρέου μπορεί να «επαίρεται» ότι αφήνει ένα κόμμα τα συνεκτικά στοιχεία του οποίου ήταν ο ίδιος και η προοπτική νομής της εξουσίας. Δεν επέτρεψε ποτέ σε κανέναν να διεκδικήσει ρόλο πέραν αυτού που ο ίδιος είχε προσδιορίσει. Η ανασφάλεια του ηγεμόνα δεν άφησε τα ηγετικά στελέχη ν' αποκτήσουν τη δική τους περπατησιά. Όποιος το επιχείρησε πολύ γρήγορα είδε το έδαφος να χάνεται κάτω από τα πόδια του. Ο ιδρυτής του ΠΑΣΟΚ χρησιμοποιούσε το ένα στέλεχος εναντίον του άλλου όποτε ένιωθε ότι απειλούνταν μια δυναμική που έκρυβε την απειλή της υπερκέρρασής του. Η στρατηγική πολιτικής εξόντωσης των επικίνδυνων εσωκομματικών αντιπάλων και η τακτική της ενσωμάτωσης ακολουθήθηκαν από τον Α. Παπανδρέου με θρησκευτική ευλάβεια και σήμερα καλείται το ΠΑΣΟΚ να πληρώσει το τίμημα.

Πλεονάζουν στα κομματικά όργανα οι «δειλοί, οι άβουλοι και οι μοιραίοι» και απουσιάζουν ή είναι είδος εν ανεπαρκεία οι υπεύθυνοι και οι αποφασιστικοί. Την ηγετική ομάδα απαρτίζουν πρόσωπα που έμαθαν να ζουν στη σκιά του αρχηγού και μάλιστα να αισθάνονται υπερήφανοι γι' αυτό. Σχεδόν όλοι γνωρίζουν τι οφείλουν να πράξουν. Σχεδόν όλοι, όμως, τρέμουν στο ενδεχόμενο να πέσει σ' αυτούς ο κληρός ν' ανακοινώσουν στον πρόεδρο του ΠΑΣΟΚ ότι έφτασε η ώρα της αποχώρησής του. Μπορεί να φλυαρούν στα μέσα ενημέρωσης. Μπορεί να πλειοδοτούν σε αντιηγετικές κορώνες στις πολυάριθμες βεγγέρες, αλλά φοβούνται πως όταν θα βρεθούν μπροστά στις ευθύνες τους θα καταπιούν τη γλώσσα τους. Η μαθητεία τους δίπλα στον Α. Παπανδρέου τους έχει «βοηθήσει» ν' αποκτήσουν τα ελαττώματά του (αλαζονεία, λαγνεία για την εξουσία, φαναρισμό). Κανείς τους, όμως, δεν διαθέτει το πολιτικό εκτόπισμα, προκειμέ-

νου να θέσει το δάκτυλο στη χαίνουσα πληγή! Άλλος καλύπτεται πίσω από τον αμυντικό χαρακτήρα επιχείρημα (δεν θα γίνει πατροκτόνος), άλλος κρύβει το κεφάλι του στην άμμο στρουθοκαμηλίζοντας αναίσχυντα (μας ζητάτε να τον δολοφονήσουμε) και όλοι μαζί «προσεύχονται» στο θεό να τους λυτρώσει από το μαρτύριο της αναμονής.

Ο ΕΡΩΣ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ – ΚΑΙ Η ΚΥΡΙΑ ΛΙΑΝΗ

Κι όμως, όλα θα είχαν αντιμετωπιστεί με τον καλύτερο για το κόμμα, τη χώρα και τον ίδιο τον Α. Παπανδρέου τρόπο, αν ο ιδρυτής του ΠΑΣΟΚ είχε εγκαταλείψει τη μαχόμενη πολιτική λίγο μετά την εκλογική νίκη του ή στη χειρότερη περίπτωση αν είχε υποβάλει την παραίτησή του τις πρώτες μέρες που βρισκόταν στο Ωνάσειο, τότε δηλαδή που και η επαφή του με τα πράγματα δεν είχε διακοπεί και πνευματική διαύγεια είχε. Θα είχαμε γλιτώσει από τις άκομπες δελφίνομαχίες, ενώ η χώρα θα διέθετε τώρα πρωθυπουργό και το ΠΑΣΟΚ θα μπορούσε να προχωρήσει απερίσπαστα σε μια διαδικασία ανασύσταξης των δυνάμεών του. Ο Α. Παπανδρέου, όμως, επιβεβαίωσε γι' ακόμη μια φορά ότι με το μόνο πράγμα που έχει μια φλογερή ερωτική σχέση είναι η εξουσία. Γαντζώνεται σ' αυτή με όλα τα μέσα και προσπαθεί απεγνωσμένα να παραβιάσει τους φυσικούς νόμους.

Και αυτός, βεβαίως, κάνει ό,τι έμαθε τόσα χρόνια. Αυτοί, όμως, που φιλοδοξούν να τον διαδεχθούν γιατί τον ανέχονται;

Το τελευταίο διάστημα έχει ξεκινήσει από διάφορες πλευρές μια εκστρατεία μετάθεσης των ευθυνών από τον ουσιαστικά υπεύθυνο (Α. Παπανδρέου) στη σύζυγό του. Λένε δηλαδή οι προθύμως προσφερόμενοι προπαγανδιστές του παπανδρείκου κλέους ότι για «όλα φταίει η κυρία. Τον κάνει ότι θέλει». Νομίζουν οι αφελείς (;) ότι έτσι θα παραδώσουν τον Α. Παπανδρέου καθαρό στην ιστορία; Το γεγονός ότι στην εσχάτη της πολιτικής διαδρομής του έγινε το άθυρμα της Δ. Λιάνης πιστεύουν, ότι δεν θα βαρύνει στην κρίση του ιστορικού; Η Δ. Λιάνη-Παπανδρέου, όμως, αν λειτούργησε αντ' αυτού, το έκανε γιατί της επετράπη να το κάνει. Κινήθηκε στον ωφέλιμο χώρο που ο ηγεμόνας εν πλήρει συνειδήσει δημιούργησε γι' αυτή. Άλλωστε, είναι γνωστό τοις πάσι ότι ο Α. Παπανδρέου πάντοτε εξασφάλιζε το μέλλον των ερωμένων του, περιστασιακών ή μονίμων...

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Σειρά: (Λαοί και Πολιτισμοί)

ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΜΙΡΩ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ

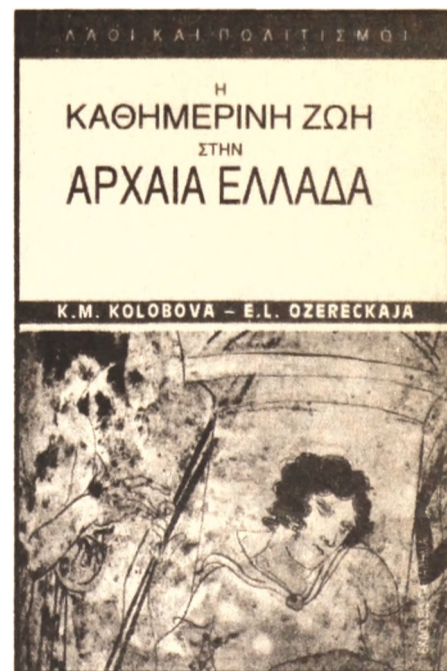
ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ

Κ.Μ. ΚΟΛΟΒΟΒΑ - Ε.Λ. ΟΖΕΡΕΚΑΙΑ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ

ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΠΑΠΑΔΗΜΑ

Προσφορά στον Πολιτισμό

Ιπποκράτους 8 Αθήνα

Τηλ.: 36.27.318

«ΕΠΙ ΤΕΛΟΥΣ, ΤΕΛΟΣ!»

του Μανώλη Βασιλάκη

Επί τέλους να δοθεί ένα τέλος στην συνταγματική ανωμαλία και στην πολιτική και ηθική εκτροπή της οποίας είμαστε θεατές επί ενάμιση μήνα. Μέχρι στιγμής όλοι υπήρξαν κατώτεροι των περιστάσεων. Και βρεθήκαμε εκτός συντάγματος, κατεστρατηγήθη το σύνταγμα. Όλοι οι συνταγματολόγοι συμφωνούν σ' αυτό αλλά οι πολιτικοί το ανέχθηκαν. Είναι αδιανόητον αυτό που συμβαίνει σήμερα για οποιαδήποτε κοινοβουλευτική δημοκρατία, είναι απίστευτος τριτοκοσμισμός, **αποτελεί την συμπύκνωση όλων των παθολογιών του πολιτικού μας συστήματος (πνευματική πύκνωση συν καθολική λοίμωξη συν σηψαιμία, θα λέγαμε με την τρέχουσα ορολογία).** Σε οποιαδήποτε ευρωπαϊκή χώρα αν είχε συμβεί αυτό θα είχαμε ομαλή εξέλιξη των διαδικασιών. Εδώ δεν υπήρξε η **πολιτική βούληση** για την άρση του αδιεξόδου εντός *ειλόγου χρόνου*. Συνταγματικές λύσεις υπάρχουν και είναι ανόητα και εκ του πονηρού τα επιχειρήματα όσων επικαλούνται δήθεν προβλήματα συνταγματικά, διότι το σύνταγμά μας είναι απολύτως συγχρονισμένο με τα ισχύοντα σε όλον τον κόσμο και σε καμιά περίπτωση δεν αποτελεί την πηγή του σημερινού αδιεξόδου. (Στο άρθρο του **Νίκου Αλιβιζάτου** στο *Βήμα* της 10.12.'95 περιγράφονται όλοι οι συνταγματικοί τρόποι).

Η μεγάλη ευθύνη όμως ανήκει στο ΠΑΣΟΚ και κυρίως στα ηγετικά στελέχη του. Δεν μιλούμε φυσικά για τους κατ' εξοχήν αυλοκόλακες και όλον αυτόν «τον εσμό του αρχικού πρωθυπουργικού κύκλου ο οποίος μετεξελίχθηκε σε συμμορία», όπως γράφει ο Γ. Τζαννετάκος σε ένα περιφημο άρθρο του στην *Αυγή* της περασμένης Κυριακής. Η **βυθιότητα** στην οποία πολύ θα ήθελε να μας κρατήσει η νομενκλατούρα του ΠΑΣΟΚ ως τηλεθεατές του Ωνάσειου, διαταράχθη με τα περιβόητα "μαύρα" ανέκδοτα, τα οποία μάλλον σταμάτησαν πια. Κι είναι πολύ ενδιαφέρουσα αυτή η γενική αδιαφορία. Δείχνει το πολιτικό τέλος, την *έκλειψη* μέσα στον εξευτελισμό, του μπρεζνιεφικού τύπου ηγέτη τους. («*Η πληθώρα των επισκεπτών σήμερα είναι παντελώς απύσχα*», Δελτίο ειδήσεων ΕΤ2, 28.11.'95).

Κάτι υποψιάστηκαν μάλλον στο ΠΑΣΟΚ και άρχισαν οι εκδηλώσεις **συγχυτικών φαινομένων** τις τελευταίες ημέρες. Βεβαίως δεν είχαν έως τώρα σοβαρή αντίδραση στην παρατεταμένη κατάσταση ανωμαλίας. Οι αρχηγοί των πολιτικών κομμάτων δεν έθεσαν το θέμα με τον τρόπο που θα έπρεπε, αλλά ήσαν περίπου θεατές. Λ.χ. δεν εκάλεσε κάποιος τους υπολοίπους να αναλάβουν κοινή πρωτοβουλία, να επισκεφθούν όλοι μαζί τον πρόεδρο της Δημοκρατίας. Ο πρόεδρος πάλι από την πλευρά του, αν και ο ίδιος κάποτε ήτο εις εκ των τεσσάρων αρχηγών οι οποίοι επεσκέφθησαν τον τέως πρόεδρο, δεν ανέλαβε τις πρωτοβουλίες που μπορούσε να λάβει.

Κάτι άρχισε να κινείται αργά και καθυστερημένα την ώρα που σύρονται αυτές οι γραμμές. **Διαπιστώθηκε όμως η έλλειψις πολιτικού θάρρους από όλους.** Και όλοι υποψιαζόμαστε τους κοιμματικούς υπολογισμούς. Και τα ταπεινά κίνητρα όσων μας κυβερνούν, αλλά και όσων αντιπολιτεύονται, κυρίως των Έμπερτ - Σαμαρά.

Παρακολούθησαμε λ.χ. τον αναπληρωτή του Α. Παπανδρέου, τον **Α. Τσοχατζόπουλο** να δηλώσει (ψευδώς φυσικά) ότι επεσκέφθη τον πρωθυπουργό και συνομίλησε μαζί του την Πρωτοχρονιά. Και ουδείς του έθεσε το ερώτημα: γιατί εφ' όσον συνομίλησε μαζί του δεν

του έθεσε θέμα παραιτήσεως, αφού υποτίθεται ότι έχει *πλήρη συνείδηση και «ο εγκέφαλός του λειτουργεί κανονικά»;* Ούτε και ο Μ. Έμπερτ, ενώ υποτίθεται ότι θα υποβάλει πρόταση μομφής.

Πολλούς συνέφερε η κατάσταση αυτή. Οι ισορροπίες στο ΠΑΣΟΚ, η Αυλή, οι "προεδρικοί", οι Σημίτης-Αρσένης, όλοι είχαν τους λόγους τους για να αναβάλλουν την επίλυση του προβλήματος. Βεβαίως περισσότερο από όλους οι αυλικοί, που δια στόματος Χυτήρη μιλούν (2.1.'96) για *«συνταγματική εκτροπή αν αντικατασταθεί ο πρωθυπουργός»!* Και ο συνταγματολόγος πρώην αυλικός **Β. Βενιζέλος** (3.1.'96) ότι *«όσο υπάρχει διανοητική λειτουργία δεν νοείται αντικατάσταση χωρίς παραίτηση»!* Αλλά και η αξιωματική αντιπολίτευση έβλεπε συμφέρον από την παράταση διότι φθείρεται το ΠΑΣΟΚ, και τώρα υποβάλει την πρόταση μομφής για να αντλήσει πολιτικά οφέλη. Και για να μην υπολειφθεί ο Α. Σαμαράς, ο οποίος ήδη από δεκαήμερου έχει δηλώσει αντίθετος στην πρόταση μομφής, επέλεξε ως στόχον τον πρόεδρο της Δημοκρατίας, προτείνοντας, ο ασυνάρτητος, *«λύση ευθύνης και υπέρβασης».* **Γεγονός είναι ότι όλοι φοβούνται ένα πράγμα: τις εκλογές!** Ο καθένας για τους λόγους του δεν θέλει εκλογές. Όλους θα τους βόλευε η συνέχιση της σημερινής κατάστασης. Μόνον ο εκτός Βουλής Συνασπισμός δεν έχει κανέναν λόγο να φοβάται ούτε τον βολεύει η συνέχισή της.

Αυτό που όλοι γνωρίζαμε από την πρώτη στιγμή της εισαγωγής του Α. Παπανδρέου στο νοσοκομείο, ότι έχει **εκλείψει πολιτικά,** σ' αυτό φαίνεται ότι προσανατολίζονται όλοι πλέον. Ίσως έτσι ερμηνεύεται η δήλωση του ΠΑΣΟΚ δια του κ. Σκανδαλίδη ότι *«η εφαρμογή του άρθρου 38 του συντάγματος είναι μια διαδικασία η οποία απαιτεί μια ευρύτερη συναίνεση».* Πιθανότατα προσανατολίζονται πλέον στην ερμηνεία του ρήματος «εκλείψει» με την πολιτική έννοιά του. Γιατί; Μα διότι όλες οι εφικτές και συνταγματικές λύσεις σκοπτάφτουν στο ότι ακόμη και αν υποτεθεί ότι δεν ψεύδονται για την πνευματική κατάσταση του Α. Παπανδρέου, δεν τολμούν να υποβάλουν αίτημα παραιτήσεώς του. Διότι ο Α. Παπανδρέου δεν παραιτείται. Διότι κάτι τέτοιο ήτο αδιανόητον στον Α. Παπανδρέου και στο περιβάλλον του, αφού όταν επρόκειτο να εισαχθεί στο Ωνάσειο δεν εφρόντισε ούτε και τότε για την ομαλότητα. *«Δεν σας λέω τίποτα άλλο, παρά το ότι ήλθε κανονικά στο Ωνάσειο με το αυτοκίνητό του, κανονικά δηλαδή. (...) Ο γιατρός στις οκτώ θα σας ανακοινώσει το ανακοινωθέν»* (Κυβερνητικός εκπρόσωπος, 20.11.'95).

Όλα είναι όμως πρόβλημα συνείδησης. Και, όπως γράφει ο Ανδρέας Λασκαράτος (*Ιδού ο Άνθρωπος*), σ' αυτόν η φύση «έδειξε όλη της τη φειδωλία σε τούτο το μέρος, εις τη συνείδηση». Όσο για τους επιδόξους διαδόχους του απέδειξαν ότι είναι όλοι τους πνευματικά τέκνα του. Εμείς, οι άλλοι, *λελυτρωμένοι πάσης διαβολικής μεθοδείας του,* αφού έχει εκλείψει πολιτικά, θα πρέπει να πολεμήσουμε τον παπανδρείσμό και τις παραφνύδες αυτού. **Ποτέ πια παπανδρείσμος!** Ή, όπως λέει ο **Α. Κύρκος:**

«Έχουν έρθει στο προσκήνιο οι φαύλοι, οι αυλικοί, οι μάγοι, οι σατανιστές, οι υποτακτικοί. Παπάδες και γονυκλισίες και βουλιάζει το ρωμέικο. Να πιάσουμε τις πέτρες και να τους κυνηγήσουμε. Άμετε στο διάολο. Λες και μας προετοιμάζουνε έναν καινούργιο Μεσαίωνα».

«ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΣΥΝΟΧΗΣ»: ΠΩΣ;

του Μιχάλη Παπαγιαννάκη

Με τον καινούργιο χρόνο κάνουμε συνήθως και παραδοσιακά απολογισμούς. Αλλά μια και η χώρα δεν έχει κυβέρνηση (έχει, βέβαια, όλους εκείνους τους δύσμοιρους ή ιδιοτελείς που συγχέουν την έννοια της διακυβέρνησης με εκείνη της διεκπεραίωσης των τρεχουσών υποθέσεων...), και μια και το κύριο καθήκον όλων μας είναι να πιέσουμε και να πείσουμε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία να κάνει τη δουλειά της, δηλαδή να αναδείξει υπεύθυνη κυβέρνηση, ας προσπαθήσουμε να το κάνουμε με μια στοιχειώδη διερεύνηση των άμεσων προκλήσεων του μέλλοντος, προκλήσεων που απαιτούν σχεδιασμένες απαντήσεις, ασφαλώς δε όχι από το ιατρικό συμβούλιο... Και ας το κάνει ο καθένας από τη σκοπιά του. Από εδώ ας μιλήσουμε για τα όσα προετοιμάζει η τρέχουσα και περίπου προγραμματισμένη ευρωπαϊκή πρακτική για τους επόμενους μήνες.

Με το 1996 αρχίζει και η ιταλική προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Δεν ξέρουμε, βέβαια, αν η σοφία της ιταλικής πολιτικής καταφέρει τελικά να μη διαταράξει την προεδρία της χώρας με εκλογές και όλα τα συμπαρομαρτούντα. Αν το καταφέρει, τότε όπου να 'ναι ο ιταλός πρόεδρος της Ε.Ε. θα αρχίσει την καθιερωμένη περιοδεία του στις 14 λοιπές πρωτεύουσες για να προετοιμάσει τις προσεχείς και σημαντικές συναντήσεις όπου θα αρχίσει να διαμορφώνεται το μέλλον της Ε.Ε. και κατ'επέκταση του κάθε εταίρου: εκείνη όπου θα ξεκινήσει η διακυβερνητική συνδιάσκεψη για την αναθεώρηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ και εκείνη όπου θα συζητηθούν οι σχέσεις ανάμεσα στις χώρες που τελικά θα μετέχουν στη νομισματική ένωση και τη «ζώνη ευρώ» και στις υπόλοιπες. Και στις δύο περιπτώσεις η Ελλάδα θα έπρεπε να θεωρεί ευτυχή σύμπτωση την ιταλική προεδρία, φτάνει βέβαια να κατανοήσει πολιτικά τις δυνατότητες συνεργασίας που υπάρχουν και να επιλέξει τι ακριβώς θα προσπαθήσει να επιτύχει μέσω μιας τέτοιας συνεργασίας.

Η Ιταλία έχει εξ'αντικειμένου ανησυχίες ανάλογες με τις ελληνικές. Στη Μαδρίτη π.χ. οι δηλώσεις του ιταλού πρωθυπουργού κ. Ντίνι στον Τύπο επικεντρώθηκαν στις σχέσεις των «μέσα» και των «έξω» από τη ζώνη ευρώ (τη σημασία των σχέσεων αυτών εξηγήσαμε στο προηγούμενο τεύχος), και είναι φυσικό μια και η Ιταλία θ' ανήκει πιθανότατα στη δεύτερη κατηγορία. Το ζήτημα απασχολεί πολύ και εκείνους που θεωρούν ότι η χώρα τους θα είναι μέσα. Ο κ. Σιράκ π.χ. επέμεινε, πάντοτε στη Μαδρίτη, να μπει στο τελικό ανακοινωθέν μια φράση που να εγγυάται ότι οι προσεχείς ρυθμίσεις αυτών των σχέσεων θα γίνουν λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη για «νομισματική σταθερότητα». Το μυστικό αυτής της φράσης είναι ότι οι Γάλλοι (και όχι μόνον αυτοί) φοβούνται ότι οι εκτός ζώνης ευρώ θα έχουν τον πειρασμό να προβούν σε υποτιμήσεις (και μάλιστα «επιθετικές»...) του νομίσματός τους που θα τους έκαναν πιο ανταγωνιστικές σε σύγκριση με τους εντός, αλλά και που θα διέλυναν την έννοια της ενιαίας εσωτερικής αγοράς της Ε.Ε. Και, βέβαια, δεν φοβούνται τόσο την Ελλάδα όσο την Ιταλία ή την Ισπανία ή τη Μ. Βρετανία...

Ο κ. Ντίνι μίλησε με αρκετά γενικούς όρους, αλλά πάντως αναφέρθηκε στην «ανανέωση του μηνύματος ενότητας και αλληλεγγύης» μέσα στην Ε.Ε., καθώς και στην ανάγκη να επιτευχθεί «συμφωνία συνοχής» (σ.σ. μεταξύ των εταίρων) που θα «ενθαρρύνει τη σύγκλιση και επομέ-

τως τη μετέπειτα προσχώρηση των άλλων χωρών στη ζώνη του ενιαίου νομίσματος». Για όσους γνωρίζουν ανάγνωση και αποκρυπτογράφηση της κοινοτικής αργκό, αυτά δίνουν ένα πρώτο σχεδιάγραμμα μιας πολιτικής διαπραγμάτευσης με προοπτική συμβιβαστικών και ικανοποιητικών λύσεων, όπου οι μεν αναλαμβάνουν υποχρεώσεις συνοχής και κάποιο χρονοδιάγραμμα και κάποιο πρόγραμμα, των εκτός ζώνης, αλλά και υποχρεώσεις στήριξής τους στην πορεία αυτή. Και η στήριξη αυτή μπορεί να περιλαμβάνει, ανάλογα με τους όρους της διαπραγμάτευσης και την αξιοπιστία των δεσμεύσεων, αλληλεγγύη απέναντι σε ενδεχόμενη κερδοσκοπία εις βάρος των νομισμάτων των εκτός ζώνης έως και οικονομική και πολιτική στήριξη των προσπαθειών τους να τηρήσουν το συμφωνημένο πρόγραμμα, για να μη μιλήσουμε για κάποια νέα εκδοχή ενός ακόμη «πακέτου» αγνώστου ονόματος.

Όλα αυτά μπορεί να τα επιδιώξει η Ιταλία και μαζί της και άλλοι εταίροι εκτός ζώνης ευρώ, δηλαδή και η Ελλάδα. Αλλά δεν είναι αυτόνομα και απαιτούν την επίμονη και αξιόπιστη πολιτική προσέγγισης και συνεργασίας. Πράγματα δηλαδή που δύσκολα μπορούν να επιτευχθούν χωρίς πραγματική πολιτική διακυβέρνηση με πνοή και πρωτοβουλία. Αναρωτιέμαι αν θα γίνει δεκτός ο ιταλός πρόεδρος της Ε.Ε. (θυμίζω ότι η αντίστοιχη επίσκεψη του κ. Γκονθάλεθ, λίγο πριν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Μαδρίτης δεν έγινε, ή μάλλον, για την ακρίβεια, αποφεύχθηκε κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες και χωρίς εξηγήσεις...) και από ποιον, και πόσο θα αποτελούν αυτά τα καίρια σημασίας ζητήματα αντικείμενο αξιόπιστης διαπραγμάτευσης. Μαζί και με άλλα βέβαια όπως η ενδεχόμενη στήριξη των Ιταλών απέναντι στη μη αποκρυπτόμενη εχθρότητα του κ. Σιράκ (λόγω αρνητικής ψήφου των

Ιταλών στον ΟΗΕ όπου συζητήθηκαν οι γαλλικές πυρηνικές δοκιμές...), η προειδοποίηση ότι η επόμενη διεύθυνση της Ε.Ε. αφορά την Κύπρο και δεν μπορεί να περάσει με ελληνική συναίνεση άλλη διεύθυνση χωρίς αυτήν (πρώτη νύξη απέναντι στο ενδεχόμενο να αρχίσει μαζί η διαπραγμάτευση και με ορισμένες υποψήφιες χώρες της Κ.Α. Ευρώπης, οι οποίες σύμφωνα με ορισμένους θεωρούνται «πιο ώριμες» για ένταξη, και επομένως θα μπορούσαν να έχουν πιο σύντομο χρόνο διαπραγμάτευσης με την Ε.Ε....). Σίγουρα δε θα ήταν χρή-

σιμο να συζητηθούν μαζί του και κάποια άλλα, φαινομενικά πιο απόμακρα ζητήματα, όπως οι δύο σημαντικές διεθνείς συναντήσεις που προβλέπονται επί ιταλικής προεδρίας, δηλαδή μέσα στους προσεχείς έξι μήνες. Η μία είναι η συνάντηση υπουργών Βιομηχανίας και Περιβάλλοντος (ενδιαφέρον ο συνδυασμός...) των 15 και των 12 μεσογειακών γειτόνων μας, της οποίας η σημασία θα έπρεπε να είναι προφανής. Η άλλη αποτελεί προεπίμερα για την Ε.Ε. και αφορά τη συνάντηση κορυφής (δηλαδή αρχηγών κρατών ή κυβερνήσεων) της Μπανγκόκ ανάμεσα στην Ε.Ε. και στις χώρες της Ασίας, όπου θα επιδιωχθεί η ανάδειξη ενός νέου τύπου ευρωσιατικών σχέσεων. Θα επανέλθουμε εν καιρώ του δέοντος, αλλά ας επαναλάβουμε γι' αυτήν την τελευταία ότι πρόκειται για συνάντηση (καλά προετοιμασμένων) αρχηγών κρατών ή κυβερνήσεων και με εμβέλεια που ήδη πολλοί χαρακτηρίζουν ιστορική... Ας ελπίσουμε ότι έως τότε, δηλαδή σε λίγες εβδομάδες, θα έχουμε επιτύχει το πρώτο και συνειδητοποιήσει το δεύτερο.

Η Ελλάδα χρειάζεται
πραγματική πολιτική
διακυβέρνηση
με πνοή και
πρωτοβουλία.

ΕΟΚ και ΝΑΤΟ το ίδιο συνδικάτο

του Μ. Αδιαπραγμάτευτου

«Αν ενταχθούμε στην ΕΟΚ, μετά 15 χρόνια: θα έχει καταληστευθεί ο εθνικός μας πλούτος, θα έχει ρυπανθεί ανεπανόρθωτα το περιβάλλον, θα μεταναστεύσουν τα νιάτα της χώρας, (...) θα πεθάνει η ελληνική παράδοση, η ελληνική τέχνη και θα υπονομευθεί αποφασιστικά η εθνική μας συνείδηση»

(Α. Παπανδρέου, 26.9.'76)

«Το άνοιγμα ανάμεσα σε δυτική Ευρώπη και Ελλάδα θα μεγαλώσει, δεν θα μικρύνει. Γράφεται στα πρακτικά αυτή η κουβέντα και εύχομαι να βγω ψεύτης. Αλλά πιστεύω, δυστυχώς, ότι αυτό που λέω σήμερα θα επιβεβαιωθεί σε 10, 15, 20 έτη από σήμερα»

(Α. Παπανδρέου, 1.10.'76)

Με την ευκαιρία της συμπλήρωσεως δέκα πέντε (15) ετών από την ένταξή μας (1.1.1981) στην τότε ΕΟΚ, την σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση, επειδή πολιτικά έχει εκλείψει ήδη ο Α. Παπανδρέου, θα ήτο χρήσιμη μια αποτίμηση της «προσφοράς» του στον τόπο. Επειδή οι «προσφορές» του σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής είναι πολύ δύσκολο να περιγραφούν και να αποτιμηθούν, επιλέγομε ακριβώς αυτό το μείζον θέμα. Αυτές τις ημέρες συνεχώς και με όλους τους τρόπους επαναλαμβάνεται πόσο «χαρισματικός» και ευφυής υπήρξε ο Α. Παπανδρέου. Χαρισματικός δημαγωγός, ναι· ευφυής και αδίστακτος ψεύτης, οπωσδήποτε· πολιτικώς (με την έννοια που είχε ο όρος προ Παπανδρέου) εντελώς μύωψ, διόλου διορατικός, απίθανα βλαξ. Από όλα τα φρικτά και απαίσια, λοιμούς, καταποντισμούς και άλλες καταστροφές και δεινά που προέβλεπε ότι θα μας έπλητταν, ένα μόνο συμβαίνει στα 15 χρόνια: ότι είναι, ακόμη, αυτός πρωθυπουργός της χώρας. Αποτιμώντας την προσφορά του, ειδικότερα σ' αυτό το μέγα θέμα, θα πρέπει να διαβάσουμε τους λόγους του. Κυριολεκτικώς προσφέρονται για σάτιρα, κωμωδία, δεν υπάρχει ούτε μία λέξη σ' αυτούς σοβαρή, υπεύθυνη, κάποια εκτίμησή του ορθή ή πρόβλεψή του που να επαληθεύθηκε. Υπάρχει ένα ολόκληρο εγχειρίδιο του Κινήματος «Ελλάδα και Κοινή Αγορά, ο Αντίλογος», έκδοση του ΠΑΣΟΚ, με πρόλογο του άλλου διορατικού πολιτικού, όψιμου ευρωπαϊστού και νυν δελφίνου Κ. Σημίτη, ο οποίος ήταν επί κεφαλής της «ομάδας επιστημόνων» η οποία συνέταξε το αντιευρωπαϊκό εγχειρίδιο. Ως πολιτικό μνημόσυνο του Α. Παπανδρέου θα άξιζε να επανεκδοθεί ει δυνατόν σε κόμικς, και να διαβαστεί, ώστε να καταλάβομε το μέγεθος της δημαγωγίας του, το πνευματικό επίπεδο των στελεχών του

ΠΑΣΟΚ και την ποιότητα του ακροατηρίου τους. Σας διαβεβαιώνω ότι διαβάζοντάς το σήμερα, το βρήκαμε απολαυστικότερο από τα άλμπουμ των γελοιογράφων που κυκλοφόρησαν τις γιορτές. Άλλα διασκεδαστικά, εξόχως ψυχαγωγικά αναγνώσματα αλλά ταυτοχρόνως και διδακτικά, βρίσκονται στα βιβλία του «Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ», «Η Ελλάδα στους Έλληνες» και σε όποιο άλλο έντυπο με ομιλίες, άρθρα, συνεντεύξεις του Α. Παπανδρέου κυκλοφόρησε το ΠΑΣΟΚ τα είκοσι αυτά χρόνια.

Ας θυμήσομε λοιπόν μερικές ιστορικές γελοιότητες του «μεγάλου πολιτικού» Α. Παπανδρέου:

- «Είναι πια κρυστάλλινα σαφές πως στο παζάρι της ένταξης έχουν συμπεριληφθεί η Κύπρος, το Αιγαίο (...) και η Θράκη. Πως η πορεία που έχει χαράξει η κυβέρνηση (: Καραμανλή) είναι πορεία απεμπόλησης κάθε ίχνους ανεξαρτησίας. Πως όλα αυτά γίνονται στο βωμό του "ανήκομεν εις την Δύσιν"... Για την ΕΟΚ – που δεν είναι παρά η άλλη όψη του ΝΑΤΟ – η όλη διαπραγμάτευση για την ένταξη της Ελλάδας αποτελεί μεθόδευση για την εκχώρηση δικαιωμάτων της Ελλάδας στην Τουρκία» (10.1.'77). ΕΟΚ και ΝΑΤΟ, ίδιο συνδικάτο ήταν το σύνθημα του ΠΑΣΟΚ.

«Ασφαλώς ο Καραμανλής ικανοποίησε εντελώς όλες τις προσδοκίες, που εστήριξαν σ' αυτόν οι Δυτικοευρωπαίοι και οι Αμερικάνοι. Σύμφωνα με τις προσδοκίες τους, άφησε την Ελλάδα να παραμείνει στο ΝΑΤΟ, θέλει να οδηγήσει την Ελλάδα στην ΕΟΚ και να επιλύσει ειρηνικά τα ελληνοτουρκικά προβλήματα, πράγμα που σημαίνει παραχώρηση ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων» (5.9.'76, Συνέντευξη στο Σπήγγκελ). Ο επίνδυνος και αδίστακτος άνθρωπος κατηγορούσε τον Κ. Καραμανλή γιατί επεδίωκε ειρηνική επίλυση των διαφορών! Ως «εθνικά υπερήφανος» και υπερπατριώτης, τιμητής πάντοτε..

Αλλά η γελοιότης του Παπανδρέου και του ΠΑΣΟΚ δεν σταματούσε εδώ. Όχι μόνον όλα αυτά (μεσοπρόθεσμοι στόχοι της ένταξης) γίνονταν για το «ξεπούλημα» δικαιωμάτων της Ελλάδας στην Τουρκία, αλλά οι... συνωμότες είχαν άλλους σοβαρότερους (απώτερους!) στόχους:

«Ο απώτερος στόχος της ένταξης: ματαίωση της σοσιαλιστικής αλλαγής (: στην Ελλάδα)... Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ, συμπερασματικά, θα αποτελέσει ουσιαστικό εμπόδιο για τις πολιτικές μεταβολές με σκοπό την πολιτική ανεξαρτησία της χώρας. Οι "μειζονες πολιτικοί υπολογισμοί", που υπαγορεύουν το αίτημα προσχώρησης στην ΕΟΚ, συνίστανται στην επιδίωξη των (ντόπιων και ξένων)... να κλείσουν το δρόμο σε μια εξέλιξη αντίθετη

στα συμφέροντά τους» (Ελλάδα και Κοινή Αγορά, σ. 64-65).

• «Αλλά ποια είναι η Κοινή Αγορά, κύριοι συνάδελφοι; Κοινή Αγορά είναι τα μέλη του ΝΑΤΟ, είναι η άλλη όψη του ΝΑΤΟ. Όποιος έχει διαβάσει, ή όποιος ξέρει πώς γεννήθηκε η Κοινή Αγορά, ξέρει πως ΝΑΤΟ σημαίνει Κοινή Αγορά. Φυσικά υπάρχει η εξαίρεση των ΗΠΑ, που δεν είναι στην Ευρώπη και έτσι δεν είναι και στην Κοινή Αγορά. Είναι η επικυρίαρχη δύναμη. Αλλά ποιον κοροϊδεύουμε; Τον εαυτό μας;». (Από την ομιλία του στην Βουλή στις 14.9.1976). Και συνέχισε με τα «όχι στις πιέσεις της ΕΟΚ – άλλο όνομα του ΝΑΤΟ – υπό την καθοδήγηση των ΗΠΑ», την μεγαλοφυή εκτίμηση «Ουτοπία η Ενωμένη Ευρώπη» και άλλα υψιπετή φληναφήματα περί του ότι «η σοσιαλδημοκρατία πεθαίνει», για να καταλήξει, ως διαπρεπής οικονομολόγος εκ Μπέρκλεϊ, στην... εις βάθος επιστημονική ανάλυση των καταστροφικών επιπτώσεων από την ένταξή μας, ασχολούμενος με την περίπτωση της «δυναμικής εταιρείας» “Πίτσος” την οποίαν θα ιδιοποιηθούν τα ξένα μονοπώλια της Ευρώπης. Ήσαν τό-

σο σοβαρά τα πράγματα για τον Α. Παπανδρέου: «Τι είδους κεφάλαια θα έρθουν στην Ελλάδα; Θα αγοράσουν τον “Πίτσο”, δηλαδή τις πλέον δυναμικές μας βιομηχανίες. ... Θα πάρουν τις καλύτερες. Δεν είναι απλό;». Απλούστατον. Και οι περινούστατοι «επιστήμονες» του ΠΑΣΟΚ και αγκιτάτορες έδιδαν μάχες κι αγώνες με σύνθημα το «Έξω απ’ την ΕΟΚ των μονοπωλίων».

Και «μέσα» πού; Με ποιους; Μα φυσικά με τον Καντάφι, λόγου χάρη. Στις 24.9.1984, ενώ ήδη ήμασταν πλήρες μέλος της ΕΟΚ, αμετανόητος στις επιλογές του θα πει από την Τρίπολη της Λιβύης: «Υπογράψαμε τη μεγαλύτερη συμφωνία οικονομικής συνεργασίας, που επιτεύχθηκε ποτέ από οποιαδήποτε κυβέρνηση της Ελλάδας με οποιαδήποτε χώρα. Μιλάμε σε αυτή τη φάση για 1 δισ. δολάρια. Κι αυτό είναι απλώς η αρχή». Σταθερά τότε στον Τρίτο Δρόμο, ουδέποτε ουσιαστικά πίστεψε στην ιδέα της Ενωμένης Ευρώπης. Ουδέποτε. Γι’ αυτό και πέρυσι στις Κάννες είπε ότι «αισθανόταν μοναξιά», ότι «κανείς δεν τον καταλαβαίνει», ενώ στην πρόσφατη επίσκεψη στην Μαγιόρκα είπε ότι «έχασα ένα 48ωρο». Ενώ κατά την περυσινή του επίσκεψη μετά του «δανειστού» και συμβούλου του Χάλακ σε Ιορδανία και Συρία, δεν έχασε τον χρόνο του· ο Χαβέζ Αλ Άσσαντ μάλιστα συνόρισε την εκτίμηση στο πρόσωπό του: «Για μένα, για μας, Ελλάδα σημαίνει Ανδρέας Παπανδρέου».

• «Και τώρα τι γίνεται; Η κυβέρνηση έχει δύο μόνο επιλογές. Να υποκύψει ή να πει το μεγάλο ΟΧΙ. Αν υποκύψει – θα το πληρώσει και αυτή και το έθνος ακριβά. Αν πει το ΟΧΙ θα έχει την αμέριστη συμπαράσταση του λαού μας. Ο δρόμος του ΟΧΙ δεν είναι ανθόσπαρτος. Είναι δρόμος αγώνα του έθνους για την επιβίωσή του». (Α.Π. μαινόμενος στην Βουλή, 1.2.’76).

• Συστηματικά πολέμησε την ιδέα της εντάξεώς μας στην ΕΟΚ. Το «Συμβόλαιο με τον λαό» ήδη μιλάει για την «αντιδυτική» πολιτική που θα ακολουθήσει, εν συνεχεία με εμπρηστικούς λόγους

Ένας ευρωπαίος τουρίστας στη Λιβύη.

προσπαθεί να καλλιεργήσει αντιερωπαϊκό κλίμα, κατήγγειλε την υπογραφή της «συμφωνίας εντάξεώς μας ως πραξικόπημα που δεν θα περάσει» εξαγγέλλοντας ότι όταν εκλεγεί το ΠΑΣΟΚ θα πραγματοποιήσει δημοψήφισμα για την αποχώρησή μας, και φυσικά δεν παρευρέθη στο Ζάππειο κατά την επίσημη τελετή υπογραφής στις 28.5.1979 και απεχώρησε από την Βουλή όταν κυρώθηκε, μετά από έναν μήνα, «αφού ανέγνωσε μian υβριστική και ασυνάρτητη δήλωση», όπως είπε τότε στην αγόρευσή του ο Κ. Καραμανλής. Όταν μάλιστα εξελέγη το ΠΑΣΟΚ το 1981, στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβερνήσεώς του επαναλαμβάνεται ότι: «Επιδίωξή μας είναι η διεξαγωγή δημοψηφίσματος σύμφωνα με τις συνταγματικές διαδικασίες, δημοψηφίσματος για ν’ αποφανθεί ο λαός πάνω στο σοβαρό αυτό θέμα. Σημειώνουμε ότι η απόφαση για διεξαγωγή δημοψηφίσματος ανήκει στις προνομίες του Προέδρου της Δημοκρατίας». Ευτυχώς που ανήκε στις προνομίες του προέδρου, και πρόεδρος ήτο αυτός που «πραξικοματικά μάς έβαλε στον λάκκο των λεόντων». Βεβαίως, με την εκλογή του ως πρωθυπουργού είχε αρχίσει ανεπαισθήτως να αλλάζει στάση, κυρίως επειδή έβλεπε τον πακτωλό των κοινοτικών χρημάτων, τα οποία εφρόντισε να διασπαθίσει, ως ήτο φυσικόν για έναν τέτοιον «σοσιαλιστή». Συμμετέχοντας στην ΕΟΚ διετύπωνε αντιρρήσεις, έθετε τους περιβόητους “αστερίσκους”, αλλά και την πολεμούσε αρχικώς «από τα μέσα», όπως έλεγαν στην ξύλινη γλώσσα τους. Όπως γράφει ο Στέλιος Κούλογλου στο βιβλίο του Στα ίχνη του Τρίτου Δρόμου, «ο κυβερνητικός εκπρόσωπος, καταγγέλλει δριμύτατα το “πραξικόπημα σπαγγέτι”, με το οποίο η ιταλική προεδρία προωθεί την πολιτική ενοποίηση της ΕΟΚ, και λίγο αργότερα οι βουλευτές του ΠΑΣΟΚ στο ευρωκοινοβούλιο θα καταψηφίσουν την πρόταση του ευρωβουλευτή Σπινέλλι για την ευρωπαϊκή ενοποίηση». Είχε, παρ’ όλα αυτά ο Α. Παπανδρέου την τύχη να προεδρεύσει της ΕΟΚ το 1983 και το 1988 και η Ευ-

ρωπαϊκή Ένωση είχε την ατυχία να ξαναπροεδρεύσει το 1994. Όμως ήτο πλέον σεσημασμένος. Και κάποιος επίτροπος το εξέφρασε με τον πιο εύγλωττο τρόπο, ο οποίος στην ερώτηση: «Τι περιμένετε από την ελληνική προεδρία;» απήντησε «να τελειώσει!» Παραλλήλως, είναι γνωστές οι περιπλανήσεις του στον λεγόμενο Τρίτο Κόσμο, δια του «Τρίτου Δρόμου». Από τον Καντάφι, Άσσαντ, Χουσεΐν, Γιαρουζέλσκι και άλλα κοσμήματα της δημοκρατίας και του σοσιαλισμού και τα γιουγκοσλαβικά, αλβανικά, λιβυκά και άλλα μοντέλα που κατά καιρούς διεφήμιζε:

Η εναλλακτική λύση που πρότεινε, μετά τα έξω από ΝΑΤΟ, ΕΟΚ κ.λπ., ποια ήταν; «Θα ήταν η Λιβύη σε θέση να ενισχύσει την Ελλάδα και την άμυνα ακόμα της Ελλάδας με το πετρέλαιό της; Βεβαίως, εάν είχε πειστεί και αυτή και ο αραβικός κόσμος, γενικότερα, για το ρόλο το θετικό της Ελλάδας στο Μεσογειακό χώρο. Έχουμε αγνοήσει πόσες δυνάμεις σήμερα διαθέτει ο αραβικός χώρος. (Βουλή, 10.2.'75). «Θα παρατηρήσατε την αποτυχία του Όλαφ Πάλμε στην Σουηδία. Θα παρατηρήσατε ταυτόχρονα την επιτυχία του Ντον Μίντωφ στην Μάλτα. Δεν είναι τυχαία γεγονότα» (Βουλή, 1.10.'76). Αργότερα βεβαίως ο Πάλμε έγινε φίλος και η Σουηδία πρότυπο. «Πού βρίσκουν τους φίλους τους χώρες όπως η Γιουγκοσλαβία, η Αλγερία, η Λιβύη, η Σουηδία και άλλες αδέσμευτες χώρες;» (Α. Π. 5.9.'76, στο Σπήγκελ). Πού έβρισκε τόσα ψεύδη, τόσες δημαγωγικές κορώνες, τόσους ανύπαρκτους εχθρούς; Στον διεστραμμένο νου του, προσανατολισμένο μόνο στην εξουσία: στην εξουσία και στο χρήμα μόνον.

Αλλά είναι γνωστό πόσο πολέμησε την ένταξή μας στην ΕΟΚ ο Α. Παπανδρέου. Σήμερα, στα 15χρονα από την ένταξή μας, όλα αυτά τα «αγωνιστικά» και επαναστατικά «καλέσματα» του μόνο ως γελοία ηχούν. Ας συλλογισθούμε όμως για μια στιγμή ποια θα ήταν η θέση της χώρας αν δεν εντασσόταν στην Κοινότητα αλλά ακολουθούσε τις επιλογές Παπανδρέου! Πόσο πιο δυστυχισμένους θα μας έκαναν τα μεγάλα λόγια και ψεύδη του αν δεν είχαμε προλάβει «πραξικοπηματικά» να ενταχθούμε στην ΕΟΚ. Απλούστατα, η Ελλάδα θα είχε χρεωκοπήσει. Απλούστατα θα μιλούσαμε για τον Α. Παπανδρέου ως σύγχρονο Εφιάλη.

Ευτυχώς δεν παρέσυρε τον κόσμο την κρίσιμη εκείνη εποχή. Τον παρέσυρε το 1981. Τότε που το δημόσιο χρέος ήταν το 33% του ΑΕΠ, με τόκους 2%. Για να φθάσει με τις προσπάθειές του το 1990 στο 71% του ΑΕΠ, με τόκους 9%. Το έλλειμμα ήταν 9,7% του ΑΕΠ το 1981, για να φθάσει το 1989 στο 14,2%. Το όριο που θέτει η συνθήκη του Μάαστριχτ είναι 60% για το χρέος. Εν τω μεταξύ βεβαίως εισέπραττε από την Κοινότητα. Τα χρήματα της ΕΟΚ εκείνη την εποχή, οι καθαρές δηλαδή απολήψεις από την Κοινότητα αντιπροσώπευαν ετησίως το 3 έως 5% του ΑΕΠ (περίπου 15-16 δισ. δολάρια, δηλ. συσσωρευμένα άνω του 30% ενός ΑΕΠ), ενώ για την πενταετία 1992-96 οι καθαρές απολήψεις από την Ε.Ε. (σε τιμές του '96) είναι 6,6 τρισ., δηλαδή το 5% του ΑΕΠ.

Τι διέπραξαν δηλαδή ο Παπανδρέου και οι συνεργοί του; Κατασπατάλησαν τα χρήματα της ΕΟΚ, ξόδεψαν και τον υπερδιπλασιασμό του δημοσίου χρέους, και δεν άφησαν τίποτε. Με δυο λόγια, εισέπραξε από την Κοινότητα άνω του 30% ενός ΑΕΠ το οποίο και διεσπάθισε, άλλο ένα 39% από δάνεια, δηλαδή περί το 69%. Που σημαίνει περίπου 8 προϋπολογισμούς συν άλλους δύο που δανείστηκε, και όχι μόνον τα κατασπατάλησε αλλά δημιούργησε και μια δημοσιονομική δυναμική που απέτρεπε, υπονόμει και ανέτρεπε κάθε δυνατότητα καλής διαχείρισης στα επόμενα χρόνια.

Ξόδεψε τα χρήματα της ΕΟΚ και δεν άφησε τίποτε; Σφάλμα. Άφησε πίσω του μόνον χρέη. Κι επειδή τον ονομάζουν

«χαρισματικό», ενίοτε δε τον συγκρίνουν με μεγάλους πολιτικούς, όπως τον Ελ. Βενιζέλο ή τον Τρικούπη, θα πρέπει να τονίσουμε ότι λ.χ. και ο Χ. Τρικούπης κατηγορήθηκε σκληρά και αυστηρότατα για τα δάνεια, τους φόρους και δασμούς κ.ά. Όμως ο Χ. Τρικούπης, εκείνες τις εποχές και χωρίς ενισχύσεις, δανειζόμενος όσο περίπου και ο Παπανδρέου, άφησε φεύγοντας τον Ισθμό της Κορίνθου ο οποίος εμείωνε την θαλάσσια απόσταση που εχώριζε την χώρα από την Ευρώπη, άφησε το (σημερινό!) σιδηροδρομικό δίκτυο 1500 χιλιομέτρων, δρόμους 3.000 χιλιομέτρων, το πρώτο έργο αποξήρασης της Κωπαΐδος κ.ά. Πάσα σύγκρισις λοιπόν με τον Χ. Τρικούπη είναι απαράδεκτη, και θα τον συγκρίναμε με τον Βούλγαρη αν δεν προσέβαλε την μνήμη τού Τζουμπέ.

«Αλλά ποια είναι η Κοινή Αγορά, κύριοι συνάδελφοι; Κοινή Αγορά είναι τα μέλη του ΝΑΤΟ, είναι η άλλη όψη του ΝΑΤΟ»

Νίκος Δήμου

Καθημερινά Κυριακάτικα (ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ... Η άλλη άποψη στο βιβλίο

ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ

δεν γυρίζει πίσω

Μια περιγραφή, 30 χρόνια πριν

«...Έχει κολλήσει το μικρόβιο της πολιτικής και δεν είναι πιθανό ότι θα αποσυρθεί από την πολιτική ζωή. (...) Τον έχουν συνεχώς από κοντά όσοι θέλουν ρουσφέτια και ο ίδιος προσπαθεί, με επιτυχία, να καλλιεργεί την εντύπωση ότι έχει εξουσία και επιρροή. (...) Ο πατέρας του του προσέφερε πολιτική θέση, αυτός ανέκτησε την ελληνική του υπηκοότητα και άδραξε την ευκαιρία και με τα δύο χέρια. Διορίστηκε υπουργός παρά τω πρωθυπουργώ - μια θέση που συνήθως έχει την ευθύνη για τον Τύπο, την αρχαιολογική υπηρεσία και ό,τι άλλο ήθελε προκύψει. Τα έκανε αμέσως θάλασσα, αναμιγνύμενος στο έργο των οικονομικών υπουργείων. Αλλά χάρη στην υποστήριξη του πατέρα του και τις παραδόσεις του νεποτισμού στην Ελλάδα, προήχθη σε υφυπουργό - και κατ' ουσίαν υφυπουργό - Συντονισμού. (...) Σύντομα κατέστη προφανές ότι και σ' αυτή τη θέση τα έκανε θάλασσα. Ήταν αναποφάσιτος. Τον πολιορκούσαν δεκάδες που ήθελαν χάρες και προσπαθούσε να τους χρησιμοποιήσει όλους. (...) Εισέβαλε επίσης και στην ΚΥΠ (που ήταν άμεση ευθύνη του πατέρα του) και διόρισε δικούς του ανθρώπους. (...) Οι ακαδημαϊκές του περγαμηνές είναι καλές αλλά τα όσα πρεσβεύει τώρα απλώς ενισχύουν τα ψηφοθηρικά μέτρα του πατέρα του και δεν βασίζονται στην αυστηρή οικονομική λογική. (...) Έχει καταφύγει στην τακτική της λάσπης κατά των πολιτικών του αντιπάλων, έχει προσωπικά διορίσει συνοδοιπόρους στις ζωτικές υπηρεσίες ασφαλείας και έχει προκαλέσει βαθύτατες υποψίες για τα κίνητρό του και τις πραγματικές πολιτικές του πεποιθήσεις. (...) Πρέπει να είναι απεριόριστα φιλόδοξος και είναι προφανώς ικανός και για τις πιο ακραίες δολοπλοκίες. Φαίνεται να συγκινείται από κάποιους μάλλον ασαφείς πολιτικοκοινωνικούς στόχους και για την

επίτευξη των στόχων αυτών φαίνεται να δικαιολογεί στον εαυτό του τη χρήση κάποιων μάλλον βρώμικων μέσων. Φαίνεται να χειρίζεται μεγάλα ποσά χρημάτων αγνώστου προελεύσεως. Θα μπορούσε να ήταν κομμουνιστής. Αλλά κατά τη γνώμη μου είναι ένας άνθρωπος χωρίς αρχές, με πολλή έπαρση, τρομακτικά φιλόδοξος, ένας άνθρωπος με πολύ θολές απόψεις που τσαλαβουτάει στην επανάσταση.»

Τα παραπάνω, μαζί με πολλά ακόμη που απέρρεαν από τη συγκυρία, περιλαμβάνονται στην αναλυτική περιγραφή του Ανδρέα Παπανδρέου, που έκανε ο υπεύθυνος του πολιτικού τμήματος της Βρετανικής Πρεσβείας R. A. Sykes το 1965 (πριν τριάντα χρόνια!) σε σχετική αναφορά του προς το Φόρειν Όφισ. Τριάντα χρόνια μετά, μπορούμε να κρίνουμε τις παρατηρήσεις του βρετανού διπλωμάτη (αφού μας δίνει τη δυνατότητα η κοινοποίησή τους, μαζί με την κοινοποίηση του μυστικού αρχείου του Φόρειν Όφισ για το έτος 1965). Για το σχολιασμό της ως άνω περιγραφής, προφανώς, δεν χρειάζονται οι γνώμες του εγκύρου αναλυτού Αγάθωνος ούτε των υπολοίπων εγκρίτων συνεργατών και τροφοδοτών της στήλης.

Γυναίκες...

Όλα τα έχει η περιγραφή. Για την ακρίβεια του χαρακτήρος, όμως, θα έπρεπε να υπάρχει και η παραδοσιακή σύγχυση εκ μέρους του Ανδρέα Παπανδρέου της πολιτικής με την ιδιωτική του ζωή. Ή, καλύτερα, ο ιδιαίτερος τρόπος του πολιτεύεσθαι που για τον Ανδρέα Παπανδρέου (ο οποίος αρέσκει στα κωδικά συνθήματα και στα πακέτα ονοματοθεσίας) θα μπορούσε να έχει τη γενική ονομασία *cherchez la femme*. Λέει σχετικά ο διπλωμάτης: «...Υπάρχουν επίμονες φήμες ότι (ο Ανδρέας Παπανδρέου) συνεχώς σπλοφορεί, αλλάζει συνεχώς τον αριθμό

του τηλεφώνου του, έχει συνθηματικά χτυπήματα στο κουδούνι του τα οποία αλλάζει καθημερινά, υπάρχουν και πληροφορίες ότι τείνει να πίνει πολύ. Τέλος, ο John Hare, επικεφαλής του τμήματος πληροφοριών της πρεσβείας, έχει πληροφορίες ότι οι εφημερίδες της αντιπολίτευσης ετοιμάζουν ένα φάκελο για την προσωπική του ζωή και ιδιαίτερα για τις σχέσεις του με έναν αρχιτέκτονα ονόματι Σκιαδαρέση, η γυναίκα του οποίου λέγεται ότι είναι ερωμένη του...» Τριάντα χρόνια μετά, στην εντατική του Ωνασείου, ζητάει λίγο ούισκι και τη... Μιμή. Ο λύκος κι αν εγέρασε...

Στέλεχος

Σε κήρυκα της ομόνοιας στη χύτρα ταχύτητας που είναι σήμερα το ΠΑΣΟΚ και που βράζει εν αναμονή του σφυρίγματος που θα σημάνει την κούρσα της διαδοχής προσπαθεί να αναδειχθεί ο νέος γενικός γραμματέας του Κινήματος, Κώστας Σκανδαλίδης. Άλλωστε, πάντα ήταν νομιμόφρον στέλεχος. Δικαιούται να πέσει άλλη μια φορά ανιδιοτελώς υπέρ της νομιμοφροσύνης.

Την ιστορία που ακολουθεί μας τη διηγήθηκε συστρατιώτης του στο κέντρο κατάταξης. Ήταν η πρώτη περίοδος του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία και ο νυν γραμματέας, νεοσύλλεκτος, ανέμενε το πράσινο «βύσμα» και προβληματιζόταν αν πρέπει να αποσπασθεί στην τηλεόραση ή στο Γενικό Επιτελείο. Ο απελπισμένος συστρατιώτης του και φανατικός τότε του ΠΑΣΟΚ, κάνοντας παρέα μαζί του, ελπίζει κι αυτός στο ίδιο «βύσμα». Μια μέρα που ο Κώστας Σκανδαλίδης εξομολογείται στον «κολλητό» το δίλημά του, εκείνος δειλά δειλά του το... αμολάει: - Ξέρεις... Μήπως μπορεί να γίνει και με μένα τίποτα; - Κοίτα να δεις... Αυτά τα πράγματα είναι για τα στελέχη!

ο Αγύριστος

Δανειστής ή χορηγός;

του Ρεπόρτερ

Από το *Βήμα* της περασμένης Κυριακής 31.12.'95 η είδηση για το χριστουγεννιάτικο πάρτι του κ. Τζορτζ Χάλακ. Αντιγράφουμε από το πολιτικό ρεπορτάζ της εφημερίδας: «Οι καλεσμένοι ήταν λίγοι και εκλεκτοί και τις προσκλήσεις απηύθυνε προσωπικώς ο ίδιος ο κ. Χάλακ. Ήταν λοιπόν εκείνο το μεσημέρι στην *Εκάλη* ο αναπληρών τον Πρωθυπουργό κ. *Α. Τσοχατζόπουλος*, ο υπουργός Επικρατείας κ. *Αντ. Λιβάνης*, όλα τα παιδιά του Πρωθυπουργού συν γυναιξί και τέκνοι, ο υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας κ. *Γ. Κατσιφάρας*, ο υπουργός Δημοσίας Τάξεως κ. *Σ. Βαλυράκης*, ο γενικός γραμματέας Δασών κ. *Ι. Σμπώκος*, ο υποδιοικητής της ΥΠΑ κ. *Δημ. Σαπουντζής*, όλοι σχεδόν οι πρέσβεις των χωρών της Μέσης Ανατολής...». Παρακάτω πληροφορούμεθα ότι συνδαιτυμών επίσης ήτο και ο κ. *Αντ. Βγόντζας*.

Από τα ρεπορτάζ των εφημερίδων πληροφορούμεθα ότι ο φίλος και «αρχιδανειστής» του Α. Παπανδρέου είναι τακτικός θαμών του Ωνασείου όσον καιρό νοσηλεύεται εκεί ο πρωθυπουργός.

Με την ευκαιρία λοιπόν ας θυμηθούμε ποιος είναι ο τόσο στενός «φίλος» του Α. Παπανδρέου, τον οποίον γνωρίζει υποτίθεται από το Μπέρκλεϊ, όπως έγραψε η *Καθημερινή* στις 22.1.'95. Κατ' αρχήν, τέσσερις τουλάχιστον χώρες ερίζουν για την καταγωγή του, ενώ κάμποσες αστυνομίες έχουν ασχοληθεί μαζί του. Πολύ συνοπτικά καταγράφουμε όσα είδαν το φως της δημοσιότητας από εφημερίδες όλου του πολιτικού φάσματος:

- Άλλοτε φέρεται ως Λιβανέζος (γεννηθείς στον Λίβανο το 1940), άλλοτε γεννηθείς στο Ισραήλ το 1940, Νικαραγουανός γεννηθείς στη Μανάγκουα το 1943, Παλαιστίνιος γεννηθείς στον Λίβανο το 1945, Έλληνας (!) ή μάλλον ελληνολιβανέζος (κατά δήλωσιν του ίδιου) και Έλλην πλέον, επιστήθιος φίλος και συνεργάτης του πρωθυπουργού (κατά δήλωσιν του πρώην κυβερνητικού εκπροσώπου **Β. Βενιζέλου**), Παλαιστίνιος, «στέλεχος του δικού μας κινήματος και σύμβουλος του ίδιου του *Γιάσερ Αραφάτ*» (σύμφωνα με επίσημη δήλωσή του εκπροσώπου της **PLO** *Ισμάτ Σά-*

μπρι στην *Ελευθεροτυπία* της 15.1.'95), Νικαραγουανός, υπουργός Ευρωπαϊκών Υποθέσεων της Νικαράγουας και αργότερα επίτιμος πρόξενός της, στην συνέχεια σύμβουλος και συνεργάτης του Σαντάμ Χουσεΐν, εσχάτως ελληνικής καταγωγής με παππού Χανιώτη (!), εξ ου και το... Γεώργιος Χαλάκης, συνεργάτης και πολύτιμος φίλος του Α. Παπανδρέου. Τι είναι αλήθεια και τι ψεύδος λοιπόν, απ' όσα μας διαβεβαιώνει η κυβέρνηση και ο ίδιος, κανείς δεν μπορεί να ξέρει. Ο Α. Παπανδρέου είχε πάντα σχέσεις με τέτοιους ανθρώπους (δεν λησμονούμε τον «ετοιμοθάνατο» **Λούβαρη** ο οποίος γιατρεύτηκε από την ανίατο «σκλήρυνση κατά πλάκας» και προεδρεύει στην ομάδα του **Κόκκαλη**, τον μεγαλέμπορο όπλων **Κασόγκι**, τον απατεώνα **Κοσκωτά**,...).

Είναι χαρακτηριστικό ότι δυο μέρες μετά τις διαβεβαιώσεις του κυβερνητικού εκπροσώπου ότι πρόκειται πλέον περί Έλληνα πολυτίμου συνεργάτου «για αραβικά θέματα», φίλου και συμβούλου του Α. Παπανδρέου, στις 15.1.'95 δηλαδή, ο *Ισμάτ Σάμπρι* επισήμως και κατηγορηματικότερα διαβεβαιώνει ότι είναι Παλαιστίνιος και ότι «η σχέση του Χάλακ με τη Νικαράγουα δεν ήταν προσωπική. Ήταν μέσω του παλαιστινιακού κινήματος». Όμως ο Χάλακ υπήρξε υπουργός της Νικαράγουας και πρέσβης και πρόξενός της, και δήθεν γεννημένος στην Μανάγκουα! Ο *Ι. Σάμπρι* μάς διαβεβαιώνει λοιπόν ότι είναι σύμβουλος του *Αραφάτ*, αλλά ο εκ των «δανειστών» **Κ. Παπούλιας** επιβεβαίωσε τον *Β. Βενιζέλο* ότι είναι σύμβουλος του Α. Παπανδρέου για «θέματα εξωτερικής πολιτικής», και συνόδευε μάλιστα επισήμως τον Α. Παπανδρέου κατά την περυσινή επίσκεψή του στο Αμμάν της Ιορδανίας. Τελικώς τι είναι ο Χάλακ; Ας συμφωνήσουμε ότι πρόκειται περί παλαιστινιο-λιβανέζο-νικαραγουανο-ελληνα, γεννηθέντος εις άγνωστον χώραν, και ότι αυτός είναι κατά δήλωσιν της **PLO** Παλαιστίνιος και η «αγοράστρια» αδερφή του Λιβανέζα. Όλα μπορεί να συμβούν με τους πολύ πολύ στενούς φίλους του Α. Παπανδρέου.

- 1970: Ο Χάλακ συλλαμβάνεται στην Σαουδική Αραβία και απελευθεύεται. Η *Ιντερπόλ*

του ανοίγει φάκελο. (*Αδέσμευτος Τύπος* 12.1.'95, *Βήμα* 15.1.'95).

- 1970: Απελαύνεται από την Συρία και την Κεϋλάνη ύστερα από απάτες που διέπραξε. (*Απογευματινή*, 12.1.'95)

- 1970-1980: Ιδρύει αεροπορικές εταιρείες-μαϊμούδες και διαπράττει απάτες εις βάρος των αερογραμμών *Υεμένης* και *Γουϊνέας* (*Ελεύθερος Τύπος*, 12.1.'95). Αναλαμβάνει καταστήματα αφορολογητών ειδών αεροδρομίων της Αφρικής γεγονός που διευκολύνει το λαθρεμπόριό του. (*Κοριέρε ντέλα Σέρα*, 23.1.'95). [Πολλές καταγγελίες έχουν γίνει το 1995 για το ενδιαφέρον του για την Ολυμπιακή και το Ολύμπικ Κέτερινγκ, με σοβαρότερες εκείνες του **Γ. Κουτσόγιαννου**, ο οποίος, όπως κατήγγειλε, αγνοώντας τις πιέσεις της Αυλής αρνήθηκε να διαπραγματευθεί μαζί του την πώληση του Κέτερινγκ].

- Κατηγορείται ως έμπορος όπλων και καταζητείται από την *Ιντερπόλ* για λαθρεμπορία. Ύποπτος σχέσεων συνεργασίας με τρομοκρατικές οργανώσεις όπως η *Χαμάς* (*Βήμα*, 15.1.'95). Στην *Ελευθεροτυπία* της 26.5.'95 δημοσιεύθηκε η είδηση ότι ο εισαγγελέας *Γ. Κολιοκώστας* διέταξε έρευνα για τις οικονομικές δραστηριότητες του Χάλακ και ότι κατέθεσαν στην ανακρίτρια που ανέλαβε την υπόθεση σήματα της *Ιντερπόλ* για τον Χάλακ. Συνεχίζεται άραγε η εισαγγελική έρευνα;

- 1983: Εμπόριο όπλων προς τη Νικαράγουα (*Ελεύθερος Τύπος*, 12.1.'95, *Αδέσμευτος Τύπος* 13.1.'95, *Αυριανή* 26 και 27.1.'95). Αναλαμβάνει υπουργός Ευρωπαϊκών Υποθέσεων της Νικαράγουας (*Κοριέρε ντέλα Σέρα*, 23.1.'95).

- 1985: Συλλαμβάνεται στο αεροδρόμιο του Ελληνικού για εισαγωγή λαθραίων και απελευθερώνεται με παρέμβαση *Τσοχατζόπουλου* (*Ελεύθερος Τύπος*, 12.1.'95). Απελαύνεται από το Αλλοδαπών ενώ είχε αποκτήσει την διπλωματική ιδιότητα προξένου της Νικαράγουας (*Ελεύθερος Τύπος*, 13.1.95). Στις 8.6.'95 ο υπουργός *Δημ. Τάξεως Σ. Βαλυράκης* edήλωσε ότι τότε «ο Χάλακ πλήρωσε πρόστιμο 250.000 δρχ.» και αφέθηκε ελεύθερος, ενώ «δεν προκύπτει να έχει εκδοθεί καμιά ση-

μαντική διαταγή για τη σύλληψή του». Ασήμαντα πράγματα... Ένας φίλος του πρωθυπουργού μπορεί να κάνει και λαθρεμπόριο.

- 1986: Η Ακρόπολις και η Καθημερινή αποκαλύπτουν ύποπτη χρηματοδότηση του ΠΑΣΟΚ ύψους αρκετών εκατομμυρίων δολαρίων από Παλαιστίνιους, ανάμεσα στους οποίους αναφέρεται και ο Χάλακ.

- 1987: Αποκτά ελληνική ιθαγένεια. Η τζαμαχρία του Παπανδρέου τον έκανε Έλληνα...

- 1988: Αποκτά ελληνική ταυτότητα από το Αστυνομικό Τμήμα Νέας Σμύρνης όπου ψευδώς φέρεται ως υπάλληλος του ελληνικού ΥΠΕΞ! (Αδέσμευτος Τύπος, 13.1.'95).

Στις 10.7.'88 συλλαμβάνεται πάλι για εισαγωγή λαθραίων (Ελεύθερος Τύπος, 19.1.'95)

- 1989: Συνοδεύει παντού τον Α. Παπανδρέου στις προεκλογικές εξορμήσεις του και είναι μόνιμος συνδαιτυμών του σε κάθε "οικογενειακή" εκδήλωση. Διαθέτει αεροπλάνο για μετακίνηση των ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ.

- 1991-92: Σύμβουλος του ετεροθαλούς αδερφού του Σαντάμ Χουσεϊν και συνεργάτης του Χουσεϊν χρησιμοποιούμενος για το σπάσιμο του εμπάργκο προς το Ιράκ (Κοριέρε ντελα Σέρα, 23.1.'95).

- 1994: Συμμετέχει στο συνέδριο του ΠΑΣΟΚ ως αριστίνδη συνεδρος με το όνομα Χαλάκης, όπως διαβάζουμε στο σχετικό ρεπορτάζ της εφημερίδας Τα Νέα.

- 1995: "Δανειστής" του Α. Παπανδρέου (65 εκατομμύρια) και "αγοράστρια" του υπερτιμημένου διαμερίσματος στου Παπάγου της κ. Λιάνη (60 εκ. ενώ η πραγματική του αξία είναι περί τα 18 εκ. με εικονικό συμβόλαιο) η αδερφή του Αμίρα Ζαχσάν.

Επίσημος συνοδός του πρωθυπουργού στο Αμμάν, δηλώσεις Βενιζέλου, Παπούλια για τον «σημαντικό ρόλο του» στην εξωτερική μας πολιτική.

- 1995: Επίσημη δήλωση της ΡΛΟ στην Ελευθεροτυπία της 15.1.'95 ότι ο Χάλακ είναι Παλαιστίνιος και σύμβουλος του Αραφάτ. Εξ άλλου: «Ο Χάλακ κατάγεται από την Άκα της Γαλιλαίας και δεν έχει ανάγκη τον Α. Παπανδρέου για να βγάλει χρήματα. Έχει, ήδη, όλη την Παλαιστίνη δική του». Ο «Έλληνας», μόνιμος κάτοικος Εκάλης πλέον.

Αλλά ας παρακολουθήσουμε την δράση του από το γλαφυρότατο δημοσίευμα της Κοριέρε ντελα Σέρα, με τίτλο «Ο Καπετάν Τζακ κάνει την Αθήνα να τρέμει», αποσπάσματα του οποίου αναδημοσίευσε η Ελευθεροτυπία της 24ης Ιανουαρίου 1995. Μεταφέρομε αυτούσια ορισμένα σημεία άκρως αποκαλυπτικά υπενθυμίζοντας προκαταβολικώς την παρουσία: «Όμοιος ομοίω» αεί πελάζει» κ.τ.τ...

Λοιπόν, ο ιταλός δημοσιογράφος Γκουίντο Ολίμπιο γράφει:

«Στην Αθήνα τον γνωρίζουν ως Τζορτζ Χάλακ, αλλά για τις μυστικές υπηρεσίες της Μεσογείου είναι ο "Καπετάν Τζακ" και για τους συνενόχους του είναι ο "ιπτάμενος Παλαιστίνιος". Αδίστακτος επιχειρηματίας, ελληνολιβανικής καταγωγής, επίτιμος πρόξενος της Νικαράγουας, ο Χάλακ έβαλε σε μπελάδες τον Έλληνα πρωθυπουργό με ένα δάνειο για την απόκτηση μιας πολυτελούς βίλας. (...)

» Η καριέρα του Χάλακ είναι πράγματι έκτακτη. Αξιωματούχος της ΟΑΠ (ΡΛΟ) αναλαμβάνει την δεκαετία του '80 να οργανώσει σ' ένα νησί της Υεμένης την Παλαιστινιακή Αεροπορία, αγοράζοντας παντού αεροπλάνα κι ελικόπτερα (η παρουσία του εντοπίστηκε και στην Ιταλία). Αργότερα οι ανώτεροί του τον στέλνουν στη Νικαράγουα να βοηθήσει την επανάσταση των Σαντινίστας. Ο Χάλακ αρχικά ασχολείται με την εκπαίδευση των πιλότων και μετά, όταν έγινε υπουργός Ευρωπαϊκών Υποθέσεων της Νικαράγουας, αποσπώνεται στις αερομεταφορές – σχεδόν πάντα λαθραίες – στην Καραϊβική. Χρυσός, κοσμήματα και φορτία ελάχιστα καθαρά, ακολουθούν τα παλαιά δρομολόγια των πειρατών. Αλλά ο διάβολος βάζει την ουρά του και η κάλυψη τινάζεται στον αέρα. Ένα νικαραγουανό αεροσκάφος τύπου "Fokker", γεμάτο όπλα, συντρίβεται σ' ένα νησί της Δανίας κι έτσι η υπόθεση ξεσκεπάζεται. .

» Ο Χάλακ δεν αποθαρρύνεται και ετοιμάζει άλλες δουλειές. Νοικιάζει ένα "DC 8" το βάφει με τα χρώματα του Ερυθρού Σταυρού, το γεμίζει με πυρομαχικά και προσπαθεί να το στείλει στην Υεμένη. Αλλά η "Επιχείρηση Ημισέληνος" αποτυγχάνει, διότι ο Σουηδός πιλότος αντιλαμβάνεται το επικίνδυνο φορτίο, εξηγείται και αποκαλύπτει τα πάντα.

» Ο "Καπετάν Τζακ" με τη βοήθεια φιλικών του τυπογραφικών εγκαταστάσεων, εκτυπώνει και πουλά αεροπορικά εισιτήρια με ονομασίες όμοιες με εκείνες γνωστών εταιρειών. Το παιχνιδάκι του αποφέρει δισεκατομμύρια, μια αναφορά-καταγγελία του Κογκρέσσου των ΗΠΑ και μια έρευνα της Ιντερπόλ.

» Ούτε και αυτή η αποτυχία τον σταματά. Με το ψευδώνυμο George Andrew ο επιχειρηματίας ρίχνεται σε μια άλλη επιχείρηση. Για λογαριασμό της ΟΑΠ χρηματοδοτεί μερικές αεροπορικές εταιρείες του Τρίτου Κόσμου – π.χ. της Γουϊνέας και των εξωτικών Μαλβίδων – και αναλαμβάνει τη διαχείριση των καταστημάτων αφορολογητών ειδών διαφόρων αεροδρομίων της Αφρικής.

» Στα κέρδη που αποκομίζει από τον έλεγχο των αεροδρομίων προστίθενται και εκείνα από το λαθρεμπόριο: μπορεί να στείλει από την Αφρική οτιδήποτε θέλει και χωρίς πάρα πολλούς ελέγχους.

» Η φήμη του ως επιχειρηματία ξεπερνά τα όρια της Μεσογείου και φθάνει στη Βαγδάτη. Αναφορές μυστικών υπηρεσιών υποστηρίζουν ότι ο Σαντάμ Χουσεϊν έκανε χρήση της πείρας του Χάλακ για να παραβιάσει το εμπάργκο και ότι ο ετεροθαλής αδελφός του δικτάτορα, ο Μπαρζάμ Τακρίτ, τον έκανε σύμβουλό του». Τελικώς, τι είναι ο Χάλακ ή Καπετάν Τζακ ή Άντριου ή... Χαλάκης;

Ο Ισμάτ Σάμπρι στην Ελευθεροτυπία της 15.1.'95 λέγει επί λέξει για τον Χάλακ: «Όσο για τα όπλα, εμείς ως μέλη ενός εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος, αντιλαμβάνεστε ότι έχουμε διάφορες σχετικές δραστηριότητες».

Και ο σύντροφος Ανδρέας Παπανδρέου αρχηγός κινήματος ήταν. Γι' αυτό ανέπτυξε σχέσεις με τέτοιους «συντρόφους». Μόνο που ο πάλαι ποτέ σύντροφός τους Γ. Κουρής απεκάλυψε με δημοσιεύματα της Αυριανής στις 26 και 27 Ιανουαρίου ότι:

«5.500 χιλιάδες όπλα χάρισε ο Ανδρέας στον Χάλακ» αξίας ενός δισ. μέσω της ΕΒΟ (στις 30.6.'83 ήδη). Σύμφωνα με την Αυριανή πρόκειται για μια σκανδαλώδη σύμβαση της ΕΒΟ με την εταιρεία INCOTRADEL LTD ιδιοκτησίας του Χάλακ και αφορά την προμήθεια «5500 όπλων, 2200 φυσιογιοθηκών, 7.150.000 φυσιογίων των 7,6 μ.μ. και 50 ασυρμάτων».

Την επομένη 27.1.'95 η Αυριανή απεκάλυψε ότι με τα υπ. αρ. 2674/83 και 6165/84 εντάλματα του ΓΕΝ πληρώθηκε η προκαταβολή 250 εκ. που έπρεπε να πληρώσει ο «δανειστής» του Ανδρέα για την αγορά όπλων από την ΕΒΟ συνολικής αξίας 5 εκ. δολαρίων, τα οποία ουδέποτε κατεβλήθησαν.

Μετά την αποκάλυψη της υπόθεσης της βίλας ζητήθηκε από βουλευτές η κατάθεση του φακέλου του Χάλακ στην Βουλή. Οι τρεις σχετικοί φάκελοι (στο Υπ. Δημοσίας Τάξεως, στην ΕΥΠ και στο Υπ. Οικονομικών) όμως «απήχθησαν» και παρεδόθησαν στο πρωθυπουργικό γραφείο. Ύστερα από καταγγελία του βουλευτού της Ν.Δ. Γ. Σούρλα και κατάθεση στην Βουλή εγγράφων από τους παραπάνω φακέλους αναγκάστηκε η κυβέρνηση να δώσει κάποιες εξηγήσεις και φυσικά κάλυψε τον Χάλακ. Ο Α. Παπανδρέου μίλησε για «διεθνή συνωμοσία και ξένα κέντρα» και ο Β. Βενιζέλος εδήλωσε ότι «δεν πρόκειται να συμπράξουν στην υποβάθμιση του πολιτικού βίου». Τόσο πειστικά!

Αλλά με τον «αρχιδανειστή» του Α. Παπανδρέου θα ασχοληθούμε ξανά. Ελπίζουμε να ασχοληθούν σοβαρότερα και οι εισαγγελείς. Προς το παρόν ξαναδιαβάστε το Αντί, τχ. 569/20.1.'95, όπου ο αλησμόνητος Μποστ έστειλε «Ανοιχτή επιστολή προς τον κύριον Τζορτζ Χάλακ, Πρόξενον Νικαράγουας».

ΑΜΥΝΤΙΚΟΣ ΔΟΓΜΑΤΙΣΜΟΣ

του Κώστα Ζέπου

Πόσο σωστό είναι το περίφημο «ενιαίο αμυντικό δόγμα»; Μας το εμφάνισαν περίπου ως το κλειδί για μια σωστή αντιμετώπιση του κυπριακού προβλήματος. Δεν το συνόδευσε ουσιαστική συζήτηση, λες και το θέμα είναι «ταμπού». Και όμως, υπάρχουν πολλά να συζητηθούν. Το κείμενο που ακολουθεί το αποδεικνύει.

Ενα από τα παράδοξα της ελληνικής πολιτικής αποτελεί το γεγονός ότι τα περί του ενιαίου αμυντικού δόγματος τελούν σε ουσιώδη αντινομία με την αρχική επίσημη θέση της κυβέρνησης για την πολιτική εθνικής άμυνας, όπως εκφράσθηκε στις προγραμματικές δηλώσεις της ενόπιον της Βουλής, στις 23 Οκτωβρίου 1993. Με το «ενιαίο» μεταξύ Ελλάδας και Κύπρου «δόγμα» προαναγγέλλεται μια μερική μετατόπιση του κέντρου βάρους της ελληνικής αποτρεπτικής ικανότητας προς την περιφέρεια, προς στήριξη –όπως υποστηρίζεται– στην Κύπρο μιας «αξιόπιστης άμυνας». Αφετηρία των σχετικών σχεδιασμών αποτέλεσε προφανώς η υπόθεση ενός πιθανολογούμενου θεάτρου πολέμου σε κυπριακό έδαφος. Η Ελλάδα, σε συνεργασία με την Κυπριακή Δημοκρατία, φαίνεται να επιδιώκει στην Κύπρο μια θέση στρατηγικά ισότιμη με εκείνη της Τουρκίας, προς αποτροπή μιας απόπειρας προέλασης των δυνάμεων της δεύτερης νοτίως των κατεχομένων. Η συνθηματολογία περί αποστολής μεραρχίας, που με ελαφρότητα καλλιεργήθηκε πριν από ένα χρόνο περίπου, είναι ενδεικτική των προσανατολισμών των αρχιτεκτόνων του «δόγματος». Αν όμως η συνθηματολογία αυτή διακόπηκε, σοβαρότερο πρόβλημα δημιουργεί η συνακόλουθη της εφαρμογής ενιαίου δόγματος συνέπεια, ότι η αναβάθμιση της ελληνικής στρατιωτικής παρουσίας στην Κύπρο τείνει να προκαλέσει εξομοίωση της πράσινης γραμμής αντιπαράθεσης στην Κύπρο με την ελληνοτουρκική μεθόριο στον Έβρο. *Να παγιώσει τη διχοτόμηση. Να καταστήσει το κυπριακό έδαφος πεδίο τριβής και ανάφλεξης ακόμη και για αιτίες που ενδεχόμενα θα αφορούσαν αποκλειστικά ελληνοτουρκικές διαφορές και όχι την ίδια την Κύπρο.*

Εντούτοις, με την ελληνική θέση του Οκτωβρίου 1993 εισάγεται μια σαφώς διαφορετική συνολική αντίληψη περί της εθνικής άμυνας, που χρησιμοποιεί άλλα κριτήρια και διαφορετική ορολογία. Σύμφωνα με αυτήν και υπό τις αυτονόητες ιεραρχήσεις στη στάθμιση των εξωτερικών απειλών –με την απειλή εξ Ανατολών στην κορυφή της σχετικής κλίμακας–, η ελληνική αποτρεπτική ικανότητα αναπτύσσεται αποκλειστικά στο έδαφος της ελληνικής επικράτειας, στο κέντρο της ελληνικής «αμυντικής περιμέτρου». Οροθετείται έτσι η έκταση της αμυντικής ευθύνης των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων στον ζωτικής σημασίας «ενιαίο χώρο του Ελληνισμού». Το σχετικό απόσπασμα των προγραμματικών δηλώσεων αναφέρει ότι:

• Κείμενο από ομιλία του Κ. Ζέπου, πρέσβη ε.τ., στο συνέδριο του Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων και της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων, στις 14-15.6.1995, με γενικό θέμα «Η ελληνική εξωτερική πολιτική σήμερα» (οι τίτλοι και οι υπότιτλοι είναι βέβαιοι).

«Η πολιτική Εθνικής Άμυνας βασίζεται στην αντίληψη του ενιαίου χώρου του Ελληνισμού (Κύπρος, Αιγαίο, Θράκη, Μακεδονία, Ήπειρος) και έχει αποτρεπτικό χαρακτήρα... Η αστάθεια όμως στη Βαλκανική και ο κίνδυνος κλιμάκωσης των συγκρούσεων στο χώρο αυτό καθιστά απαραίτητη την πρόβλεψη για αναδιάταξη των δυνάμεων, αν αυτή απαιτηθεί.

«Η αξιοπιστία της αποτρεπτικής μας πολιτικής προϋποθέτει πλήρη μαχητική ικανότητα των ενόπλων δυνάμεων και ισορροπία στρατιωτικής ισχύος σε όλη την έκταση της αμυντικής μας περιμέτρου...».

Συνεπώς, η Ελλάδα οφείλει να αναδιοργανώσει και να εκσυγχρονίσει τις ένοπλες δυνάμεις της ώστε να αποτελέσουν μια αξιόπιστη αποτρεπτική δύναμη απέναντι στην πολλαπλότητα των δυνητικών απειλών κατά της ασφάλειας και των εθνικών συμφερόντων της. Κάτω από τις νέες συνθήκες κρίσης στη Βαλκανική και, ταυτόχρονα, προς απόκρουση της μόνιμα ορατής τουρκικής απειλής είτε στο Αιγαίο είτε στην Κύπρο, επιβάλλονται σχεδιασμοί ευέλικτης όσο και δυναμικής αποτροπής, με αφετηρία το ελληνικό έδαφος.

Αντ' αυτού, η ελληνική αμυντική πολιτική φαίνεται τώρα να διολισθαίνει προς έναν σχεδιασμό μερικής αποκέντρωσης, σύμφωνα με την οποία η Κύπρος εντάσσεται πέραν ενός γενικού επιτελικού σχεδίου, σε ένα «ενιαίο» αμυντικό σύστημα τοπικής για την Κύπρο σημασίας. Μια τέτοια απόκλιση μπορεί να έχει σοβαρότατες επιπτώσεις σε βάρος της Κύπρου στο διεθνές πολιτικό πεδίο.

Οι υποστηρικτές του «ενιαίου αμυντικού δόγματος» εμπνέονται από τις αναλύσεις των θεωρητικών της «αποτρεπτικής στρατηγικής» και προσκολλώνται σε μια αντίληψη στρατιωτικής κατά κύριο λόγο αντίδρασης στην εξ Ανατολών απειλή. Αγνοείται ή, ανεξήγητα, υποβαθμίζεται έτσι η λογική μιας δυναμικής εξωτερικής πολιτικής η οποία, αν κατά καιρούς αστόχησε από μια σειρά λανθασμένων εσωτερικών πολιτικών επιλογών, εξακολουθεί να μπορεί υπό άλλες προϋποθέσεις να διανοίξει σημαντικές δυνατότητες ανάσχεσης του τουρκικού επεκτατισμού στο Αιγαίο ή στην Κύπρο. Αρκεί να απαλλαγεί από τα σύνδρομα μιας ανεύθυνης εθνικιστικής ρητορικής και μιας αντιευρωπαϊκής, αν όχι και αντιγερμανικής ειδικότερα ψύχωσης, όπως και από ορισμένες ...fictions των στρατιωτικών δογμάτων.

ΑΝΑΓΚΗ ΥΠΕΡΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΧΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΔΙΜΕΡΟΥΣ ΕΛΛΗΝΟ-ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Για να δικαιολογήσει τη στρατιωτική της παρουσία στην Κύπρο, η Τουρκία αντλεί επιχειρήματα από τις συμβατικές και θεσμικές ρυθμίσεις που οδήγησαν στην εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Με τη Συνθήκη Συμμαχίας το 1960 –που είναι βέβαιο ότι εξέπνευσε με τη ρητή καταγγελία της μετά τα γεγονότα του

Σε ένα αμυντικό δόγμα «τοπικής για την Κύπρο σημασίας» εντάσσει η ελληνική αμυντική πολιτική το Κυπριακό. Κατά τ' άλλα, όλοι μιλούν για το αξιόμαχον, το ηθικόν, το φρόνημα...

Δεκεμβρίου 1963— άνοιξε ο δρόμος για την εγκατάσταση τουρκικού, όπως και ελληνικού, αποσπασματος στην Κύπρο. Με τη Συνθήκη Εγγύησης δόθηκε η δυνατότητα μονομερούς επέμβασης, την οποία επικαλέσθηκε η Τουρκία για να πραγματοποιήσει την εισβολή του 1974, με τα γνωστά αποτελέσματα. Ενώ όμως η απόκρουση του ισχυρισμού περί της ισχύος της Συνθήκης αυτής δεν θα έπρεπε να προκαλεί νομικές αμφιβολίες, στο πολιτικό πεδίο έγινε από ελληνικής πλευράς επίσημη δήλωση, σύμφωνα με την οποία «... Η Ελλάδα έχει αυξημένη ευθύνη απέναντι στην Κύπρο. Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Ζυρίχης (sic) είναι εγγυήτρια δύναμη για την Κύπρο... του ανεξάρτητου κράτους της Κύπρου, ενός κομματιού του Ελληνισμού...»¹. Εάν η δήλωση αυτή δεν ισοδυναμεί με αναγνώριση του αντίστοιχου δικαιώματος της Τουρκίας να εγγυάται από την πλευρά της ένα κομμάτι του τουρκικού έθνους που αποτελεί και αυτό τμήμα της Κυπριακής Δημοκρατίας και με τον τρόπο αυτό να επιχειρηματολογεί υπέρ της διχοτόμησης, ερωτάται τι άλλο θα μπορούσε να είναι.

Δεν έχει συνειδητοποιηθεί δυστυχώς ακόμη από ορισμένους κύκλους, 35 χρόνια μετά την υπογραφή της, ότι η Συνθήκη Εγγύησης αντιβαίνει στην αρχή της κυρίαρχης ισότητας των κρατών, εφόσον προβλέπει δικαίωμα μονομερούς επέμβασης τρίτης χώρας σε άλλο κυρίαρχο κράτος. Η επίκληση της Συνθήκης αυτής στην περίπτωση της Κύπρου ισοδυναμεί τελικά με νομιμοποίηση της τουρκικής εισβολής. Τους εμπνευστές του ενιαίου αμυντικού δόγματος άραγε δεν βασάνισε ποτέ η σκέψη μήπως η αμυντική στήριξη της Κύπρου από την Ελλάδα είναι αδιανόητο να θεμελιώνεται σε συμβατικό κατάλοιπο της αποικιοκρατίας, αντίθετο με τις αρχές του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, όπως έχει αποφανθεί ο ίδιος Οργανισμός;

Επάνω σε αυτά τα σαθρά θεμέλια οικοδομείται η αμυντική συνεργασία Ελλάδας-Κύπρου, υπό τη μορφή του «ενιαίου δόγματος», αντί της αναζήτησης άλλων εκσυγχρονισμένων μορφών διμερούς επιτελικού συντονισμού για σκοπούς άμυνας, μεταξύ ανεξαρτήτων κρατών. Η προσέγγιση στο πρόβλημα της ασφάλειας και άμυνας της Κύπρου θα όφειλε να γίνεται τόσο με την αίσθηση των ιστορικών ευθυνών της Ελλάδας όσο και με ιδεολογική προσαρμογή της τελευταίας στις νέες ευρωπαϊκές θεσμικές πραγματικότητες, που επιτρέπουν, μεταξύ άλλων, στην Κύπρο να προσδοκά εύλογα λ.χ. ότι θα αποτελέσει συνδεδεμένο μέλος της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης, του αμυντικού βραχίονα της Ε.Ε., πριν ακόμη ολοκληρωθεί η διαδικασία πλήρους ένταξης σ' αυτήν.

Έτσι, αντί της μετάθεσης του προβλήματος της συνολικής ασφάλειας της Κύπρου στο πεδίο εφαρμογής των αρχών της Συν-

θήκης του Μάαστριχτ², διαφημίζονται τα σενάρια μιας προαναγγελλόμενης σύρραξης σε κυπριακό έδαφος, υπό το ενδεχόμενο μιας επιθετικής ενέργειας της Τουρκίας στο ελεύθερο τμήμα της Κύπρου. Εάν το ενδεχόμενο αυτό κατ' αρχήν δεν μπορεί να αποκλεισθεί, επιβάλλεται τότε να διευκρινισθεί και η αξιοπιστία της ελληνικής απειλής, ότι θα υπάρξει *casus belli*, σύμφωνα με παλαιότερη δήλωση του πρωθυπουργού, δηλαδή μια ολοκληρωτική αποτρεπτική αντίδραση της Ελλάδας, που είναι προφανές ότι δεν θα είχε το απαιτούμενο βάρος, εάν επρόκειτο στην πράξη να αφορά περιοριστικά το κυπριακό θέατρο πολέμου.

Εάν υπήρχε επεξεργασμένο ελληνικό αμυντικό δόγμα, θα έπρεπε να απαντήσει στο ερώτημα κατά πόσον απόπειρα τουρκικής προέλασης στην Κύπρο θα αποκρουσθεί με ολοκληρωτική αντίδραση της Ελλάδας, απλά, με ολοκληρωτικό πόλεμο. Ή αντίθετα, εάν θα εκτελεσθεί το σενάριο μια τοπικής αντιπαράθεσης στην Κύπρο, κάτω από τους γνωστούς γεωγραφικούς όρους που περιορίζουν ασφυκτικά την ελληνική αμυντική δράση, παρ' όλο το κόστος που θα μπορούσε να επιφέρει στον επιτιθέμενο η άμυνα των ελληνοκυπριακών δυνάμεων.

Στην πρώτη των περιπτώσεων, οι συνθήκες στρατιωτικής ισορροπίας που έχουν διαμορφωθεί μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας (όσο υπάρχουν) ευνοούν τη διατήρηση κάποιας σταθερότητας, εφόσον η δεύτερη δεν επιλέγει ή δεν αποτολμά να οδηγήσει την πρώτη «εις το φρενοκομείον». Στη δεύτερη των περιπτώσεων, εκείνης που περιθωριοποιεί την ελληνική αποτρεπτική ικανότητα στην Κύπρο, δίνοντάς της μια τοπικής έκτασης εμπέλεια, τι θα μας εμπόδιζε την υποψία ότι οι υποστηρικτές του «ενιαίου αμυντικού δόγματος» δεν έχουν υποταχθεί μοιρολατρικά στην ιδέα του αφύσικου χωρισμού της Κύπρου, δηλ. στη διχοτόμηση, «... αυτοί απ' εκεί, εμείς απ' εδώ...» (όπως χαρακτηριστικά λέγεται από ορισμένους «πατριωτικούς» κύκλους στην Κύπρο); Ακόμη χειρότερο, αν δεν οδηγούν απερίσκεπτα και μοιραία τις εξελίξεις προς μια προαναγγελλόμενη ρήξη, όταν η τοπικιστική λογική τους οδηγείται από την πλάνη ότι η Τουρκία δήθεν θα θεάται αδιάφορα μέχρι τέλους, χωρίς να αντιδρά, την ολοκλήρωση της αναγκαίας υποδομής, λ.χ. για υποδοχή ελληνικών μαχητικών αεροσκαφών στο αεροδρόμιο της Πάφου, την κατασκευή ναυστάθμων στη Λεμεσό και την πραγματική ή μεταφορική αποστολή «μεραρχίας»...

Υποστηρίζεται τέλος από τους υπέρμαχους του «δόγματος» ότι με την αναβάθμιση της ελληνικής στρατιωτικής παρουσίας στην Κύπρο θα επέλθει κάποτε η αποστρατιωτικοποίηση, με την τότε ταυτόχρονη αποκλιμάκωση των δυνάμεων των δύο «εγγυητριών χωρών». Η άποψη αυτή δεν αντέχει στην κριτική που βασίζεται

στις εμπειρίες από την τουρκική στρατηγική στην Κύπρο πριν και μετά το 1974.

ΟΗΕ ΚΑΙ Ε.Ε. ΣΕ ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ

Ανεξάρτητα από την κατά καιρούς τρέχουσα διπλωματική συγκυρία, με την οποία αναδεικνύεται ο όχι αμελητέος ρόλος και η ευθύνη των ΗΠΑ στο Κυπριακό, έχει συνειδητοποιηθεί η ανάγκη να αναπτυχθεί η εξωτερική πολιτική σε νέα πεδία δράσης, με αντικειμενικό σκοπό τη μετάθεση της ουσίας του κυπριακού προβλήματος στο πολιτικό και θεσμικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι λόγοι είναι προφανείς. Υπό καθεστώς πλήρους μέλους της Ε.Ε. είναι αδιανόητη η παραμονή ξένων, «μη κυπριακών» στρατευμάτων –τουρκικών ή ελληνικών– στο έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας, η περιφρόνηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η απουσία μιας ισχυρής κεντρικής κυβέρνησης της δικαιοδικής, διζωνικής ομοσπονδίας, ικανής να ανταποκριθεί στις ριζικά νέες ιστορικές συνθήκες συμμετοχής της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης¹.

Εάν στην πολιτική φυσιογνωμία της υποψήφιας προς ένταξη στην Ε.Ε. χώρας δεσπόζει το πρόβλημα της αποτροπής μιας επί θύραις απειλής πολέμου και η κατ' επέκταση αυτής αναγκαιότητα συγχώνευσης του διπλωματικο-στρατιωτικού της δυναμικού σε ένα «ενιαίο» σύστημα άμυνας με την Ελλάδα, είναι εύκολο να γίνει αντιληπτό γιατί θα διακυβεύεται η επίτευξη του μείζονος σημασίας πολιτικού στόχου της ένταξης. Από όσους αντιμάχονται το στόχο αυτό –και δεν είναι λίγοι– δεν θα είναι δύσκολο να υποστηριχθεί ότι επιβάλλεται η αναβολή sine die των ενταξιακών διαδικασιών. Διότι θα είναι προφανές ότι η Ε.Ε. πέραν της πολιτικής διάστασης του κυπριακού προβλήματος, στο οποίο εκ των πραγμάτων ήδη εμπλέκεται από την προενταξιακή αυτή φάση των σχέσεων της με την Κύπρο, είναι αδύνατο να επωμισθεί και το βάρος του ενδεχομένου μιας θερμής πολεμικής αναμέτρησης, μιας σχεδόν ταυτόσημης επανάληψης των γεγονότων του Αυγούστου 1974.

Σήμερα όμως βρισκόμαστε στο μεταίχμιο μιας νέας προοπτικής για το Κυπριακό. Οφείλουμε πλέον να διαπιστώσουμε ότι η ανάσχεση του τουρκικού επεκτατισμού στην Κύπρο δεν μπορεί να είναι το αποτέλεσμα της παροχής «καλών υπηρεσιών» εκ μέρους του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών. Η μεσο-λαβητική προσπάθεια του ΟΗΕ είναι από τη φύση της εξισωτική των δύο πλευρών, της ελληνοκυπριακής και τουρκοκυπριακής, με αποτέλεσμα να παραμένουν γράμμα κενό οι αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας για την Τουρκία, την οποία κυρίως αφορούν. Αντίθετα, η Ευρωπαϊκή Ένωση ενεργεί από την πλευρά της εξουσιαστικά. Διαμορφώνει συλλογικά και είναι σε θέση να υπαγορεύει τους όρους ένταξης σε αυτήν μιας υποψήφιας χώρας. Κάτω από το πρίσμα αυτό πρέπει να εκτιμηθεί η σαφής αντιδιχοτομική προσέγγιση της Ε.Ε. στο κυπριακό πρόβλημα. Το οποίο είναι φανερό ότι δεν είναι δυνατό να επιλυθεί μέσω του ΟΗΕ, αλλά μόνο μέσα στη φορά και τη δυναμική μιας

δεύτερης παράλληλης διαπραγματευτικής διαδικασίας, που θα διεξάγεται κάτω από το πολιτικό και νομικό κύρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ευρωπαϊκού δικαίου, αντίστοιχα.

Μέσα σε μια τέτοια προοπτική δεν έχει θέση η πρόταση, που συγκαταλέγεται μεταξύ της «δέσμης ιδεών Γκάλι», για «εκσυγχρονισμό» των Συνθηκών Εγγύησης και Συμμαχίας, που δήθεν θα συνεχίσουν να περιλαμβάνονται στο πολιτικό σύστημα και τη συνταγματική τάξη ενός πλήρους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η οριστική κατάργηση του συμβατικού αυτού πλαισίου, που ανάγεται όπως προαναφέρθηκε στις γεωπολιτικές συνθήκες του 1960, και η διατήρηση του οποίου θα έδινε προσχήματα διαιώνισης της τουρκικής στρατιωτικής παρουσίας στην Κύπρο, ισοδυναμεί με πολιτική ανάσχεση του τουρκικού επεκτατισμού. Θα πρόκειται για μια νέα τροπή στο πεδίο του ιστο-

ρικού και ως εκ τούτου αναχρονιστικού ελληνο-τουρκικού ανταγωνισμού, την οποία μόνον η παρέμβαση της Ε.Ε. εξ αφορμής της προοπτικής ένταξης της Κύπρου σ' αυτήν μπορεί να επιφέρει.

Η ελληνική εξωτερική πολιτική οφείλει να προβεί σε νέες στρατηγικές επιλογές, ώστε αντί ενός «αμυντικού» δογματισμού, που ούτως ή άλλως δεν μπόρεσε να απαντήσει στην τουρκική απειλή πολέμου σε περίπτωση που η χώρα μας θα επεξέτεινε την αιγιαλίτιδα ζώνη στα 12 ν.μ., να εξουδετερώσει την απειλή αυτή είτε στο Αιγαίο ή την Κύπρο, ανάγοντάς την εις το «άτοπον» (irrelevant), σε σχέση με το θεσμικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Περίπου τέσσερα χρόνια αυτοπαγίδευσης στο πρόβλημα των Σκοπίων και στη σχεδόν τυφλή ταύτισή μας με τον σερβικό εθνικισμό είναι πολλά χρόνια χαμένα στην κύρια προσπάθεια απαλλαγής της χώρας από το φάσμα του τουρκικού επεκτατισμού. Θεωρούμε την ανάσχεσή του δυνατή, με πολιτική δράση απελευθερωμένη από ιστορικούς ή εθνικιστικούς δογματισμούς. Με τους οποίους, όπως και με τη ρομαντική όσο και αναχρονιστική ιδέα μιας «Πανεθνικής Διάσκεψης», διακηρύσσεται το αναπόδεικτο της ιστορικής πορείας του κυπριακού ελληνισμού ως τμήματος του έθνους και χάνεται η ευδιάκριτη διεθνής προσωπικότητα, το μέλλον και η ελπίδα σωτηρίας της Κύπρου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Απόσπασμα από την ομιλία του υπουργού Εθνικής Άμυνας κ. Γερ. Αρσένη στο Κυπριακό Κέντρο Μελετών. Λευκωσία, 17.3.1994.
2. Στην οποία, μεταξύ άλλων, διακηρύσσεται ότι «...οι στόχοι της κοινής πολιτικής εξωτερικών σχέσεων και ασφάλειας είναι: η ενίσχυση της ασφάλειας της Ένωσης και των κρατών μελών της υπό όλες τις μορφές της...».
3. Άποψη που εκφράστηκε από τον πρόεδρο κ. Κληρίδη σε συνέντευξη Τύπου στην Αθήνα, στις 18.11.1993.
4. Ολοκληρωμένη εικόνα των θέσεων της Ε.Ε. επί της ουσίας του Κυπριακού δίνεται με τη γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (1993) στην αίτηση της Κύπρου για ένταξη. Αναφορικά με την πρόοδο των προενταξιακών σχέσεων Κύπρου - Ε.Ε. και την έναρξη διαπραγματεύσεων ένταξης βλ. αποφάσεις του Συμβουλίου Υπουργών της 6.3.95 και του Συμβουλίου Σύνδεσης Κύπρου - Ε.Ε. της 8.6.1995.

Περίπου τέσσερα χρόνια αυτοπαγίδευσης στο πρόβλημα των Σκοπίων και στη σχεδόν τυφλή ταύτισή μας με τον σερβικό εθνικισμό είναι πολλά χρόνια χαμένα στην κύρια προσπάθεια απαλλαγής της χώρας από το φάσμα του τουρκικού επεκτατισμού.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΚΗΝΗ

Επιμέλεια: Βασίλης Καπετανγιάννης

Η γειτονική μας Τουρκία

Τα αποτελέσματα της εκλογικής αναμέτρησης στην Τουρκία, στις 24 Δεκεμβρίου 1995, δείχνουν ότι σημειώθηκαν σοβαρές ανακατατάξεις στη δύναμη των πολιτικών κομμάτων, χωρίς ωστόσο να επιφέρουν ουσιαστικές αλλοιώσεις στη φύση του πολιτικού συστήματος.

Κατ' αρχάς, είναι φανερό ότι οι ψηφοφόροι δεν εμπιστεύτηκαν κανένα από τα κόμματα εξουσίας. Δεν δημιουργήθηκε κανένα δυνατό ρεύμα που να δώσει ουσιαστικό προβάδισμα σ' ένα από τα κόμματα της κεντρο-δεξιάς, δηλαδή του ANAP του Γιλμάζ και του DYP της Τσιλέρ.

Δεύτερον, είναι φανερό ότι τόσο ο κουρδικός εθνικισμός όσο και ο τουρκικός δεν είχαν μεγάλη εκλογική απήχηση, μολονότι στην πρώτη περίπτωση η μετακίνηση κουρδικού πληθυσμού από τις νοτιοανατολικές επαρχίες και η αδυναμία εγγραφής σε εκλογικούς καταλόγους στέρησαν το κουρδικό κόμμα από πολύτιμη υποστήριξη.

Τρίτον, είναι σαφές ότι το ριζοσπαστικό ισλαμικό κόμμα του Ερμπακάν, παρά το γεγονός ότι έφτασε στο 25% και ήρθε πρώτο, δεν αποτελεί πολιτικό κίνδυνο. Ο πολιτικός κίνδυνος του ισλαμισμού, που επισείουν οι Δυτικοί για να στηρίζουν άνευ ουσιαστικών όρων οποιαδήποτε άλλη κυβέρνηση στην Τουρκία, αποτελεί μύθο. Η διάταξη των κομμάτων είναι τέτοια που επιτρέπει τον σχηματισμό κυβέρνησης χωρίς τους ισλαμιστές αλλά ακόμα κι αν τους συμπεριλάμβανε δεν θα μετέτρεπε αυτομάτως το πολιτικό καθεστώς σε ισλαμικό. Περισσότερο επικίνδυνη είναι η ισλαμοποίηση της κοινωνίας, που την πραγματοποιούν όμως η κ. Τσιλέρ και τα άλλα κόμματα.

Το στρατιωτικό κατεστημένο και τα πολυπλόκαμα διαπλεκόμενα συμφέροντά του, οικονομικά

Με δεδομένη την παρούσα κυβερνητική και πολιτική ρευστότητα σε Τουρκία και Ελλάδα, προέχει την παρούσα στιγμή η επίδειξη αυτοσυγκράτησης και ψυχραιμίας. Τα άλλα έπονται.

και άλλα, εγγυώνται σε μεγάλο βαθμό τη φύση του κράτους και του πολιτικού καθεστώτος. Οι δυτικόφιλες κυβερνήσεις, η πολιτική, κοινωνική και επιχειρηματική ελίτ προχωρούν στον εκδιτικισμό της χώρας και τη διασύνδεσή της με την ευρωπαϊκή και παγκόσμια οικονομία μ' όλους τους αναπόφευκτους κινδύνους και τριγμούς. Οι αντιδράσεις του λαού που στενάζει κάτω από τη λιτότητα και τις επιλογές της ελίτ αναμενόμενο είναι να βρίσκουν πολιτική έκφραση λαϊκιστικής-εθνικιστικής υφής και να γίνονται αντικείμενο πολιτικής άρθρωσης ή εκμετάλλευσης. Καμιά ελίτ δεν μπορεί να κυβερνήσει επί μακρόν εναντίον της θέλησης όλου του λαού· κι αν αποκοπεί απ' αυτόν τότε οδηγείται στον πολιτικό αφανισμό.

Μ' αυτά τα δεδομένα, η Τουρκία θα συνεχίσει τη γνωστή πορεία της υπό το βάρος πλέον της τελωνειακής ένωσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Με την έλευση του νέου χρόνου και την πάροδο κάποιου χρόνου, και πρωθυπουργός θα βρεθεί και κυβέρνηση θα σχηματιστεί.

Το ερώτημα για μας είναι η απόχρωση της κυβέρνησης αυτής και η σταθερότητα του συνασπισμού, όπου οι εταίροι ανάλογα με τη συγκυρία μπορούν να χρησιμοποιούν τις ελληνο-τουρκικές σχέσεις για τους δικούς τους σκοπούς εσωτερικής πολιτικής κατανάλωσης. Στην αντίπερα όχθη, σε μας δηλαδή, απομένει να τακτοποιήσουμε τάχιιστα τις δικές μας τραγικές πολιτικές εκκρεμότητες, διότι η αστάθεια και η αβεβαιότητα και στις δυο χώρες μπορεί να δημιουργήσει «θερμές» καταστάσεις, οι οποίες εύκολα ξεφεύγουν από κάθε έλεγχο.

Με δεδομένη την παρούσα πολιτική ρευστότητα και στις δυο πλευρές προέχει, στην παρούσα συγκυρία, η επίδειξη αυτοσυγκράτησης και ψυχραιμίας. Τα άλλα έπονται.

Εκλογικά μαθήματα

του Αλή Ταρτάνογλου

Τα εκλογικά αποτελέσματα στην Τουρκία παρήγαγαν έναν ενδιαφέροντα συσχετισμό κοινοβουλευτικών δυνάμεων που καθιστά αναγκαίες τις διαπραγματεύσεις μεταξύ των κομμάτων για το σχηματισμό κυβέρνησης συνασπισμού. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα δυτικά σχόλια. Την κινδυνολογία περί ισλαμικού φονταμενταλισμού προεκλογικά αντικατέστησε τώρα η υποβάθμιση της επιτυχίας των Ισλαμιστών. Αλλά και η Ελλάδα παρακολουθεί με έντονο ενδιαφέρον τις διεργασίες για το σχηματισμό κυβέρνησης.

Το κόμμα του Τουρκές και το HADEP δεν μπόρεσαν να καταλάβουν καμιά έδρα στη νέα Βουλή, διότι ο εκλογικός νόμος όριζε το ελάχιστο όριο του 10% του συνόλου των ψήφων για όλη την επικράτεια. Εάν τα κόμματα αυτά συμμετείχαν στις εκλογές με ανεξάρτητους υποψηφίους, τότε, σύμφωνα με τα ποσοστά τους, το μεν κόμμα του Τουρκές θα είχε 31 βουλευτές, το δε HADEP 25. Είναι, πάντως, αξιοσημείωτο ότι το εκλογικό ποσοστό του HADEP αυξήθηκε ακόμα και κατά 55% σε ορισμένες νοτιοανατολικές επαρχίες αλλά ταυτόχρονα το κόμμα δεν μπόρεσε να πάρει πάνω από 1% έως 3% στις δυτικές επαρχίες της χώρας όπου ζει και το 60% των Κούρδων. Κατά συνέπεια, ορισμένοι πολιτικοί παρατηρητές επισημαίνουν ότι το HADEP κατάφερε να κερδίσει μόνο τους εθνικιστές Κούρδους κι όχι αυτούς που ψηφίζουν με ιδεολογικά κριτήρια την Αριστερά ή τη Δεξιά. Το γεγονός αυτό περιορίζει το Κουρδικό γεωγραφικά σ' ένα πρόβλημα τοπικό κι όχι εθνικό, ακόμα και για τους ίδιους τους Κούρδους. Προφανώς, το HADEP εμφανίστηκε στο εκλογικό σώμα ως κόμμα εθνικιστικό κι όχι ως μαζικό εθνικό κόμμα με σαφή ιδεολογία και προσανατολισμό.

Οι ίδιες επισημάνσεις γίνονται σε σχέση με το κόμμα του Τουρκές, με τη διαφορά ότι εδώ έχουμε να κάνουμε με τον τουρκικό εθνικισμό. Ωστόσο, όλοι τόνιζαν ότι τα δύο αυτά κόμματα τέθηκαν εκτός Βουλής μόνο εξαιτίας του εκλογικού νόμου, πράγμα που συνιστά νοσηρή και επικίνδυνη εξέλιξη για το πολιτικό σύστημα.

Επιπλέον, τώρα υπάρχει ο κίνδυνος οι πολιτικές αυτές δυνάμεις να τεθούν στο περιθώριο του δημοκρατικού συστήματος με όλες τις πιθανές σοβαρές συνέπειες.

Οι εγγεγραμμένοι εκλογείς, στις εκλογές της 24.12.95, στην Τουρκία, ανήλθαν τελικά σε 34,5 εκατ., αλλά 6 εκατ. δεν προσήλθαν για να ψηφίσουν. Κάπου 1 εκατ. ψηφοδέλτια βρέθηκαν άκυρα. Προσθέτοντας τα στοιχεία αυτά στις «άχρηστες» ψήφους υπέρ του κόμματος του Τουρκές και του HADEP μπορούμε να πούμε ότι το 30%, περίπου, του εκλογικού σώματος δεν αντιπροσωπεύεται στη νέα Βουλή, τίθεται δηλαδή εκτός συστήματος.

ΚΕΡΔΙΣΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΧΑΜΕΝΟΙ

Το πιο πολυσυζητημένο και σημαντικό αποτέλεσμα των εκλογών θεωρείται η επιτυχία του ριζοσπαστικού ισλαμικού κόμματος RP του Ερμπακάν. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι το κόμμα αυτό, από 20 έδρες που είχε πριν από 25 χρόνια, έφτασε τώρα στις 158 σε σύνολο 550. Η επιτυχία διατυμπανίζεται ως «νίκη μετά από μια μακρά πορεία». Αξίζει, ωστόσο, να σημειώσουμε ότι το RP ήδη από τις δημοτικές εκλογές του 1994 είχε ποσοστό 19,5% που τώρα ανέβασε στο 21,3%. Αποτελεί, άραγε, αυτό τόσο τεράστια επιτυχία; Οι παρατηρητές, πάντως, θεωρούν πως το κόμμα του Ερμπακάν έφτασε στο ανώτατο δυνατό επίπεδο εκλογικής απήχησης.

Το κόμμα του Μπαϊκάλ (CHP) έπεσε στο 10,7%, ενώ το DSP του Ετσεβίτ ανέβηκε από 11,5% μόλις στο 14,6%. Ίσως αυτό να θεωρείται επιτυχία για τον Ετσεβίτ αλλά σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί

επιτυχία της «Αριστεράς». Διότι, γενικά, το παραδοσιακό ποσοστό της Αριστεράς στις εκλογές πάντα κυμαινόταν μεταξύ 30-35%, ενώ τώρα έπεσε στο 25%. Είναι χαρακτηριστικό ότι το κόμμα του Μπαϊκάλ μόλις κατάφερε να ξεπεράσει το «κατώφλι» για να εισέλθει στη Βουλή. Οι εκλογικές απώλειες του κόμματος αποδίδονται στις επιπτώσεις της συμμετοχής του σε κυβέρνηση συνασπισμού με την Τσιλέρ. Οι παραδοσιακοί του ψηφοφόροι το εγκατέλειψαν – και γι' αυτό το τιμώρησαν.

Η εκλογική επίδοση της Τσιλέρ δεν θεωρείται «ανεπιτυχής», μολονότι το DYP είχε 182 έδρες το 1991 (σε σύνολο 450), ενώ τώρα μόλις 135 (σε σύνολο 550). Μήπως ήταν «επιτυχής» η εμφάνιση του Γιλμάζ; Εξαρτάται. Το 1991 το κόμμα είχε 105-110 έδρες και τώρα έχει 131 αλλά σε συμμαχία με το μικρό δεξιό-εθνικιστικό κόμμα BBP (το Κόμμα της Μεγάλης Ένωσης), το οποίο ανά πάσα στιγμή μπορεί ν' αποχωρήσει από το ANAP έχοντας 7 βουλευτές. Άλλες 7 έδρες «έκλεψε» ο Γιλμάζ από το MHP και το HADEP λόγω του εκλογικού συστήματος. Είναι όλα αυτά επιτυχία;

Αρκετά πρώην στελέχη του κρατικού μηχανισμού που παραιτήθηκαν από τις θέσεις τους για να κατέλθουν ως υποψήφιοι στις εκλογές, καθώς και γνωστές πολιτικές προσωπικότητες, εξελέγησαν κάτω από τη σημαία διαφόρων κομμάτων. Με το κόμμα της Τσιλέρ εξελέγησαν ο πρώην αρχηγός του τουρκικού ΓΕΣ, στρατηγός Γκιουνές, ο γενικός διευθυντής των υπηρεσιών Ασφαλείας Αγκάρ, ο κυβερνήτης της Istanbul Κοζακτσιόγλου και ο διάδοχός του Ερκάν, ο διο-

	1995 (%)	1991 (%)	ΕΔΡΕΣ		1995 (%)	1991 (%)	ΕΔΡΕΣ
1. Κόμμα Ευημερίας Refah Partisi (RP) (Νετζμεντίν Ερμπακάν) [Ισλαμικό φονταμενταλιστικό]	21,38	16,9	158	6. Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης Milliyetsi Hareket Partisi (MHP) (Αλπασλάν Τουρκές) [Δεξιό εθνικιστικό]	8,18		0
2. Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας Anavatan Partisi (ANAP) (Μεσούτ Γιλμάζ) [Δεξιό φιλελεύθερο]	19,65	24,0	131	7. Λαϊκό Δημοκρατικό Κόμμα Halkin Demokrasi Partisi (HADEP) (Μουράτ Μπουσλάι) [Αριστερό Κουρδικό-Εθνικιστικό]	4,17		0
3. Κόμμα του Ορθού Δρόμου Dogru Yol Partisi (DYP) (Τανσού Τσιλέρ) [Δεξιό φιλελεύθερο]	19,19	27,0	135	8. Κόμμα της Νέας Δημοκρατίας Yeni Demokrasi Partisi (YDP) (Τσετ Μπουνέρ) [Κεντρώο-φιλελεύθερο με ελαφρά φιλοκουρδική κλίση]	0,48		0
4. Κόμμα Δημοκρατικής Αριστεράς Demokratik Sol Parti (DSP) (Μπουλέντ Ετσεβίτ) [Συντηρητικό σοσιαλδημοκρατικό]	14,64	10,8	76	9. Εργατικό Κόμμα Isci Partisi (IP) (Ντογκού Περιντσέκ) [Σοσιαλιστικό]	0,22		0
5. Λαϊκό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) (Ντενίζ Μπαϊκάλ) [Φιλελεύθερο σοσιαλδημοκρατικό]	10,71	20,8	50				

ΤΑ ΕΚΛΟΓΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

κητής των δυνάμεων ασφαλείας της Istanbul **Μενζίρ**, η υφυπουργός Εσωτερικών **Αταλάι**, πολλοί πρώην υπουργοί, ο πρόεδρος της Βουλής, ο πρόεδρος του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου. Με το κόμμα του Μπαϊκάλ εξελέγησαν ο **Καραγιαλτσίν** και ο **Τσετίν**, πρώην ΥΠΕΞ. Με το κόμμα του Ετσεβίτ, ο γνωστός συνταγματολόγος καθηγητής και πρώην ΥΠΕΞ **Σοϊζάλ**. Με το κόμμα του Ερμπακάν ο δήμαρχος της πόλης Σίνας, όπου το 1993 έγινε ο εμπρησμός του ξενοδοχείου, στο οποίο ήταν συγκεντρωμένοι 37 γνωστοί τούρκοι διανοούμενοι μεταξύ των οποίων και ο αριστερός συγγραφέας Αζίζ Νεζίν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ποια τελικά είναι η «εντολή» του εκλογικού σώματος μπροστά σ' αυτά τα αποτελέσματα τα οποία δεν έδωσαν σε κανένα κόμμα αυτοδυναμία στη Βουλή;

Κατ' αρχάς φαίνεται ότι οι εκλογείς μη έχοντας καμιά αξιόλογη και ελπιδοφόρα επιλογή μπροστά τους, προτίμησαν να δώσουν την ψήφο τους στον Ερμπακάν.

Δεύτερον, φαίνεται να επιθυμούν τη συνεργασία Γιλμάζ-Τσιλέρ, μια και ελάχιστες πολιτικές διαφορές έχουν μεταξύ τους.

Τρίτον, μολονότι οι συνθήκες ευνοούσαν την Αριστερά λόγω της αντιλαϊκής πολιτικής των κυβερνήσεων της Τσιλέρ, εντούτοις οι αριστεροί ψηφοφόροι τιμώρησαν τα αριστερά κόμματα.

Τέταρτον, η απόσταση μεταξύ των πολιτικών κομμάτων από άποψη κατοχής εδρών μειώθηκε τώρα εντυπωσιακά σε σχέση με το 1987. Τότε το ANAP είχε 299 σε σύνολο 450 εδρών, δηλαδή την απόλυτη πλειοψηφία. Τώρα το πρώτο κόμμα έχει 158 έδρες και το τελευταίο 50 σε σύνολο 550 εδρών. Κανένα κόμμα δεν έχει αυτοδύναμη πλειοψηφία και δεν μπορεί μόνο του να σχηματίσει κυβέρνηση. Χρειάζονται γι' αυτό 276 έδρες.

Συμπερασματικά: οι εκλογείς, αγανακτισμένοι, υιοθέτησαν μια στάση που είναι σαν να λένε στα κόμματα: «Δεν θέλουμε άλλες συζητήσεις, διαμάχες, διασπάσεις. Βρείτε τα να ησυχάσουμε».

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΓΑΣΙΕΣ

Σε περίπου πέντε μέρες από σήμερα, η νέα Βουλή θα συνέλθει και θα γίνει η σχετική ορκωμοσία. Θα εκλεγεί νέος πρόεδρος του σώματος. Κατόπιν, ο πρόεδρος **Ντεμιρέλ** θα αναθέσει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης. Το ερώτημα είναι σε ποιον θα την αναθέσει.

Ο Ερμπακάν, ως πρώτο κόμμα, επιμένει ότι πρέπει να του ανατεθεί η εντολή. Η δημοκρατική κοινή γνώμη, καθώς και ορισμένα κόμματα, θεωρούν ότι αυτό είναι το σωστό για λόγους συνταγματικής και δημοκρατικής τάξης αλλά και γιατί πιστεύουν ότι ο Ερμπακάν θα αποτύχει τόσο στο να κερδίσει ψήφο εμπιστοσύνης στη Βουλή όσο και στην κυβέρνηση, αν ενδεχομένως κατάφερε να σχηματίσει κυβέρνηση. Γιατί, φρο-

νούν, όποιος αναλάβει τώρα να κυβερνήσει την Τουρκία είναι σαν να επιζητεί την καταστροφή του. Τέτοια είναι τα προβλήματα που έχει ν' αντιμετωπίσει. Φυσικά, οι έδρες του Ερμπακάν δεν επαρκούν. Θα χρειαστεί ν' αναζητήσει εταίρους. Γιλμάζ και Τσιλέρ επιμένουν ότι δεν θα συνεργαστούν μαζί του, μολονότι η κοινή γνώμη είναι δύσπιστη για την ειλικρίνειά τους.

Από την άλλη μεριά, οι έδρες του DYP και του ANAP, από κοινού, και πάλι δεν είναι αρκετές. Γιλμάζ και Τσιλέρ χρειάζονται και τρίτο εταίρο. Ο Γιλμάζ φαίνεται να προτιμά τον Ετσεβίτ. Άλλωστε, οι δυο τους προεκλογικά είχαν διακηρύξει ότι βρίσκονται πολύ κοντά για συμμετοχή σε κυβέρνηση συνασπισμού.

Μέχρι τις παραμονές του νέου έτους, ο ίδιος ο Ετσεβίτ απέρριπτε τη συμμετοχή του σε κυβέρνηση συνασπισμού, μολονότι ο Γιλμάζ τον πρότεινε για πρωθυπουργό. Η Τσιλέρ φαίνεται να προτιμά ως τρίτο εταίρο τον Μπαϊκάλ. Το θέμα είναι ότι Γιλμάζ και Τσιλέρ θέλουν την πρωθυπουργία. Ωστόσο, ο ένας απορρίπτει τον άλλον. «Καταλαβαίνω», είπε ο Γιλμάζ, «ότι η κ. Τσιλέρ δεν με θέλει για πρωθυπουργό, όπως κι εγώ δεν τη θέλω. Ωστόσο, μπορούμε να προσπαθήσουμε να βρούμε ένα τρίτο πρόσωπο».

Αναμένεται, λοιπόν, με τεράστιο ενδιαφέρον το πώς θα ενεργήσει ο πρόεδρος **Ντεμιρέλ** και τι πολιτικά παζάρια θα επακολουθήσουν.

Τα αίτια μιας τραγωδίας (και οι λόγοι δημοσιοποίησής της)

του Αστέρη Κουλιάρα

Σπανίως η Νιγηρία βρίσκεται στο προσκήνιο της διεθνούς επικαιρότητας. Με εξαίρεση το αποσχιστικό κίνημα των Ibo στην Biafra που την περίοδο 1967-70 οδήγησε στο θάνατο από τον πόλεμο και την πείνα 1.000.000 ανθρώπους, ποτέ τις τελευταίες δεκαετίες οι πολιτικές εξελίξεις στη χώρα αυτή της δυτικής Αφρικής δεν κατέλαβαν τα πρωτοσέλιδα του δυτικού Τύπου. Η εκτέλεση, όμως, του Ken Saro-Wiwa και των οκτώ Ogoni ακτιβιστών έφερε, τον περασμένο Νοέμβριο για πρώτη φορά τα τελευταία 25 χρόνια τη Νιγηρία στο επίκεντρο της διεθνούς επικαιρότητας. Το μικρό αυτό άρθρο στοχεύει να διερευνήσει το γιατί.

Η Νιγηρία δεν είναι ασήμαντη χώρα. Με 111.000.000 κατοίκους, είναι το πολυπληθέστερο κράτος της Αφρικής. Αν και σύμφωνα με το δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης του ΟΗΕ βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο από την Ινδία, ενώ το εξωτερικό της χρέος είναι μεγαλύτερο από το ΑΕΠ της, η χώρα διαθέτει εξαιρετικά γόνιμα εδάφη ενώ από αυτή προέρχεται περίπου το 3% της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου (από το Ιράν προέρχεται το 6%). Η χώρα παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην περιοχή, τόσο στο πλαίσιο ειρηνευτικών αποστολών (Σιέρρα Λεόνε και Λιβερία) όσο και στην πορεία οικονομικής ολοκλήρωσης της δυτικής Αφρικής (ECOWAS).

Το δημοκρατικό έλλειμμα της Νιγηρίας δεν είναι πρόσφατο: μόνο στα 9 από τα 35 χρόνια που παρήλθαν από την ανεξαρτησία της, η χώρα είχε δημοκρατικά εκλεγμένους ηγέτες. Η εκτέλεση εξάλλου των εννέα Ogoni δεν αποτελεί κάποια νέου είδους πρακτική. Μια ματιά στις εκθέσεις της Διεθνούς Αμνηστίας πείθει ότι οι δημόσιες εκτελέσεις αντιφρονούντων δεν είναι φαινόμενο των τελευταίων ετών. Ούτε οι Ogoni, η εθνική ομάδα για τα δικαιώματα των οποίων αφιέρωσε τη ζωή του ο Ken Saro-Wiwa, είναι μία από τις σημαντικότερες της χώρας: οι 500.000 Ogoni δεν ανήκουν στις πολυπληθέστερες από τις 250

Ο γιος του Ουίους μιλά σε συγκέντρωση διαμαρτυρίας στο Λονδίνο.

εθνότητες της Νιγηρίας. Τέλος, οι απόψεις του Saro-Wiwa και του Mosop (του κινήματός του) δεν έχουν ευρύτερη υποστήριξη στη Νιγηρία: οι Ibo θυμούνται με πικρία τη στάση του Saro-Wiwa κατά τη διάρκεια της προσπάθειας δημιουργίας του ανεξάρτητου κράτους της Biafra τη δεκαετία του '70.¹

Γιατί, λοιπόν, η εκτέλεση του Saro-Wiwa προκάλεσε όλο αυτό το θόρυβο;

ΓΙΑΤΙ ΕΚΤΕΛΕΣΘΗΚΕ Ο SARO-WIWA

Είναι αλήθεια ότι ο Ken Saro-Wiwa δεν ήταν τυχαίος. Επρόκειτο για διανοούμενο γνωστό και έξω από τα στενά όρια των ειδικών². Εντούτοις, τούτο δεν αρκεί για να εξηγήσει τη δημοσιότητα που δόθηκε από τα δυτικά μέσα ενημέρωσης στην εκτέλεσή του. Ο ίδιος ο στόχος του Saro-Wiwa, η υποβάθμιση της περιοχής των Ogoni από τις πετρελαιοπαραγωγικές δραστηριότη-

τες της Shell, είναι ίσως μια πιο πειστική εξήγηση. Άλλωστε, η κριτική των επενδύσεων των πολυεθνικών εταιρειών στον Τρίτο Κόσμο πάντα βρισκόταν στο στόχαστρο των «προοδευτικών» του πλανήτη. Παρ' όλα αυτά, ούτε αυτός ο λόγος φαίνεται επαρκής για να εξηγήσει την πρωτοφανή κατακραυγή από τη διεθνή κοινή γνώμη που ακολούθησε την εκτέλεση.

Πριν κανείς επιδιώξει να απαντήσει στο παραπάνω ερώτημα, θα ήταν ίσως σκόπιμο να εξετάσει τους λόγους για τους οποίους το νιγηριανό καθεστώς προχώρησε στην εκτέλεση των εννέα Ogoni ακτιβιστών. Στις αρχές του 1995, ο αρχηγός της νιγηριανής χούντας, στρατηγός Abacha³, έπειτα από πιέσεις δυτικών χωρών, είχε χαρίσει τη ζωή στο στρατηγό Obasanjo και σε άλλους στρατιωτικούς που είχαν καταδικασθεί σε θάνατο για μια υποτιθέμενη απόπειρα πραξικοπήματος.

Είναι προφανές ότι ο Abacha με την απόφαση εκτέλεσης των εννέα Ogoni επιδίωκε η γενναιοδωρία του να μην εκληφθεί ως αδυναμία. Και αδυναμία όχι τόσο σε σχέση με το εξωτερικό αλλά έναντι των «σκληρών» του καθεστώτος στο εσωτερικό⁴. Ο δεύτερος λόγος ήταν ότι η εξέγερση των Ogoni πλήττει την ίδια την πηγή των πόρων του νιγηριανού κράτους. Αν και η Shell έχει εγκαταλείψει τη γη τους από το 1993, το 80% των εσόδων της κυβέρνησης της Νιγηρίας προέρχεται από το πετρέλαιο.

ΝΙΓΗΡΙΑ

Οποιαδήποτε αναταραχή στις πετρελαιο-παραγωγικές περιοχές ενδιαφέρει ιδιαίτερα τους νιγηριανούς ηγέτες. Ο τρίτος λόγος είναι ότι η περιοχή των Ογοπι αποτελεί μια πρόκληση για την ίδια την ύπαρξη της Νιγηρίας ως ενιαίου ομοσπονδιακού κράτους. Η χώρα έχει αντιμετωπίσει κατά καιρούς ισχυρές αποσχιστικές τάσεις⁵. Αν και είναι γεγονός ότι το Mosor δεν θα μπορούσε με αυστηρά κριτήρια να θεωρηθεί αποσχιστικό, τόσο οι απόψεις για δικαιότερη γεωγραφική κατανομή των εσόδων από το πετρέλαιο όσο και ο ριζοσπαστικός χαρακτήρας ενός τμήματος της νεολαίας του θεωρήθηκαν από τους στρατιωτικούς ότι θα μπορούσαν να επηρεάσουν τις πολιτικές ισορροπίες σε άλλες περιοχές της χώρας. Εξάλλου, σύμφωνα με πολλούς αναλυτές, η Γη των Ογοπι είναι μια εξαίρεση στη Νιγηρία: η διαφθορά δεν είναι εκτεταμένη και οι κλασικές μέθοδοι εξαγοράς δεν μπορούσαν να εφαρμοσθούν με ευκολία⁶.

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ ΑΝΤΙΔΡΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ

Αν όμως οι λόγοι εκτέλεσης του Ken Saro-Wiwa και των συντρόφων του ήταν κυρίως εσωτερικοί, η διεθνής δημοσιότητα που την ακολούθησε αντανάκλα ευρύτερες διαρθρωτικές αλλαγές στις αντιλήψεις της διεθνούς κοινής γνώμης.

Η πρώτη μεγάλη αλλαγή αφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα. Η φιλολογία περί των οικουμενικών αξιών του ανθρωπισμού είχε χρησιμοποιηθεί από τις κυβερνήσεις της Δύσης ως ιδεολογικό όπλο στη διαμάχη με τον κομμουνιστικό κόσμο. Μετά όμως το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την κατάρρευση του διπολισμού, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων απέκτησε τη δική του δυναμική. Κανένας δικτάτορας δεν μπορεί σήμερα να προβαίνει σε εκτελέσεις χωρίς αντιδράσεις από τη διεθνή κοινή γνώμη: ο κόσμος της δεκαετίας του '90 είναι απλούστατα διαφορετικός από εκείνον της δεκαετίας του '80. Αν κάποτε οι παραβιάσεις κάθε έννοιας ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τον **Mobutu Sese Seko** του Ζαΐρ περνούσε απαρατήρητη γιατί όλοι φοβόντουσαν μια κομμουνιστική κυβέρνηση στην Kinsasa, τα πράγματα σήμερα είναι διαφορετικά.

Ο δεύτερος λόγος αφορά στους κινδύνους για το περιβάλλον. Η δυτική κοινή γνώμη και τα δυτικά μέσα ενημέρωσης είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα στους κινδύνους

που απειλούν την οικολογική ισορροπία του πλανήτη. Η σημαντική επιρροή που ασκούν οι μη κυβερνητικές οργανώσεις προστασίας του περιβάλλοντος τόσο στα μέσα ενημέρωσης της Δύσης όσο και στην κοινή γνώμη είναι ένας από τους βασικούς λόγους της δημοσιότητας που δόθηκε στην εκτέλεση των εννέα ακτιβιστών στη Νιγηρία. Η χωρίς προηγούμενο κινητοποίηση για την αποτροπή της βύθισης της εξέδρας της Shell στη Βόρεια Θάλασσα και η πρωτοφανής εκστρατεία εναντίον της Γαλλίας για τις πυρηνικές δοκιμές στον Ειρηνικό επιβεβαιώνουν τις νέες τάσεις.

Εντούτοις, πρέπει να τονισθεί ότι ούτε η Shell αλλά, κυρίως, ούτε οι δυτικές κυβερνήσεις προχώρησαν σε μέτρα ανάλογα με τη δημοσιότητα⁷. Με επενδύσεις 3,4 δισεκατομμυρίων λιρών στη Νιγηρία, η Βρετανία δεν πάγωσε τις καταθέσεις των αξιωματούχων του νιγηριανού καθεστώτος σε βρετανικές τράπεζες. Αρκέσθηκε στη συμβολικού χαρακτήρα αναστολή της συμμετοχής της Νιγηρίας στην Κοινοπολιτεία. Τα ίδια κίνητρα βρίσκονται και πίσω από τη χαλαρή στάση της Γαλλίας: πάνω από το 20% των ξένων επενδύσεων στη Νιγηρία είναι γαλλικές. Οι Ηνωμένες Πολιτείες θα μπορούσαν να επιβάλουν ένα εμπάργκο πετρελαίου αλλά προτίμησαν ένα περισσότερο ανώδυνο εμπάργκο όπλων. Ακόμη και η Νότια Αφρική του **Nelson Mandela** δεν υπερέβη τη φραστική καταδίκη.

Οι ευαισθησίες της δυτικής κοινής γνώμης έχουν αλλάξει. Δεν έχουν, όμως, ακόμη τη δύναμη να επηρεάσουν αποφασιστικά τις πολιτικές των κυβερνήσεων της Δύσης. Και ο στρατηγός Abacha το γνωρίζει.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Cris McGreal, «Why the generals feared Saro-Wiwa», *The Guardian Weekly*, November 19, 1995, p. 4.
2. Βλ. Churks Iloegbunam, «Courageous campaign of a writer», *The Guardian Weekly* Ibid., p. 5.
3. Για το πώς κατέλαβε την εξουσία βλ. Ajayi Ola Rotimi and Julius O Ihonvbere, «Democratic impasse; remilitarisation in Nigeria», *Third World Quarterly*, Vol. 15 (4), 1994, pp. 669-689.
4. «After the hangings», *The Economist* November 18, 1995, p. 57.
5. Για μια εισαγωγή στην ιστορία αναζήτησης σταθερότητας στη Νιγηρία βλ. Kola Olugbade, «The Nigerian State and the Quest for a Stable Polity», *Comparative Politics*, April 1992, pp. 293-316.
6. Chris McGreal, op. cit.
7. David Pallister, Mark Milner and Dan Atkinson, «Trade gives big business few qualms», Ibid; «Multinationals and their morals», *The Economist*, December 2, 1995, pp. 18-19.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

Σειρά:
(Φιλοσοφία - Κοινωνιολογία)

D.M. MacDOWELL

Καθηγητής Πανεπιστημίου

ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ:
Νίκος Κονομής

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΔΗΜΑ

Προσφορά στον Πολιτισμό

Ιπποκράτους 8 Αθήνα

Τηλ.: 36.27.318

ΘΕΜΑ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ

Οι εκλογές για την ανάδειξη νομοθετικού σώματος των Παλαιστινίων στις 20 Ιανουαρίου δεν είναι και τόσο δημοκρατικές όσο φαίνονται προς τα έξω. Ο ενθουσιασμός καλύπτει τις αντιδημοκρατικές και δικτατορικές σχεδόν μεθόδους του **Αραφάτ**. Ο εκδότης της εφημερίδας *Al Quds*, **Maher Alami**, της ημερήσιας αραβικής εφημερίδας με τη μεγαλύτερη κυκλοφορία στη Δυτική Όχθη και στη Λωρίδα της Γάζας, συνελήφθη από ανθρώπους του Αραφάτ και κρατήθηκε για 6 ημέρες σε στρατόπεδο συγκέντρωσης στην Ιερικό.

«Έγκλημά» του, ότι δεν δημοσίευσε δηλώσεις που εξυμνούσαν τον Αραφάτ στην πρώτη σελίδα αλλά στην όγδοη! Οι δηλώσεις ήταν του Ελληνορθόδοξου Πατριάρχη Ιεροσολύμων Θεοδώρου, που ούτε λίγο ούτε πολύ παρομοίασε τον Αραφάτ με το χαλίφη Ομάρ του δέκατου έβδομου αιώνα, ο οποίος κατέστησε την Ιερουσαλήμ για το Ισλάμ αλλά επέτρεψε σε χριστιανούς και Εβραίους να διατηρήσουν τους αγίους τόπους τους. Ο Αραφάτ διέταξε τα ελεγχόμενα ΜΜΕ να δώσουν εξέχουσα κάλυψη στις δηλώσεις αυτές. Ο Alami δεν παραπονέθηκε για κακομεταχείριση, αλλά δήλωσε χαρακτηριστικά: «*Η σύλληψή μου δείχνει ότι ελευθεροτυπία δεν υπάρχει. Ο Τύπος φοβάται τις αρχές... η δημοκρατία είναι θέμα πρακτικής όχι συνθημάτων*».

Ο ασφυκτικός έλεγχος των ΜΜΕ από τον Αραφάτ είναι προφανής. Η οργάνωση *Ρεπόρτερ χωρίς Σύνορα* από το Παρίσι δίνει

τα εξής στοιχεία για την κάλυψη της προεκλογικής εκστρατείας: μεταξύ 15 και 25 Δεκεμβρίου 1995, το κόμμα Φατάχ του Αραφάτ είχε κάλυψη 1 ώρα 11' και 35", ενώ το Λαϊκό Κόμμα της Παλαιστίνης (πρώην κομμουνιστικό) μόνο 17". Η υποψηφιότητα του Αραφάτ είχε κάλυψη από τα δημόσια ΜΜΕ (Τ.Υ. και ραδιόφωνο) 1 ώρα και 4', ενώ ο κύριος αντίπαλός του για την προεδρία Χαλίλ, καμία. Ως επικεφαλής των παλαιστινιακών αρχών, ο Αραφάτ είχε κάλυψη 5 ώρες και 20' στην Τ.Υ., ενώ στον Τύπο η κάλυψη ήταν 86,3% έναντι 13,6% για τον Χαλίλ. Ο ραδιοφωνικός σταθμός *Φωνή της Παλαιστίνης* ήταν λίγο πιο γενναιόδωρος. Έδωσε σε 20 ανεξάρτητους υποψήφιους χρόνο 2 ωρών 15' και 49". Κατά τα άλλα, η «δημοκρατική» πολιτική διατυμπανίζεται σε όλους τους τόνους.

ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ ΚΙ ΑΛΛΟΥ

Σ' αυτή τη ζωή, είχε πει κάποτε αμερικανός πρόεδρος, τίποτα δεν είναι βέβαιο εκτός από το θάνατο και τους φόρους. Όπερ και επιβεβαιώνεται καθημερινά. Δεν είναι μόνο οι Έλληνες που πρωτοχρονιάτικα δέχονται καταιγισμό φορολογικών αυξήσεων αλλά και οι Γάλλοι. Ακριβαίνουν εκεί τα τιγάρα κατά 4%, το κόμιστρο των ταξί κατά 3%, το πάγιο του τηλεφώνου κατά 15,5%, η εισφορά για την τηλεόραση κατά 4,5%, τα νοσήλια κατά 27% ενώ από τις 11 Ιανουαρίου αυξάνεται και η βενζίνη κατά 3,5%. Δεν φτάνει που οι εργαζόμενοι έχασαν αρκε-

τό εισόδημα και λόγω των πολυήμερων κινητοποιήσεων, τον περασμένο Δεκέμβριο, ενάντια στις περικοπές των παροχών του Κράτους Πρόνοιας, θα έχουν τώρα να πληρώσουν και παραπάνω φόρο εισοδήματος, ενώ 5 εκατ. εργαζόμενοι στον δημόσιο τομέα αντιμετωπίζουν πάγωμα μισθών και οικογενειακών επιδομάτων για το 1996. Καθόλου παράδοξο λοιπόν ότι οι εργαζόμενοι ετοιμάζονται για νέες κινητοποιήσεις. Ο «θερμός χειμώνας» στη Γαλλία συνεχίζεται.

ΣΤΟ ΧΕΙΛΟΣ ΤΟΥ ΓΚΡΕΜΟΥ

Σε ποια χώρα ο εμφύλιος πόλεμος αφαιρεί χίλιες ζωές το μήνα, σύμφωνα με τα στοιχεία της οργάνωσης *Διεθνής Αμνηστία*; Στο Μπουρούντι. Ο πρόεδρος **Ntibantunganya** της φυλής των Χούτου απηύθυνε έκκληση στο πρωτοχρονιάτικο μήνυμά του να σταματήσουν οι σφαγές και ο εμφύλιος πόλεμος γιατί η χώρα οδηγείται στο χείλος του γκρεμού. Παρόμοια έκκληση απηύθυνε και ο

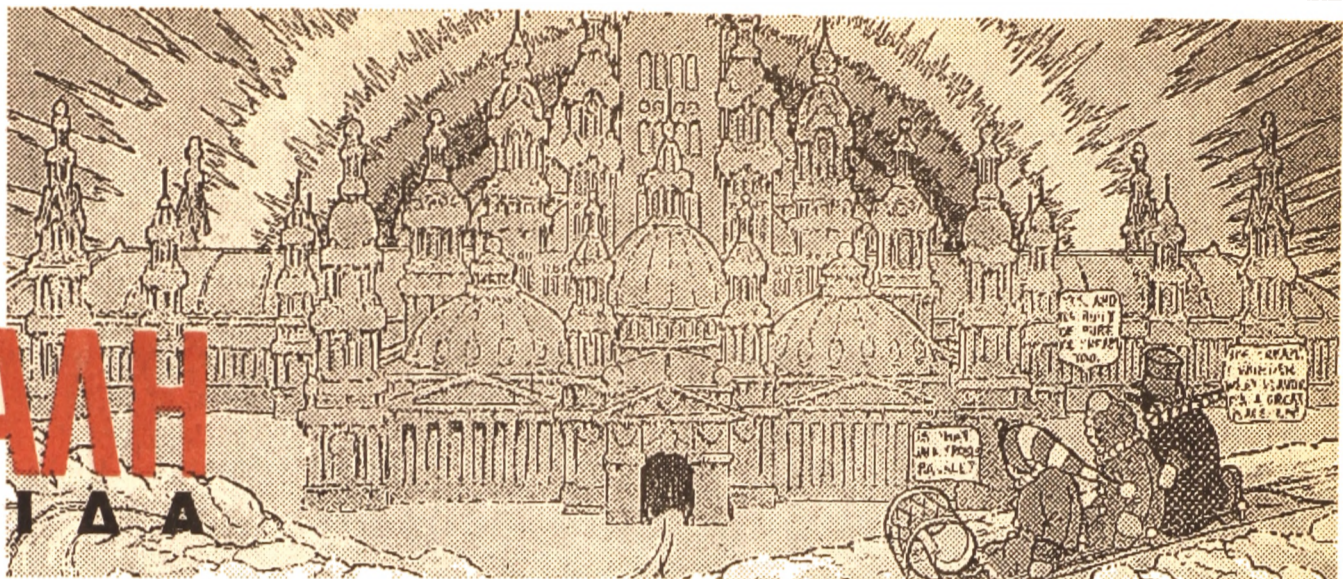
πρωθυπουργός της χώρας **Nduwayo** της φυλής των Χούτου, η οποία αποτελεί και την πλειοψηφία στη δυστυχική αυτή χώρα. Το θέμα είναι ότι ο πρωθυπουργός έχει την πραγματική εξουσία και ελέγχει το στρατό, ο οποίος, υπό την πρόφαση εκκαθαριστικών επιχειρήσεων εναντίον «απειθαρχών» στοιχείων και ομάδων πολιτοφυλακής των Χούτου, φονεύει αδιακρίτως γυναίκες και παιδιά κατά εκατοντάδες και χιλιάδες, όπως αναφέρει η έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας, η οποία και αποδίδει μεγάλες ευθύνες γι' αυτό στον πρωθυπουργό, που «αδυνατεί» να ελέγξει τους «εξτρεμιστές». Στο Υπουργικό Συμβούλιο, εκτός των φανατικών και εξτρεμιστών, υπάρχουν και μετριοπαθή στοιχεία αλλά ουδείς γνωρίζει με ποιους συντάσσεται ο Nduwayo. Γεγονός πάντως είναι ότι η φυλετοκάθαρση και η γενοκτονία συνεχίζονται και ότι τα δεινά αυτής της χώρας δεν έχουν τέλος, γι' αυτό δεν αποκλείεται να έχει την τύχη της γειτονικής Ρουάντα.

Πέρασαν οι γιορτές, αλλά πολλά άτομα σ' όλο τον «ανεπτυγμένο» δυτικό κόσμο και στις χώρες του πρώην «υπαρκτού σοσιαλισμού» αφέθηκαν στη φιλανθρωπία της στιγμής για στέγη και τροφή. Μετά, θα επανέλθουν στην πρότερη κατάσταση, άστεγοι, πεινασμένοι, εξαθλιωμένοι, στο περιθώριο της κοινωνίας...

ΟΝΕΙΡΑ
του Παύλου Μεθενίτη

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΥΡΑΜΙΔΑ

Winsor McCay, Little Nemo.

ΣΤ' ΟΝΕΙΡΟ ΜΟΥ είμαι βέβαιος πως κατεβαίνω τη Συγγρού αλλά με βάρκα, όπως πολλοί άλλοι συμπολίτες μου με διάφορα πλεούμενα· με τα κουπιά κρατάμε ρότα κοντά στη δεξιά όχθη.

Είναι απόγευμα. Το νερό είναι κίτρινο και θολό. Βλέπω αριστερά και δεξιά μου τα γνωστά κτίρια, αλλά εγκαταλελειμένα: σπασμένα τα τζάμια των γραφείων,

ληηλατημένα τα μαγαζιά με ορθάνοιχτες τις πόρτες τους, και στις εισόδους των μεγάλων σωροί από «εταιρικά» σκουπίδια, όπως μηχανογραφικό χαρτί, σπασμένα κομπιούτερ, τσακισμένα τραπέζια συνεδρίων και ξεποδαριασμένες καρέκλες, μια αηδής σκουπιδόμαζα που καταλήγει στην παρόχθια λασπουριά. Που και που κάποιοι άνθρωποι, σκαρφαλωμένοι στους σκουπιδόλοφους, χαζεύουν σκεφτικοί τον ρου του ποταμού, χωρίς να ενοχλούν τους γλάρους που χυμάνε κρίζοντας στην τροφή τους.

Ανησυχώ. Τι κακό να χτύπησε την πόλη μου, αναρωτιέμαι, όταν ακολουθώντας την κατεύθυνση του βλέμματος των γύρω μου συμπλεόντων βλέπω μπροστά μου, στη δεξιά όχθη, ένα ψηλό κτίριο να πυργώνεται επιβλητικό.

Καθώς το ρεύμα με φέρνει κοντά του, διαπιστώνω πως πρόκειται περί πυραμίδας· είναι θεόρατη και κατάφορτη με ιερογλυφικά, αναλόγου μεγέθους. Κάποιες παραστάσεις κυριαρχούν: ένας ανατέλλων ήλιος, μισός, ένας γέρος ανφάς με υψωμένους τους βραχίονες σε χαιρετισμό, μια γυναίκα μορφή με πλούσια ενδύματα και τιάρα γονατισμένη, σε στάση ικεσίας ή ευχαριστίας προς την πατριαρχική μορφή, και πολλές πανομοιότυπες απρόσωπες μορφές που συνιστούν ένα πλήθος αλαλάζον.

Γύρω απ' την πυραμίδα, πλήθος πολύ. Κόσμος πάει κι έρχεται, συζητούν έντονα σε

πηγαδάκια, παζαρεύουν μικροπράγματα, τσιμπολογούν πρόχειρα σε κάτι ψησταριές, λιάζονται, καβγαδίζουν. Η βουή απ' το υπαίθριο παζάρι με ελκύει. Βιάζομαι ν' αρπάξω το βαρκάκι μου στον ντόκο, δίπλα σε πολλά άλλα, και ν' ανακατευτώ με τον κόσμο. Ελπίζω ότι θα μάθω την αιτία όλων αυτών των ακατανόητων πραγμάτων.

Οι άνθρωποι είναι σφιγμένοι· συνέχεια ρίχνουν κλεφτές ματιές προς τη μεγάλη πυραμίδα αλλά οι ομιλίες τους φτάνουν σαν ακατάληπτο μουρμούρισμα στ' αυτιά μου. Κάνουν προσπάθεια να φανούν φυσικοί κι ανέμελοι αλλά δεν τα καταφέρνουν: συμπεριφέρονται σαν να πρόκειται σύντομα να συνταχθούν σε επικήδεια πομπή, να σχηματίσουν το ξόδι ενός μεγάλου βασιλιά. Φαίνονται, όπως και τα κτίρια, αφημένοι στη μοίρα τους.

Ο ήλιος στεφανώνει την κορφή της πυραμίδας με χρυσάφι. Πυκνές ομίχλες απ' τα κίτρινα δύσοσμα νερά υψώνονται και μας τυλίγουν.

Ξαφνικά ακούγεται ένα ηχηρό σάλπισμα. Οι κουβέντες κόβονται με το μαχαίρι κι αυτόματα πέφτω στα γόνατά μου μαζί μ' όλους τους άλλους. Οι ογκώδεις πάνοπλοι φρουροί στις παραστάδες της κεντρικής πύλης της πυραμίδας παραμερίζουν με σεβασμό για να βγει από τα έγκατά της μια απερίγραπτη ορδή πλασμάτων.

Κοιτάζω μ' ανοιχτό το στόμα· είναι το Πάνθεον των αιγυπτιακών θεών, απ' την ανάποδη όμως. Αντί για ανθρώπινα κορμιά με κεφάλια τσακαλιών, γερακιών, κροκοδείλων και σκαραβαίων, αυτοί, οι προφανώς τιμημένοι άρχοντες, είναι θηλαστικά, σαυροειδή, πουλιά κι έντομα μ' ανθρώπινα κεφάλια! Και τι γνωστά κεφάλια... Υπουργοί με σώμα τσακαλιού, βουλευτές-σκαραβαίοι, δημοσιογράφοι με φολιδω-

τό κροκοδείλιο κορμί, ανώτατοι δικαστικοί με πυκνό φτέρωμα και γαμψόνυχα, αρχιερείς πληθωρικοί ιπποπόταμοι...

Η απερίγραπτη κουστωδία, μέσα σε νεκρική σιγή, στην οποία γίνονται οδυνηρά ακουστά τα συρσίματα, τα φτεροκοπήματα, τα τριξίματα και τα βαριά πλατσουριστά πατήματα των τεράτων, φτάνει στην αποβάθρα κι επιβιβάζεται σε κάμποσες παρόμοιες μαύρες μαούνες, που με τη δύναμη πολλών κωπηλατών αρχίζουν ν' ανεβαίνουν γρήγορα τον ποταμό.

Μετά απ' όλα τούτα τα φρικαλέα δεν αντέχω άλλο. Σκουντάω στον ώμο, να μου εξηγήσει τι συμβαίνει, έναν γραφέα, δίπλα μου, που τον ξεχωρίζω από την κοιλιά, την τάβλα με τις πένες και το περισπούδαστο ύφος του. Ενοχλημένος και δύσθυμος μου απαντά πως η κατάσταση της ψυχής του Μεγάλου Φαραώ είναι αμετάβλητη· μήπως όλοι δεν είδαμε τις εκφράσεις στα πρόσωπα των πριγκίπων και διαδόχων, μεγάλη η χάρη τους;

«Από πότε είναι αμετάβλητη; Και πόσο θα τραβήξει αυτή η υπόθεση; Δεν βλέπετε γύρω σας την εγκατάλειψη;», τον ρωτώ εγώ μ' επιμονή. Ο γραφέας με κόβει υποψιασμένος από πάνω μέχρι κάτω. «Εδώ κι αιώνες, φυσικά! Και θα συνεχίζεται για όσους ακόμα αιώνες το Κα, η ψυχή, του Φαραώ μας επιθυμεί να εγκαταβιοί στη Μεγάλη Πυραμίδα και να επιφοιτεί τη Βασίλισσα...», εξηγεί ο γραφέας, για να καταλήξει να με ρωτήσει με απροκάλυπτα εχθρική ειρωνεία αν διαφωνώ, εγώ ο άγνωστος, με τη διαδικασία διαδοχής του μονάρχη... Συγχρόνως, κάνει νεύμα σε δυο σωματώδεις φρουρούς που περιπολούν κοντά μας.

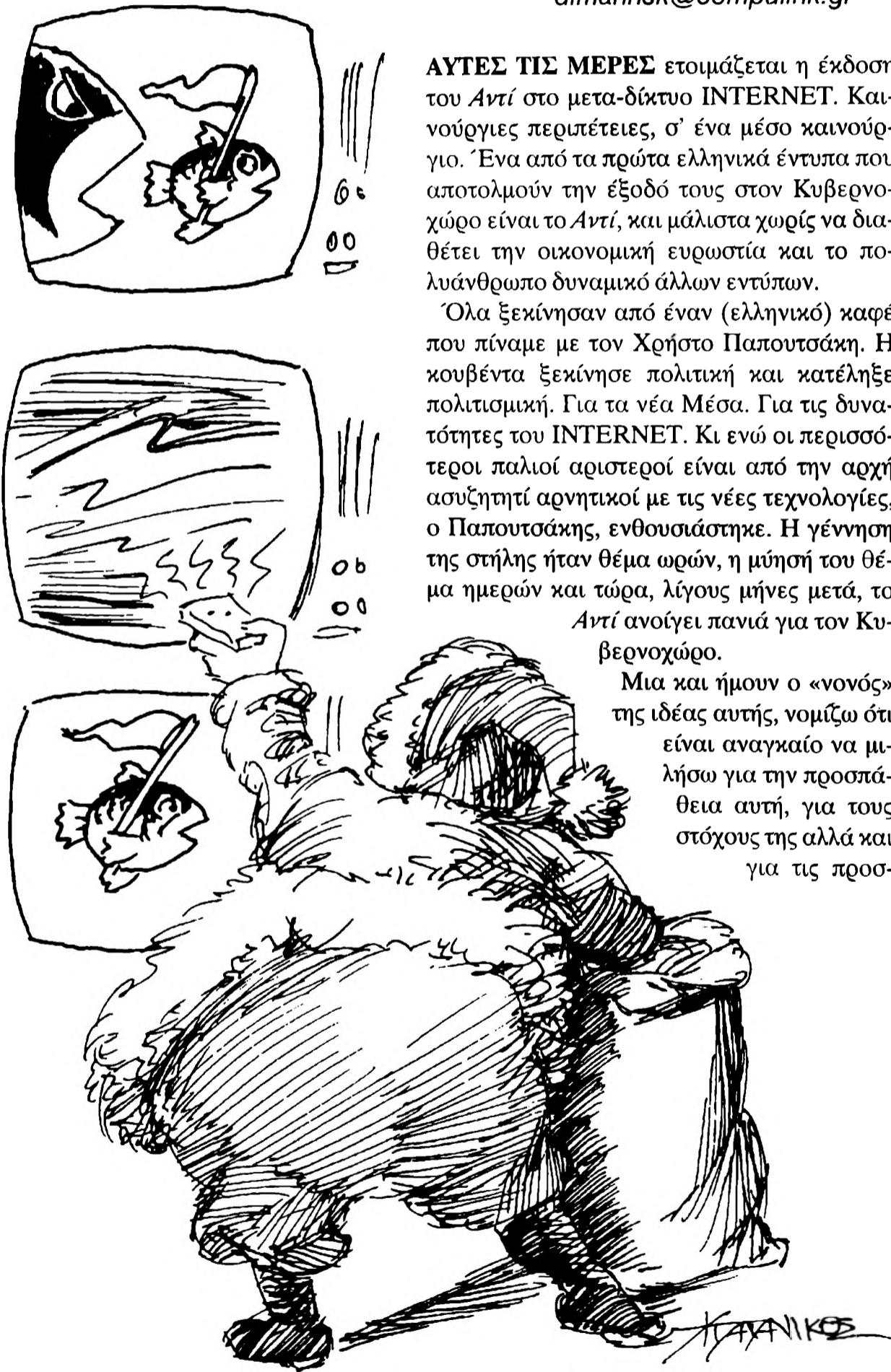
Αλήθεια, δικαιολογημένη η υποψία του. Όλα αυτά μου φαίνονται λίγο γελοία και λίγο τρομακτικά και δεν μ' αρέσουν καθόλου, γι' αυτό προτιμώ να ξεπνήσω πριν με βουτήξουν οι ένοπλοι δούλοι. Ουφ!

Οι άνθρωποι
κάνουν σαν να
πρόκειται σύντομα
να συνταχθούν
σ' επικήδεια
πομπή...

Υπουργοί με
σώμα τσακαλιού,
βουλευτές-σκαραβαίοι,
δημοσιογράφοι με
φολιδωτό
κορμί...

Η ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ **ΑΝΤΙ** ΣΤΟ INTERNET (ή η κρυφή γοητεία των υπερ-μέσων)

του Δημήτρη Σκούφη
dimanhsk@compulink.gr

ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ετοιμάζεται η έκδοση του *Αντί* στο μετα-δίκτυο INTERNET. Καινούργιες περιπέτειες, σ' ένα μέσο καινούργιο. Ένα από τα πρώτα ελληνικά έντυπα που αποτολμούν την έξοδό τους στον Κυβερνοχώρο είναι το *Αντί*, και μάλιστα χωρίς να διαθέτει την οικονομική ευρωστία και το πολυάνθρωπο δυναμικό άλλων εντύπων.

Όλα ξεκίνησαν από έναν (ελληνικό) καφέ που πίναμε με τον Χρήστο Παπουτσάκη. Η κουβέντα ξεκίνησε πολιτική και κατέληξε πολιτισμική. Για τα νέα Μέσα. Για τις δυνατότητες του INTERNET. Κι ενώ οι περισσότεροι παλιοί αριστεροί είναι από την αρχή ασυζητητί αρνητικοί με τις νέες τεχνολογίες, ο Παπουτσάκης, ενθουσιάστηκε. Η γέννηση της στήλης ήταν θέμα ωρών, η μύησή του θέμα ημερών και τώρα, λίγους μήνες μετά, το *Αντί* ανοίγει πανιά για τον Κυβερνοχώρο.

Μια και ήμουν ο «νονός» της ιδέας αυτής, νομίζω ότι είναι αναγκαίο να μιλήσω για την προσπάθεια αυτή, για τους στόχους της αλλά και για τις προσ-

δοκίες μας από το σημαντικό αυτό εγχείρημα. Να μιλήσω για το «γιατί» και για το «πώς», για τις δυσκολίες αλλά και για τη γοητεία του εγχειρήματος.

Είναι πολλοί εκείνοι που ισχυρίζονται πως η επανάσταση και οι επιπτώσεις που φέρνουν οι «ψηφιακές εκδόσεις» στο INTERNET ισοδυναμούν με την επανάσταση που έφερε η εφεύρεση και η χρήση της τυπογραφίας. Ακόμη και αν δεν είναι τελείως ακριβής ο ισχυρισμός αυτός, ακόμα και αν το τυπωμένο κείμενο θα εξακολουθεί να είναι το πιο βασικό και έγκυρο μέσο για τη μετάδοση απόψεων και ιδεών, οι «ψηφιακές εκδόσεις» είναι ένα μέσο με καινούργια χαρακτηριστικά και με πολλές δυνατότητες. Θα μπορούσε κανείς να πει πως για τον λεγόμενο «μικρό Τύπο», στον οποίο ανήκει και το *Αντί*, είναι μια σημαντική πρόκληση αλλά και ένας καινούργιος «φυσικός χώρος» για ανάπτυξη και αειφορία, για να αποκτήσει πρόσβαση σε ένα ευρύτερο και διαφορετικό κοινό χωρίς να χάσει την ιδιοσυστασία εκείνη που του επιτρέπει να επιβιώνει, σε πείσμα της υπαρκτής κρίσης του Τύπου - μικρού και μεγάλου.

Η έκδοση αυτή, λοιπόν, είναι για μας ένα πείραμα αλλά και μια πρόκληση. Ένα πείραμα, για να εξερευνήσουμε και να ανιχνεύσουμε τα όρια των δυνατοτήτων μας στο χώρο αυτό και μια πρόκληση για μας αλλά και τους αναγνώστες μας: Τα νέα μέσα, από μόνα τους, δεν είναι «κακά» ή «καλά». Εκείνο που τους δίνει πραγματικό αντίκρισμα και αξία είναι η χρήση που τους γίνεται. Και στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι δυνατότητες είναι πολύ μεγάλες, για το καλό αλλά και για το κακό.

Οι στόχοι...

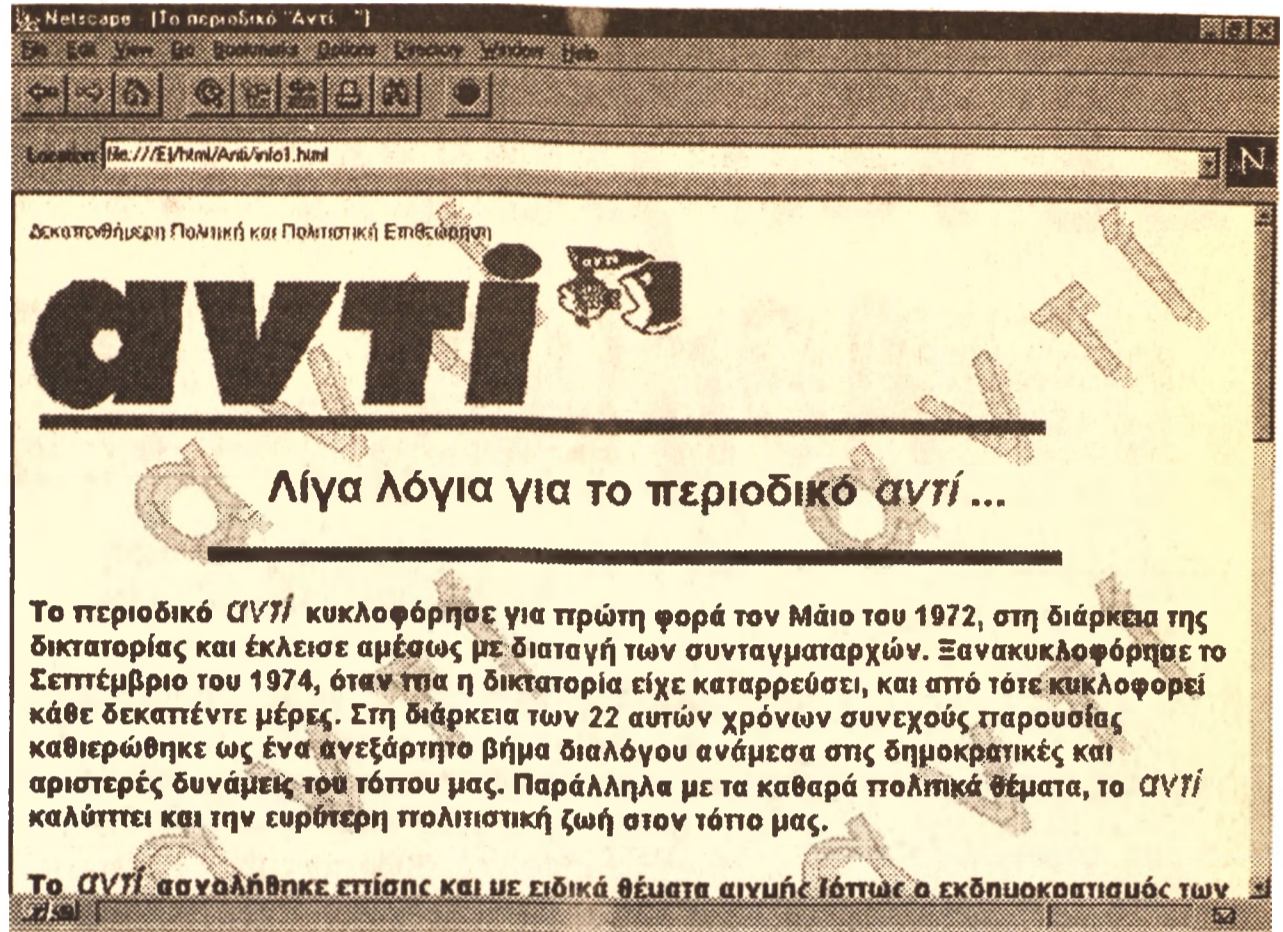
Σίγουρα, ο πρώτος στόχος μας είναι να απευθυνθούμε σε ένα ευρύτερο κοινό. Το κοινό αυτό έχει πολλές ομοιότητες αλλά και διαφορές με τον παραδοσιακό αναγνώστη

του Αντί. Είναι νεανικό, είναι ανήσυχο και ζει στο ρυθμό μιας κρίσιμης και πολυτάραχης για τον τόπο μας και τον κόσμο εποχής. Ακόμα, βρίσκεται σε κάθε γωνιά του πλανήτη και έχει ως κοινό χαρακτηριστικό την ελληνική γλώσσα και το ενδιαφέρον για τα τεκταινόμενα στον τόπο μας και στον κόσμο.

Όμως, με την έκδοση αυτή δεν σκοπεύουμε μόνο να «ακουστεί» σε ψηφιακή μορφή η φωνή μας στο κοινό αυτό. Το πιο σημαντικό στοιχείο που προσφέρουν τα ψηφιακά μέσα μαζικής επικοινωνίας είναι η δυνατότητα αμφίδρομης επικοινωνίας και δράσης. Έτσι, δεύτερος σημαντικός στόχος μας είναι, γύρω από την έκδοση αυτή, να αναπτυχθεί ένα φόρουμ ελεύθερης και γόνιμης έκφρασης και προβληματισμού, όπου ο καθένας θα μπορεί να μιλήσει και να ακουστεί από τους άλλους. Αυτό το στοιχείο, που ήδη ταράζει τα λιμνάζοντα νερά των παραδοσιακών μέσων μαζικής ενημέρωσης, είναι εκείνο που, περισσότερο από κάθε άλλο, πρέπει να δοκιμάσουμε και να αξιοποιήσουμε.

Γνωρίζουμε ακόμα πως το Αντί δεν είναι μόνο του στον κόσμο. Υπάρχουν πολλά έντυπα αλλά και κοινότητες (πραγματικές και νοητές) που συμερίζονται την προβληματική και τις ανησυχίες μας και που έχουν βρει φιλόξενη στέγη στο βαθύτατα δημοκρατικό Οικουμενικό Χωριό του Κυβερνοχώρου. Έτσι, θα προσπαθήσουμε να συνδέσουμε την προσπάθειά μας αυτή με άλλες παρόμοιες σε ολόκληρο τον κόσμο, που θα βρίσκονται πια μόνο μερικά κλικ πιο κει από το Αντί.

Ένα άλλο από τα μεγάλα πλεονεκτήματα του Κυβερνοχώρου είναι και η δυνατότητα που παρέχει στον καθένα να αποκτήσει πρόσβαση σε πραγματικές πηγές πληροφοριών, εκεί όπου συμβαίνουν τα γεγονότα, καθώς και σε πολλά από τα πρωτότυπα ντοκουμέντα. Έχει, για παράδειγμα, κανείς σας διαβάσει το πρωτότυπο κείμενο (στα αγγλικά) της συμφωνίας της Ελλάδας με τη FYROM; Υπάρχει ολόκληρο στο INTERNET, στις ιστοσελίδες του υπουργείου Τύπου! Έτσι, ο «πολυπράγμων αναγνώστης», όπου κι αν βρίσκεται, μπορεί να ελέγξει τα γραφόμενα (δοξαστικά ή καταδικαστικά) και να διαμορφώσει τη δική του γνώμη, ανεξάρτητα από όσα πρεσβεύουν τα ΜΜΕ. Στο πλαίσιο αυτό, στόχος μας είναι να προσφέρουμε όσο πιο πολλούς δεσμούς μπορούμε με τέτοιες πληροφοριακές πηγές, πιστεύοντας και ελπίζοντας πως κάποτε, στο εγγύς ή απώτερο (και πάντως

ορατό) μέλλον, το επικρατέστερο μοντέλο χρήστη των υπηρεσιών που θα παρέχουν τα ΜΜΕ του θα είναι αυτό του «πολυπράγμων καταναλωτή» και όχι του παθητικού δέκτη των προϊόντων και υποπροϊόντων που μας παρέχονται σήμερα.

Στόχοι μεγαλεπήβολοι; Αλλά μήπως τελικά το ζητούμενο στη φάση αυτή του τέλους της βιομηχανικής εποχής δεν είναι να ξεφύγουμε από τα, ούτως ή άλλως, φθίνοντα και διάτρητα καθιερωμένα πολιτισμικά μοντέλα και να πειραματιστούμε με το καινούριο;

...και τα μέσα

Ένας από τους πιο δημοφιλείς συγγραφείς του Κυβερνοχώρου έγραψε πως αυτό που σήμερα είναι το INTERNET, «η μεγαλύτερη μηχανή που δημιούργησε ποτέ ο άνθρωπος», καθώς και οι πολυπληθείς νοητές κοινωνίες που δομήθηκαν μέσω αυτού, βασίστηκαν επάνω στα «ταπεινά μέσα που προσέφερε η επιστήμη της Πληροφορικής», δηλαδή σε κάποια πρωτόκολλα επικοινωνίας μεταξύ υπολογιστών. Και έχει απόλυτο δίκιο. Αλλά η τιθάσευση αυτού του νέου μέσου, η φόρμα που καλείται να επενδύσει το περιεχόμενο των ιδεών και των απόψεων που εκφράζονται εκεί είναι μια τελείως καινούρια και εν πολλοίς γοητευτική διαδικασία. Αν ξέρουμε πώς «στήνεται» μια σελίδα στο περιοδικό, δεν σημαίνει πως στήνεται με τον ίδιο τρόπο μια παρόμοια σελίδα στον παγκόσμιο ιστό του Κυβερνοχώρου. Υπάρχουν ομοιότητες αλλά και σημαντικές διαφορές. Αν στο περιοδικό

έχουμε να κάνουμε με κείμενα που τοποθετούνται σε μια σειρά, από μια αρχή ως ένα τέλος, στα υπερ-μέσα του INTERNET τα πράγματα δεν είναι έτσι. Υπάρχει μια εν δυνάμει διαφορετική λογική στη δομή αυτή, μια λογική που από τη μια απελευθερώνει κι από την άλλη δεσμεύει: μας απελευθερώνει από την παραδοσιακή δομή του εντύπου αλλά και μας δεσμεύει στη δική της γοητευτική δίνη και στις ήδη καθιερωμένες ή δοκιμαζόμενες στο χώρο αυτό πρακτικές και τεχνικές λύσεις.

• Ένα παράδειγμα αρκεί για να μας δείξει του λόγου το αληθές:

Ο τρόπος με τον οποίο συντάσσονται και δημιουργούνται οι σελίδες στο INTERNET δεν είναι ακόμη τυποποιημένος. Οι μεγάλες και μικρότερες εταιρείες που εποφθαμιούν να κυριαρχήσουν στο χώρο διαγκωνίζονται ποια θα επιβάλει τα δικά της πρότυπα και, βέβαια, ποια θα κατορθώσει να οδηγήσει μελλοντικά τον ανυποψίαστο χρήστη σε έναν καταναλωτικό κατήφορο από τον οποίο μόνο αυτές θα επωφεληθούν. Σχεδιάζοντας τις όποιες σελίδες πρέπει να αποφύγουμε τη χρήση ενός δεσμευτικού προτύπου, χωρίς ταυτόχρονα και να καταφύγουμε σε «στεγνές» αισθητικά λύσεις.

Δουλεύοντας με τα ταπεινά μέσα που υπάρχουν διαθέσιμα, ελπίζουμε να πετύχουμε ένα κατά το δυνατόν άρτιο αισθητικά και πληροφοριακά αποτέλεσμα που θα εξελίσσεται και θα τελειοποιείται με τον καιρό, με την εμπειρία και με τη βοήθεια των αναγνωστών μας.

Σε νέα βάση οι σχέσεις Αθήνας-Σόφιας

του Σωτήρη Ντάλη

Δύο σημαντικές συμφωνίες, που ήταν εδώ και αρκετό καιρό σχεδόν έτοιμες και επρόκειτο να τις υπογράψει ο Α. Παπανδρέου στη διάρκεια προγραμματισμένης επίσημης επίσκεψής του στη Σόφια, υπέγραψαν στις 22 Δεκεμβρίου στη βουλγαρική πρωτεύουσα ο έλληνας υπουργός Εξωτερικών Κάρολος Παπούλιας και ο βούλγαρος ομόλογός του Γκεόργκι Πιρίνσκι.

Πρόκειται για τις συμφωνίες που αφορούν στην εκμετάλλευση των υδάτων του Νέστου και τη διάνοιξη τριών νέων συνοριακών διαβάσεων μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας.

Η υπογραφή της διμερούς συμφωνίας για τη ρύθμιση των υδάτων του Νέστου έρχεται να κλείσει ένα εκκρεμές πρόβλημα που απασχόλησε τις δύο χώρες επί δεκαετίες. Με τη συμφωνία αυτή κατοχυρώνεται στην πράξη η αρχή ότι η Βουλγαρία δεν έχει αποκλειστικό δικαίωμα στη διαχείριση των υδάτων του ποταμού. Η συμφωνία προβλέπει ότι η Ελλάδα θα λαμβάνει το 29% των υδάτων του ποταμού με βάση τη Μέση Φυσική Απορροή του, που έχει υπολογιστεί σε ένα δισεκατομμύριο πεντακόσια εκατομμύρια κυβικά μέτρα ετησίως.

Θα έχει διάρκεια 35 ετών, και ένα χρόνο πριν από τη λήξη της τα δύο μέρη θα μπορούν να διαπραγματευτούν την ανανέωσή της. Επίσης, η συμφωνία προβλέπει την ίδρυση Μόνιμης Βουλγαρο-Ελληνικής

Επιτροπής Υδροοικονομίας, η οποία θα αναλάβει τον έλεγχο και την εφαρμογή της Συμφωνίας. Η ελληνοβουλγαρική συμφωνία για την εκμετάλλευση των υδάτων του Νέστου είχε ουσιαστικώς μπει στην τελική ευθεία στις 20 Ιουνίου 1995, όταν κατά την επίσκεψη του βούλγαρου πρωθυπουργού Ζαν Βίντενοφ στην Αθήνα είχε υπογραφεί από κοινού με τον Α. Παπανδρέου δήλωση που υιοθετούσε το κείμενο που υπέγραψαν τον περασμένο μήνα στη Σόφια Παπούλιας και Πιρίνσκι. Η συμφωνία αναμένεται να συμβάλει στην επίλυση του προβλήματος της λειψυδρίας στη Βόρεια Ελλάδα.

Βέβαια, σύμφωνα με ειδικούς επιστήμονες, οι σημερινές απορροές του ποταμού Νέστου είναι κατά πολύ μεγαλύτερες από τα ποσοστά που περιλαμβάνονται στη συμφωνία, αλλά το ζήτημα είχε δημιουργήσει τόσο μεγάλη ανησυχία στους κατοίκους των περιοχών της Αν. Μακεδονίας και Θράκης, ώστε η πολιτική σημασία της συμ-

φωνίας να ξεπερνά την πρακτική της διάσταση.

Σε ό,τι αφορά στη συμφωνία για τους μεθοριακούς σταθμούς στο ύψος της Δράμας, της Ξάνθης και της Κομοτηνής και για τους οποίους είχε δείξει μεγάλο ενδιαφέρον η Βουλγαρία, οι δύο πλευρές συμφώνησαν ότι: μέχρι το τέλος του 1998 θα έχουν τεθεί σε λειτουργία οι συνοριακές δίοδοι στην περιοχή Δράμας (Προσοτσάνη - Κάτω Νευροκόπι - Εξοχή - Goce Delcev), στην περιοχή Ξάνθης (Ξάνθη - Εχίνος - Ρούντοζεμ ή Zlatograd - Smoljan - Φιλιππούπολη) και στην περιοχή Κομοτηνής (Κομοτηνή - Νυμφαία - Μακάζα - Kirdjali), ενώ θα εκσυγχρονιστεί ο σταθμός του Ορμενίου. Επίσης, οι δύο πλευρές αναλαμβάνουν να κατασκευάσουν το αναγκαίο συνδετικό οδικό δίκτυο, τα τεχνικά χαρακτηριστικά του οποίου αναλαμβάνει να καθορίσει μεικτή επιτροπή εμπειρογνομόνων.

Η ελληνική πλευρά θεωρεί ότι η σύνδεση

Τόλης Καζαντζής

Η παρέλαση - ενηλικίωση (ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ... Η άλλη άποψη στο βιβλίο

της υπό κατασκευή Εγνατίας με τη βαλκανική ενδοχώρα και η ανάγκη οικονομικής και εμπορικής ανάπτυξης των περιοχών της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης καθιστούν αναγκαιότητα τη διάνοιξη των τριών νέων διόδων στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Η ελληνική κυβέρνηση θεωρεί επίσης ότι η ανάπτυξη των λιμένων της Καβάλας και της Αλεξανδρούπολης για να συνδεθούν με τη βαλκανική ενδοχώρα και τους διαβαλκανικούς οδικούς άξονες χρειάζεται τις νέες διόδους που συμφώνησαν να ανοίξουν η Ελλάδα και η Βουλγαρία.

Επιπλέον, οι νέες δίοδοι δεν περιορίζονται μεταξύ Ελλάδας - Βουλγαρίας, αλλά αποτελούν διόδους Βουλγαρίας - Ευρωπαϊκής Ένωσης, δημιουργώντας έτσι νέες προϋποθέσεις για στενότερη συνεργασία ανάμεσα στις δύο χώρες και χαράσσοντας νέους δρόμους για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Πέρα απ' αυτές τις δύο σημαντικές συμφωνίες, που δημιουργούν ουσιαστικές προϋποθέσεις για σύσφιξη των σχέσεων των δύο λαών, οι δύο υπουργοί Εξωτερικών συμφώνησαν ακόμα να γίνει αυτόν το μήνα στη Σόφια η δεύτερη τριμερής συνάντηση των ΥΠΕΞ της Ελλάδας, της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας με θέμα τα διευρωπαϊκά δίκτυα (η προηγούμενη είχε γίνει τον περασμένο Αύγουστο στα Γιάννενα). Στη συνάντηση αυτή, αποφασίστηκε να προσκληθούν και παραδουνάβιες χώρες όπως οι Ουγγαρία, Αυστρία και Σλοβακία, που ενδιαφέρονται για τη συνεργασία στις οδικές μεταφορές.

Τέλος, σύμφωνα με δηλώσεις του Κ. Παπούλια, οι δύο χώρες συμφώνησαν ν' αναλάβουν από κοινού πρωτοβουλία για την πραγματοποίηση Διαβαλκανικής Διάσκεψης εντός του 1996.

Αξίζει να υπογραμμιστεί ότι η υπόθεση μιας Διαβαλκανικής Διάσκεψης είναι παλιό «όνειρο» του Κ. Παπούλια που το πρωτοδιατύπωσε το 1988.

Μάλιστα, υπάρχει και σχετική συνέντευξη του στον *Οικονομικό Ταχυδρόμο* εκεί-

Στη Σόφια θα γίνει, σε λίγες μέρες, η τριμερής διάσκεψη των ΥΠΕΞ Ελλάδας, Βουλγαρίας και Ρουμανίας. Είναι άραγε ευνοϊκότερες, σήμερα, οι προοπτικές σύγκλισης μιας Διαβαλκανικής Συνδιάσκεψης;

νου του έτους, όπου περιγράφει γλαφυρά «μια βόλτα στο πάρκο του Βελιγραδίου με τον Ντισντάρεβιτς», τότε υπουργό Εξωτερικών της πρώην ενιαίας Γιουγκοσλαβίας.

Το ερώτημα είναι αν σήμερα οι προοπτικές σύγκλισης μιας Διαβαλκανικής Διάσκεψης είναι ευνοϊκότερες.

Ένα νέο στοιχείο που έχει προκύψει αφορά στην πιθανότητα διεύρυνσης της διάσκεψης με τη συμμετοχή της Αυστρίας, της Σλοβακίας και της Ουγγαρίας.

Δραστήρια, όμως, εμφανίζεται και η Τουρκία, η οποία φαίνεται ν' αναλαμβάνει τις δικές της πρωτοβουλίες. Σε πρόσφατη συνάντησή του με τον πρόεδρο της Σερβίας Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς και τον υπουργό Εξωτερικών της Γιουγκοσλαβίας Μίλαν Μιλουτίνοβιτς, ο τούρκος υφυπουργός Εξωτερικών Τουιγκάν εξέφρασε την

έντονη επιθυμία της Τουρκίας για επαναδραστηριοποίηση της διαβαλκανικής συνεργασίας. Η νέα πρωτοβουλία της Άγκυρας φαίνεται να συνδυάζεται με τη βελτίωση των σχέσών της με το Βελιγράδι, που αναμένεται να επισημοποιηθεί τον προσεχή Μάρτιο με την επίσκεψη του νέου υπουργού Εξωτερικών της Τουρκίας στο Βελιγράδι και την αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων των δύο χωρών.

Ανάλογες απόψεις για την επαναδραστηριοποίηση της διαβαλκανικής συνεργασίας διατύπωσαν οι τούρκοι διπλωμάτες και κατά τις πρόσφατες πολιτικές διαβουλεύσεις με τους βούλγαρους ομολόγους τους στην Άγκυρα, τους οποίους μάλιστα προέτρεψαν ν' αναλάβουν σχετική πρωτοβουλία, με προφανή στόχο να προλάβουν μια ελληνοβουλγαρική πρωτοβουλία.

Σοφία Γιαννάτου

— Θεραπεύοντας την ... Άλισον Γκρέη (ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ... Η άλλη άποψη στο βιβλίο

«Ηλθον, είδον, απήλθον...»

του Ν. Βερναρδάκη

Ο τρόπος λήψεως αποφάσεων στον δημόσιο τομέα στη χώρα μας έχει χαρακτηριστεί, ανάλογα με το βαθμό ενσυνείδητης διαδικασίας που του αποδίδει ο εκάστοτε συγγραφέας, από τυχαίος και ad hoc μέχρι απόρροια άγνοιας, έλλειψης ορθολογισμού, πελατειακών σχέσεων και πολιτικού κόστους. Όλο αυτό το φάσμα επεξηγήσης ώστε να καλυφθούν τα κύρια χαρακτηριστικά του τρόπου λήψεως αποφάσεων μπορεί να συνοψισθεί ως εξής: αδράνεια, που διακόπτεται μόνο όταν το θέμα έχει μετατραπεί σε πρόβλημα που απαιτεί άμεση λύση, η οποία παίρνει τη μορφή γρήγορης και βεβιασμένης απόφασης και επιδιώκει την αντιμετώπιση μεμονωμένων και όχι σφαιρικών θεμάτων. Τα δε κριτήρια επιλογής συνίστανται στην αμεσότητα και στον βραχυχρόνιο ορίζοντα των επιπτώσεων, στη «συναινετικότητα» τους ως προς τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές ισορροπίες της εκάστοτε στιγμής και την ευχέρεια που οι λύσεις προσφέρουν ως προς τη μη διατάραξη ή και επιστροφή στο προϋπάρχον σημείο ισορροπίας (status quo).

Εδώ, θα ασχοληθούμε με μερικές μόνο από τις επιπτώσεις που ένας τέτοιος τρόπος λήψης αποφάσεων συνεπάγεται στο πλαίσιο της διαδικασίας οικονομικής ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, ένας τέτοιος τρόπος λήψεως αποφάσεων δεν προσφέρεται για την έμπρακτη αναγνώριση ακόμη και μακροχρόνιων τάσεων τόσο σημαντικών που συνεπάγονται μέχρι και ανάδυση αξιών και φυσικά δεν τίθεται λόγος ως προς την έγκαιρη αντιμετώπιση και αξιοποίησή τους. Για παράδειγμα, μερικά από τα χαρακτηριστικά της φύσης της τεχνολογικής προόδου, όπως η συνεχώς αυξανόμενη περιεκτικότητα της παραγωγής σε τεχνογνωσία και η συνεπακόλουθη αύξηση της προσπάθειας σε έρευνα, συντέιναν στο να προσδώσουν στον ανθρώπινο παράγοντα μια νέα υπόσταση στη διαδικασία ανάπτυξης.

Όντως, η μακροχρόνια εμπειρία δείχνει ότι, από άποψη οικονομικής ανάπτυξης, χώρες που αναγνωρίζουν τη σημαντικότητα του ανθρώπινου παράγοντα προμοδοτούνται. Οι δε παράμετροί του όπως η ποιότητά του, ο τρόπος συνδυασμού και χρησιμοποίησής του στην παραγωγική διαδικασία έχουν αναγάγει πλέον αντίστοιχα τη γνώση, τη συνεργασία και την οργάνωση-συντονισμό σε αναγκαίες συνθήκες για ανάπτυξη και απαιτούμενα για μελλοντική επιβίωση. Το Νοέμβριο του 1990, όταν ρωτήθηκε ο Michael Bruno, γνωστός οικονομολόγος και τότε διευθυντής της Κεντρικής Τράπεζας του Ισραήλ, για τις προοπτικές της ισ-

ραηλινής οικονομίας μέσα στην επόμενη πενταετία, απάντησε ότι μέχρι πρόσφατα οι προβλέψεις ήταν για μια αναμενόμενη ετήσια ανάπτυξη 2,5-3%. Πρόσθεσε, όμως, ότι με την επικείμενη συρροή Ισραηλιτών από την πρώην Σοβιετική Ένωση, ως επί το πλείστον με αυξημένες γνώσεις, οι προβλέψεις αναθεωρήθηκαν και ότι ο αναμενόμενος πλέον ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης για την επόμενη πενταετία ήταν 5-7%.

Δυστυχώς, δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε κάτι αντίστοιχο για τη χώρα μας όπου η νέα αξία του ανθρώπινου παράγοντα έχει πετύχει εξαιρετικά περιορισμένη αναγνώριση. Ο μεν δημόσιος τομέας, εργοδότης των δύο τρίτων των πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, χρησιμοποιεί το επίπεδο εκπαίδευσης απλώς ως τυπικό προσόν για πρόσληψη. Ο δε ιδιωτικός τομέας δεν έχει ακόμη αναπτύξει τις διοικητικές και παραγωγικές του διαδικασίες σε τέτοιο βαθμό που να είναι σε θέση να αναγνωρίζει την ανάγκη για χρησιμοποίηση ανθρώπινου δυναμικού με αυξημένες γνώσεις. (Σ' αυτό έχει βέβαια συντελέσει και η έλλειψη δομικής αλλαγής την τελευταία εικοσαετία προς δραστηριότητες πέρα από τις ήδη υπάρχουσες.) Έτσι, βλέπουμε τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, το ένα τέταρτο των οποίων διοικούνται από άτομα με γνώσεις μέχρι και απολυτήριο δημοτικού, και το 70% από άτομα με γνώσεις μέχρι απολυτήριο λυκείου, να απασχολούν έναν πτυχιούχο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ανά κάθε επτά επιχειρήσεις! Επομένως δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι μεταξύ όλων των χωρών του ΟΟΣΑ είμαστε η μοναδική χώρα τα προϊόντα της οποίας εμπεριέχουν όλο και λιγότερη τεχνολογία με όλο και περισσότερη έμφαση στην ένταση εργασίας. Έτσι, η παραγωγή μας γίνεται όλο και πιο άσχετη με το τι ζητείται διεθνώς αλλά και εγχώρια, σε σημείο τέτοιο που ο όγκος της παραγωγής μας να έχει περιορισθεί στα ίδια επίπεδα με αυτά του τέλους της δεκαετίας του '70 – πράγμα που συνέτεινε στην ανεργία – ενώ οι εξαγωγές μας να μην καλύπτουν πλέον παρά το 27% των εισαγωγών μας (από 45% προ δεκαετίας)! Η μεν κατανάλωσή μας δεν έχει να ζηλέψει πολλά από τα υψηλά πρότυπα των ανεπτυγμένων χωρών σε σύγχρονα προϊόντα, η έλλειψη εξέλιξης όμως στις παραγωγικές μας διαδικασίες είναι έκδηλη και καταλήγει σε ελάχιστη ζήτηση για χρήση σύγχρονων μεθόδων και τεχνολογιών. Έτσι, δημιουργείται μια συνεχής σχετική υποβάθμιση των προϊόντων μας, που τώρα πλέον ανταγωνίζονται με τα αντίστοιχα των υπανάπτυκτων χωρών, μέχρι τελικής εξαφάνισής τους αν συνεχιστούν οι τωρινές τάσεις.

Άλλη ήδη αναδυθείσα αξία διεθνώς, άρρηκτα όμως συνδεδεμένη με την ποιότητα του ανθρώπινου παράγοντα που άλλωστε την δημιουργεί,

Ο Ν. Βερναρδάκης είναι καθηγητής Οικονομικών στο Πανεπιστήμιο Πατρών.

Τάσος Καλούτσας

Το καινούριο αμάξι (ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ... Η άλλη άποψη στο βιβλίο

είναι βέβαια η τεχνολογική πρόοδος. Παρ' όλη την ανακατάταξη που ο παράγων αυτός έχει επιφέρει στον διεθνή καταμερισμό παραγωγής και εργασίας, δεν έχει αναγνωρισθεί έμπρακτα στη χώρα μας.

Στο πλαίσιο της διαδικασίας οικονομικής ανάπτυξης, η συμβολή μιας δραστηριότητας είναι συνάρτηση του όγκου της, της πυκνότητας και της κατεύθυνσης των διασυνδέσεών της με άλλες δραστηριότητες, και της δυνατότητάς της για αύξηση της παραγωγικότητάς της – είτε αυτή προέρχεται από δικές της προσπάθειες είτε είναι αποτέλεσμα της δεκτικότητάς της σε βελτιώσεις παραγωγικότητας που συντελέστηκαν σε άλλες δραστηριότητες.

Η μεταπολεμική ανάπτυξη της Ελλάδας βασίστηκε σ' ένα υπόδειγμα «φτηνής» – από άποψη πόρων– ανάπτυξης με κύριο άξονα την πρόχειρη ανοικοδόμηση και γενική κατεύθυνση την προστασία των ήδη υπαρχόντων παραδοσιακών κλάδων καταναλωτικών αγαθών. Όμως, η οικοδομική δραστηριότητα, κλάδος αποκλειστικά δέκτης και μάλιστα έμμεσος και ασθενικός, από άποψη αύξησης παραγωγικότητας, δεν θα μπορούσε, όπως και δεν μπόρεσε, να γίνει πόλος και πηγή αύξησης παραγωγικότητας. Χάρη όμως στις πολλές της διασυνδέσεις ως δέκτης εισροών, η οικοδομική δραστηριότητα κατάφερε να συντηρήσει άλλες δραστηριότητες, π.χ. δομικά υλικά, τσιμεντοβιομηχανία, χαλυβουργία (βέργες). Αντίθετα, η αγροτική δραστηριότητα, με τον όγκο της, τις πολλές της διασυνδέσεις και την ικανότητά της να αυξάνει την παραγωγικότητά της –μέσω της έστω μέτριας δεκτικότητάς της σε εισαγόμενες μεθόδους παραγωγής–, έγινε η κύρια πηγή ανάπτυξης μεταφέροντας τις δικές της αυξήσεις παραγωγικότητας σε μια σειρά από άλλες παραδοσιακές δραστηριότητες, π.χ. τρόφιμα, ποτά, υφαντουργία, ένδυση, υπόδυση. Στα μέσα της δεκαετίας του '70, η αγροτική δραστηριότητα έπαψε να επιδεικνύει αυξήσεις παραγωγικότητας –μάλιστα η προγενέστερη τάση ανεστράφη– με αποτέλεσμα να χάσουμε την κύρια πηγή αύξησης της παραγωγικότητάς μας. Ελλείπει ύπαρξης άλλων δραστηριοτήτων, ικανών να υποκαταστήσουν τη χαμένη πηγή παραγωγικότητάς μας, το μεταπολεμικό μας υπόδειγμα ανάπτυξης εξάντλησε τις δυνατότητές του. Έκτοτε, η μόνη περίοδος κατά την οποία η οικονομία μας μπόρεσε να επιδείξει ξανά σημαντικούς ρυθμούς αύξησης παραγωγικότητας, και για πρώτη φορά μετά σχεδόν μία εικοσαετία, ανώτερους από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ, ήταν η τριετία 1989-91 και αυτό οφειλόταν σχεδόν εξ ολοκλήρου στην κατά πολύ μεγαλύτερη πτώση στην απασχόλησή μας απ' ό,τι σ' αυτές τις χώρες. Η διαδικασία αποβιομηχάνισής μας, που άρχισε προ εικοσαετίας, από τις υπάρχουσες ενδείξεις φαίνεται ότι θα είναι γρήγορη και σημαντικά ταχύτερη από τις περισσότερες χώρες.

Κρίνοντας από την έλλειψη προσπάθειας εκ μέρους μας για επιμήκυνση της διαδικασίας αποβιομηχάνισης και συνάμα στροφής προς υπηρεσίες του μέλλοντος –όχι αυτές που προσφέρουμε–, δηλαδή κρίνοντας από την έλλειψη προσπάθειας για την αναβάθμιση του επιπέδου τεχνολογικών ικανοτήτων μας που κάτι τέτοιο θα απαιτούσε, συμπεραίνουμε ότι το επόμενο στάδιο ανάπτυξης για τη χώρα μας μάλλον δεν θα είναι η μεταβιομηχανική κοινωνία αλλά η άνεργη κοινωνία.

Ως προς το επίπεδο τεχνολογικών ικανοτήτων μιας χώρας –συντελεστής που αναδεικνύεται όλο και περισσότερο ως ο κυριότερος παράγων ανάπτυξης–, η αναβάθμισή του μπορεί να επιτευχθεί είτε μέσω εγχώριας παραγωγής τεχνολογίας είτε με την απόκτησή της από το εξωτερικό. Η προσπάθειά μας και στις δύο αυτές κατηγορίες είναι ελάχιστη σε σχέση όχι μόνο με τις χώρες του ΟΟΣΑ αλλά και σε σχέση με πολλές από τις αναπτυσσόμενες χώρες.

Η προσπάθειά μας σε Έρευνα και Ανάπτυξη για την εγχώρια παραγωγή τεχνολογίας ήταν ανέκαθεν σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα, με εξαίρεση την Τουρκία που είχε τα χαμηλότερα επίπεδα μεταξύ όλων των χωρών του ΟΟΣΑ. Ακολουθώντας πρότυπα που είχαν κάποια σχετική επιτυχία σε χώρες με διαφορετικούς θεσμούς, δομές, αξίες και πολύ πιο ανεπτυγμένες παραγωγικές διαδικασίες από τις δικές μας, επτεύχθη μεν κάποια αύξηση κονδυλίων για έρευνα, έστω και ανεπαρκής, χωρίς όμως να επέλθουν αλλαγές στις πηγές, τις δομές, την κατεύθυνση και άρα και απτά θετικά αποτελέσματα.

Η μεγαλύτερη, σχεδόν αποκλειστική πηγή απόκτησης τεχνολογίας για τη χώρα μας, είναι η τεχνολογία που εμπεριέχεται στον μηχανολογικό εξοπλισμό που αποκτούμε από το εξωτερικό και που αντιπροσωπεύει σχεδόν το σύνολο του εξοπλισμού μας. Αυτού του είδους η τεχνολογία, που αφορά κατά κύριο λόγο παραδοσιακά και γενικώς καταναλωτικά προϊόντα στο στάδιο ωριμότητάς τους και άρα στο στάδιο τυποποίησης του παραγωγικού εξοπλισμού τους, είναι βέβαια και εύκολα προσιτή. Επομένως, τέτοιες τεχνολογίες δεν είναι σε θέση να προσφέρουν προστασία, όχι βέβαια πλέον έναντι των πιο ανεπτυγμένων χωρών που έχουν κινηθεί προς «ανώτερα» προϊόντα αλλά έναντι των ανερχομένων υπό ανάπτυξη χωρών. Έτσι, πέρα από τις γνωστές πλέον στο ευρύ κοινό προτηγανισμένες πατάτες Τουρκίας, στα καταναλωτικά αγαθά που πλέον εισάγουμε, όπως τα αθλητικού τύπου παπούτσια, η Ινδονησία και η Μαλαισία πρωτοστατούν μεταξύ των προμηθευτών μας. Ενώ στις εισαγωγές μας κεφαλαιουχικών αγαθών δεν συγκαταλέγονται πλέον μόνο οι πρέσες Πολωνίας αλλά και οι κοπτοκολλητικές μηχανές Τουρκίας.

Ακόμη πιο ανησυχητικό, λόγω των τάσεων και προθέσεων που υποδηλώνονται, είναι το θέμα της αγοράς τεχνολογίας από το εξωτερικό, που στην ουσία αποτελεί, πέρα από τρέχουσες ανάγκες, ένδειξη για την ένταση προσπάθειας που καταβάλλεται για ανάπτυξη. Οι ΗΠΑ, ο μεγαλύτερος παραγωγός και εξαγωγέας τεχνολογίας διεθνώς (13 δισ. δολάρια), αισθάνονται την ανάγκη να ανατρέξουν σε εισαγωγές τεχνολογίας (6,5 δισ. δολάρια), ενώ για την Ιαπωνία, δεύτερη παραγωγό τεχνολογίας διεθνώς, εξαγωγές και εισαγωγές είναι περίπου ίσες (4,5 δισ. δολάρια), υποδηλώνοντας την έντονη και συνεχιζόμενη προσπάθεια αυτής της χώρας για την αύξηση των τεχνολογικών δυνατοτήτων της. Το ίδιο ισχύει ακόμη περισσότερο για τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες χώρες όπως Κορέα, Ταϊβάν κ.λπ., οι οποίες επιδίδονται σε αθρόα εισαγωγή ξένης τεχνολογίας, συμπληρώνοντας έτσι την πράγματι εντυπωσιακή τους προσπάθεια και παραγωγή εγχώριας τεχνολογίας.

Ε.Χ. Γκόμπριτς

Τέχνη και ψευδαίσθηση

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ... Η άλλη άποψη στο βιβλίο

Η χώρα μας δεν φαίνεται να συμμερίζεται τέτοιες αγωνίες για ανάπτυξη. Ολόκληρη η ελληνική οικονομία ξοδεύει λιγότερα για την απόκτηση ξένης τεχνογνωσίας απ' ό,τι δαπανά μια εγχώρια ΠΑΕ για την απόκτηση ξένων παικτών – και για να ακριβολογούμε, λιγότερο απ' ό,τι χρειάστηκε να δαπανηθεί φέτος για την απόκτηση ενός και μόνο παίκτη.

Από τις αντιδράσεις μας στις προκλήσεις των καιρών εξάγεται το συμπέρασμα ότι δεν τίθεται πλέον το θέμα αν μπορούμε να προβάλουμε αντίσταση προσπαθώντας να επιμηκύνουμε την αποβιομηχάνισή μας, που θα είναι ταχύτερη από τις περισσότερες άλλες χώρες, αλλά απλά ότι δεν θέλουμε να προσπαθήσουμε καν. Όμως, οι δυσοίωνες ενδείξεις δεν σταματούν εδώ. Τα αστεία ποσά που διαθέτουμε για αγορά ξένης τεχνογνωσίας συρρικνώνονται διαχρονικά, αποδεικνύοντας ότι και δεν προσπαθούμε αλλά και δεν την επιζητούμε και άρα δεν την χρειαζόμαστε αυτού του τύπου την τεχνογνωσία για την παραγωγή μας που άλλωστε υποβαθμίζεται. Από τις συμβάσεις μεταφοράς τεχνογνωσίας συμπεραίνουμε ότι διαχρονικά έχει υποβαθμισθεί η ποιότητα της μεταφερόμενης τεχνογνωσίας και έχει αλλάξει η κατεύθυνσή της. Δεν συναντάμε πλέον συμβάσεις μεταφοράς τύπου Keny Rogers, McDonalds κ.λπ. Είναι σαφές ότι δεν είμαστε πλέον σε θέση να παρακολουθούμε το τωρινό τεχνοοικονομικό παράδειγμα –την τωρινή εποχή όπως χαρακτηρίζεται από τις τεχνολογίες που δεσποζουν και τις οικονομικές ευκαιρίες που απορρέουν– και ότι αποχωρούμε απ' αυτό. Πράγμα που σημαίνει ότι μάλλον εξαλείφονται οι δυνατότητες να συμμετάσχουμε στο επόμενο τεχνοοικονομικό παράδειγμα. Εάν δεν λάβουμε υπόψη μας τον τρόπο χρήσης και την κατεύθυνση διείσδυσης των τεχνολογιών του μέλλοντος (πληροφορική, τηλεπικοινωνίες), όπου εκτός του ότι είμαστε τελευταίοι στην Ευρώπη, με μεγάλη διαφορά από τους προτελευταίους Πορτογάλους, παρουσιάζουμε επίσης την ιδιορρυθμία ότι οι κυριότεροι χρήστες αυτών των τεχνολογιών είναι οι μεταπρατικές και όχι οι παραγωγικές δραστηριότητες, τότε πρέπει να προετοιμαστούμε στην ιδέα ότι σίγουρα θα είμαστε απόντες από το επόμενο τεχνοοικονομικό παράδειγμα. Οι τεχνολογίες «ήλθαν», τις «είδαμε» και «απήλθαμε».

Αν από μόνα τους τα παραπάνω δεν δείχνουν να σημαίνουν πολλά, το ότι συνεπάγονται και ένα πολύ σημαντικό ποσοστό ανεργίας, πολύ υψηλότερο από το τωρινό, θα όφειλε να μας προβληματίσει εφ' όσον θα κινδυνεύσει ο ίδιος ο κοινωνικός μας ιστός.

Μέχρι αυτού του σημείου, το επιχείρημά μας είναι ότι ο τρόπος λήψης αποφάσεων δεν επιτρέπει την αναγνώριση ανάδυσης αξιών έστω και όταν αυτές είναι αποτέλεσμα μακροχρόνιων διεργασιών, στερώντας έτσι από τη χώρα μας τη δυνατότητα να συμμερισθεί τη διεθνή αναγνώριση αναδυόμενων αξιών –προϋποθέσεων για τωρινή επιτυχία και μελλοντική επιβίωση– και απομονώνοντάς μας σε μια δική μας κλίμακα αξιών. Ακόμη περισσότερο, δεν επιτρέπει την αναγνώριση αλλαγών που μεταξύ άλλων μπορεί να εμπεριέχουν και ευκαιρίες. Το ενδιαφέρον σημείο εδώ είναι ότι η απαγόρευση της αναγνώρισης είναι τόσο απόλυτη που δεν της επιτρέπεται καν να συμπε-

ριληφθεί μεταξύ πιθανών εναλλακτικών λύσεων, άσχετα από το μέγεθος δυνητικών οφελών. Από την πληθώρα παραδειγμάτων, θα αρκέσει ένα για να γίνουμε σαφέστεροι.

Από τα όσα προηγήθηκαν, δεν αποτελεί έκπληξη ότι η χώρα μας δεν αναγνώρισε έγκαιρα και βέβαια δεν έπραξε τίποτα σε σχέση με τα τεκταινόμενα στη γύρω γεωγραφική μας περιοχή, καταλήγοντας στο ρόλο του ανήμπορου αλλά ενδιαφερόμενου παρατηρητή. Η κοινή γνώμη φαίνεται να αποδέχεται αυτή την κατάληξη εφ' όσον κρίνεται ότι η δυσχερής οικονομική κατάσταση της οικονομίας μας δεν μας επιτρέπει να κάνουμε αισθητή την παρουσία μας ούτε οικονομικά ούτε πολιτικά, και επομένως να μην επωφεληθούμε από τυχόν ευκαιρίες. Λογικό είναι, επομένως, μεταπρατικά ανδραγαθήματά μας στις γειτονικές χώρες, απρόσμενα οφέλη, να προσλαμβάνουν δυσανάλογες διαστάσεις, η δε άρση του εμπάργκο να ανάγεται σε μείζον εθνικό οικονομικό όφελος. Ισχυρισμός μας είναι ότι το οικονομικό μας όφελος θα ήταν απείρως μεγαλύτερο, μονιμότερο, και θα προσέδιδε πολιτική βαρύτητα και πολλαπλάσια οφέλη στην εξωτερική μας πολιτική, αν αναγνωρίζαμε το ρόλο που θα μπορούσαμε να παίξουμε έστω και με τη δυσχερή κατάσταση της οικονομίας μας. Ρόλος που άλλωστε συμβαδίζει απόλυτα με το τι θα ανέμενε από μας η Ευρώπη –δηλαδή να γίνουμε μοχλός και κοινωνός της προετοιμασίας των βαλκανικών χωρών για τη μελλοντική είσοδό τους στην ενοποιημένη Ευρώπη–, πράγμα που θα επιτευχθεί με ή δίχως τη συμμετοχή μας.

Μεταξύ των χαρακτηριστικών των προβληματικών μας επιχειρήσεων είναι και το ότι αφορούν στην πλειοψηφία τους προϊόντα στα οποία το εργατικό κόστος αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που επηρεάζουν τη βιωσιμότητά τους. Πολύ απλά, η μεταφορά (ως επενδύσεις) του μηχανολογικού εξοπλισμού τέτοιων επιχειρήσεων σε γειτονικές μας χώρες, με επιλογές που θα εξυπηρετούσαν την εξωτερική μας πολιτική, θα είχε σχεδόν εγγυημένη επιτυχία λόγω του κατά πολύ χαμηλότερου εργατικού κόστους (αλλά και αν αποτύχαιναν δεν θα χάναμε και τίποτα), θα προσέφερε μερικές δεκάδες χιλιάδες θέσεις εργασίας στις γειτονικές μας χώρες και θα τις μετέτρεπε σε ζώνες επιρροής μας. Στον οικονομικό τομέα θα προέκυπταν για μας κέρδη από τη λειτουργία αυτών των μονάδων, εξαγωγές, και η δημιουργία μερικών χιλιάδων θέσεων εργασίας δικών μας εργαζομένων σ' αυτές τις μονάδες ως διευθυντικό, διοικητικό, εποπτικό και εκπαιδευτικό προσωπικό. Όλα αυτά, ανέξοδα ή σχεδόν τελείως ανέξοδα.

Ως προς το κατά πόσο είναι εφικτά τα παραπάνω, τα παραδείγματα είναι πολλά, αρκεί εδώ να αναφερθούμε στη γερμανική προσπάθεια μέσω της Treuhand στην πρώην Ανατολική Γερμανία. Σε πεζότερο επίπεδο και σε καθημερινή βάση, πολλές από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις όταν αντικαθιστούν στη μητρόπολη τον εξοπλισμό τους με πιο σύγχρονο, μεταφέρουν τον παλαιότερο εξοπλισμό στην περιφέρεια. Δυστυχώς, το θέμα δεν είναι αν τα παραπάνω είναι εφικτά αλλά το ότι με τον τρόπο λήψης αποφάσεων που διαθέτουμε δεν υπάρχουν περιθώρια για την εφαρμογή τους.

Κατρίν Κλεμάν

— Το βάλς που δεν τελειώνει (ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ... Η άλλη άποψη στο βιβλίο

Το κείμενο αυτό γράφτηκε «ιδιωτικά», το καλοκαίρι που μας πέρασε. Και μπήκε στο συρτάρι. Τώρα που οι καφετί δικαστές τυλίχτηκαν στη γαλανόλευκη και ρίχνουν στ' αυτιά για της πατρίδος την τιμή, ξανασκέφτηκα: ω καιροί, ω ήδη. Σας υπενθυμίζω:

«Χρηστά ήδη είναι οι κρατούσες αντιλήψεις του μέσου χρηστού και δίκαιου ανθρώπου ως προς το ποια συμπεριφορά είναι η πρόβουσα (η ανταποκρινόμενη στις επιταγές της κοινωνικής ηθικής). Είναι πρόδηλο ότι τα Χ.Η. δεν είναι κάτι σταθερό αλλά μεταβάλλονται με το χρόνο έστω και με αργό ρυθμό, όπως ακριβώς μεταβάλλεται και η κοινωνική ηθική» (Σπυριδάκη, Γενικές Αρχές).

Βέβαια τα χρηστά ήδη είναι όρος του ιδιωτικού δικαίου ενώ ο κολασμός της περιύβρισης του εθνικού συμβόλου στοχεύει σαφώς στην προστασία αγαθών δημοσίου δικαίου. Το πόσο κινδυνεύει η εθνική κυριαρχία από αυτά που συνέβησαν στο Πολυτεχνείο και τα όσα ελέχθησαν περί αυτών (ας προσέχουμε τα λόγια μας, καλού-κακού – ο νοών νοεΐτω) ας το κρίνει καθένας μόνος του. Εγώ θα σας μιλήσω εδώ για

Τα μίζερα ήθη...

...κι αν προκαλέσω συνειρμικά συγκρίσεις με γνωστά πρόσωπα και περιστατικά, τόσο το καλύτερο.

της **Μαρίας Τοπάλη**

ΞΥΠΝΩ ΜΕ ΔΙΑΘΕΣΗ ζόρικη και κάπως βαριά. Οχι κακή. Μόνο λίγο βαριά. Είναι οι πρώτες μαγιάτικες ζέστες κι η θάλασσα άρχισε ν' αχνίζει από νωρίς. Επρεπε να σηκωθώ αξημέρωτα γιατί δίνω εξετάσεις για την απόκτηση του πτυχίου διδασκαλίας της γερμανικής γλώσσας. Άγριο πρωινό ξύπνημα, ζέστη, εξετάσεις. Εξ ου και το κάποιο βάρος. Και ούτε πικάπ να παίζει δυνατά το *Brown sugar* στις εφτά, να σφίξει το μυαλό μου μέσα στο τσόφλι του. Το πικάπ έχει ξοφλήσει από χρόνια κι εγώ δε μένω πια εδώ. Είμαι περαστική, για τις εξετάσεις. Είμαι μονάχα λίγο καζανιασμένη, θέλω ύπνο και να 'χω τις εξετάσεις πίσω μου, επιτυχείς. Αλλά είμαι ήρεμη, εντάξει. Μπορώ να πω ότι το διασκεδάζω. Ευχαριστιέμαι το βάρος μου κολυμπώντας στην επιφάνεια των πραγμάτων.

Στη γαλάζια πρωινή πόλη οδηγώντας παράλληλα προς τη θάλασσα με κατεύθυνση δυτικά, προς το Ινστιτούτο Goethe. Εντάξει. Φοράω μπλου τζην. Νυστάζω. Ολα καλά. Ανεβαίνω με τα πόδια τέσσερις ορό-

φους, πολύ εντάξει. Είναι νωρίς ακόμα αλλά αποκλείεται να μείνω έξω στο πεζοδρόμιο με το μπουλούκι των συνυποψηφίων. Ούτε και χάριν της θάλασσας που στραφταλίζει. Γκόμενες φροντιστηρίων ξένων γλωσσών. Νιαουρίζουν, βελάζουν, μηρυκάζουν. Σπέρνουν τον πανικό με επαρχιακή προφορά. Α, αυτό όχι. Σε ρωτούν με αρπακτικό μάτι τι διάβασες. Οχι, όχι με τίποτα. Καλύτερα στη μοναξιά, στην ήσυχη δροσερή μοναξιά του τέταρτου ορόφου.

Νιώθω τ' αρπακτικά τους μάτια να τρυπούν την *Κενή από Επιθυμίες Δυστυχία* του Πέτερ Χάντκε. Η εξεταστέα ύλη. Τα χοντρά δαχτυλάκια τους να πασπατεύουν την υπαρξιακή ασφυξία της αυστροσλοβενής ηρωίδας του βιβλίου. Δοσμένη από το συγγραφέα με κοφτές φράσεις, με συνθήματα. Με κομμένες φράσεις. Με φράσεις που τους τελειώνει σιγά σιγά ο αέρας, όπως τελειωσε στη μάνα του. Στην καταθλιπτική επαρχία της νότιας Αυστρίας. Η μάνα του είναι η ηρωίδα του βιβλίου. Αυτοκτονεί.

Αυτές έχουν σημειώσεις, χαρακτηρι-

σμούς: γιατί αυτό, πώς σχολιάζετε εκείνο και τι έχετε να παρατηρήσετε ως προς. Τις έχουν στα χεράκια τους με νύχια φαγωμένα. Ή βαμμένα κάπως. Χέρια δίχως φλέβες. Μάτια. Γλώσσα. Τρρρρρρ. Δε βάζουν γλώσσα μέσα τους. Γι' αυτό κι εγώ ανεβαίνω από νωρίς στον τέταρτο, εκεί όπου είναι η αίθουσα εξετάσεων. Γελούν. Καλύτερα στην ησυχία μου. Ξαπλώνω σ' έναν πάγκο στο διάδρομο και προσπαθώ να κοιμηθώ για λίγο.

Ευτυχώς είμαι βαριά και νυστάζω, ούτως ώστε: ο σεμνός χριστιανοκομμουνιστής κοιμάται κι αυτός βαριά μέσα μου κι έτσι τις φτύνω δίχως τύψεις και τρέχω να τις αποφύγω. Ο Χάντκε όμως έχει εκπεθεί, πώς να τους ξεφύγει; Τον έχουν πιάσει στη γλώσσα τους, τον χτυπούν με τα ξώφτερνα παντοφλάκια τους με το τακούνι, τρρρρ, τακ, τακ. Αυτά συμβαίνουν στους καλλιτέχνες.

Βυθίζομαι γλυκά στην ησυχία μου. Σκέψου, λέει, να 'ρθεί τώρα ένας μπάρμπα. Ένας επιστάτης, φερ'ειπείν, με ρολόι επι-

στάτη στο χέρι, μ' ασημένιο μπρασελέ. Τριχωτό χέρι με γκριζες τρίχες. Κοντομάνικο πουκάμισο. Και να μου πει μ' αυτό το χέρι, μ' αυτό το ρολόι, δίχως καθόλου πρόσωπο, να μην ξαπλώνω. Να εννοεί για λόγους ευπρέπειας. «Να μη γαμήσω!», απαντώ θαρρετά από μέσα μου και διασκεδάζω. Αχ, τίποτε δε μου χαλά την ησυχία. Όταν το κοτέτσι αρχίσει ν' ανεβαίνει, εγώ

κενλή να πάρω τυρόπιττα κουρού που με τρελαίνει. Που η γεύση της μου ζαλίζει το μυαλό ενώ περπατώ εξαντλημένη στη Σταδίου και ξέρω πως η επιθυμία μου, η λιγούρα μου, θα μείνει ανικανοποίητη. Θα μπορούσα αλλά εγώ ήθελα το συνδυασμό: Ηθελα φαί και χυμό ή καφέ. Ηθελα καύσιμη ύλη αλλά και τόνωση. Στερεό και υγρό. Κι ο Τερκενλής είναι παραδοσιακό ζαχα-

χρόνια, ιδίως από τη Γερμανία, μου πονά στο γόνατο και πρέπει ν' αποφεύγω να το 'χω για ώρα λυγισμένο. Το πόδι μου φορά ελαφρά αθλητικά παπούτσια, συγκεκριμένα άσπρα σταράκια μποτάκια. Το βάζω στην άλλη καρέκλα απέναντί μου. Αλλη μπουνιά κι άλλη τζούρα δεν πρόλαβα να φάω. Το γκαρσόνι. «Μη βάζετε τα πόδια σας στις καρέκλες». «Θέλω να χαλαρώσω»,

του απαντώ χωρίς να σκεφτώ καθόλου. Μεταξύ παραπόνου και αγανάκτησης κι έχοντας χάσει την πίστη μου στην ομορφιά του

«Δεν ξαπλώνουμε εδώ!», είπε με ζήλο.

θα χωθώ στην τάξη. Θ' αποφύγω τον τελευταίο πανικό;

Στη Γερμανία υπήρχαν μερικά καλά, πρέπει να ομολογήσω. Μπορούσες να ξαπλώσεις όπου ήθελες, όπως ήθελες. Να βάλεις όπου θες τα πόδια σου. Τα τριχωτά χέρια με τ' ασημένια ρολόγια στη Γερμανία είναι τούρκικα, γιουγκοσλάβικα, ελληνικά. Δε δίνουν δεκάρα για τα πόδια σου και τη στάση σου.

Πρώτο διάλειμμα της εξεταστικής διαδικασίας. Είμαι βαριά είμαι λεπτή. Είμαι σφιχτή το δέρμα μου νυστάζει. Στα μάγουλά μου η δροσιά του πρωινού. Γλυκιά εξάντληση Μαΐου και θέλω να χαϊδευτώ. Έχω ανάγκη το γωνιακό μαγαζί απέναντι απ' τη Μητρόπολη. Το χρειάζομαι γιατί πουλά χυμούς, πουλά σάντουιτς ποικιλίας ύλης, πουλά γλυκά, πουλά κρουασάν, πουλά καφέ. Είναι το μόνο που μου 'ρχεται στο μυαλό με τη μία. Δεν μπορώ να ψάχνω. Είμαι νυσταγμένη, έχω εξετάσεις. Διάλειμμα εξετάσεων, αυτό το μαγαζί ποτέ δεν το πήγα αλλά τώρα θα με σώσει η πληροφορία γύρω από την ύπαρξή του. Δε χρειάζεται να σκεφτώ. Δε χρειάζεται να ψάξω.

Γιατί δεν το πήγα; Επειδή δεν είναι μαγαζί της παλιάς γενιάς. Οι ξενητεμένοι δεν αγαπούν τις αλλαγές, σ' αντίθεση με τους μόνιμους κατοίκους. Επειδή οι φίλοι μου στην πόλη επέστησαν αμέσως την προσοχή μου στη νέα ατραξιόν. «Να φας τσιζκαίηκ στο Μάρβελους, να πάθεις πλάκα». Εγώ δεν ήθελα ατραξιόν. Ηθελα να ξαναβρω τις αναμνήσεις μου. Αυτά που είχα πεθυμήσει. Τσιζκαίηκ απ' τον Αβέρωφ.

Ωστόσο τώρα χαιρόμουν αφάνταστα για την ύπαρξη του Μάρβελους σε απόσταση αναπνοής από το Ινστιτούτο Γκαίτε. Την ώρα που νυστάζα, που ήμουν εξαντλημένη. Που είχα στη διάθεσή μου μόνο ένα διάλειμμα. Που δεν ήθελα να μιλήσω σε άνθρωπο. Που χρειαζόμουν χυμό και φαί και μεγάλη ποικιλία για να διαλέξω σα βασιλιάς. Θα μπορούσα να είχα πάει στον Τερ-

ροπλαστείο. Μοσχοβολά από δυο γωνίες πριν αλλά δεν έχει χυμούς και καφέδες σε μεγάλη ποικιλία.

Ενώ το Μάρβελους είναι μοντέρνο. Κι απ' αυτό κι από κείνο.

Και στο όρθιο και καλά γλυκά. Και στο χέρι και πάγκους γύρω γύρω, άμα θες να κάτσεις να πιεις εκεί στα γρήγορα τον καφέ. Ούτε καφετέρια ούτε ζαχαροπλαστείο. Και κάτι λίγα τραπεζάκια έξω, που έγιναν η αιτία της παρεξήγησης. Βλέπετε, αχόρταγη εγώ να βλέπω τη θάλασσα όσο γίνεται περισσότερο. Να καρφώνομαι στα κενά ανάμεσα απ' τις πολυκατοικίες και να βλέπω το γαλάζιο. Να μη θέλω τίποτε άλλο στη ζωή μου εκτός από τη θέα αυτή. Και να ευλογώ μέσα μου το θεό για την καλοτυχία μου, που μπορώ και το βλέπω.

Οπότε, λέω, θα πάρω φαί και ποτό. Κι αντί στους μέσα πάγκους για όρθιους, θα κάτσω έξω και θα βλέπω τη θάλασσα. Είναι πρωί και ησυχία. Τα πεζοδρόμια, φρεσκοπλυμένα. Θα τρώω και θα πίνω, θα βλέπω τη θάλασσα και θα ονειρεύομαι, όπως το συνηθίζω. Οπως το συνηθίζουν πολλοί, συχνά, και για πολύ, με θέα το Θερμαϊκό.

Θα κάθομαι εκεί. Θα δυναμώνω, θα τονώνομαι, θα βλέπω το γαλάζιο και θα νιώθω περιούσια. Ετσι κι έκανα. Σάντουιτς με καπνιστή γαλοπούλα. Χυμός φρεσκοστυμμένος μπροστά μου. Κάθομαι. Πρώτη δαγκωνιά, πρώτη γουλιά. Το γκαρσόνι. Δεν ήξερα ότι στο Μάρβελους υπήρχαν γκαρσόνια. Νόμιζα πως ήταν σελφ-σέρβις. «Δεν μπορείτε να καθίσετε εδώ με αυτά που πήρατε. Επρεπε να παραγγείλετε. Είναι άλλες οι τιμές». Γρήγορη στις αντιδράσεις μου (τον γελοίο, σκέφτηκα, αφού είναι άδειο όλο το μαγαζί, τι τον πειράζει;), «Να σας πληρώσω τη διαφορά, δεν το ήξερα». Φεύγει και δεν ξαναρχεται. Μάλλον κατάλαβαν τη ματζιριά τους. Καρέκλες φτηνές, μεταλλικές με πλαστική ψάθα ή κάτι τέτοιο. Απλώνω το ένα μου πόδι, που εδώ και

πρωινού. Ηδη σηκώνομαι. «Να χαλαρώσετε αλλά να μη βάζετε εκεί τα πόδια σας». Φεύγω με το στομάχι σφιγμένο ως εκεί που δεν παίρνει.

Θέλω να φύγω. Να φύγω. Ήθελα τόσο πολύ να. Μπουκιά, θάλασσα, τζούρα. Ήθελα, ήθελα. Εκείνη τη στιγμή. Την είχα ονειρευτεί. Τώρα είμαι οργισμένη και απελπισμένη. Η στιγμή έχει χαθεί. Το σφίξιμο με καβάλησε. Είμαι επαναστατημένη, ο λαμός μου αγριεμένος, η συνείδησή μου ανήσυχη σα φάρμα με αγελάδες, που την πλησιάζει πυρκαγιά. Είμαι ένας εκκολλαπιόμενος, τι λέω, ένας εν δυνάμει τρομοκράτης. Η έλλειψη μιας μολότωφ ή ενός ροπάλου γαργαλούν την παλάμη μου, ο ήχος της βιτρίνας που καταστρέφεται κάνει τον εγκέφαλό μου να τρεμουλιάζει από μια οδυνηρή λαχτάρα. Είναι η διάδοχη κατάσταση της προηγούμενης, γλυκιάς, δροσερής και νυσταγμένης λαχτάρας που κακοποιήθηκε. Φεύγω και περπατώ στη Μητροπόλεως, όπου βρίσκω αφορμές για παρηγοριά: αγοράζω από μία νεαρή έγγυο ένα δερμάτινο λευκό φέσι, που έχει φτιάξει η ίδια με τα χέρια της.

Ξανά στο Ινστιτούτο για τον δεύτερο γύρο της πρώτης μέρας. Θ' ακολουθήσουν άλλες δύο μέρες. Μήπως είμαι υπερβολική; Νυστάζω και θ' ακολουθήσουν άλλες δυο μέρες με ξύπνημα στις εξήμιση το πρωί. Αύριο θα γράφω από τις οκτώ ως τις τέσσερις το απόγευμα. Με μικρά διαλείμματα. Αν το περιστατικό συνέβαινε την τελευταία μέρα μπορεί και να το περνούσα ξώφαλτσα. Ετσι είναι. Είμαι πάλι μόνη μου, στη σάλα όπου βλέπουν οι αίθουσες διδασκαλίας του τέταρτου ορόφου. Το κοτέτσι είναι κάτω. Οι κόκορες είναι ανάπηροι, με σπυράκια και γυαλιά. Οι κόκορες φορούν στενά παντελόνια και μπλουζάκια μέσα από το παντελόνι, τύπου λακόστ με γιακαδάκι. Είμαι κουρασμένη.

Οπως κάθομαι στον μακρόστενο πάγκο ξαπλώνω και τη ράχη μου, τα πόδια μου

λυγισμένα από το γόνατο, τα παπούτσια πειθαρχημένα στο πάτωμα. Το πάτωμα είναι για τα παπούτσια. Τα χέρια είναι για τα τραπέζια. «Τα χέρια σου με κάψανε που άλλον αγκαλιάσανε». Κλείνω τα μάτια και αναπνέω σιγά για να χαλαρώσω. Άμα χαλαρώσω εντελώς για πέντε λεπτά θα είναι σα να έχω κοιμηθεί δυο ώρες. Εντάξει. Πολύ εντάξει. Ερχεται μια ντροπαλή κοπέλα και κάθεται σε μια καρέκλα. Μισανοίγω το μάτι και τη βλέπω. Κάθεται και διαβάζει. Κανένα πρόβλημα. Ξανακλείνω τα μάτια.

Μπαίνει ο επιστάτης. Λέει:

Ο επιστάτης μπαίνει και επιστατεί. Λέει:

Με κόκκινο πουκάμισο ο ασημομάλλης επιστάτης με το ασημοτριχωτό μπράτσο κάτω απ' το κοντό μανίκι φορώντας ρολόι με ασημένιο μπρασελέ μπαίνει φουριόζος, στητός, κινηματογραφικός και λέει:

Μετά τη θριαμβευτική του είσοδο στο χώρο της δικαιοδοσίας του, που είναι κυρίως αυτή η σάλα, γιατί στις αίθουσες διδασκαλίας κάνουν κουμάντο άλλοι. Αυτός μόνο στα διαλείμματα και αν. Λέει:

Φρενάρει σα να έχει μπει καβάλα σε στρατιωτική μηχανή BMW και λέει:

... Μέσα στη σάλα ήταν μία υποψήφια μισοξαπλωμένη στον πάγκο με τα πόδια στο πάτωμα. Μια άλλη καθόταν σε μια καρέκλα και διάβαζε. Επικρατούσε ησυχία. Ο επιστάτης του Ινστιτούτου μπήκε να ρίξει

μα ματιά πριν αρχίσει ο δεύτερος γύρος των εξετάσεων. «Δεν ξαπλώνουμε εδώ!», είπε με ζήλο. Οχι ιδιαίτερα αυστηρά αλλά ξεκάθαρα και με έμφαση.

Σηκώθηκα αργά.

Δεν τσαντίστηκα. Δεν είπα τίποτα. Σκέφτηκα. Σκέφτηκα τα εξής: Εδώ ο Μάης του '68 ήταν ένα φαινόμενο περιθωριακό, στα μουλωχτά. Σκέφτηκα εδώ οι πανκ ήταν ένα φαινόμενο περιθωριακό, στα μουλωχτά. Σκέφτηκα, εδώ οι ηλικιωμένοι κρατάνε τη θέση τους στην κοινωνία, είτε ήταν ταγματσοφαλίτες είτε ήταν αντιστασιακοί. Σκέφτηκα. Εδώ η τηλεόραση είναι πιο επαναστατική κοινωνικά από το Κίνημα. Η γιαγιά μου από την τηλεόραση έμαθε να ανέχεται τις πολυγαμικές

Εδώ η τηλεόραση είναι πιο επαναστατική κοινωνικά από το Κίνημα.

σχέσεις. Συγκεκριμένα από τη Δυναστεία. Η ΚΝΕ κήρυσσε το σεβασμό στους μεγαλύτερους. Δε νυστάζω πια, έχω ξυπνήσει για τα καλά. Εδώ μείνανε στη θέση τους τα πράγματα, δεν έσπασαν ούτε τα τσόφλια ούτε τα κουκούτσια. Σκέφτηκα ντίλεντεμ-λεντιλέμ.

Όταν στα Εξάρχεια γινόταν η επιχείρηση «Αρετή» ήρθε να μ' επισκεφτεί ένας νεαρός φίλος, επάγγελμα δημόσιος υπάλληλος. Καβάλα σε παπί ερχόταν στα Εξάρχεια. Είχε μαλλιά μια ιδέα μακρύτερα από, από τί; Φορούσε γυαλιά με χοντρούς φακούς. Οι μπάτσοι τον κατέβασαν από το παπί. Δεν του ζήτησαν ταυτότητα. Τον χτύπησαν. Έπειτα τον ξανάβαλαν στο παπί και τον ξαπόστειλαν.

Σκέφτηκα. Όταν ήμουν μαθήτριά στο Λύκειο φιλιόμουν ένα βράδυ με πάθος έξω από τη Μητρόπολη με τον τότε. Ήταν εννιάμιση το βράδυ γιατί

δέκα έπρεπε να 'μαι σπίτι. Ήρθε ένας τύπος. Μας έδειξε στα σκοτεινά μια ταυτότητα κι είπε ότι ήταν ασφαλίτης. Είπε ότι την άλλη φορά θα μας συλλάβει.

Όταν ήμουν μαθήτριά, μέρα μεσημέρι, έξω απ' τον Λευκό Πύργο. Πίτα στον κόσμο. Καλοκαιρινή βόλτα. Κάποιος με πείραξε χυδαία. Του απάντησα άσχημα. Γύρισε και πήγε να μου σβουρήξει σφαλιάρρα. Επιασα το χέρι του στον αέρα. Λογομαχήσαμε. Κανένας δε με υποστήριξε.

Όταν πήγαινα Δημοτικό, μεσημέρι, στη γειτονιά. Μπροστά από ένα ξυλουργείο. Βγήκε έξω η γυναίκα τρέχοντας, αυτός ξωπίσω της. Την άρπαξε, τη σταμάτησε. Απ' αυτήν θυμάμαι μόνο μακροτά, πυκνά κοκκινόξανθα μαλλιά και μπλε παντελόνι. Την άρπαξε απ' το λαιμό και την τράνταξε. Αυτή φώναζε δυνατά βοήθεια. Κράτησε λίγο, μετά έπεσε. Κανένας δεν πλησίασε.

Στο Σύνταγμα, μεσημέρι. Ήμουν ασκούμενη. Ο κόσμος περνούσε απέναντι τη Βασιλίσσης Σοφίας απ' το φανάρι της Ακαδημίας. Ένας αλβανός πορτοφολάς. Ήταν το 1990, μόλις είχαν αρχίσει να έρχονται. Τον έκαναν λιώμα στο ξύλο. Το πλήθος γύρω του, τον χτυπούσαν δύο ή τρεις. Το πλήθος γύρω του. Εμείς. Τώρα μπαίνω να γράψω. Θ' ακουμπήσω λυπημένη το κεφάλι στο πηγούνι. Θα σκεφτώ. Θα είμαι ήσυχη. Βουλιαγμένη. Θα γράψω. Εντάξει. Πολύ εντάξει.

Όταν ήμουν μαθήτριά, μέρα μεσημέρι, έξω απ' τον Λευκό Πύργο. Πίτα στον κόσμο. Καλοκαιρινή βόλτα. Κάποιος με πείραξε χυδαία. Του απάντησα άσχημα. Γύρισε και πήγε να μου σβουρήξει σφαλιάρρα. Επιασα το χέρι του στον αέρα. Λογομαχήσαμε. Κανένας δε με υποστήριξε.

Όταν ήμουν μαθήτριά στο Λύκειο φιλιόμουν ένα βράδυ με πάθος έξω από τη Μητρόπολη με τον τότε. Ήταν εννιάμιση το βράδυ γιατί

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ * 1995 * ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανθολογία * 20 + 1 ιστορίες
από το διαγωνισμό του Elle
- Μίμης Ανδρουλάκης * Ο σωσίας και οι δαίμονες του
πάθους (Αλλόκοτες ιστορίες)
- Βασίλης Γκουρογιάννης * Μήδεια
- Δημήτρης Δειλινός * Στη γη του έρωτα
(Μυθιστόρημα)
- Λίλυ Εξαρχοπούλου * Σοφίας το ανάγνωσμα
(Μυθιστόρημα)
- Ζυράννα Ζατέλη * Στην ερημιά με χάρι
(Διηγήματα)
- Βασίλης Καββαθάς * Ο ιός του Θεού
(Μυθιστόρημα)
- Παύλος Κάγιος * Και ξαφνικά χιόνισε χρόνια
(Μυθιστόρημα)
- Γιώργος Κακουλίδης * Φαλαμπέλα
(Αφήγημα)
- Ιωάννα Καρυστιάνη * Η κυρία Κατάκη
(Διηγήματα)
- Νίκος Κάσδαγλης * Τα δόντια της μυλόπετρας
(Μυθιστόρημα)
- Μαργαρίτα Λυμπεράκη * Ο άλλος Αλέξανδρος
(Μυθιστόρημα)
- Γιώργος Ματζουράνης * Ανάμεσα σε δύο κόσμους
(Ανθολογία)
- Ανδρέας Μήτσου * Τα ανίσχυρα ψεύδη του
Ορέστη Χαλκιόπουλου
(Μυθιστόρημα)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

Η σύγχρονη εκδοτική παρουσία στα ελληνικά γράμματα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ * 1995 * ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Γιώργος Μιχαηλίδης	*	λάμδα (Μυθιστόρημα)
Ινώ Μπαλτά	*	Η μητέρα της νύχτας (Διηγήματα)
Ξενοφών Μπρουντζάκης	*	Γυναικωνίτης (Μυθιστόρημα)
Λιλίκα Νάκου	*	Μόσχω Τζαβέλλα (Ιστορικό μυθιστόρημα)
Μάγδα Νικολαΐδου	*	Ο ασημένιος καθρέφτης (Αφήγημα)
Ντίνος Οικονόμου	*	Το Μαναφούκι (Μυθιστόρημα)
Λευτέρης Παπαδόπουλος	*	Οι παλιοί συμμαθητές (Αφήγημα)
Δημήτρης Παπαναγιώτου	*	Πέμπτη εποχή (Μυθιστόρημα)
Νίκος Παπανδρέου	*	Δέκα μύθοι και μια ιστορία
Δημήτρης Ποταμιάνος	*	Χωρικά ύδατα (Μυθιστόρημα)
Τάσος Ρούσσο	*	Η πηγή του τσακαλιού (Νουβέλα)
Ελένη Σαραντίτη	*	Καρδιά από πέτρα (Δώδεκα ιστορίες με ταξίμετρο)
Ντίνος Σιώτης	*	Ταις προεσβείαις (Νουβέλα)
Άρης Φακίνος	*	Κλεμμένη ζωή (Μυθιστόρημα)
Ανθίππη Φιαμού	*	Λαμπρά φεγγάρια στον Ποταμό της Λησμονιάς (Μυθιστόρημα)
Λένος Χρηστίδης	*	Βογορό (Μυθιστόρημα)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

Η σύγχρονη εκδοτική παρουσία στα ελληνικά γράμματα

Δ Ι Α Λ Ο Υ Ο Σ

ΑΠΟΜΥΘΟΠΟΙΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΟΔΥΣΣΕΑ

Απ' αφορμή *Το Βλέμμα του Οδυσσέα*, την τελευταία ταινία του Θόδωρου Αγγελόπουλου, οι σκέψεις που ακολουθούν:

Αγαπητοί συνεργάτες του *Αντί*,

Τώρα που η ταινία του Θ. Αγγελόπουλου, *Το βλέμμα του Οδυσσέα* έκλεισε τον πρώτο κύκλο προβολών της, γίνεται επιτακτική η ανάγκη να την απομυθοποιήσουμε. Ωρμώμενος από το άρθρο του Μάρκου Μέσκου (στο συγκλονιστικό τεύχος της 24.11), καταθέτω την άποψή μου.

Το βλέμμα του Οδυσσέα ήταν μια κακή ταινία. Ήταν άρρυθμη και πλαδαρή. Ο συνήθως πολύ καλός Κάιτέλ εξέπεμπε σε άλλη, αμερικάνικη συχνότητα, η Μόργκενστερν δεν κατάφερε να μετουσιώσει τις θεατρικές της εμπειρίες, και οι ηθοποιοί που ενσάρκωναν τους Έλληνες αντιφρονούντες στο Βουκουρέστι ήταν... «ο γάμος του Καραγκιόζη»! Η σχεδόν μυστικιστική μουσική της Ελένης Καραϊνδρου δε, εκχυδαϊζόταν από τον απαράδεκτο αισθησιασμό των εκτελέσεων στην ομίχλη.

Το πρόβλημα, όμως, δεν είναι η ταινία αυτή καθεαυτή αλλά η ταινία ως σύμβολο της εποχής μας και της ελληνικής καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Η αποτυχία του Αγγελόπουλου οφείλεται εκεί όπου ο ίδιος βλέπει την επιτυχία του: στο πελώριο «ΓΙΑΤΙ;» που επιβάλλει στους θεατές της καίτελίου Οδύσσειας. Οι Έλληνες έχουμε μπουχτίσει από «ΓΙΑΤΙ;». Έχουμε βαρεθεί τις ομφαλοσκοπήσεις. Έχουμε κουραστεί από τον ναρκισσισμό των καλλιτεχνών μας. Δεν αντέχουμε να αγχωνόμαστε άλλο, γύρω από τα «ΓΙΑΤΙ». Είναι προφανές ότι δεν υπάρχει ευκολότερο πράγμα απ' το να απαντά ο καθένας μας μόνος του, να βρίσκει ο καθένας μας μια αυτοσχέδια λύση για πάρτη του και να φτάνουμε ξανά στο σημείο να παρουσιάζουμε 10.000.000 «επειδή». Σε τελική ανάλυση, όλα αυτά τα «επειδή» δεν μας δείχνουν τους δρόμους για την αλήθεια, αφού είναι προϊόντα (και καύσιμα) τού με το μηχανισμό του φαύλου κύκλου ενισχυόμενου αυτισμού μας.

Από τον Θ. Αγγελόπουλο –όπως και από

κάθε άνθρωπο της τέχνης και του πνεύματος– ζητάμε απαντήσεις: «–ΓΙΑΤΙ ο Οδυσσέας σας ψάχνει το βλέμμα του;» «–ΕΠΕΙΔΗ...». Εκεί θα πούμε «ναι» ή «όχι», θα εμπλακούμε σε ουσιαστικές συζητήσεις, θα ψάξουμε μέσα μας να βρούμε τον τρόπο να διαπραγματευτούμε το άλλο και τρομερό ερώτημα: «Γιατί υπάρχει αυτή η ολική κρίση γύρω μας;» Μόνο αυτός ο τρόπος υπάρχει να λυτρωθούμε απ' τις νευρώσεις μας.

Γιατί να μην ακολουθήσει ο Αγγελόπουλος το παράδειγμα του Κουστουρίτσα; Ο σκηνοθέτης του *Underground*, με το έργο του, δίνει στους συμπολίτες του την τόσο απαραίτητη μεταπληροφωρία (στοιχείο εξανθρωπισμού και εκπολιτισμού), πληροί το χρέος του απέναντι στην έννοια του πολιτισμού, και ολοκληρώνεται, σε τελική ανάλυση, ως προσωπικότητα, αφού είναι σίγουρο πως ποτέ του δεν θα αντιδρούσε με τον ανεπίτρεπτο σχιζοτυπικό τρόπο του «Τεό» κατά την απονομή των βραβείων των Καννών.

Ευχαριστώ για την προσοχή σας.

Στέργιος Καπρίνης

Θεσσαλονίκη

ΜΑΚΕΔΟΝΑΣ...

Μακεδών, αλλά τι Μακεδών είναι ο αναγνώστης μας; Και γιατί η ταυτότητά του γράφει: «Υπκοότης Ελληνική»;

Αγαπητό *Αντί*,

Μετά από 21 χρόνια γνωριμίας, διαβάζοντας το τεύχος 590, με έκπληξη και αμηχανία διαπίστωσα πως τόσο καιρό ενημερώνομαι από ξένο έντυπο.

Καλό μου περιοδικό, είμαι Μακεδόνας. Επομένως, συμπατριώτης του κ. Μ. Μαντσέφσκι. Εσείς εκεί κάτω δεν νομίζω ότι θεωρείτε τους εαυτούς σας συμπατριώτες του. Επομένως, χρησιμοποιώντας λίγη λογική του άλλου συμπατριώτη του κ. Μαντσέφσκι, του Αριστοτέλη... Επομένως...

Γνωστοποιώ σε σένα αυτή την αποκάλυψη κι όχι στα απολειφάδια –κατά την έκφρασή του– που κατασκεύασε η παλαιότερη διεθνιστική ψύχωση σαν τον κ. Ηλία Κανέλλη. Αλλωστε, τέτοιου είδους τρωτικά βρήθουν στην χαβούζα του λεκανοπεδίου. Σχετικά πρόσφατο παράδειγμα, ο Βου-

κεφάλας συνάδελφος του κ. Κανέλλη ο οποίος, καίτοι άγνωστος και στον θυρωρό του, μετά την θεωρία του περί «σφαγέων των λαών» περιφέρεται από κανάλι σε κανάλι διατυπώνοντας τις σοφές του θέσεις επί παντός επιστητού.

Εν κατακλείδι, ένας Φίλιππος σας χρειάζεται.

Φιλικά

Χρήστος Μήτσιου

Ωραιόκαστρο Μακεδονίας

ΓΙΑ ΤΟ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ

«Κλίκες», «ψευτοκοσμικότητα», «σνομπάρια» και «απομάκρυνση του Φεστιβάλ από το κοινό της Θεσσαλονίκης» επισημαίνονται με την επιστολή που ακολουθεί.

Αγαπητό *Αντί*,

Είναι απαράδεκτο αυτό που συμβαίνει με το Φεστιβάλ Κινηματογράφου της Θεσσαλονίκης.

Για το Φεστιβάλ και τις κλίκες του, ύφος σημαίνει ψευτοκοσμικότητα –κοινώς «γκλαμουριά»–, ήθος σημαίνει υπεροψία και υποκρισία –κοινώς «σνομπάρια»– και δημιουργικότητα σημαίνει δημόσιες σχέσεις («μανατζάρισμα»).

Η συμπεριφορά των ανθρώπων που στελεχώνουν το μηχανισμό διεξαγωγής του Φεστιβάλ απέναντι στο κοινό που ενδιαφέρεται για την τέχνη και την προώθηση αυτής είναι απωθητική.

Το πλέον βασικό είναι πως η εκδήλωση αυτή έχει αποκοπεί από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Δεν διατηρεί ιδιαίτερες σχέσεις με το επιστημονικό προσωπικό αυτού. Επίσης, δεν δίνει ερεθίσματα προσέλευσης και συνεργασίας του νεολαϊστικού δυναμικού που φοιτά στο Α.Π.Θ.

Εφόσον, λοιπόν, το Φεστιβάλ Κινηματογράφου επιλέγει το ρόμο της απομάκρυνσης από τον κόσμο, που ουσιαστικώς και υπευθύνως και όχι τυπικώς και ανευθύνως εργάζεται για την πνευματική ανάπτυξη, τότε νομίζω ότι είναι άξιο της, γενικώς παραδεκτής, παρακμής του!

Με τιμή,

Αλέξανδρος Χ. Μήτσιου

Θεσσαλονίκη

«ΦΡΙΚΙΑ»

• Μολονότι θεωρούμε ακατανόητη την ανωνυμία του φίλου αναγνώστη μας, φιλοξενούμε (κατά παράβαση των αρχών μας, να μη δημοσιεύουμε ανώνυμες επιστολές) την κατάθεσή του, επειδή και τη θεωρούμε εξαιρετικά χρήσιμη και δεν υπάρχει πιθανότητα να εκθέσει αυτόν ή το περιοδικό.

Αγαπητό Αντί,

Στο τεύχος 593/8.12.1995 διάβασα το αφιέρωμα «Από τα “φρικιά” στα παιδιά». Θα επιθυμούσα να προσθέσω μερικά εννοιολογικά για το φρικιό (ή μήπως: φρηκιό;) που είναι γνωστό ότι προέρχεται από την αγγλική λέξη freak.

Αυτή η μάλλον σπάνια αγγλική λέξη freak έγινε γνωστή (και απέκτησε τη σημερινή κοινωνική έννοια) από τον Frank Zappa που ονόμασε *Freak Out!* τον πρώτο δίσκο (πρόκειται για διπλό άλμπουμ) του συγκροτήματός του The Mothers of Invention που κυκλοφόρησε το 1966. Στο εξώφυλλο, διαβάζουμε τα εξής:

«WHAT IS “FREAKING OUT”? On a personal level, *Freaking Out* is a process whereby an individual casts off outmoded and restricting standards of thinking, dress, and social etiquette in order to express CREATIVELY his relationship to his immediate environment and the social structure as a whole. Less perceptive individuals have referred to us who have chosen this way of thinking and FEELING as «Freaks», hence the term: *Freaking Out*. # On a collective level, when any number of «Freaks» gather and express themselves creatively through music or dance, for example, it is generally referred to as a FREAK OUT. The participants, already emancipated from our national social slavery, dressed in their most inspired apparel, realize as a group whatever potential they possess for free expression. # We would like to encourage everyone who HEARS this music to join us... become a member of *The United Mutations... FREAK OUT!*»

Στη συνέχεια ακούμε τη λέξη freaks σε διάφορες αμερικανικές ταινίες, μεταξύ αυτών και στην ταινία του 1969 *Woodstock* που, όταν πρωτοπροβλήθηκε στην Ελλάδα το 1970, ο τότε μεταφραστής (που προφανώς αγνοούσε την κοινωνική σημασία της και έκανε «αυστηρή» χρήση του λεξικού) απέδωσε στους υποτίτλους ως: «τέρατα».

Όπως είναι γνωστό, στα αγγλικά ο freak προφέρεται «φρηκ» και κάνει ομοιοκαταλη-

ξία με το Greek, με αποτέλεσμα να έχουν γραφεί σχετικά τραγούδια όπως το «*Greeks don't want no freaks*» του συγκροτήματος The Eagles. Επίσης, πολλοί αλλοδαποί συνηθίζουν να τραγουδούν: «every Greek is a freak» που (ελικρινά) δεν μπόρεσα να βρω από πού πρωτοξεκίνησε.

Ολοκληρώνω με την παρατήρηση ότι στα γαλλικά ο freak γράφεται το ίδιο (με τα αγγλικά) και ουδεμία σχέση έχει με τη γαλλική λέξη fric που σημαίνει «λεφτάς».

Ζητώ συγγνώμη για την ανωνυμία, αλλά με τη συνεχώς αυξανόμενη αστυνομοκρατία της κοινωνίας μας καθώς και αστυνόμευση της προσωπικής ζωής μας, φοβάμαι ότι ακόμη και κάποια ερμηνευτική αναφορά (εφόσον αφορά λέξη «μη αποδεκτή») είναι αρκετή για παρακολουθήσεις ή, ακόμη, και διώξεις.

40άρης Rockάς
Αθήνα

ΡΗΓΜΑ

ΣΤΗΝ ΙΣΡΑΗΛΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ελαφρώς συντετριμμένη (αναγκαστικά, λόγω κόρου) η επιστολή του τακτικού μας φίλου, αναφέρεται στο μετά τη δολοφονία Ράμπιν πολιτικό σκηνικό, στο Ισραήλ.

Κύριε Διευθυντά,

Δυστυχώς λίγα μόλις 24ωρα μετά τη δολοφονία, η κυβέρνηση άρχισε να ασκεί σε όλους τους τομείς της ισραηλινής κοινωνίας ένα επικίνδυνο κλίμα Μακαρθισμού, όπως μάλιστα διαπίστωσε και ο αρχηγός της αντιπολίτευσης Βενιαμίν Νετανιάου. (...) Πριν ακόμα περάσει η περίοδος πένθους για το θάνατο του πρωθυπουργού του Ισραήλ, ορισμένα κυβερνητικά στελέχη και μέλη διαφόρων ειρηνιστικών οργανώσεων, δυστυχώς, επιδόθηκαν σε έναν άδικο πόλεμο εναντίον κάθε θρησκού Εβραίου. Σχολεία εκμάθησης του θρησκευτικού νόμου, του Τοράχ, κινδυνεύουν να κλείσουν, ενώ αρκετοί ραββίνοι διώκονται. Τυφλωμένοι απ' τον πόνο και το πάθος οι οπαδοί της κυβερνητικής πολιτικής ταυτίζουν κάθε οπαδό της αντιπολίτευσης με τον δολοφόνο του Γ. Ράμπιν. Και η κατάσταση αυτή είναι ιδιαίτερα απειλητική για την εθνική συνοχή του ισραηλινού λαού.

Με θλίψη άκουσα τη σύζυγο του Γ. Ράμπιν, τη χήρα Ράμπιν, λίγες ώρες μετά το θάνατο του συντρόφου της, να επιτίθεται με σφοδρότητα εναντίον όλης της επίσημης αντιπολίτευσης και ιδιαίτερα εναντίον του ηγέτη του Λικούντ, Νετανιάου.

Αντιλαμβάνομαι, όπως και όλοι, τον πόνο και τη θλίψη της, αλλά ακριβώς την στιγμή εκείνη που έπρεπε να μιλήσει για εθνική

ομοψυχία, η κ. Λείαχ Ράμπιν κορύφωσε το χάσμα, λέγοντας πως προτιμά τη χειραψία με τον Αραφάτ και όχι τη χειραψία με τον Νετανιάου, τον οποίο αποκάλεσε ως κύριο υπεύθυνο για τη δολοφονία του Γ. Ράμπιν! Ο εθνικός θρησκευτικός και πολιτικός διχασμός έχει φτάσει στο υψηλότερο σημείο. Οπαδοί μάλιστα του ακροαριστερού κινήματος «Ειρήνη Τώρα» (Σαλώμ Αχσάβ) έβγαλαν στην κυκλοφορία αυτοκόλλητα με το σύνθημα: «*Επιοικος καλός, μόνο νεκρός*», ενώ παράλληλα νεαροί Ορθόδοξοι Εβραίοι βεβήλωσαν τον τάφο του Ράμπιν φτύνοντάς τον...

Το κυβερνητικό σύνθημα «*Όχι στη βία - Ναι στην ειρήνη*» φαντάζει εντελώς πια ως φρούδα επίδα. Και για την επιδείνωση αυτής της τραγικής κατάστασης είναι υπεύθυνη και η ίδια η κυβερνητική πολιτική, που επιδόθηκε, αμέσως μετά το φόνο του πρωθυπουργού, σε ένα τυφλό κυνηγητό εναντίον των αντιφρονούντων, χαρακτηρίζοντάς τους όλους ως «εξτρεμιστές». Και όπως τόνισε και ο ίδιος ο Αμίρ, στο δικαστήριο, έδρασε εντελώς μόνος του. Μη γνωρίζοντας βέβαια κατά πόσον είναι αυτό αληθές, οι κυβερνητικοί παράγοντες του Ισραήλ, θα έπρεπε να αρχίσουν να ψάχνουν για υπόπτους όχι μόνο στην αντίπαλη παράταξη, αλλά και μέσα στους δικούς τους κόλπους, εφόσον αποδείχτηκε πως ο ηγέτης του δεξιού εξτρεμιστικού κινήματος «Εγιάλ», Αβισάι Ραβίβ, που ανέλαβε επίσημα την ευθύνη για τη δολοφονική επίθεση κατά του Ράμπιν, ήταν και ενεργό μέλος της ισραηλινής μυστικής υπηρεσίας πληροφοριών, ειδικής στα θέματα για την εβραϊκή τρομοκρατία...

Όπως είπε ο στρατηγός και βουλευτής του Λικούντ, Αριέλ Σαρόν: «*Αυτό που προέχει κυρίως τώρα περισσότερο είναι η ειρήνη μεταξύ των Εβραίων και έπειτα όλα τα άλλα*». Αν και κάτι τέτοιο είναι πια αρκετά δύσκολο. «*Και όταν δεν μπορείς να κάνεις ειρήνη με τα αδέρφια σου, καταλήγεις να κάνεις ειρήνη με τους εχθρούς σου...*» Τα λόγια αυτά της Εστερ Γουάξμαν, της μητέρας του ισραηλινού δεκανέα Νάχσον Γουάξμαν, που έπεσε θύμα απαγωγής της Χαμάς και δολοφονήθηκε απ' τους Παλαιστίνιους τρομοκράτες τον περασμένο Οκτώβριο, δείχνουν, πιστεύω, πόσο βαθύ είναι πλέον το ρήγμα ανάμεσα στην Ισραηλινή κοινωνία. Ένα ρήγμα, ένα χάσμα που προϋπήρχε τόσα χρόνια και τώρα, ύστερα απ' τα τελευταία γεγονότα, έχει γίνει εντελώς αθεράπευτο.

Με τιμή
Μορδοχάι Φριζής
Ισραήλ

Όλα τὰ βιβλία
τοῦ Ἡλία Πετρόπουλου
ἀπὸ τὴν Νεφέλη:

Ἐγχειρίδιον τοῦ Καλοῦ Κλέφτη.
Ποιήματα 1968-1991.

Πτώματα, πτώματα, πτώματα...
Καλιαρντά

Ὁ τούρκικος καφές ἐν Ἑλλάδι.
Τῆς φυλακῆς.

Δώδεκα τραγουδάκια
ἀπὸ τὴν Παλατινὴ Ἀνθολογία.

Ὁ μύσταξ

Τὸ Ἅγιο Χασισάκι

Ἰωάννου Ἀποκάλυψις.

Ἐπόκεισμος καὶ καρναγιοζῆς.
Ψειρολογία.

Τὸ μπουρδέλο.

Ἱστορία τῆς καπότας.

Τὰ μικρὰ ρεμπέτικα

Ἡ Μυθολογία τοῦ Βερολίνου.

ΤΟΡΟΡ: Τέσσερις Ἐποχές.

Τὰ Ἀκόλαστα Σονέτα τοῦ Ἀρετίνου.

Ἡ φουστανέλα

Τὸ φλοράδικα

Ἑλληνικὲς σιδεριές.

Το ταντούρι καὶ τὸ μαγκάλι

Καρέκλες καὶ σκαμνιά

Πολιτικὸ Λεξικό.

Ποτέ καὶ Τίποτα

Ἡ Ἐθνικὴ Φασουλάδα

Κυρίως αὐτό.

Τὰ σίδερα, Ἡ λάσπη, Τὰ μπαστούνια

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

...Πρωθούν το ελληνικό βιβλίό

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 6, ΑΘΗΝΑ 106 80. ΤΗΛ. 3607744

εκδόσεις **ΠΟΛΙΣ**

ΧΑΟΥΑΡΝΤ ΜΠΡΕΝΤΟΝ

ΚΑΙ

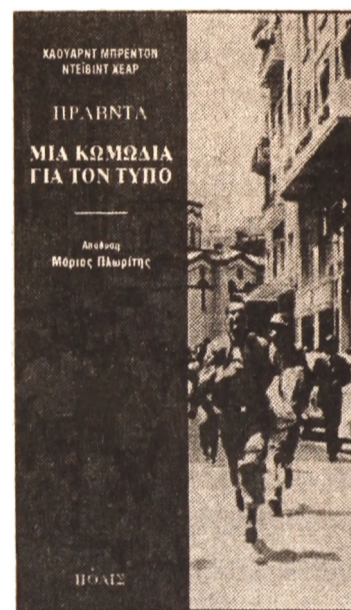
ΝΤΕΗΒΙΝΤ ΧΕΑΡ

ΠΡΑΒΝΤΑ

**ΜΙΑ ΚΩΜΩΔΙΑ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΥΠΟ**

πρόλογος - απόδοση:

Μάριος Πλωρίτης

Ὅπως γράφει ὁ Μάριος Πλωρίτης
παρουσιάζοντας τὸ ἔργο βλέπουμε “τὴν
ἐξαγορὰ εφημερίδων ἀπὸ νεόπλουτους επιχειρηματίες
ἀσχετους με τὴ δημοσιογραφία, ἀσχετους με κάθε
συναίσθηση πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς εὐθύνῃς ... ἀλλὰ
σχετικότετους με συμφέροντα, “σπεκουλαρίσματα”,
“κομπίνες” “ἐκβιασμούς” ... Σ’ αὐτὰ οἱ νεόκοποι Τυπο-
τύρανοι υποτάσσουν τὴν πληροφόρηση, τὴν ενημέρωση,
τὴν ψυχαγωγία καὶ, φυσικά, τοὺς δημοσιογράφους, ποὺ
γίνονται τὰ πρῶτα τοὺς θύματα καὶ οἱ
αναγκαῖοι συνεργοὶ τοὺς”

ἐπίσης κυκλοφοροῦν:

Νικηφόρος Βρεττάκος: Οδύνη

Αυτοβιογραφικὸ χρονικὸ

Πρόλογος: Κώστας Βρεττάκος

Χάϊνριχ Μπέλλ: Ασφυκτικὴ προστασία

Πρόλογος: Τάσος Τέλλογλου

Λέο Περούτς: Νύχτες κάτω ἀπὸ τὴν

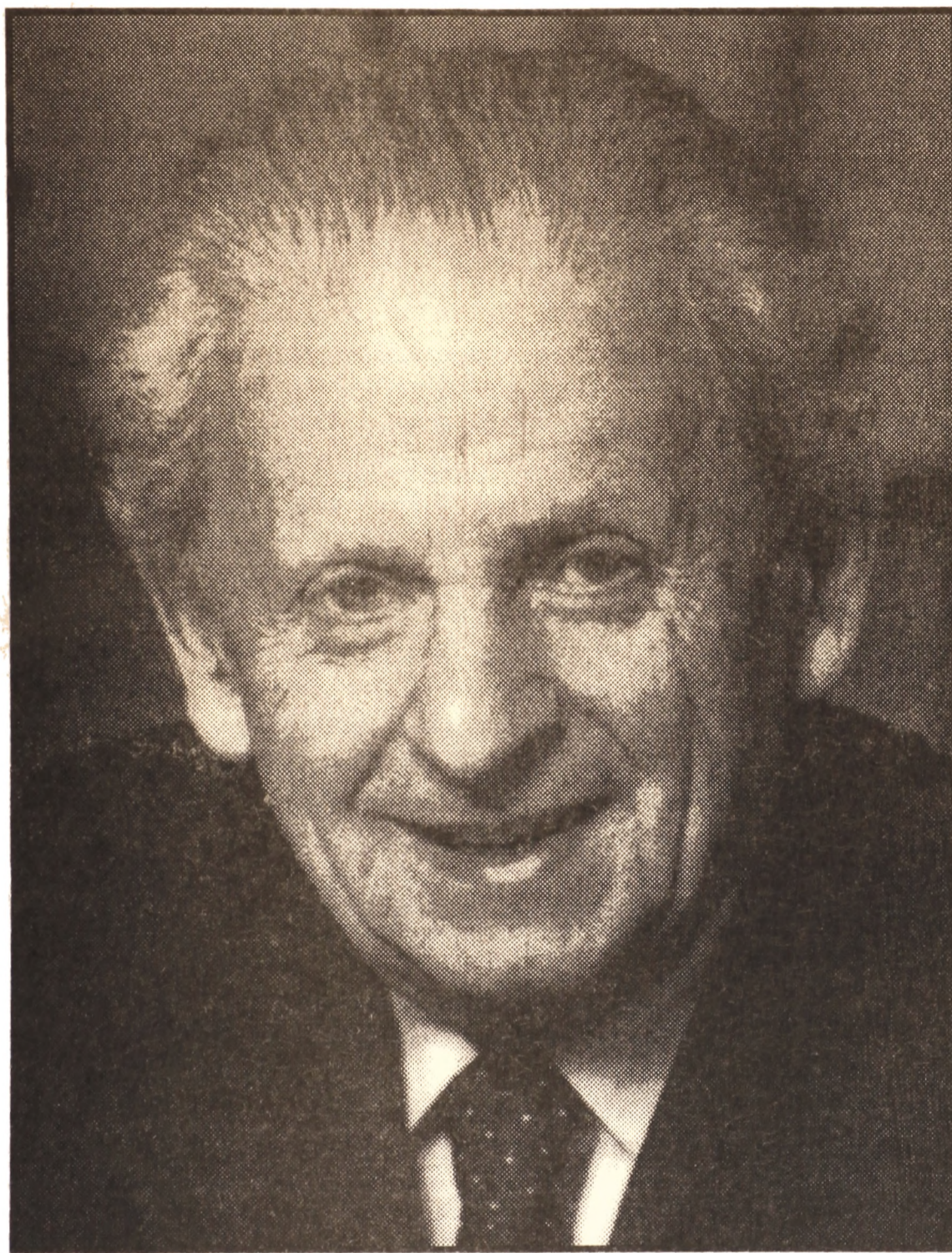
πέτρινη γέφυρα

Επίμετρο: Μπρίτα Ἐκερτ

εκδόσεις **ΠΟΛΙΣ** • ΟΜΗΡΟΥ 32 • 106 72 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ. 3643382 • FAX 3636501

Ἡ Ἠθικὴ τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου

Ὁ Ἐμμανουὲλ Λεβινάς, ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους φιλοσόφους τοῦ αἰῶνα, πέθανε στὸ Παρίσι, ἀνήμερα τὰ Χριστούγεννα, σὲ ἡλικία ἐνενήντα ἐτῶν. Ἐβραῖος ἀπὸ τὴ Λιθουανία, ἐγκαταστάθηκε τὸ 1923 στὴ Γαλλία, ὅπου ἀνέπτυξε τὸ πλούσιο διδακτικὸ καὶ συγγραφικὸ ἔργο του. Μαθητὴς τοῦ Χοῦσερλ καὶ τοῦ Χάιντεγκερ, εἶναι αὐτὸς ὡστόσο πὺ θὰ ἀσκήσει τὴ βαθύτερη φιλοσοφικὴ κριτικὴ στὴ χαϊντεγκεριανὴ ὄντολογία, βεβαιώνοντας τὸ πρωτεῖο τῆς Ἠθικῆς ἐπὶ τῆς Ὀντολογίας. Στὸ ἔργο του ἐπιχειρεῖ μιὰ κολοσσιαία ἀπόπειρα μετάφρασης τῆς Βίβλου στὴ γλῶσσα τῆς Φιλοσοφίας καὶ κεντρικὴ θέση σὲ αὐτὸ κατέχει ἡ ἔννοια τῆς εὐθύνης γιὰ τὸν ἄλλο ἄνθρωπο.

Γράφουν: Ζὰκ Ντερριντά, Σταῦρος Ζουμπουλάκης, Γιῶργος Ξηροπαΐδης.

Μνήμη Εμμανουήλ Λεβινάς

του Σταύρου Ζουμπουλάκη

Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος
Ψαλμοί, 111 (112) 6

ΛΙΓΕΣ ΜΕΡΕΣ πρὶν νὰ κλείσει τὰ ἐνε-
νήντα του χρόνια (γεννήθηκε στὶς
30.12.1905 μὲ τὸ παλαιό, ἰουλιανό, ἡμε-
ρολόγιο – 12.1.1906 μὲ τὸ νέο) πέθανε
στὸ Παρίσι ὁ Ἐμμανουήλ Λεβινάς.

Ἐβραῖος ἀπὸ τὴ Λιθουανία, ἐγκατε-
στημένος μόνιμα στὴ Γαλλία ἀπὸ τὸ
1923, θὰ ζήσει καὶ αὐτὸς τὴ μαύρη μοῖρα
τῶν Ἐβραίων τοῦ αἰώνα μας. Ὅλη
σχεδὸν ἡ πατρικὴ οἰκογένειά του, πού
ἔχει μείνει στὴ Λιθουανία, ἐξοντώνεται
ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ναζί, ἡ γυναίκα του
καὶ ἡ κόρη του θὰ σωθοῦν βρίσκοντας
καταφύγιο, κυρίως, στὸ μοναστήρι τοῦ
Saint Vincent de Paul στὴν Ὁρλεάνη, ὁ
ἴδιος θὰ περάσει ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια σὲ
στρατόπεδο στὴ Γερμανία ὡς αἰχμάλω-
τος πολέμου, χρωστώντας, κατὰ κύριο

λόγο, τὴ σωτηρία του στὴ στολὴ τοῦ Γάλ-
λου στρατιώτη. Γιὰ τὴ ζωὴ του θὰ πεῖ
ἀργότερα πῶς «κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸ
προαίσθημα καὶ τὴν ἀνάμνηση τῆς ναζι-
στικῆς φρίκης» (*Difficile liberté* [Δύσκολη
ἐλευθερία] 1963: 374). Στὰ θύματα αὐτῆς
τῆς φρίκης θὰ ἀφιερῶσει τὸ *Autrement
qu'être ou au-delà de l'essence* (1974), τὸ
μεῖζον ἔργο του καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντι-
κότερα φιλοσοφικὰ κείμενα τοῦ αἰώνα
μας, χωρὶς νὰ περιορίζει ὡστόσο τὸ μέγα
αὐτὸ Πάθος μέσα στὰ ὅρια ἀποκλει-
στικὰ τοῦ ἔβραϊκοῦ λαοῦ: «Στὴ μνήμη
τῶν πιὸ κοντινῶν μου ἀνάμεσα στὰ ἑξί
ἐκατομμύρια δολοφονημένων ἀπὸ τοὺς
ἐθνικοσοσιαλιστὲς, δίπλα στὰ ἐκατομμύ-
ρια καὶ ἐκατομμύρια ἀνθρώπων ὅλων
τῶν ὁμολογιῶν καὶ ὅλων τῶν ἔθνῶν, θυ-

μάτων τοῦ ἴδιου μίσους γιὰ τὸν ἄλλο
ἄνθρωπο, τοῦ ἴδιου ἀντισημιτισμοῦ». Ὁ
φιλόσοφος μπορεῖ καὶ ξέρεي νὰ καθολι-
κεύει.

Τὸ διδακτικὸ καὶ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ
Λεβινάς μοιράζεται σὲ δύο περιοχές: ἡ
μία εἶναι ἡ φιλοσοφία, ἡ ἄλλη ὁ ἔβραϊ-
σμός καὶ ἰδίως τὸ Ταλμούδ. Τὸ ἔργο αὐτὸ
συντελέστηκε, καὶ στὶς δύο πτυχές του,
μακριὰ ἀπὸ τοὺς κάθε λογῆς συρμούς
πὺ θρασομανοῦσαν στὴ μεταπολεμικὴ
Γαλλία καί, ἄς τὸ προσθέσουμε καὶ αὐτὸ
μολονότι ἔχει μικρὴ σημασία, συνάντησε
πολὺ ἀργά, μετὰ τὸ 1980, τὴν εὐρύτερη
ἀναγνώριση.

Φιλοσοφία θὰ σπουδάσει ὁ Λεβινάς στὸ
Στρασβούργο, τὸ φιλοσοφικὸ ὅμως σχο-

ΕΡΓΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

1906: Γέννηση τοῦ Εμμανουέλ Λεβινάς
στο Κόβνο τῆς Λιθουανίας (30.12.1905
μὲ τὸ παλαιὸ ἡμερολόγιο - 12.01.1906
μὲ τὸ νέο). Στὸ ρωσικὸ σχολεῖο λαβαί-
νει μιὰ κλασικὴ παιδεία (στὴν ὁποία
κεντρικὴ θέση κατέχουν οἱ ρώσοι συγ-
γραφεῖς) ἀλλὰ, παράλληλα, μαθαίνει
εβραϊκά καὶ μελετᾷ τὴ Βίβλο ἀπὸ πολ-
λὴ μικρὴ ηλικία. Ὁ Α΄ Παγκόσμιος Πό-
λεμος ἀναγκάζει τὴν οἰκογένειά του νὰ
μετακινηθεῖ στο Χαρκόβ, ὅπου θὰ ζή-
σει καὶ τὴν Οκτωβριανὴ Επανάσταση.

1923: Εγκατάσταση στὴ Γαλλία, σπου-
δὲς φιλοσοφίας στο Στρασβούργο. Τὴν
εποχὴ αὐτὴ ἀρχίζει καὶ ἡ φιλία του με
τὸν Μορίς Μπλανσό.

1928-29: Περνάει ὅλο τὸ ἀκαδημαϊκὸ
ἔτος στο Φράιμπουργκ, κοντὰ στον
Χούσερλ, γίνεται δεκτὸς στο σεμινάριο
τοῦ Χάιντεγгер, παρευρίσκεται στὴν
περιβόητη συνάντηση Χάιντεγгер-Κα-
σίρερ, στο Νταβός.

1930: Υποστήριξη καὶ δημοσίευση τῆς

διατριβῆς *Зου κύκλου*, με θέμα: *Théorie
de l'intuition dans la phénoménologie de
Husserl*. Απόκτηση τῆς γαλλικῆς υπηκο-
ότητος καὶ εγκατάσταση στο Παρίσι,
ὅπου παρακολουθεῖ τὰ μαθήματα τοῦ
Λεόν Μπρενσβίγκ (Léon Brunschwig)
καὶ συνδέεται με τὸν Γκαμπριέλ Μαρ-
σέλ.

1936: *De l'évasion*.

1940: Συλλαμβάνεται αἰχμάλωτος (εἶχε
επιστρατευθεῖ τὴν προηγούμενη χρο-
νιά) καὶ θὰ περάσει ὅλα τὰ χρόνια τοῦ
πολέμου σὲ στρατόπεδο στὴ Γερμανία.

1947: Διευθυντὴς τῆς École Normale
Israélite Orientale (ENIO). Ξεκινᾷ τὴ
σπουδὴ τοῦ Ταλμούδ, με δάσκαλο τὸν
Σουσανί. *De l'existence à l'existant*, τὸ
ὁποῖο ἔχει γραφεῖ, κατὰ μέγα μέρος,
ἐν αἰχμαλωσίᾳ. Διαλέξεις στο Collège
Philosophique τοῦ Ζαν Βαλ (Jean
Wall), με θέμα «*Le Temps et l'Autre*»,
που θὰ δημοσιευτοῦν τὸν ἐπόμενο χρό-
νο.

1949: *En découvrant l'existence avec
Husserl et Heidegger*.

1957: Αρχίζουν τὰ Colloques des
intellectuels juifs de langue française,
στα ὁποῖα ὁ Λεβινάς συμμετέχει ενεργ-
γὰ ἀπὸ τὴν πρώτη χρονιά καὶ στα ὁποῖα
θα παρουσιάσει, ἀπὸ χρόνο σὲ χρόνο,
τὰ ταλμουδικὰ σχόλιά του.

1961: Δημοσίευση τῆς διατριβῆς τοῦ
Totalité et Infini, στὴ συλλογὴ
«Phaenomenologica» τῶν ἐκδόσεων
Nijhoff τῆς Χάγης. Εκλέγεται καθηγη-
τὴς στο Πανεπιστήμιο τοῦ Πονατιέ.

1963: *Difficile liberté*, συλλογὴ δοκιμίων
γιὰ τὸν εβραϊσμό.

1967: Εκλέγεται καθηγητὴς στο Πανε-
πιστήμιο τῆς Ναντέρ (Paris X).

1968: *Quatre lectures talmudiques*.

1973: Καθηγητὴς στὴ Σορβὸν ὡς το
1976, ὁπότε καὶ θὰ συνταξιοδοτηθεῖ.
Δημοσίευση τοῦ *L'Humanisme de
l'autre homme*.

1974: *Autrement qu'être ou au-delà de*

l'essence, τὸ κορυφαῖο ἔργο του.

1975: *Noms propres*, συλλογὴ δοκιμίων
γιὰ διάφορους συγγραφεῖς.

Sur Maurice Blanchot.

1977: *Du sacré au saint*.

1982: *De Dieu qui vient à l'idée*.

L'au-delà du verset.

Éthique et Infini.

1984: *Transcendance et Intelligibilité*.

1987: *Hors sujet*.

1988: *A l'heure des nations*.

1991: *Entre nous. Essais sur le penser-à-
l'autre*.

1993: *Dieu, la Mort et le Temps*. Πρόκει-
ται γιὰ τὴν ἐκδοσὴ, ἀπὸ τὸν Jacques
Rolland, τῶν μαθημάτων τοῦ Λεβινάς
στὴ Σορβὸν, κατὰ τὴν τελευταία χρο-
νιά τῆς διδασκαλίας του (1975-76).

1994: *Liberté et Commandement*.

Les imprévus de l'histoire.

1995: Θάνατος τοῦ Εμμανουέλ Λεβινάς
στο Παρίσι (25 Δεκεμβρίου).

λειό στο όποιο, κυρίως, θα μαθητέψει είναι το έργο του Χούσερλ και του Χάιντεγκερ. Πρώτοι καρποί αυτής της μαθητείας είναι ή διατριβή του (*Théorie de l'intuition dans la phénoménologie de Husserl*, 1930) και ή μετάφραση των *Καρτεσιανών στοχασμών* του Χούσερλ που έγινε με τη συνεργασία του (1931), έργα με τα όποια θα γίνει ό κύριος εισηγητής της φαινομενολογίας στη Γαλλία. Στη γραμμή της φαινομενολογίας, άλλωστε, θα αναπτυχθεί όλο το φιλοσοφικό έργο του Λεβινάς, σε συνεχή διάλογο με τη σκέψη των δύο μεγάλων δασκάλων. Μέσα σε αυτό το έργο θα διατυπωθεί και ή μείζων φιλοσοφική κριτική στον Χάιντεγκερ. 'Ο Λεβινάς θα γίνει ή κατ'έξοχήν αντίπαλη φωνή στον Χάιντεγκερ, χωρίς ώστόσο να πάψει ποτέ να θεωρεί το *Είναι και Χρόνος* ως ένα από τα τέσσερα-πέντε μεγαλύτερα φιλοσοφικά κείμενα στην ιστορία της Φιλοσοφίας. «'Η όντολογία ως πρώτη φιλοσοφία είναι μια φιλοσοφία της δύναμης. [...] 'Η αλήθεια, ενώ θα έπρεπε να συμφιλιώνει τα πρόσωπα, εδώ υπάρχει άνωλύμως. 'Η καθολικότητα παρουσιάζεται απόρροια και έτσι έχουμε μια άλλη άπανθρωπία. [...] 'Η όντολογία αποβαίνει όντολογία της φύσης, απόρροιας γονιμότητας, γενναιοόδωρης τροφού χωρίς πρόσωπο, μήτρας των επιμέρους όντων, άστειρευτής ύλης των πραγμάτων.

»Φιλοσοφία της δύναμης, ή όντολογία, ως πρώτη φιλοσοφία που δεν θέτει υπό συζήτηση το 'Ιδιο, είναι μια φιλοσοφία της άδικίας. 'Η χαϊντεγκεριανή όντολογία που υποτάσσει τη σχέση με τον Άλλο άνθρωπο στη σχέση με το Είναι εν γένει [...] παραμένει υποταγμένη στην άνωθυμία και μοιραία οδηγεί σε μιάν άλλη δύναμη, στην ίμπεριαλιστική κυριαρχία, στην τυραννία. [...] 'Ανατρέχει σε παγανιστικές "ψυχικές καταστάσεις", στο ρίζωμα στη γη, στη λατρεία που οί υπόδουλοι μπορεί να τρέφουν για τους άφέντες τους. Το *Είναι* πριν από το όν, ή όντολογία πριν από τη μεταφυσική – είναι ή έλευθερία (της θεωρίας έστω) πριν από τη δικαιοσύνη. Είναι μια κίνηση μέσα στο 'Ιδιο πριν από την υποχρέωση άπέναντι στο Άλλο. Πρέπει να αντιστρέψουμε τους όρους.» (*Ολότητα και Άπειρο*, 'Αθήνα, έκδ. Έξάντας, 1989: 43-45, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, με μία-δύο μικροαλλαγές.)

'Η περιβόητη ήδη άναγνώριση του

'Ο Λεβινάς (τέταρτος από άριστερά) σε ένα από τα συνέδρια των έβραίων διανοουμένων της Γαλλίας.

πρωτείου της 'Ηθικής επί της 'Οντολογίας είναι ή άντιστροφή που επιχείρησε ό Λεβινάς. 'Η 'Ηθική δεν είναι άπλως ένας κλάδος της Φιλοσοφίας, θα μάς πει στο ίδιο έργο (*Ολότητα και Άπειρο*) είναι ή πρώτη φιλοσοφία. 'Η 'Ηθική, όπως την έννοει ό Λεβινάς, δεν είναι μια ύπόθεση έσωτερικής τελείωσης, μακριά και πέρα από τους άλλους ανθρώπους, αλλά μια δίχως όρους και όρια ευθύνη για τον άλλο άνθρωπο. Ευθύνη μέχρι θανάτου. Είμαι υπεύθυνος για όλους και για όλα, είμαι υπεύθυνος και για όσα δεν έχω διαπράξει, είμαι υπεύθυνος για τη δυστυχία, τον πόνο άκόμη και το θάνατο του άλλου, όπου γής, είμαι υπεύθυνος άκόμη και για το μίσος του άλλου άπέναντί μου. 'Η ευθύνη αυτή προηγείται της έλευθερίας και είναι άναπόδραστη, δεν μπορώ να της ξεφύγω, είμαι όμηρος του άλλου.

'Η κατηγορική προσταγή της 'Ηθικής του Λεβινάς είναι το πρόσωπο του άλλου ανθρώπου, το όποιο στην άνυπεράσπιστη γυμνότητά του είναι μια κλήση στην ευθύνη μου, κλήση ή όποια με συστήνει ως ύποκειμένο. *Έγώ* σημαίνει «ιδού *έγώ*», άπάντηση στην κλήση του άλλου. 'Η ύψιστη έντολή «ού φρονεύσεις» είναι γραμμένη πάνω στο τρωτό και άνυπεράσπιστο πρόσωπο του άλλου ανθρώπου.

Είναι φανερό πως σε αυτήν την ήθική φιλοσοφία άκούγεται καθαρά ή φωνή της Βίβλου, ή φωνή των Προφητών. 'Ο Λεβινάς διαβάσει τη Βίβλο στα έβραϊκά από τα παιδικά του χρόνια και, λίγο μετά τον πόλεμο, θα μαθητέψει, με δάσκαλο τον Σουσανί, και στο Ταλμούδ. Σε αυτά τα δύο άλλωστε συνίσταται όλος ό έβραϊσμός του: Βίβλος και Ταλμούδ, ό Νόμος και ή έρμηνεία του.

'Η ίουδαϊκή θρησκεία είναι «θρησκεία για ένηλικούς», άκριβως επειδή είναι ήθική θρησκεία. 'Η θρησκευτική έμπειρία είναι, για τον Λεβινάς, ήθική έμπειρία. 'Η σχέση με τον Θεό, ή σχέση με το Άπειρο, δεν είναι παρ ά ευθύνη του ένός ανθρώπου για τον άλλο. 'Ο Θεός της Βίβλου, ό ένας και μόνος Θεός, φανερώνεται στο πρόσωπο του άλλου ανθρώπου, στο πρόσωπο, κυρίως, του φτωχού και του ξένου. Δεν πρόκειται για σχήμα λόγου, δεν πρόκειται για μεταφορά: *έκεί πραγματικά φανερώνεται ό Θεός. Το πρόσωπο του πλησίον είναι ό ίερός τόπος της συνάντησης του ανθρώπου με τον Θεό. 'Οποιος άνοίγει την πόρτα του στον ξένο βλέπει Θεού πρόσωπο. 'Η όδός του Θεού είναι ή όδός του έλέους και της δικαιοσύνης («έγώ είμι Κύριος ό ποιών έλεος και κρίμα και δικαιοσύνην επί της γής» - *Ιερεμίας* 9, 24). 'Ανθρωπος του Θεού είναι ό δίκαιος, άφοϋ «πάσαι αι έντολαι Αυτόϋ δικαιοσύνη» (*Ψαλμοί*, 118 (119) 172).*

Αυτές τις έντολές του Θεού, τον Νόμο, όπως διατυπώνονται στη Βίβλο και έρμηνεύονται από το Ταλμούδ, θα άποπειραθεί ό Λεβινάς να «μεταφράσει στα έλληνικά», όπως λέει ό ίδιος, δηλαδή στη γλώσσα της Φιλοσοφίας. 'Ο Λεβινάς, που άναλαμβάνει την έβραϊκή ταυτότητα του μετά παρησίαις, άντιλαμβάνεται πως, αν δεν μεταφραστεί το βιβλικό μήνυμα σε λόγο φιλοσοφικό, κινδυνεύει να απωλέσει την καθολικότητά του, την όποια άλλωστε φέρει έγγενως. 'Ο Λεβινάς μεταφράζει τη Βίβλο στα έλληνικά για να κερδίσει το στοίχημα της καθολικότητας, χωρίς ώστόσο να μειώνει διόλου την ιδιαίτερη δύναμη του βιβλικού

μηνύματος, χωρίς να το λειαίνει και να το αποστρογγυλεύει, για να το κάνει ευκολότερα αποδεκτό.

“Όλο το έργο του Λεβινάς το διαπερνά η ένταση αυτής της δύσκολης σχέσης ανάμεσα στη Βίβλο και στη Φιλοσοφία, στη διαλεκτική και την προφητεία. Αυτή η σχέση ορίζει, νομίζω, και το προνομιακό σημείο σκόπευσης και θεώρησης συνόλου του έργου του Λεβινάς.

Στην Ελλάδα το έργο του Λεβινάς είναι

σχεδόν άγνωστο. Το 1989 κυκλοφόρησε το βιβλίο του *‘Ολότητα και Άπειρο*, περνώντας ουσιαστικά απαρατήρητο, και μόλις πριν από λίγους μήνες οί *Τέσσερις ταλμουδικές μελέτες*. Μαθαίνω ότι επικοινωνείται δύο-τρεις μεταφράσεις ακόμη. Από την άλλη, σε μιὰ χώρα στην οποία οί φιλοσοφικές σπουδές δέν άνθουν (για ποιά φιλοσοφία να μιλάμε, όταν εξακολουθούν να μένουν άμετάφραστα όλα τὰ μεγάλα κείμενα τής εύρωπαϊκής φιλοσοφικής παράδοσης;), οί δέ φιλόσοφοι, οί

ιστορικοί τής Φιλοσοφίας και οί διανοούμενοι έν γενεί, στερούνται παντελώς βιβλικής παιδείας, είναι προφανές πώς ή πρόσληψη του έργου του Λεβινάς είναι ιδιαίτερος δύσκολη. Και όμως, τὸ έργο αυτό μās άφορā. Πέραν τής μεγάλης φιλοσοφικής σημασίας του, ειδικά σήμερα που ή ‘Ηθική επανέρχεται στο φιλοσοφικό προσκήνιο, πέραν τής μεγάλης πολιτικής σημασίας του, ειδικά σήμερα που ό ρατσισμός φουντώνει στην Ευρώπη, στην Ευρώπη τών ανθρωπίνων δικαιω-

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΛΕΒΙΝΑΣ

Για τήν Ευρώπη, τή σχέση έλληνισμού και έβραϊσμού, δυτικής φιλοσοφίας και έβραϊκής σκέψης.

• Τι είναι ή Ευρώπη; Είναι ή Βίβλος και οί Έλληνες.

A l'heure des nations, 155

• “Αν με ρωτούσατε διαφορετικά: πιστεύετε ότι ή Βίβλος είναι ουσιαστική για τή σκέψη; Θα άπαντούσα: ναι!

Σύμφωνα με τήν έλληνική φιλοσοφία, ή όποία προάγει τήν πράξη τής γνώσης ως τήν κατ’ έξοχήν πνευματική πράξη, ό άνθρωπος είναι αυτός που άναζητεί τήν αλήθεια. ‘Η Βίβλος μās διδάσκει πώς ό άνθρωπος είναι αυτός που αγαπά τόν πλησίον του και πώς τὸ να αγαπās τόν πλησίον σου είναι τρόπος τής λελογισμένης ή στοχαστικής ζωής, τόσο θεμελιώδους —τολμῶ να πῶ θεμελιωδέστερης— όσο ή γνώση του άντικειμένου και όσο ή αλήθεια ως γνώση άντικειμένων.

Με αυτή τήν έννοια, άν κρίνουμε ότι ό δεύτερος τρόπος να έννοήσουμε τή σκέψη είναι θρησκευτικός, τότε είμαι θρησκευτικός στοχαστής! Φρονῶ ότι Ευρώπη είναι ή Βίβλος και οί Έλληνες: είναι όμως και ή Βίβλος, ή όποία καθιστā άπαραίτητους τούς Έλληνες. [...]

‘Ο Ευρωπαίος —δέν ξέρω άν αυτό που θά πῶ είναι πολύ δημοφιλές—, ό ευρωπαίος άνθρωπος, για μένα έχει κεντρική σημασία, παρ’ όλα όσα μās συνέβησαν τουτον τόν αιώνα, παρὰ τήν «Άγρια σκέψη»... ‘Η «Άγρια σκέψη» είναι μιὰ σκέψη που μπόρεσε να τήν άνακαλύψει ό Ευρωπαίος, αλλά τή δική μας σκέψη δέν τήν συνάντησαν οί άγριοι στοχαστές: τὸ εύρωπαϊκό ύποκείμενο περιβάλλει κατά κάποιον τρόπο όλη τή σκέψη. ‘Η Ευρώπη μπορεί να κατηγορήσει τόν έαυτό της για πολλά πράγματα, ή ιστορία της υπήρξε επίσης ιστορία αίματος και πολέμου, αλλά ήταν και ό τόπος όπου τὸ αίμα και ό πόλεμος έγιναν άντικείμενο μεταμέλειας και συγκροτούν μιάν έννοχη συνείδηση, τήν έννοχη συνείδηση τής Ευρώπης, συνείδηση που είναι ή επιστροφή τής Ευρώπης όχι πρὸς τήν Ελλάδα, αλλά πρὸς τή Βίβλο: Παλαιά και Καινή Διαθήκη — τὰ πάντα όμως βρίσκονται, κατά τή γνώμη μου, στην Παλαιά Διαθήκη... Νά λοιπόν, με ποιάν έννοια θά άπαντήσω στο ερώτημά σας άν είμαι Έβραϊος στοχαστής. Μερικές φορές λέω τὸ έξής: ‘Ο άνθρωπος είναι ή Ευρώπη και ή Βίβλος, στις όποιες μπορούν να μεταφραστούν όλα τὰ ύπόλοιπα.

François Poirier, Emmanuel Levinas. Qui êtes-vous ?, 113-114

• ‘Η Βίβλος άπαιτεί δικαιοσύνη και άπόφαση μετά από περισκεψη. Από τούς κόλπους τής αγάπης, από τούς κόλπους του έλέους. Πρέπει και να κρίνουμε και να συμπεραίνουμε: χρειαζόμαστε γνώση, χρειαζόμαστε επαλήθευση, άντικειμενική έπιστήμη και σύστημα. Χρειαζόμαστε κρίση και Κράτος και πολιτικά όργανα. [...] “Ω εύπρόσδεκτα μηνύματα τής Ελλάδας! Να μορφώνεσαι στους Έλληνες και να μαθαίνεις τὸ λόγο [verbe] και τή σοφία τους. Τὸ έλληνικό στοιχείο: αναπόφευκτος λόγος [discours] τής Ευρώπης τόν όποιο συστήνει και ή ίδια ή Βίβλος.

‘Ονομάζω έλληνικό στοιχείο —πέραν του λεξιλογίου, τής γραμματικής και τής σοφίας τὰ όποια τὸ εγκαθίδρυσαν στην Ελλάδα— τόν τρόπο με τόν όποιο εκφράζεται ή προσπαθεί να εκφραστεί, σε όλα τὰ μέρη τής γης, ή οικουμενικότητα τής Δύσης, υπερβαίνοντας τήν τοπική μερικότητα του γραφικού ή φολκλορικού ή ποιητικού ή θρησκευτικού στοιχείου. [...] «Γλώσσα» [langage] που είναι ήδη «μεταγλώσσα», ή όποια νοιάζεται και είναι ικανή να διαφυλάξει τὸ λεχθέν, τις ίδιες τις δομές τής γλώσσας του [langue], οί όποιες θά μπορούσαν να ισχυριστούν πώς είναι κατηγορίες του λελογισμένου. «Γλώσσα» που αξιώνει να μεταφράσει —και πάντοτε να μεταφράζει εκ νέου— τήν ίδια τή Βίβλο: «γλώσσα» που μέσα στη δικαιοσύνη, στην όποια επιτρέπει να εγκαθιδρυθεί, δέν θά μπορούσε να επισκοτίσει για πάντα τή μοναδικότητα του άλλου, ούτε τὸ έλεος για τὸ όποιο κάνει εκκληση —μέσα στα μύχια του ύποκειμένου— αυτή ή μοναδικότητα, ούτε τήν ευθύνη για τόν άλλο άνθρωπο, ή όποια άπλῶς ξεσφίγγει τὰ δόντια έν είδει άπάντησης στο λόγο [parole] του Θεού μέσα από τὸ πρόσωπο του άλλου ανθρώπου.

‘Ανάμνηση τής Βίβλου μέσα από τή δικαιοσύνη που κομίζει ή Βίβλος. Πράγμα που στην Ευρώπη σημαίνει, συγκεκριμένα, τήν άδιάλειπτη άπαίτηση για μιὰ δικαιοσύνη πάντοτε πιὸ δίκαιη, πιὸ πιστή στην άρχέγονη προσταγή της μέσα από τὸ πρόσωπο του άλλου.

A l'heure des nations, 156-157

• ‘Η έλληνική γλώσσα —πέραν λεξιλογίου και γραμματικής— είναι ή πανεπιστημιακή μας «γλώσσα» [langage]. ‘Ωστόσο, ένα ταλμουδικό κείμενο που τὸ σχολίασα στο τελευταίο Συνέδριο των Έβραίων Διανοουμένων τής Γαλλίας διαφορίζει τήν έλληνική γλώσσα από τήν έλληνική σοφία. Βεβαίως πρέπει να γνωρίζουμε τήν «έλληνική σοφία» όταν εμπλεκόμαστε με ύποθέσεις του Κρά-

μάτων, πού οί διάφορες σημαίες ανεμίζουν και πάλι επιθετικές και πού ό θρησκευτικός ζηλωτισμός και ή θρησκευτική μισαλλοδοξία είναι σχεδόν ό μόνος τρόπος μέ τόν όποιο ανανεώνεται στίς μέρες μας τό θρησκευτικό ενδιαφέρον εκατομμυρίων ανθρώπων σέ όλο τόν κόσμο· πέραν τής σημασίας πού έχει ή κλήση του για τήν επανανακάλυψη τής αξίας τής βιβλικής σκέψης, τό έργο του Λεβινάς, τούς ανθρώπους πού ζοῦμε στήν Ελλάδα, πού σκεφτόμαστε και

γράφουμε στα έλληνικά, μάς άφορᾶ, πιστεύω, και μέ έναν έντελῶς ιδιαίτερο τρόπο. Τά κείμενα του Λεβινάς, ιδίως τά ταλμουδικά του, είναι έκτός τῶν άλλων, και ένα μάθημα ύψηλῆς άναγνωστικῆς τέχνης, μιᾶς τέχνης ή όποία, χωρίς νά στερεῖ από τά κείμενα τήν ιστορικότητά τους, τά κάνει καθολικά και αίώνια, ικανά δηλαδή νά μιλήσουν στον κάθε άνθρωπο, hic et nunc, παντοῦ και πάντοτε. Στόν τόπο μας άπουσιάζει δραματικά μιᾶ τέτοια άνάγνωση τῶν μεγάλων κειμέ-

νων τής παράδοσης, τής έλληνόφωνης, κυρίως, χριστιανικῆς παράδοσης, ή όποία χωρίς νά είναι άπολογητική, χωρίς νά παρακάμπτει τά προβλήματα και τίς δυσκολίες, θά άποκαλύπτει τή σημασία τους για τόν σημερινό άνθρωπο. Τό έργο του έβραίου Λεβινάς μπορεῖ νά έμπνεύσει ένα τέτοιο έγχείρημα ή, τουλάχιστον, (αν εμεῖς δέν εἴμαστε σέ θέση νά έμπνευστοῦμε πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή) νά μάς όδηγήσει νά συνειδητοποιήσουμε τήν τραγική έλλειψή του. ❧

τους, ὡσαν αὐτή ή σοφία νά ήταν στο βάθος της πολιτική, αλλά δέν πρέπει, κατ' άρχήν, νά τή διδάσκουμε στα παιδιά. Στα παιδιά πρέπει νά μαθαίνουμε τήν έλληνική «γλώσσα» [langue], αὐτή είναι ένας τρόπος του όμιλεῖν, ό όποιος έντούτοις δέν είναι ό τρόπος τής ίδιας τής Γκεμάρα, μολονότι όρισμένοι ραβίνοι δάσκαλοι είχαν άμεση γνώση τής έλληνικῆς. [...]

Ἡ διάκριση αὐτή γίνεται σέ ένα ταλμουδικό κείμενο. [...] Ἡ έλληνική γλώσσα δέν θά πρέπει κατ' άνάγκην νά έχει διαφθαρεῖ από τίς δολιότητες τής πολιτικῆς, ή όποία καθοδηγεῖ τή φιλοσοφία. [...] Εἶναι λοιπόν καταραμένος αὐτός πού «διδάσκει τήν έλληνική σοφία στα παιδιά του». [...] τὸ οὐσιῶδες βρίσκεται ἴσως στήν «πολιτική σοφία» μιᾶς παρέμβασης, φαινομενικά έλάχιστης [...], ή όποία ανατρέπει ένα σύστημα και ένα Κράτος. [...] Πολιτική σοφία. Πολιτική του δόλου και τής προδοσίας. [...] Ἐδῶ καταγγέλλεται ή έλληνική κοσμοθεωρία, ὅπου κάποια μέρα θά επιτρέπεται ότιδήποτε είναι δυνατόν· πρόκειται για τά σπέρματα μιᾶς συγκρομένης «νεωτερικότητας» και μιᾶς άποτελεσματικότητας μέ όποιοδήποτε τίμημα.

Transcendance et Intelligibilité, 43, 48-50

• Ἡ έλληνική σκέψη, ή έλληνικῆς προέλευσης σκέψη, δέν είναι έλληνικό φολκλόρ, δηλαδή δέν ανήκει άπλῶς σέ μιᾶν έθνική μερικότητα. Παρομοίως, φρονῶ άκριβῶς ὅτι ή Βίβλος δέν είναι έβραϊκό φολκλόρ, ἴδιον τής έβραϊκῆς μερικότητας. Ὡστόσο ὑπάρχει μιᾶ διαφορά μεταξύ τῶν δύο πολιτισμῶν. Θεωρῶ ὅτι ή έλληνική πνευματικότητα ἔγκειται κατ' άρχάς στή γνώση. Αὐτό πού έχει σημασία είναι ή σύλληψη του Εἶναι, μέ τίς δύο σημασίες του ὄρου: κατανοῶ και συλλαμβάνω, άποκαλύπτω και γίνομαι κύριος. Ἡ Βίβλος «αναπνέει» διαφορετικά, κομίζοντας τὸ ιδεῶδες τής κοινωνικῆς ἐγγύτητας ὡς άρχέγονου τρόπου τής πνευματικότητας, του λελογισμένου στοιχείου, του κατανοητοῦ. Βεβαίως οί Ἕλληνες γνώριζαν τήν ἐγγύτητα, αλλά —ὡς αλήθεια του Εἶναι— αὐτή βρίσκεται μέσα στήν ένατένιση, στή γνώση, στή θεωρία. Ἐκκινώντας από τή Βίβλο άντιπαραθέτω σ' αὐτή τήν αντίληψη μιᾶ διαλογική ἐγγύτητα, αδελφική ή κοινωνική, διαφορετική από τήν άντιστοιχία ανάμεσα στή γνώση και στο γνωστό, ή όποία τείνει στήν άντιστοιχία και στή σύμπτωση μέσα στήν αλήθεια τής αναπαράστασης: ἐγγύτητα χωρίς σύμπτωση, ή όποία παρά ταῦτα δέν στερεῖται αλήθειας.

Βεβαίως, παρουσιάζοντας στο λόγο μου κατ' αὐτόν τόν τρόπο

τή «διαλογική» ἐγγύτητα αφήνω τὸ γνωρίζειν νά ἀγκαλιάσει ή νά συσπειρώσει σέ ένα «σύνολο» τήν ἐγγύτητα, ή όποία ισχυρίζομαι, ταυτόχρονα, ὅτι δέν είναι αναγώγιμη στή σύνθεση. Ἐδῶ ὅμως δέν βρίσκεται τὸ φιλοσοφικό θαῦμα τής Ἑλλάδας, ή χάρη της ή ή διαύγειά της; Ὁ λόγος της [discours] αφήνει νά φανοῦν κάποιες άποστάσεις ή ἐγγύτητες χωρίς νά τίς αλλοιώνει μέ τίς συνθετικές μορφές του λόγου της. Τὸ λέγειν της [dire] δέν ὑποτάσσει τὸ λεχθέν σέ μορφικούς ἐξαναγκασμούς, αφήνοντας μέ διαύγεια τὸ λεχθέν [dit] στήν ἐλευθερία του άντι-λέγειν [dé-dire] και του λέγειν-έκ-νέου [re-dire]. Ὑποδεικνύοντας πρὶν από λίγο τή θεμελίωση τής δικαιοσύνης μέσα στήν ἀγάπη του άλλου και μέσα στή δικαιοσύνη μιᾶ προσφυγή στήν άντικειμενικότητα —και ένδεχομένως τή διαλεκτική γέννησή της— σκιαγραφήσαμε τή μετάβαση από τήν ἐγγύτητα στή γνώση χωρίς νά προσβάλουμε τήν ἐγγύτητα, και συνεπῶς τόν τρόπο μέ τόν όποιο μπορεῖ ή πνευματικότητα τής Βίβλου νά συμφιλιωθεῖ μέ τήν Ελλάδα και νά αξιώσει για τόν εαυτό της τὸ δικαίωμα νά είναι εὐρωπαϊκή.

Répondre d'autrui : Emmanuel Levinas, 11-12

• Ἡ έβραϊκή Βίβλος πού παραθέτουμε δέν είναι ή πρωτοτυπία μιᾶς έθνικῆς μερικότητας, ὅπως δέν είναι και ή έλληνική ὀρθολογικότητα τής γνώσης. [...] Ἡ Βίβλος σημαίνει για ὅλη τήν αὐθεντικά ανθρώπινη σκέψη, για τόν πολιτισμό μέ μιᾶ λέξη, του όποιου ή αὐθεντικότητα άναγνωρίζεται μέσα στήν ειρήνη, στο «σαλόμ», στήν εὐθύνη ενός ανθρώπου για κάποιον άλλον... «Ειρήνην ἐπ' ειρήνην τοῖς μακρὰν και τοῖς ἐγγύς οὔσιν» (Ἠσαΐας, 57, 19).

A l'heure des nations, 202

• Ἀποτόλμησα νά σκεφτῶ ὅτι ανάμεσα στον Θεό, τόν όποιο εἶδε ὁ Ντεκάρτ μέσα στήν ιδέα του άπειρου, και στον άνθρωπο πού έννοεῖ τόν Θεό μέ τόν δικό του τρόπο και κατανοεῖ αὐτόν τὸ λόγο, ὀργανώνεται ή άρχική δομή τής προσταγῆς. [...] Ἡ τάξη μπορεῖ νά άναγνωριστεῖ ὡς τάξη του αγαθοῦ μέσα από τήν ποιότητα τής προσταγῆς. Ἡ φωνή πού μέ διατάζει πρέπει νά άκουστεῖ και νά έννοηθεῖ μέσα από αὐτό τὸ προφανές γεγονός. Ὑπακούω στή Βίβλο, αλλά συμφωνῶ μέ αὐτήν. Γι' αὐτόν τὸ λόγο δέν εἶμαι στοχαστής ειδικά Ἐβραῖος. Εἶμαι άπλῶς στοχαστής.

Autrement que savoir : Emmanuel Levinas, 82-83

Ἐπιλογή τῶν άποσπασμάτων και μετάφραση: Βαγγέλης Μπιτσώρης

Αὐτονομία καὶ εὐθύνη

τοῦ Γιώργου Ξηροπαΐδη

τοῦ Νίκου

1. Ἡ συγγραφικὴ δραστηριότητα τοῦ E. Levinas κατανέμεται σὲ δύο χώρους: στὴ φιλοσοφία καὶ στὸν ἑβραϊσμό. Ὅσο ἀναμφισβήτητη ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἡ ἔνταση ἀνάμεσα στὴν ἐνασχόληση μὲ τὴ Βίβλο καὶ τὶς παραδόσεις τῆς ἑβραϊκῆς κοινότητας καὶ στὴν καθαρὸ φιλοσοφικὴ ἐνατένιση, τὸ ἔργο τοῦ Levinas χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰν ἐνότητα, ἀπὸ τὴν ἐνότητα μιᾶς κοινῆς θεματικῆς τὴν ὁποία ὁ γαλλοεβραῖος διανοητὴς ἀντιμετωπίζει πρωτίστως ὄχι ὡς Ἑβραῖος ἀλλὰ ὡς φιλόσοφος.

Ἡ θεματικὴ αὐτὴ ὀριοθετεῖται ἀπὸ τὶς ἐννοιες τῆς «εὐθύνης» καὶ τοῦ «ἄλλου». Ἡ ἰδιότυπη συνύφανση τῆς εὐθύνης μὲ τὴν ἀπρόβλεπτη ἐμφάνιση τοῦ συγκεκριμένου ἄλλου ἀνθρώπου τίθεται ὡς πρόβλημα γιὰ πρώτη φορὰ μὲ δραματικὸ τρόπο στὸν Levinas κατὰ τὴν ἀντιπαράθεσή του μὲ τὴ φαινομενολογικὴ σκέψη, τόσο στὴν ὑπερβατολογικῆ-νεοκαντιανὴ ἐκδοχὴ τοῦ Edmund Husserl ὅσο καὶ στὴν ἐρμηνευτικῆ-ὑπαρξιστικῆ ἐκδοχὴ τοῦ Martin Heidegger. Ὁ Levinas εἶχε τὴν τύχη νὰ παρακολουθήσει σεμινάρια καὶ τῶν δύο γερμανῶν διανοητῶν, ἀλλὰ γρήγορα κατάφερε νὰ κατακτήσει μιὰ δική του αὐτόνομη θέση, ὅπως διαφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀφιερωμένη στὸ πρόβλημα τῆς «ἐποπτείας» διατριβὴ του *Théorie de l'intuition dans la phénoménologie de Husserl*, τὴν ὁποία ὑποστηρίζει καὶ δημοσιεύει τὸ 1930.

2. Ἡ κριτικὴ πού ἀσκεῖ ὁ Levinas στὸν Husserl ἐμπνέεται ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὸ *Εἶναι καὶ Χρόνος* τοῦ Heidegger. Τὸ ὁμολογεῖ ἄλλωστε ὁ ἴδιος καὶ στὰ δύο μείζονα φιλοσοφικά του συγγράμματα *Totalité et Infini* (1961) καὶ *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence* (1974). Ἡ κριτικὴ τοῦ Levinas στρέφεται κυρίως κατὰ τοῦ ἰδεολογήματος ἐνὸς δῆθεν αὐτόνομου ὑποκειμένου τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ἀρθεῖ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀναστοχασμοῦ πέραν τῆς ἱστορίας, τῆς παράδοσης καὶ τῆς γλώσσας καὶ ἔτσι νὰ θεμελιώσει μὲ τρόπο ἀπόλυτο καὶ αὐτο-

Ὁ Ἐντμουντ Χούσερλ (1859-1938), στὸ ἔργο τοῦ ὁποίου μαθήτευσε ὁ Λεβινάς.

δύναμο τὸν ἑαυτό του. Ἡ ἀναγόμενη σὸ καρτεσιανὸ cogito ἰδέα ἐνὸς αὐτόθετου ὑποκειμένου συνεπάγεται, σύμφωνα μὲ τὸν Levinas, μιὰ κυριαρχικὴ στάση ἐναντι κάθε μορφῆς ἑτερότητας. Τὸ περικλειστο στὴ συνείδησή του ὑποκειμένο ἐξέρχεται ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἀνοίγεται στὸν κόσμο προκειμένου νὰ τὸν οἰκειοποιηθεῖ καὶ νὰ τὸν κατακτήσει. Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς οἰκειοποιητικῆς κτητικῆς στάσης ὁ ἄλλος γίνεται ἀποδεκτὸς μόνο στὸ μέτρο πὺ συμβάλλει ἢ δὲν συμβάλλει στὴν ἐλεύθερη αὐτοπραγμάτωση τῆς ὑποκειμενικότητας. Ὁ ἴδιος ὁ Λόγος μετασχηματίζεται σὲ «ὄργανο αὐτοσυντήρησης» (Max Horkheimer) καὶ ἐπέκτασης τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων ἐπὶ τοῦ ἄλλου καὶ ἐπὶ τῆς φύσεως. Κατὰ συνέπεια ἡ ἀνάγκη τοῦ ὑποκειμένου γιὰ αὐτοκατάφαση τείνει νὰ ἐξαφανίσει τὴν ἀντίθεση ἐαυτότητας-ἑτερότητας καὶ νὰ ὑποβαθμίσει τὸν ἄλλο σ' ἓνα alter ego στερώντας του τὸ κατηγόρημα τῆς ἀπειρῆς διαφοροτικότητας.

3. Μὲ τὸν Heidegger συμφωνεῖ ὁ Levinas στὸ ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ ἀνάλυση πρέπει νὰ

ἐκκινεῖ ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τῆς πεπερασμένης ὑπαρξης πὺ ἀποδέχεται τὴν ἀνεξάλειπτη ἐξάρτησή της ἀπὸ τὴν ἱστορία, τὴν παράδοση καὶ τὴ γλώσσα. Θεωρεῖ ὅμως ὅτι τὸ ἐπίμαχο ἀξίωμα ὠθεῖ τὸν Heidegger σὲ μιὰ φιλοσοφικὴ προοπτικὴ ἡ ὁποία ὑπονομεύει τὴ δυνατότητα μιᾶς ὑπεύθυνης στάσης ἀπέναντι στὸν ἄλλο. Κατὰ τὸν Heidegger ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ὑπερβῆ στηριζόμενος ἀποκλειστικὰ στὴν αὐτενεργειὰ του τὸν κατακερματισμὸ που χαρακτηρίζει τὴν ταυτότητά του στὴν καθημερινὴ ζωὴ. Ἡ αὐθεντικὴ συγκρότηση τῆς ταυτότητάς του εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς δωρεᾶς πὺ τοῦ παρέχεται μέσω τῆς αἰφνίδιας ἐμφάνισης τῆς ἀγωνίας γιὰ τὸν δικὸ του θάνατο. Ἡ κατ' οὐσίαν ἀνεξέλεγκτη ἐμπειρία τοῦ ἐνδεχόμενου θανάτου του καλεῖ τὸν ἄνθρωπο νὰ ἀναλάβει τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν αὐθεντικὴ ἐπιτέλεση τῆς ὑπαρξης του. Στὴ διαδικασία συγκρότησης τῆς αὐθεντικῆς μου ὑπαρξης ὁ ἄλλος δὲν παίζει σχεδὸν κανένα ρόλο. Βεβαίως ὁ Heidegger ἀναγνωρίζει τὴ δυνατότητα μιᾶς αὐθεντικῆς σχέσης μὲ τὸν ἄλλο. Αὐτὴ ἔχει ὅμως τὴ μορφή μιᾶς «μέριμνας» (Sorge) ἡ ὁποία ἀφήνει τὸν ἄλλο ἐλεύθερο νὰ πραγματώσει μὲ τὸν δικὸ του τρόπο τὴν αὐθεντικὴ του ὑπαρξη ἀδιαφορώντας οὐσιαστικὰ γιὰ τὰ περιεχόμενα καὶ τὶς μεθόδους αὐτῆς τῆς πραγμάτωσης. Ἡ ἐλευθερία, ὅπως τὴν ἐννοεῖ ὁ Heidegger, στηρίζεται στὴν ἀδιαφορία γιὰ τὸν ἄλλο, στὴν ἐξασφάλιση ὅτι ὁ ἄλλος δὲν θὰ παρέμβει ἐνοχλητικὰ στὴ διαμόρφωση τῆς ὑπαρξης μου.

Κατὰ συνέπεια καὶ στὴ χαϊντεγκεριανὴ ἐκδοχὴ τῆς φαινομενολογίας διατηρεῖται τὸ πρωτεῖο τῆς ἐπιμελείας ἑαυτοῦ ἐναντι τῆς ὑπεύθυνης μέριμνας γιὰ τὸν ἄλλο. Ὅπως ὁ Husserl, ἔτσι καὶ ὁ Heidegger παραμένει τελικὰ ὑποτελὴς τῆς παραδοσιακῆς περὶ ὑποκειμένου ἀντιλήψεως πὺ ἔχει τὸ πρότυπό της στὸν Ὀδυσσεύα, ὁ ὁποῖος ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὴν πατρίδα του γιὰ

νά ανοιχθεί στις περιπέτειες του κόσμου και νά επιστρέψει, παρά τις όποιες εμπειρίες του, ίδιος και अपαράλλακτος στα πάτρια έδάφη. Η έρμηνευτική φαινομενολογία του Heidegger είναι μιá αυτοαναφορική Όδύσεια ή όποία βασίζεται στις άξιες τής όλότητας, τής ένότητας, τής αυθεντικότητας και τής βίαιης αυτοκατάφασης. Ίσως, μάλιστα, υπό αυτό τó πρίσμα νά έπρεπε νά διαβαστεί ó περιβόητος λόγος πού έκφώνησε ó Martin Heidegger ως ó πρώτος φιλοναζιστής πρύτανης τó 1933 υπό τόν τίτλο: *Η αυτοκατάφαση του Γερμανικού Πανεπιστημίου*.

4. Στο μοντέλο του Όδυσσέα αντίτασσει ó Levinas τόν Άβραάμ ό όποιος ανταποκρινόμενος στα άπροσδιόριστο κάλεσμα του Θεού έγκαταλείπει τήν πατρίδα του, τήν οικεία γή για νά ανοιχθεί σέ ξένους, ανοίκειους όρίζοντες. Στο πρωτείο τής αυτοκατάφασης έναντι του ξένου ó Levinas αντιπαρατάσσει μιá ήθική του διαλόγου. Σέ αντίθεση όμως πρós τήν αντίστοιχη έπικοινωνιακή ήθική του Jürgen Habermas τονίζει έμφατικά τήν άσυμμετρία πού διέπει τή σχέση του Έγώ με τόν συγκεκριμένο Άλλο. Η πηγή τής ευθύνης για τόν άλλο δέν βρίσκεται στην έλεύθερη βούληση του υποκειμένου αλλά στόν άλλο. Η ευθύνη με καταλαμβάνει, με κατακυριεύει, με ξεπερνά. Μπορούμε, έπομένως, νά υπάξουμε ως αυτόνομα υποκείμενα μόνο στο μέτρο πού άντ-αποκρινόμαστε στο κάλεσμα του Άλλου.

Η συμμετρία μεταξύ Έγώ και Άλλου, από τήν όποία έκκινεί ó Habermas, προαπαιτεί τήν παρουσία ένός τρίτου, ένός έξωτερικού παρατηρητή πού θεσπίζει και ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ Έγώ και Άλλου στη βάση καθολικών άρχων δικαίου και συμμετρικά κατανεμημένων υποχρεώσεων και δικαιωμάτων. Ό Levinas υπογραμμίζοντας τήν άσυμμετρία τής ήθικής σχέσης άποφεύγει τó ιδεαλιστικό σφάλμα του Habermas ό όποιος παρακάμπτει τήν ιδιομορφία τών ήθικών προβλημάτων μεταφράζοντάς τα μάλλον βεβιασμένα σέ προβλήματα δικαίου.

Για τόν Levinas ή ευθύνη έναντι του άλλου είναι ή πρωταρχική και μοναδική

βεβαιότητα. Είμαι υποχρεωμένος νά άντ-αποκριθώ στο κάλεσμά του. Έάν όμως ό άλλος είναι τόσο ριζικά διαφορετικός, τούτο συμβαίνει γιατί ή συμπεριφορά του, τó κάλεσμά του δέν μπορούν νά ελεγχθούν με φιλοσοφικά προσδιορίσιμες μορφές και έννοιες. Ό άλλος είναι αυτός πού με άναγκάζει νά λογοδοτήσω σέ μορφές άπολύτως άπρόβλεπτες. Είναι εκεί, όχι ως ένας μεταξύ άλλων, αλλά ως ό μοναδικός και ανεπανάληπτος άλλος. Δέν είμαι, όπως στα δικαστήρια, υπεύθυνος έναντι καθολικά ισχυόντων νόμων, είμαι υπεύθυνος έναντι τής άπόλυτα μοναδικής, μη αναγώγιμης κλήσης του άλλου. Η ήθική στάση είναι μιá σχέση φιλοσοφικά άπροσδιόριστη πού δέν μπορεί νά παραχθεί από κάποιο κώδικα ευθύνης. Βεβαίως, όσον άφορā τó νόμο πού διακανονίζει τή θεσμικά διαμεσολαβημένη σχέση με τόν άλλο, τόν αναγνωρίζω και πράττω ό,τι είναι δυνατό για νά έκπληρώσω τις υποχρεώσεις μου. Όσοτσο ή ουσιαστική ευθύνη έμφανίζεται σέ στιγμές άγνοιας, άπροσδιοριστίας, εκεί όπου άπουσιάζουν οι κανόνες και τά κανονιστικά πλαίσια για νά μου υποδείξουν πού βρίσκεται τó «σωστό» και πού τó «λάθος». Σέ τέτοιες στιγμές όπου ή εξέλιξη τών πραγμάτων είναι άκαθόριστη έμφανίζεται τó αίσθημα μιás ευθύνης τραγικής, σχεδόν άνέφικτης πού με υπερβαίνει κατά πολύ. Έάν υπάρχει κάποια ευθύνη του φιλοσοφικού στοχασμού τότε αυτή συνίσταται στην άποδόμηση νοητικών συστημάτων, φιλοσοφικών και πολιτισμικών έπιταγών πού συγκαλύπτουν τήν ουσιαστική ευθύνη υποκαθιστώντας τήν με τή βοήθεια ένός προγράμματος, ένός κώδικα ή ένός πλήθους κανόνων.

Υπάρχουν ευθύνες στο πλαίσιο τών θεσμών πού μπορεί και πρέπει κανείς νά αναλάβει, αλλά ή πρωταρχική ευθύνη για τόν άλλο είναι άβάσταχτη. Ό νόμος και οι θεσμικές του έκδηλώσεις είναι τρόποι έλάφρυνσης από αυτήν τήν έπαχθή μορφή ευθύνης.

5. Όσοτσο σ' ένα άλλο σημείο συναντάται ó Levinas με τόν Habermas. Και οι δύο άποτιμούν θετικά τήν «άπομάγευση»

«[Η έβραϊκή μοναδικότητα] έχει ανάγκη νά μεταφραστεί στα έλληνικά, τά όποία μάθαμε στην Ευρώπη, χάρη στην άφομοίωση. Έχουμε τή μεγάλη υποχρέωση νά διατυπώσουμε στα έλληνικά τις άρχές πού ή Ελλάδα άγνοούσε. Η έβραϊκή μοναδικότητα περιμένει τή φιλοσοφία της.»

Εμμανουήλ Λεβινάς,
L'au-delà du sujet [«Έπέκεινα του γράμματος»], 233-234 (μτφρ. Στ. Ζ.)

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΛΕΒΙΝΑΣ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Κυκλοφορούν:

• *Όλότητα και Άπειρο*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, έκδ. Έξάντας, Άθήνα 1989 (*Totalité et Infini*, éd. Nijhoff, Χάγη 1961).

• *Τέσσερις ταλμουδικές μελέτες*, μτφρ. Σταύρος Ζουμπουλάκης, έκδ. Πόλις, Άθήνα 1995 (*Quatre lectures talmudiques*, éd. de Minuit, Παρίσι 1968).

Έτοιμάζονται:

• *Από τήν ύπαρξη στο υπάρχον*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, έκδ. Ίνδικτος (*De l'existence à l'existant*, éd. Vrin, Παρίσι 1947).

• *Άλλως του είναι ή επέκεινα τής ουσίας*, μτφρ. Δημήτρης Ροζάκης, έκδ. Κριτική (*Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*, éd. Nijhoff, Χάγη 1974).

(Entzauberung) του κόσμου ή όποία κατά τόν Max Weber άποτελεί τήν άλλη όψη μιás αυξανόμενης όρθολογικότητας τής κοινωνικής πράξης. Για τόν Levinas ή άποϊεροποίηση είναι μάλιστα συνθήκη δυνατότητας τής αγιότητας, δηλαδή τής έμπρακτης μέριμνας για τόν άλλο. Άπεναντίας, ή ιερότητα του κόσμου είναι συνυφασμένη με τήν αυθαίρετη βία και γι' αυτό στέκει κριτικά άπέναντι στις προσπάθειες του ύστερου Heidegger νά επανεισαγάγει τή διάσταση τής ιερότητας στόν σύγχρονο κόσμο μέσω τής ποίησης του Friedrich Hölderlin. Όπως, όμως, εϋστοχα παρατηρεί ó μεταφραστής του Levinas Σταύρος Ζουμπουλάκης: «Η μόνη ιερή γή πού υπάρχει είναι τó πρόσωπο του άλλου άνθρώπου»¹. Η με τά λόγια του ίδιου του Levinas: «Δίπλα σ' ένα πρόσωπο πού δέχτηκε μιá προσβολή αυτή ή Γή -Γή τής έπαγγελίας και Γή άγία- δέν είναι τίποτε άλλο παρά γυμνότητα και έρημιά, ένας σωρός ξύλα και πέτρες»³.

Άθήνα, 2.1.1996

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τó κείμενο στηρίζεται σέ διάλεξη ή όποία δόθηκε στο Γραφείο Τύπου Ξένων Συντακτών, στο πλαίσιο τής παρουσίασης τής μετάφρασης τών *Τεσσάρων Ταλμουδικών Μελετών* του Ε. Levinas.
2. Έμμ. Λεβινάς, *Τέσσερις ταλμουδικές μελέτες*, Άθήνα (Πόλις) 1995: 16
3. ό. π.

Ἐμμανουὲλ Λεβινάς, Ἀντίο

τοῦ Ζὰκ Ντερριντά

ΕΔΩ ΚΑΙ ΑΡΚΕΤΟ καιρό, πολὺ καιρό, με τρομοκρατοῦσε ἡ ἰδέα ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ πῶ Ἀντίο στὸν Ἐμμανουὲλ Λεβινάς. Ἦξερα πῶς ἡ φωνή μου θὰ ἔτρεμε τὴ στιγμή πού θὰ τὸ ἔκανα, καὶ κυρίως ἂν τὸ ἔκανα μεγαλοφώνως, ἐδῶ, ἐμπρός του, τόσο κοντά του, προφέροντας τὴν ἀποχαιρετιστήρια λέξη adieu [ἀντίο], τὴ λέξη «à-Dieu» [εἰς Θεόν], πού κατὰ κάποιον τρόπο τὴν ὀφείλω σ' αὐτόν, τὴ λέξη πού ὁ Λεβινάς πρέπει νὰ μοῦ ἔμαθε νὰ τὴν σκέπτομαι ἢ νὰ τὴν προφέρω ἀλλιῶς. Ἄν ἀναλογιστῶ τί ἔγραψε ὁ Ἐμμανουὲλ Λεβινάς γιὰ τὴ γαλλικὴ λέξη «adieu» —θὰ τὸ ὑπενθυμίσω σὲ λίγο—, εὐελπιστῶ ὅτι θὰ βρῶ ἓνα εἶδος ἐνθάρρυνσης γιὰ νὰ πάρω τὸ λόγο. Καὶ θὰ ἠθελα νὰ τὸ κάνω με λέξεις γυμνές, τόσο παιδικές καὶ ἀμύχανες ὅσο καὶ ἡ θλίψη μου.

Σὲ ποιὸν ἀπευθύνεται κανεὶς σὲ τέτοιες στιγμές; Καὶ ἐν ὀνόματι τίνος θὰ ἀντλοῦσε τὸ κύρος νὰ τὸ κάνει; Συχνά, ὅσοι κάποτε κάνουν ἓνα βῆμα μπροστὰ γιὰ νὰ μιλήσουν, γιὰ νὰ μιλήσουν δημοσίως, διακόπτοντας κατ' αὐτόν τὸν τρόπο τὸν ζωηρὸ ψίθυρο, τὴν ἐμπιστευτικὴ ἢ ἐνδόμυχη διαμοιβὴ πού μᾶς συνδέει πάντοτε, στὸ βάθος τῆς συνείδησης, με τὸν φίλο ἢ τὸν ἀποθανόντα δάσκαλο, συχνά ὅσοι κάποτε ἀκούγονται σὲ ἓνα κοιμητήρι καταλήγουν νὰ ἀπευθύνονται εὐθέως, ὁλόισια, σὲ αὐτόν γιὰ τὸν ὁποῖο λέμε πῶς δὲν ὑπάρχει πιά, πῶς δὲν εἶναι πλέον ἐν ζωῇ, δὲν εἶναι πιά ἐδῶ, ὅτι πλέον δὲν θὰ ἀπαντήσει με δάκρυα στὴ φωνή, προσφωνοῦν τὸν ἐνικό τὸν ἄλλον πού τηρεῖ

Ἐποσπάσματα τοῦ ἐπιζηδεῖου πού ἐξεφώνησε τὸ πρωὶ τῆς Τρίτης 27 Δεκεμβρίου 1995 ὁ Ζὰκ Ντερριντά γιὰ τὸν Ἐμμανουὲλ Λεβινάς, με τὸν ὁποῖον διατηροῦσε πιστὴ φιλία καὶ εἶχε διαρκῆ φιλοσοφικὸ διάλογο. Δημοσιεύεται στὸ Ἀντί κατόπιν ἀδείας τοῦ συγγραφέα.

Ὁ τελευταῖος ἀποχαιρετισμὸς τοῦ Ζὰκ Ντερριντά πρὸς τὸν Ἐμμανουὲλ Λεβινάς.

σιγή, χωρὶς περιστροφές καὶ χωρὶς μεσολάβηση τὸν καλοῦν νὰ ἀπαντήσῃ, ἀποτείνονται σ' αὐτόν, ἐπίσης τοῦ ἀπευθύνουν χαιρετισμὸ ἢ τοῦ μιλοῦν ἐμπιστευτικά.

Αὐτὸ δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην συμβατικὴ ὑποχρέωση, οὔτε πάντοτε ρητορικὴ εὐκολία τοῦ λόγου [oraison]: μάλλον συμβαίνει γιὰ νὰ περάσουμε μέσα ἀπὸ τὰ λόγια [parole] ἐκεῖ ὅπου μᾶς λείπουν οἱ λέξεις, καὶ γιὰ τὴν ἀνάγκη «γλώσσα» [langage] πού θὰ ἐπανεκάμπτει πρὸς τὸν ἑαυτὸ της, πρὸς ἐμᾶς, θὰ φαινόταν ἀσεμνὴ, σὰν τὸν ἀνακλαστικὸν λόγον [discours] πού ἐπιστρέφει πρὸς τὴν πληγωμένη κοινότητα, πρὸς τὴν παραμυθία ἢ πρὸς τὸ πένθος, πρὸς ὅ,τι ὀνομάζεται με τὴν συγκεχυμένη καὶ φροβερὴ ἔκφραση «διεργασία τοῦ πένθους».

Τὰ λόγια αὐτά, καθὼς ἀδχολοῦνται με τὸν ἑαυτὸ τους, ἴσως κινδυνεύουν σ' αὐτὴ τὴν ἐπιστροφή νὰ ἐκτραποῦν ἀπὸ αὐτὸ πού ἐδῶ εἶναι ὁ νόμος μας — καὶ ὁ νόμος ὡς εὐθύτητα: νὰ μιλᾷς ὁλόισια, νὰ ἀπευθύ-

νεσαι εὐθέως στὸν ἄλλο, καὶ νὰ μιλᾷς γιὰ τὸν ἄλλο πού τὸν ἀγαποῦν καὶ τὸν θαυμάζουν προτοῦ μιλήσῃς γι' αὐτόν. Νὰ τοῦ πῆς «ἀντίο», «adieu», σ' αὐτόν, στὸν Ἐμμανουὲλ Λεβινάς, καὶ ὄχι μόνο νὰ ὑπενθυμίσῃς τί πρωτίστως μᾶς ἔχει διδάξει σχετικὰ με κάποιον Ἀντίο, Adieu.

Τὴ λέξη «εὐθύτητα», ἐπίσης, ἀρχισὰ νὰ τὴν ἀκούω ἀλλιῶς καὶ νὰ τὴν μαθαίνω ὅταν ἔφθασε σὲ μένα ἀπὸ τὸν Λεβινάς. Ἀπὸ ὅλους τοὺς τόπους ὅπου ὁ Λεβινάς κατονομάζει τὴν εὐθύτητα σκέπτομαι κατ' ἀρχάς μία ἀπὸ τὶς Τέσσερις ταλμουδικὲς μελέτες του,¹ γιὰ τὴν ἐκεῖ ἢ

εὐθύτητα ὀνομάζει αὐτὸ πού εἶναι — ὅπως λέει ὁ ἴδιος — «ἰσχυρότερο ἀπὸ τὸν θάνατο». Ἄς προσέξουμε ὅμως ἐπίσης νὰ μὴν ἀναζητήσουμε σὲ ὅ,τι λέγεται πῶς εἶναι «ἰσχυρότερο ἀπὸ τὸν θάνατο» κάποιον καταρῦσι ἢ κάποιον ἄλλοθι, ἀκόμη καὶ μὴ παραμυθία.

Γιὰ νὰ ὀρίσει τὴν εὐθύτητα, ὁ Ἐμμανουὲλ Λεβινάς στὸ «Κείμενο τῆς πραγματείας “Chabat”»² λέει γιὰ τὴ συνείδηση ὅτι εἶναι «ἡ ἐπείγουσα συναίσθηση ἑνὸς προσορισμοῦ, πού ὀδηγεῖ στὸν ἄλλο ἄνθρωπο καὶ ὄχι σὲ μιὰν αἰώνια ἐπιστροφή στὸν ἑαυτὸ μας»,³ ἢ ἀκόμη «ἀθωότητα χωρὶς ἀφέλεια, μιὰ εὐθύτητα χωρὶς ἡλιθιότητα, ἀπόλυτη εὐθύτητα πού εἶναι ἐπίσης ἀπόλυτη κριτικὴ τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ πού διαβάζεται στὰ μάτια ἐκείνου πού εἶναι ἡ ἀπόληξη αὐτῆς τῆς εὐθύτητας καὶ πού τὸ βλέμμα του με θέτει ἐν ἀμφιβόλῳ. Κίνηση πρὸς τὸν ἄλλο πού δὲν ἐπιστρέφει στὸ σημεῖο ἀφετηρίας της, ὅπως ἐπιστρέφει σὲ αὐτὸ ἢ διασκέδαση, πού εἶναι ἀνίκανη γιὰ ὑπέρβαση. Κίνηση πέραν τῆς μέριμνας καὶ ἰσχυρότερη ἀπὸ τὸν θάνατο. Εὐθύτητα πού τὸ ὄνομά της εἶναι *Temimouth*, οὐσία τοῦ Ἰακώβ».⁴

Ὁ ἴδιος στοχασμὸς ἐνεργοποιοῦσε — ὅπως πάντοτε ἀλλὰ κάθε φορὰ με μονα-

δικό τρόπο— όλα τα μεγάλα θέματα για τα οποία ή σκέψη του Λεβινάς μᾶς ἀφύπνισε τὸ ἐνδιαφέρον· κατ' ἀρχάς τὸ θέμα τῆς εὐθύνης, ἀλλὰ μᾶς εὐθύνης «ἀπεριορίστης»⁵ πὺν ὑπερεκτείνεται καὶ προηγείται τῆς ἐλευθερίας μου, τῆς εὐθύνης ἐνὸς «ναὶ ἄνευ ὄρων»,⁶ ὅπως λέει αὐτὸ τὸ κείμενο, ἐνὸς «ναὶ ἀρχαιότερο[ν] ἀπὸ τὴν ἀφελὴ αὐθορμησία»,⁷ ἐνὸς ναὶ πὺν ἐναρμονίζεται μὲ τὴν εὐθύτητα ἢ ὁποῖα εἶναι «ἀφαιρετικὴ ἀφοσίωση σὲ μίαν ἀκατάλυτη συμφωνία».⁸

Βεβαίως οἱ τελευταῖες λέξεις αὐτοῦ τοῦ «Μαθήματος ἐπανακάμπτουν στὸν θάνατο», ἀλλὰ ἀκριβῶς γιὰ νὰ μὴν τοῦ ἀφήσουν τὴν τελευταία λέξη, οὔτε καὶ τὴν πρώτη. Ἄνακαλοῦν στὴ μνήμη μας ἕνα σταθερὸ ἀμοτίβο σχετικὰ μὲ αὐτὸ πὺν ἀσφαλῶς ἀπύτηξε ἕνας τεράστιος καὶ ἀδιάλειπτος ἰστοχασμὸς τοῦ θανάτου, ἀλλὰ μέσα ἀπὸ ἕνα δρόμο πὺν ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν φιλοσοφικὴ παράδοση, ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ἕως τὸν Χάιντεγγερ. Ἄλλου, ἕνα ἄλλο κείμενο, προτοῦ πεῖ τί πρέπει νὰ εἶναι τὸ εἰς Θεόν, τὸ à-Dieu, κατονομάζει τὴν «ἀκραία εὐθύτητα τοῦ προσώπου τοῦ πλησίον» ὡς «εὐθύτητα μᾶς ἕκθεσης στὸν θάνατο, χωρὶς ἄμυνα».¹⁰ [...]

«Ἄγνωστο» εἶναι ἡ λέξη πὺν ἐπέλεξε ὁ Μωρίς Μπλανσό γιὰ νὰ τιτλοφορήσει ἕνα δοκίμιο, τὴ «Γνώση τοῦ Ἄγνωστου»,¹¹ τὸ ὁποῖο ἀφιέρωσε σὲ αὐτὸν πὺν ἦταν, μετὰ τὴ συνάντησή τους στὸ Στρασβούργο τὸ 1923, ὁ φίλος, ἡ ἴδια ἢ φιλία τοῦ φίλου. Ἀσφαλῶς γιὰ πολλοὺς ἀπὸ ἐμᾶς, γιὰ μένα ὁπωσδήποτε, ἡ ἀπόλυτη ἀφοσίωση, ἡ παραδειγματικὴ πνευματικὴ φιλία, ἢ φιλία μεταξὺ τοῦ Μωρίς Μπλανσό καὶ τοῦ Ἐμμανουέλ Λεβινάς ἦταν μᾶς χάρις· ἢ φιλία αὐτὴ παραμένει σὰν εὐλογία αὐτῆς τῆς περιόδου καὶ —γιὰ πολλοὺς λόγους— μᾶς καλοτυχία τὴν ὁποῖα ἐπίσης εὐλογοῦν ὅσοι εἶχαν τὸ σπουδαῖο προνόμιο νὰ εἶναι ὁ φίλος τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου. Γιὰ νὰ ἀκούσουμε ἀκόμη καὶ σήμερα, ἐδῶ ἀκριβῶς, τὸν Μπλανσό νὰ μιλά γιὰ τὸν Λεβινάς, καὶ μὲ τὸν Λεβινάς —ὅπως ἀκριβῶς μοῦ συνέβη μίαν εὐτυχισμένη ἡμέρα τοῦ 1968 πὺν ἦμουν στὴ συντροφιά τους— θὰ παραθέσω μερικὲς φράσεις του. Ἄφοῦ κατονόμασε αὐτὸ πὺν μᾶς ἀπάγει ἐκκινώντας ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀφοῦ μίλησε γιὰ μᾶς συγκερμμένη «ἀπαγωγή» (λέξη πὺν συχνὰ χρησιμοποιεῖ ὁ Λεβινάς γιὰ νὰ μιλήσει γιὰ τὸν θάνατο), ὁ Μπλανσό λέει:

«Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἀπελιζόμαστε γιὰ τὴ φιλοσοφία. Μέσα ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ

Ἐμμανουέλ Λεβινάς [Ἐπιότητα καὶ ἄπειρο] —ὅπου ἔχω τὴν αἴσθησι πὺς ἢ φιλοσοφία ποτὲ δὲν μίλησε, στὴν ἐποχὴ μας, μὲ τόσο μεγάλη σοβαρότητα, ἀμφισβητώντας, ὅπως πρέπει, τοὺς τρόπους τῆς σκέψης μας μέχρι καὶ τὸν εὐκολο σεβασμὸ μας πρὸς τὴν ὄντολογία— καλούμαστε νὰ γίνουμε ὑπεύθυνοι γι' αὐτὸ πὺν οὐσιαστικὰ εἶναι ἢ φιλοσοφία, ὑποδεχόμενοι ἀκριβῶς, σὲ ὅλη τὴν ἐκλαμψη καὶ τὴν ἀτέρμονη ἀπαίτηση πὺν τὴν χαρακτηρίζουν, τὴν ἰδέα τοῦ Ἄλλου [l'Autre], δηλαδὴ τὴ σχέση μὲ τὸν ἄλλον ἄνθρωπο [l'autrui]. Ἐδῶ ὑπάρχει κάτι πὺν μοιάζει μὲ νέο ξεκίνημα τῆς φιλοσοφίας καὶ μὲ ἕνα ἄλλο τὸ ὁποῖο ὠθούμαστε, αὐτὴ καὶ ἐμεῖς, νὰ τὸ πραγματοποιήσουμε.»¹² [...]

Κάθε φορὰ πὺν διαβάζω ἢ ξαναδιαβάζω τὸν Ἐμμανουέλ Λεβινάς θαμπώνομαι ἀπὸ τὴν εὐγνωμοσύνη καὶ τὸ θαυμασμό, θαμπώνομαι ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα πὺν δὲν εἶναι καταναγκασμὸς ἀλλὰ μᾶς πολὺ ἡπια δύναμη πὺν ὑποχρεώνει, δύναμη πὺν ὑποχρεώνει νὰ μὴν καμυλωσοῦμε διαφορετικὰ τὸ χῶρο τῆς σκέψης μέσα ἀπὸ τὸ σεβασμὸ τῆς πρὸς τὸν ἄλλο, ἀλλὰ νὰ φθάσουμε σὲ αὐτὴν τὴ διαφορετικὴ ἑτερονομικὴ καμπύλωση πὺν μᾶς ἀνάγει σὲ κάτι ἐντελῶς ἄλλο (δηλαδὴ στὴ δικαιοσύνη, ὅπως λέει κάπου ὁ ἴδιος, μέσα ἀπὸ μᾶς ἰσχυρὴ καὶ ἐπιβλητικὴ ἔλλειψη: τὴ σχέση πρὸς τὸν ἄλλο —ὅπως λέει—, τουτέστιν τὴ δικαιοσύνη), σύμφωνα μὲ τὸ νόμο ὁ ὁποῖος συνεπῶς μᾶς καλεῖ νὰ φθάσουμε στὴν ἄλλη ἀτέλετη πρωτοκαθεδρία τοῦ ἐντελῶς ἄλλου. Ὁ νόμος αὐτὸς —ὅπως καὶ τούτῃ ἢ κλήση— θὰ ἔλθει νὰ διαταράξει, διακριτικὰ ἀλλὰ καὶ ἀνεπίστρεπτα, τὶς πῖο ἰσχυρὲς καὶ τὶς πῖο ἀδιαμφισβήτητες σκέψεις τοῦ τέλους αὐτῆς τῆς χιλιετίας, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὶς σκέψεις τοῦ Χουσσσερλ ἢ τοῦ Χάιντεγγερ, τὶς ὁποῖες ἄλλωστε εἶχε εἰσαγάγει στὴ Γαλλία ἐδῶ καὶ περισσότερο ἀπὸ ἐξήντα πέντε χρόνια ὁ ἴδιος ὁ Λεβινάς!

Διότι αὐτὴ ἢ χῶρα τῆς ὁποῖας ἀγάπησε τὴ φιλοξενία (καὶ τὸ ἔργο του Ἐπιότητα καὶ ἄπειρο δείχνει ὅτι ὄχι μόνον «ἢ οὐσία τῆς

“γλώσσας” εἶναι καλοσύνη» ἀλλὰ καὶ ὅτι «ἢ οὐσία τῆς “γλώσσας” εἶναι φιλία καὶ φιλοξενία»),¹³ αὐτὴ ἢ φιλόξενη Γαλλία τοῦ ὀφείλει, ἀνάμεσα σὲ τόσα πολλὰ πράγμα-

τα, ἀνάμεσα σὲ τόσες ἐκλάμψεις, τουλάχιστον δύο συμβάντα τῆς σκέψης πὺν εἰσέβαλαν ἀπροσδόκητα, δύο ἐναρκτηριεὶς πράξεις τῶν ὁποῖων τὸ μέγεθος δύσκολα μπορεῖ νὰ ἐκτιμηθεῖ σήμερα, μᾶς καὶ ἔχουν τόσο πολὺ ἐνσωματωθεῖ στὸ ἴδιο τὸ στοιχεῖο τῆς φιλοσοφικῆς μας κουλτούρας, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχαν μετασηματίσει τὸ τοπίο τῆς.

Κατ' ἀρχάς, καὶ γιὰ νὰ εἶμαστε σύντομοι, ἤδη τὸ 1930 ἔγινε τὸ πρῶτο ἀνοιγμα —μέσω τῶν μεταφράσεων καὶ τῶν ἐρμηνευτικῶν ἀναγνώσεων— στὴ χουσσσερλιανὴ φαινομενολογία, ἢ ὁποῖα ἄρδευσε καὶ γονιμοποίησε μὲ τὴ σειρά τῆς τόσα πολλὰ γαλλικὰ φιλοσοφικὰ ρεύματα, καὶ ἐν συνεχείᾳ —στὴν πραγματικότητα ταυτόχρονα— τὸ ἀνοιγμα στὴ χαιντεγγεριανὴ σκέψη, ἢ

ὁποῖα δὲν ἦταν λιγότερο σημαντικὴ γιὰ τὴ γενεαλογία τῶσων Γάλλων φιλοσόφων, καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν. Χουσσσερλ καὶ Χάιντεγγερ ταυτόχρονα, ἀπὸ τὸ 1930.

Ἐχθὲς τὸ βράδυ θέλησα νὰ ξαναδιαβάσω κάποιες σελίδες ἐκείνου τοῦ θαυμάσιου βιβλίου¹⁴ πὺν ἦταν γιὰ μένα, καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλλους πρὶν ἀπὸ μένα, ὁ πρῶτος καὶ ὁ καλύτερος ὁδηγός. Ἐπισήμανα κάποιες φράσεις πὺν ἄφησαν ἐποχὴ καὶ πὺν ἐπιτρέπουν νὰ μετρήσουμε τὴν ἀπόσταση πὺν αὐτὸ τὸ βιβλίο μᾶς βοήθησε νὰ διασχίσουμε. Τὸ 1930, ἕνας νέος εἰκοσιτριῶν ἐτῶν, στὸν πρόλογο πὺν τὸν ξαναδιάβαζα χαμογελώντας, χαμογελώντας του, ἔλεγε: «Τὸ γεγονός ὅτι στὴ Γαλλία ἢ φαινομενολογία δὲν εἶναι ἀκόμη μᾶς θεωρία γνωστὴ σὲ ὅλους μᾶς δυσκόλεψε πολὺ στὴ σύνταξη αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.» Ἡ ἀκόμη τὸ ἴδιο βιβλίο, μιλώντας γιὰ «τὴν τόσο πρωτότυπη καὶ τόσο ἰσχυρὴ φιλοσοφία» «τοῦ Μ. Χάιντεγγερ τοῦ ὁποῖου τὴν ἐπιρροὴ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀναγνωρίσει σὲ αὐτὸ τὸ βιβλίο», ὑπενθυμίζει ὅτι —παραθέτω— «τὸ πρόβλημα πὺν θέτει ἐδῶ στὸν ἑαυτὸ τῆς ἢ

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ Λεβινάς ἀναστάτωσε ἀκόμη μᾶς φορὰ τὸ τοπίο τῆς ἄνευ τοπίου σκέψης· καὶ τὸ ἔκανε μὲ ἀξιοπρέπεια, χωρὶς πολεμικὴ, ἐκ τῶν ἔσω, πιστά, καὶ συνάμα ἀπὸ πολὺ μακριά, ἀπὸ τὴν πιστοποίηση ἐνὸς τελείως διαφορετικοῦ τόπου.

Ο Έμμανουέλ Λεβινάς ανάμεσα σε φίλους. Δίπλα του, καθισμένος, ο σημαντικότερος φίλος και συνομιλητής του, Μωρίς Μπλανσό.

υπερβατολογική φαινομενολογία προσανατολίζεται προς ένα όντολογικό πρόβλημα με την πολύ ειδική σημασία που δίνει σε αυτόν τον όρο ο Χάιντεγγερ».

Το δεύτερο συμβάν, ή δεύτερη φιλοσοφική δόνηση —τολμῶ μάλιστα να πῶ ὁ εὐτυχῆς τραυματισμός που τὸν ὀφείλουμε στὸν Λεβινάς (μὲ τὴ σημασία τῆς λέξης 'τραυματισμός' που τοῦ ἄρесе νὰ τὴν ὑπενθυμίζει: ὁ «τραυματισμός τοῦ ἄλλου» που προέρχεται ἀπὸ τὸν ἄλλο ἄνθρωπο)— ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι διαβάζοντας ἐμβριθῶς καὶ ἐπανερμηνεύοντας τοὺς στοχαστὲς που μνημόνευσα πρὸ ὀλίγου, ἀλλὰ καὶ τόσοις ἄλλους, φιλοσόφους ὡς τὸν Ντεκάρτ, τὸν Κάντ καὶ τὸν Κίρκεγκωρ ἢ συγγραφεῖς ὡς τὸν Ντοστογιέφσκι, τὸν Κάφκα, τὸν Προύστ, κ.λπ., ἀναστέλλοντες τὸν δικό του λόγο [parole] διαμέσου τῶν δημοσιεύσεων καὶ τῶν διαλέξεων του (στὴν École normale israélite orientale, στὸ Collège philosophique, στὰ πανεπιστήμια τοῦ Πουατιέ, τῆς Ναντέρ, τῆς Σορβόννης), ὁ Έμμανουέλ Λεβινάς μετατόπιζε —πάντως γιὰ νὰ τὰ ὑποτάξει σὲ μὴν ἀλύγιστη

καὶ ἀπλή ἀξίωση— ἀργὰ τὸν ἄξονα, τὴν τροχιά ἢ τὴν ἴδια τὴν τάξη τῆς φαινομενολογίας ἢ τῆς ὄντολογίας, τὶς ὁποῖες εἶχε ὁ ἴδιος εἰσαγάγει ἀπὸ τὸ 1930 στὴ Γαλλία.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ Λεβινάς ἀναστάτωσε ἀκόμη μὰ φορὰ τὸ τοπίο τῆς ἄνευ τοπίου σκέψης· καὶ τὸ ἔκανε μὲ ἀξιοπρέπεια, χωρὶς πολεμική, ἐκ τῶν ἔσω, πιστά, καὶ συνάμα ἀπὸ πολὺ μακριά, ἀπὸ τὴν πιστοποίηση ἑνὸς τελείως διαφορετικοῦ τόπου. Πιστεύω πὼς ὅ,τι δημιουργήθηκε ἐδῶ, κατὰ τὸν δεύτερο διάπλου, στὴ δεύτερη χρονικὴ περίοδο που ὀδηγεῖ ἀκόμη ὑψηλότερα ἀπ' ὅ,τι ἡ πρώτη, εἶναι μὴ διακριτικὴ ἀλλὰ μὴ ἀντιστρέψιμη μετάλλαξη, μὴ ἀπὸ τὶς πιὸ δυνατές, τὶς πιὸ ἰδιότυπες, τὶς πιὸ σπάνιες προκλήσεις οἱ ὁποῖες, μέσα στὴν ἱστορία, μετὰ ἀπὸ δύο καὶ περισσότερα χιλιετίες, θὰ στιγματίσουν ἀνεξίτηλα τὸ χῶρο καὶ τὸ σῶμα τοῦ πράγματος που κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἶναι σὲ κάθε περίπτωση διαφορετικὸ ἀπὸ ἕνα ἀπλό διάλογο ἀνάμεσα στὴν ἑβραϊκὴ σκέψη καὶ στὶς διαφορετικὲς σκέψεις, τὶς φιλοσοφίες ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἢ τοὺς ἄλλους ἀβρααμικούς

μονοθεϊσμούς. Αὐτό, τούτη ἢ μετάλλαξη, συνέβη μέσω αὐτοῦ, μέσω τοῦ Έμμανουέλ Λεβινάς, ὁ ὁποῖος εἶχε συνείδηση τῆς τεράστιας αὐτῆς εὐθύνης, μὴ συνείδηση, πιστεύω, συνάμα καθαρῆ, βέβαιη γιὰ τὸν ἑαυτό της, ἤρεμη καὶ σεμνή, ὡς τὴ συνείδηση ἑνὸς προφήτη.

Αὐτὸ που ἀσφαλῶς συνέβη ἐδῶ, μέσω τοῦ Λεβινάς, χάρις σ' αὐτόν, δὲν εἶχαμε μόνον τὴν καλοτυχία νὰ τὸ παραλάβουμε —ζῶντες ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ζῶντα— ὡς μὴν εὐθύνη που δίνεται ἐμπιστευτικὰ ἀπὸ ζῶντα σὲ ζῶντα, ἀλλὰ εἶχαμε καὶ τὴν ἀγαθὴ τύχη νὰ τοῦ τὸ ὀφείλουμε μὲ μὴν ἀνάλαφρη καὶ μὴ ἔνοχη ὀφειλή. Μία μέρα, ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἔρευνά του γιὰ τὸν θάνατο καὶ μὲ αὐτὸ που ἐκείνη ὀφείλει στὸν Χάιντεγγερ, τὴ στιγμὴ μάλιστα που ἡ ἔρευνα ἀποχωρίζεται ἀπ' αὐτόν, ὁ Λεβινάς ἔγραψε γι' αὐτήν: «Διαφορίζεται συνεπῶς ἀπὸ τὴ σκέψη τοῦ Χάιντεγγερ, καὶ μάλιστα παρὰ τὴν ὁποιαδήποτε ὀφειλή κάθε σύγχρονου ἔρευνητῆ πρὸς τὸν Χάιντεγγερ — ὀφειλή τὴν ὁποία συχνὰ ὀφείλει μετὰ λύπης.»

Ἐ λοιπόν, ἡ καλοτυχία τῆς δικῆς μας ὀφειλῆς πρὸς τὸν Λεβινάς συνίσταται στὸ ὅτι μπορούμε, ἐμεῖς, νὰ τὴν ἀποδεχθοῦμε καὶ νὰ τὴν ἐπικυρώσουμε, χάρις σ' αὐτόν, χωρὶς λύπη, μέσα ἀπὸ τὴ φαιδρὴ ἀθωότητα τοῦ θαυμασμοῦ. Ἡ ὀφειλή αὐτὴ εἶναι τῆς τάξεως ἐκείνου τοῦ ναὶ ἄνευ ὄρων, γιὰ τὸ ὁποῖο μίλησα προηγουμένως καὶ στὸ ὁποῖο ἡ ὀφειλή ἀπαντᾷ μὲ ἕνα «ναί». Ἡ λύπη μου, ἡ δική μου λύπη, ἔγκειται στὸ ὅτι δὲν τοῦ εἶπα ἀρκετὰ αὐτὸ τὸ ναί, δὲν τοῦ τὸ ἔδειξα ἀρκετὰ καλὰ σὲ αὐτὰ τὰ τριάντα χρόνια, στὴ διάρκεια τῶν ὁποίων, μέσα ἀπὸ σιωπές, ἀπὸ πολὺ σύντομες ἢ πολὺ διακριτικὲς συζητήσεις, ἀπὸ κείμενα ἐξαιρετικὰ ἔμμεσα ἢ συγκρατημένα, ἀπευθύναμε ὁ ἕνας στὸν ἄλλο κάτι που δὲν θὰ τὸ ἀποκαλέσω ἐρωτήσεις οὔτε ἀπαντήσεις, ἀλλὰ ἴσως — γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω μὴν ἄλλη λέξη του— αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς «ἐρώτησης, προσευχῆς», μὴ ἐρώτηση-προσευχὴ γιὰ τὴν ὁποία λέει πὼς κατὰ πάσα πιθανότητα εἶναι ἀκόμη προγενέστερη τοῦ διαλόγου. Αὐτὴ ἡ ἐρώτηση-προσευχὴ που μὲ ἔστρεψε πρὸς αὐτόν, ἴσως νὰ μετεῖχε ἤδη στὴν ἐμπειρία τοῦ εἰς-Θεόν, μὲ τὴν ὁποία ξεκίνησα πρὸ ὀλίγου τὸ λόγο μου. Ἡ σωτηρία τοῦ εἰς-Θεόν δὲν σημαίνει τὸ τέλος. «Τὸ εἰς-Θεόν δὲν εἶναι τελικότητα», λέει ἀπορρίπτοντας τὴν «ἐναλλακτικὴ διάζευξη τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μηδενός» ἢ ὁποῖα «δὲν εἶναι ἢ ἔσχατη».¹⁵ Τὸ εἰς-Θεόν χαιρετίζει τὸν ἄλλο

ἐπέκεινα τοῦ εἶναι, μέσα ἀπὸ «αὐτὸ τὸ ὅποιο σημαίνει, ἐπέκεινα τοῦ εἶναι, ἡ λέξη ῥόξα».¹⁶ «Τὸ εἰς-Θεὸν δὲν εἶναι διαδικασία τοῦ εἶναι: μέσα ἀπὸ τὴν κλήση ἀποστέλλομαι σὲ ἓναν ἄλλον ἄνθρωπο διὰ τοῦ ὁποίου κῆρυξή ἢ κλήση σημαίνει, ἀποστέλλομαι στὸν ἐλθόντα γιὰ τὸν ὅποιο πρέπει νὰ φοβῶμαι».¹⁷

Ἔχω ὅμως πεῖ ὅτι δὲν ἤθελα ἀπλῶς νὰ πενθυμίσω αὐτὸ πού ὁ Λεβινὰς μᾶς ἐμπιστεύθηκε σχετικὰ μὲ τὸ εἰς-Θεόν, ἀλλὰ κατ' ἐρχὰς νὰ τοῦ πῶ ἀντίο, νὰ τὸν ἀποκαλέσω μὲ τὸ ὄνομά του, νὰ καλέσω τὸ ὄνομά του, τὸ μικρὸ του ὄνομα, ἔτσι ὅπως ὁ ἴδιος ὀνομάζεται τὴ στιγμή πού, ἂν δὲν ἀπαντᾷ πιά, εἰς ἀπαντᾷ ἐπίσης μέσα μας, στὸ βάθος τῆς καρδιάς μας, μέσα μας ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡμῶν, μέσα μας ἐμπρὸς μας, καλώντας μας, πενθυμίζοντάς μας: «εἰς-Θεόν».

Ἄντιο, Ἐμμανουέλ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. *Quatre leçons talmudiques*. Ἐφεξῆς παραπέμπω στὴ μετάφραση τοῦ Σταύρου Ζουμπουλᾶκη, *Τέσσερις ταλμουδικές μελέτες*, Πόλις, 1995.
2. Πρόκειται γιὰ τὸ δεύτερο μάθημα τῶν *Τεσσάρων ταλμουδικῶν μελετῶν*.
3. *Τέσσερις ταλμουδικές μελέτες*, σελ. 117.
4. *Αὐτ.*, σελ. 118.
5. «Ἡ εὐθύνη μου βέβαια γιὰ ὅλους μπορεῖ νὰ ἐκδηλωθεῖ καὶ αὐτοπεριοριζόμενη: τὸ ἐγὼ μπορεῖ νὰ κληθεῖ στὸ ὄνομα αὐτῆς τῆς ἀπεριοριστῆς εὐθύνῃς νὰ μερμηνήσει ἐπίσης γιὰ τὸν ἑαυτό του», *αὐτ.*, σελ. 120.
6. «Μήπως κάναμε τὴν ἀσυλλογισιὰ νὰ βεβαιώσουμε ὅτι ἡ πρώτη λέξη, αὐτὴ πού καθιστᾷ δυνατὲς ὅλες τὶς ἄλλες, μέχρι καὶ τὸ ὄχι τῆς ἀρνητικότητας καὶ τὸ «ἐνδιάμεσο» πού εἶναι «ὁ πειρασμὸς τοῦ πειρασμοῦ», εἶναι ἓνα ναι ἄνευ ὄρων;», *αὐτ.*, σελ. 118.
7. *Αὐτ.*, σελ. 119.

8. *Αὐτ.*, σελ. 119.

9. *Βλ. αὐτ.*, σελ. 121.

10. E. Levinas, «La Conscience non intentionnelle», in F. Poirié, *Emmanuel Levinas: Qui êtes-vous ?*, σελ. 160.

11. Πρόκειται γιὰ τὸ κείμενο «Connaissance de l'Inconnu», τὸ ὁποῖο δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορά στὸ περιοδικὸ *Nouvelle revue française*, τεύχ. 108, 1961, σσ. 1081-1395, καὶ ἐπανεκδόθηκε τὸ 1969 στὸν τόμο *L'Entretien infini*, σσ. 70-84.

12. Maurice Blanchot, *L'Entretien infini*, σσ. 73-74.

13. E. Levinas, *Totalité et Infini*, σελ. 282.

14. Ἐναφορὰ στὸ ἔργο *Théorie de l'intuition dans la phénoménologie de Husserl*, διατριβὴ 3ου κύκλου, ἡ ὁποία ὑποστηρίχθηκε καὶ δημοσιεύτηκε τὸ 1930.

15. F. Poirié, *Emmanuel Levinas: Qui êtes-vous ?*, σελ. 161.

16. *Αὐτ.*, σελ. 161.

17. *Αὐτ.*, σσ. 161-162.

Μετάφραση: Βαγγέλης Μπιτσώρης.

ἡ λέξη

Προσέλα και βρα βραβεία

ΤΑΣΟΣ ΑΡΗΙΑΣΙΤΗΣ *Τάσος* • Τὸ μὲν πρὸς ποιητικὴν (ἐπιθετικὴν ποιητικὴν)
ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΣΣΟΣ *Σταύρος* • Τὸ μὲν πρὸς ποιητικὴν (ἐπιθετικὴν ποιητικὴν)
ΜΙΚΗΣ ΘΕΩΔΩΡΑΚΗΣ *Ποιητικὴν πρὸς ποιητικὴν τὸν Τάσος* • Τὸ μὲν πρὸς ποιητικὴν
ΔΑΣΚ. ΑΡΓΥΡΙΟΥ *Ποιητικὴν πρὸς ποιητικὴν τὸν Τάσος* • Τὸ μὲν πρὸς ποιητικὴν

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΑΓΓΕΛΙΔΗΣ
ΣΟΝΙΑ ΓΑΒΡΕΛΑΚΙΑ
ΝΙΚΗΦΩΡΟΣ ΗΡΕΤΤΑΚΟΣ
ΜΑΡΙΣ ΔΟΥΚΑ
ΚΩΣΤΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΙΤΑΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΤΣΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΜΠΕΚΑΤΣΗΣ
ΜΑΡΙΟΣ ΜΑΡΚΙΔΗΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΜΑΝΟΛΗΣ ΠΡΑΤΙΚΑΚΗΣ
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΤΣΗΒΑΣΙΔΗΣ
ΑΘΗΝΑ ΒΑΠΑΛΑΚΗ
ΒΕΡΟΝΙΚΗ ΔΑΔΑΚΟΥΤΡΑ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΤΒΑΡΑΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΣΟΦΙΑΝΟΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΑΚΗΣ
ΕΥΑ ΜΥΤΑΓΝΑ
ΙΑΣΙΝ ΔΕΙΗΟΥΤΗΣ

Tasos Aristasitis

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Μ. Γ. ΔΕΡΑΚΑΚΗΣ *Σταύρος* • Τὸ μὲν πρὸς ποιητικὴν (ἐπιθετικὴν ποιητικὴν)
ΓΑΒΡΙΕΛ ΜΕΝΔΡΑΚΟΣ *Τὸ μὲν πρὸς ποιητικὴν (ἐπιθετικὴν ποιητικὴν)*
ΡΟΥΣΑ ΚΑΝΑΜΙΑΝΑΚΗ *Τὸ μὲν πρὸς ποιητικὴν (ἐπιθετικὴν ποιητικὴν)*
ΔΑΣΚ. ΚΟΥΡΚΟΥΛΑΚΟΥ *Τὸ μὲν πρὸς ποιητικὴν (ἐπιθετικὴν ποιητικὴν)*

ἢ κλειψίδες

Λογιστικὴ παραγωγή τοῦ ΗΓ' τόμου τῆς 130

Συλλογὴ καὶ Συναρμολογία τοῦ Ἀρτέμιου Δ. Κολιῆ

νοέμβριος-
δεκέμβριος '95

130

εἰδικὸ τεύχος:
δρχ. 1500

ΚΩΣΤΑΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΛΕΥΚΩΜΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

Ὁ Κώστας Σακελλαρίου, φωτογράφος ἀπὸ τὴ Νέα Ὑόρκη, ἔζησε ἀπὸ τὸ 1992 ὡς τὸ 1995 στὴν Κωνσταντινούπολη, φωτογραφίζοντας σὲ μαυροάσπρο τὴ φθίνουσα ἑλληνικὴ μειονότητα τῆς Πόλης. Ἡ δουλειά του, ἀπογυμνωμένη καὶ μακριὰ ἀπὸ μελοδραματικούς συναισθηματισμούς, ἀποτυπώνει στοὺς δημόσιους καὶ ἰδιωτικούς χώρους τῆς Πόλης τὴ μοναξιά καὶ τὴν αἴσθηση τοῦ κενοῦ μιᾶς κοινότητας πού σβήνει.

Τὸ ἔργο διακρίθηκε στὸν διεθνή φωτογραφικὸ διαγωνισμὸ «Ernst Haas Award 1994 for Documentary Photography».

Κείμενα: ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΠΟΥΤΟΥΡΙΔΟΥ

ΤΙΜΗ: 10.000 δρχ.

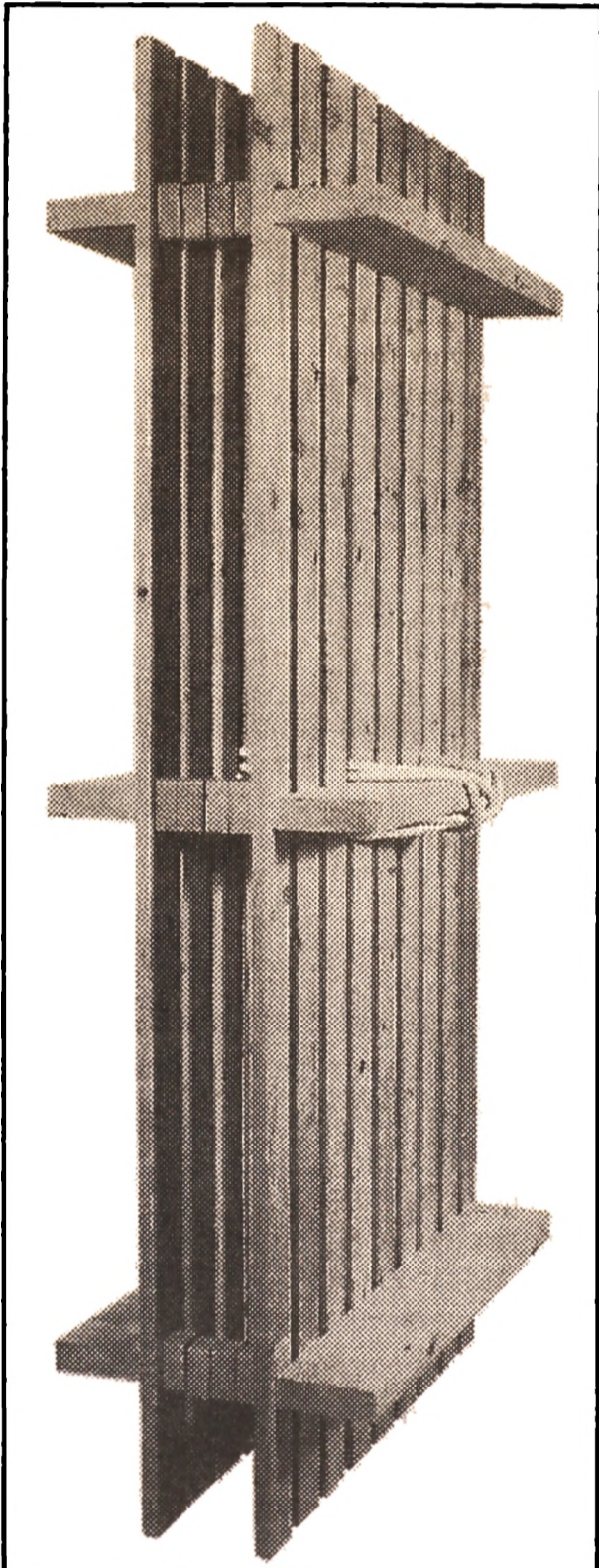
(ΠΑΡΑ)ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΕΝΑ

του Μάνου Στεφανίδη

*Ω Μεγάλο Πνεύμα, άσε με να μάθω όσα μυ-
στικά κρύβονται σε κάθε κόκκο της άμμου.
Άσε να κρατήσουν τα μάτια μου τα κόκκινα
του ηλιοβασιλέματος, άφησέ με να νιώθω
την ύπαρξή σου στον Άνεμο... Κάνε με τα-
πεινό για να χαίρομαι αληθινά.*

Προσευχή των Ινδιάνων Νάβαχο

ΠΡΟΣΕΞΤΕ ένα κείμενο που περικλείει την ουσία ολόκληρου του ευρωπαϊκού ανθρωπισμού, και που εκφέρεται με μοναδική απλότητα αλλά και γνήσια λυρική φλέβα. Έτσι, για να μη θεωρούμε ότι βρισκόμαστε στο κέντρο του κόσμου. Κυρίως για να συνειδητοποιήσουμε πόσο υπερφίαλα αδαείς είμαστε. Το κείμενο αυτό «γράφτηκε» στις αρχές του 18ου, την εποχή δηλαδή που στην ήπειρό μας μεσουρανούσε το Μπαρόκ, η έκφραση του πιο αυτάρεσκου και του πιο ενθουσιώδους μεγαλείου· ενός μεγαλείου του οποίου η αιτία και η ερμηνεία ακόμη και σήμερα παραμένουν κάθε άλλο παρά προφανείς. Ίσως και εμείς σήμερα να διανύουμε μια περίοδο «σκοτεινού μεγαλείου», μόνο που αυτό θα το αποφασίσουν άλλοι· οι επίγονοι-κριτές από το μέλλον· το μέλλον μας, το παρελθόν τους. Ο Ελύτης γράφει στον *Κήπο με τις Αυταπάτες*: «Στους πανταχού Ιερεμίες φωνάζω χαιρετίσματα. Η μουτζαλιά της Άνοιξης είναι πάντοτε τριανταφυλλιά». Σωστά. Γιατί κάποιοι βάλθηκαν να μας πείσουν πως η ασθένεια του Ανδρέα κυρίως αφορά στο σύνολο και αντανάκλα την εθνική μας αυναμία. Ε, όχι! Ας ασφυκτιούν άλλοι στους αναπνευστήρες· όχι εμείς. Περίεργα, πάντως, Χριστούγεννα. Τα Χριστούγεννα των δειλών, των αναβλητικών, των αναβολικών και των υπογειων βολών. Χριστούγεννα που έμοιαζαν με Πάσχα έτσι καθώς ο Ανδρέας ανέστη τριήμερος κατά τας γραφάς κι έτσι καθώς ενέσκηψε καύσων. Ωραίο τέλος έτους, ωραιότερο τέλος εποχής. Ο Van Gogh το 1890, χρονιά του θανάτου του, έλεγε: «Ένας τρομερός κυκεώνας περιμένει την επόμενη

Θανάσης Χονδρός-Αλεξάνδρα Κατσιάνη:
Πρόκειται για δύο από τους πιο δυναμικούς
και προβληματισμένους εικαστικούς
περφόρμερ που έχουμε· δρουν στη
Θεσσαλονίκη στήνοντας την «Άλλη Πόλη».
Δική τους η άκρως αισιόδοξη φράση:
«Το καλύτερο πάντα караδοκεί».

γενιά της Ευρώπης· καθετί είναι σάπιο. Και τα δύο: άνθρωποι και τέχνη». Πρόκειται για μια τρομερή προφητεία που σύντομα εκπληρώθηκε, αλλά και που παραμένει ανοιχτή σε κάθε περίπτωση, ακόμη και σήμερα. Γι' αυτό σας λέω. Είναι αστείο να φοβόμαστε όσους –παροδικά και άτσαλα– οργανώνουν καλλιτεχνικές εθνοκαθάρσεις, πογκρόμ δημιουργών και ποντάρουν σε (παρ)μορφώματα επίσης παροδικής (ή μήπως παρ-ωδικής;) εξουσίας. Είναι πάλι ευχάριστο ότι ο πολιτιστικός ηγεμών της Γκρεκολάνδης έχει βγει εδώ και αρκετό καιρό από το παρασκήνιο και υποκύπτει όλο και περισσότερο στις κίρκες της δημοσιότητας. Αυτό τον καιρό μπορείτε να τον απολαύσετε εξώφυλλο σε γνωστό ανδρικό περιοδικό. Τα γυμνά έπονται. Έτσι είναι η δόξα. Τα φύλλα δάφνης συμπορεύονται με τα φύλλα συκής. Η αδαμιαία περιβολή είναι –εξάλλου– τα ωραία νέα ρούχα του βασιλιά. Παλαιά παραμύθια για νέους χρήστες κ. Χρήστο μου. Πάρα δε έρχεται χρόνος. Αρκεί να μην είμαστε εφεκτικοί προς τους οσφυοκάμπτες. Έτσι είναι και το θαύμα γέγονε. Η πιο μυστηριώδης παρουσία και ο άγνωστος Χ της νεότερης ιστορίας μας δεν φορά πλέον μάσκα. Αποκαλύφθηκε κι είναι από μας. Αυτός που ανεβοκατεβάζει κυβερνήσεις από το '65 και που διευθύνει από τα παρασκήνια, αυτός που έχει συντάξει βίβλο προγραμών για κάθε μικρό ή μεγάλο δημιουργό, και αυτός έχει αδυναμίες όπως εσείς κι εγώ. Τουτέστιν, έχει ψώνια, κρυφές (;) αλλά και φανερές καλλιτεχνικές φιλοδοξίες. Γράφει λιμπρέτα –προς το παρόν–, τραγουδάει –από παλιά–, ίσως και να χορεύει.

Ιδού ένα δείγμα λιμπρέτου του:

*Σε ξένη γη θα μαραθώ
αν μείνω σκλάβο σε παλάτια
θέλω του Ευρώτα τα νερά
και του βουνού τα μονοπάτια*

(«Επιστροφή της Ελένης» 1993).

Αυτός, ο άρχων του Συγκροτήματος, ο βασιλιάς των ΜΜΕ, απο-

δεικνύεται επιρρεπής στα media – όπως όλοι! Καταπληκτικό! Δικαιοσύνη!

Άρα η μηχανή ήδη λειτουργεί: Δημοσιότητα, γελοιοποίηση, έκπτωση. Ίσως πολύ γρήγορα να 'ναι αυτός ο αδύναμος κι εμείς οι δυνατοί. Ο φόβος φιλούσε τα έρημα. Δεν τα φυλάει πλέον. Εδώ, στη χώρα της απηνούς καζούρας, η κάθαρση είναι πάντα απεργία. Προς το παρόν, ας διασκεδάσουμε με τα συμβαίνοντα διασκεδαστικά: Λ.χ. το Συγκρότημα έχει hard και soft κουλτούρα. Hard είναι ο κ. Ψυχάρης και τα ενωτικά πολιτικά του κηρύγματα... Soft ο κ. Λάλας που το λαλεί συνεντευξιαζόμενος με όλους τους επί γης δημιουργούς-αστέρες. Έτσι, ο κ. Λάλας μιλάει με τον Γιάννη Κουνέλλη –γέλια–, μιλάει με τον Αλέξη Ακριθάκη –γέλια–, μιλάει με τον Μίλτο Σαχτούρη –γέλια–, μιλάει με την κ. Λιάνη –κλάματα–, παύση.

Hard είναι επίσης ο κ. Ζενάκος και ο τρόπος που πουλάει (πνευματική) εξουσία στους υφισταμένους του, ο τρόπος δηλαδή που επιλέγει ή απορρίπτει κείμενα, ανάλογα με τις διαθέσεις των συγγραφέων τους ως προς το Συγκρότημα.

Το συγκρότημα, μ' άλλα λόγια, αναγορεύεται σε μείζον αισθητικό κριτήριο. Συγκροτημένα πράγματα! Soft είναι πάλι οι κατινίστικες διενέξεις των δύο επιφανών γλωσσοφιλόλογων των εποίων πάντως η γλώσσα ουδόλως κρύπτεσθαι φιλεί. Το σχετικό show πιστεύεται ότι πουλάει αλλά είναι τουλάχιστον μειωτικό –για το επίπεδο των αναγνωστών–, όλο αυτό το «πανηγύρι διανοουμένων». Κατά τ' άλλα Mega και Megaron, οι δύο όψεις του ίδιου –και απαραίλαχτου– πολιτικού στόχου. Είπαμε: Η πολιτική είναι πολύ σοβαρή υπόθεση για να την αφήσει κανείς στους πολιτικούς (ιδίως στους εγχώριους). Και για να επιστρέψουμε στον Ελύτη: «Κατά το στρείδι και το μαργαριτάρι του».

Αίφνης μαργαριτέρες –αλλά απ' την ανάποδη– η ερμηνεία του ανθρώπου για όλες τις δουλειές και αστέρος του Μεγάρου κ. Γ. Νταλάρα στα διαχρονικά τραγούδια του Μίκη. Γιατί τέτοιος ευτελισμός;

Άλλος ευφυής πασπαρτουζιάρης και διαπρεπής Μιμίκος είναι ο κ. Βουτσινάς στον οποίο παρεδόθη χάριτι θεία και το εθνικό και ο Μπρεχτ και ο Αρθούρος Ουί και ουί κι αλίμονό μας. Εξάλλου, πάλι η ίδια θεία του παρεχώρησε και το ΚΘΒΕ.

Έτσι είναι αγαπητοί. Η τέχνη είναι ένα σκοτεινό και ακραίο πράγμα και απαιτεί ιερότητα. Η τέχνη, επίσης, αποτελεί τη μόνη ηθική και ως τέτοια απεχθάνεται τους μέτριους, τους ανάπηρους του συναισθήματος ή τους δυσλεκτικούς της έκφρασης. Εκεί που οι άλλοι μπορούν και αντέχουν μόνο συμβιβασμό, εκείνη αντιπροτείνει και επαγγέλλεται ανατροπή. Μακριά από τις εύκολες και τις βολικές συγκινήσεις.

Ας καταφύγουμε πάλι τελειώνοντας στο λόγο του Van Gogh ως παραμυθία για τη νέα χρονιά, αλλά και ως προειδοποίηση: «Ο καλλιτέχνης καταστρέφει την προσωπικότητά του ζωγραφίζοντας έναν πίνακα. Δεν ζωγραφίζει μόνο με χρώματα, αλλά με τη ραγισμένη του καρδιά...». Προς γνώσιν και προς μέτρον (ανα)γνώσεως. Έτη πολλά.

ΥΓ.1: Το Mega αναμετέδωσε τους γάμους και τη γαμήλια δεξίωση του κ. Ανδρέα Μικρούτσικου. Τελικά, το καλό γούστο δεν κρύβεται. Και στο Μέγαρο παιδιά!

ΥΓ.2: Καλή χρονιά και στον κ. Καρκαγιάννη, ο οποίος, προς επέρωσιν του αριστερού του φρονήματος, αρνήθηκε να καταβάλει τα δεδουλευμένα μετά τη διακοπή της συνεργασίας μου με την Καθημερινή. Άφεριμ εφέντη! Αιτία, μάλιστα, της σύγκρουσης υπήρξε κείμενο διαμαρτυρίας μου στο Αντί, το οποίο εθεωρήθη προσβλητικό για την Καθημερινή. Ασκολουσιν!

ΠΟΛΙΣ

Εκδόσεις του Μεσονυκτίου

αστυνομικά – επιστημονική φαντασία

Τζέημς Κράμλεϋ

Το τελευταίο φιλί

ή

ιστορία μ' ένα μπουλντόγκ που έπινε μπίρα

Μετάφραση – επίμετρο: Ανδρέας Αποστολίδης

“Η πλοκή των μυθιστορημάτων του Κράμλεϋ είναι πυκνή, δύσκολη σαν εκείνη του Τσάντλερ· λειτουργεί μόνον σαν πρόσχημα για να αναπτυχθεί μια υπερήφανη και αδιάλλακτη ηθική, μια ηθική αντίστροφη, όπου η τιμή και η αρετή βρίσκεται πάντοτε με τη μεριά εκείνων που ποτέ δεν τις διεκδικούν γιατί είναι πολύ περήφανοι για να σκεφτούν να διεκδικήσουν την αλήθεια”

Patrick Raynal, *le Monde*.

επίσης κυκλοφορούν
από τις εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

Τζαίη Μάκινερνι: Μανχάτταν

Επίμετρο: Σώτη Τριανταφύλλου

Νταϊνβιντ Λότζ: Αλλάζοντας θέσεις

Πρόλογος: Δημήτρης Τζιόβας

Κρίστοφερ Φράνκ: Αμερικάνικη νύχτα

Επίμετρο: Σώτη Τριανταφύλλου – Αντ. Δημητρίου

εκδόσεις ΠΟΛΙΣ • ΟΜΗΡΟΥ 32 • 106 72 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ. 3643382 • FAX 3636501

ΘΕΑΤΡΟ

της ΔΗΩΣ ΚΑΓΓΕΛΑΡΗ

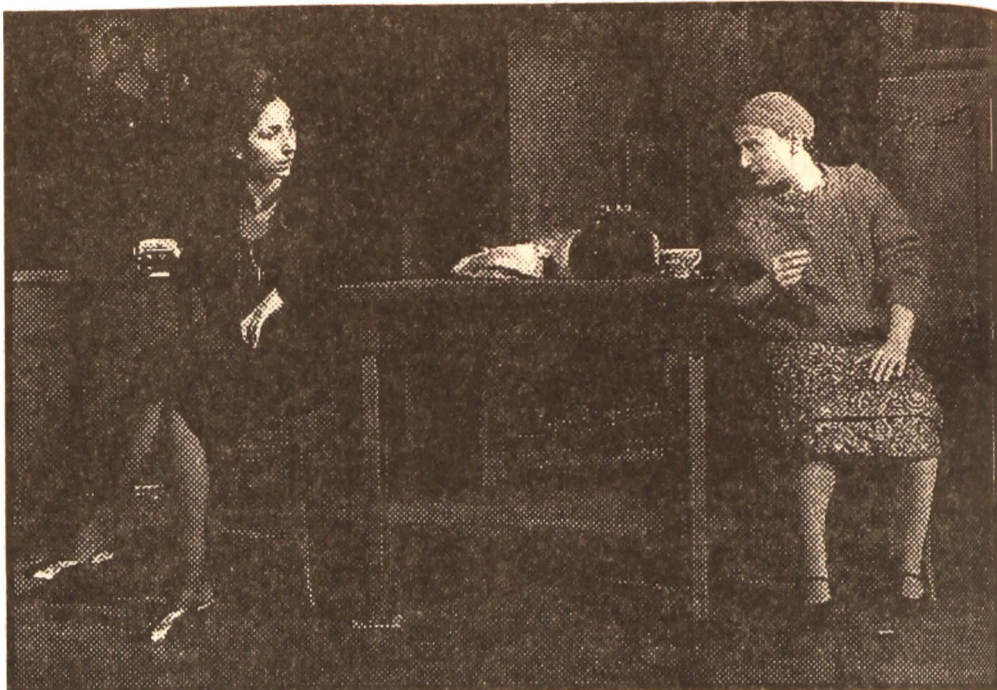
Το Σε φιλώ, Χέρμπερτ του γερμανού συγγραφέα Χέρμπερτ Άχτερνμπους είναι από εκείνες τις «μικρές» παραστάσεις που συμβάλλουν ουσιαστικά στην ποιότητα των θεατρικών μας

Κεντώντας ρόλους...

πραγμάτων. Στη μικρή σκηνή του θεάτρου Εμπρός...

Αναγκάστηκα να έρθω στον κόσμο το 1938, αφού πρώτα διάλεξα ο ίδιος τους γονείς μου. Η μητέρα μου ήταν μία αθλητική καλλονή από την επαρχία και μόνο στην πόλη αισθανόταν καλά...»: Απόσπασμα από το «αυτοβιογραφικό σημείωμα» του γερμανού συγγραφέα **Χέρμπερτ Άχτερνμπους**. Μητέρα και γιος πρωταγωνιστούν στο έργο *Χέρμπερτ μου* (Mein Herbert) - συρραφή από κομμάτια αυτοβιογραφικών κειμένων του. Γραμμένο το 1983, έδωσε στη συνέχεια έναυσμα σε διάφορους σκηνοθέτες για να συνθέσουν το δικό τους κείμενο, προσθέτοντας ή αφαιρώντας πρόσωπα και σκηνές από τις γραπτές προσωπικές αναφορές του συγγραφέα. Εφέτος, υπό τον τίτλο *Σε φιλώ, Χέρμπερτ* παρουσιάζεται σε πανελλήνια πρώτη από τις «Μορφές», στον Επάνω Όροφο του Θεάτρου Εμπρός, σε σκηνοθεσία **Νίκου Μαστοράκη**. Ο **Γιώργος Δεπάστας**

Η Κερασία Σαμαρά-Λουίζε και η Καλλιόπη Ταχτσόγλου-Έλλα σε μια σκηνή του έργου.

και ο σκηνοθέτης υπογράφουν την απόδοση στη γλώσσα μας.

Παράσταση δωματίου που αναδεικνύει την περιρρέουσα ατμόσφαιρα των εσωτερικών τοπίων: Επίσκεψη του γιου στην πεθαμένη μητέρα και αναστημένες μνήμες.

Μαμά όμορφη, κομψή, ερωτεύσιμη. Ανύπαντρη μητέρα και εγκαταλελειμμένη. Με τα δικά της τραυματικά παιδικά χρόνια, με μια αδελφή τρελή, μ' έναν άδοξο μεγάλο έρωτα. Μια νέα γυναίκα, αντιμέτωπη με τη φτώχεια, τον πόλεμο, τα αδιέξοδά

της. Αθλήτρια του τένις, ονειρευόταν να γίνει Ολυμπιονίκης. Θα επενδύσει όλα της τα όνειρα στο γιο της, που μεγαλώνει με τη γιαγιά. Θα διαψευστεί.

Γράμματα του Χέρμπερτ, μονόλογοι της μοναξιάς, διάλογοι με τη διαταραγμένη ψυχικά αδερφή. Ρεαλιστική γραφή-παζλ τεμαχισμένων αναμνήσεων. Ο συγγραφέας δείχνει να κατέχει καλά τις ψυχοκοινωνικές αιτίες που διέπουν τις πράξεις των ηρώων του κι αυτό αποτελεί το βασικό προτέρημα του έργου. Μικρές αλήθειες αναγνωρίσιμες εξίσου από τους βαναρούς και τους αθηναίους θεατές. Υπερβολική κάποτε η συναισθηματική φόρτιση.

Πριν απ' όλα το *Σε φιλώ, Χέρμπερτ* υποσχεται ρόλους-πρόκληση στους ηθοποιούς. Είχαμε πέρσι επισημάνει τη «διδασκαλία-κέντημα των ρόλων» στην πρώτη σκηνοθεσία του (ηθοποιού) Νίκου Μαστοράκη. Το ίδιο ισχύει και τώρα. Ο σκηνοθέτης εκμαιεύει τα μέγιστα από τους ηθοποιούς του, αντλώντας τις «σωστές» δόσεις συναισθήματος και χιούμορ, σαρκασμού και συγκίνησης. Μαθήτρια και ηθοποιός του Λευτέρη Βογιατζή, η **Κερασία Σαμαρά** πετυχαίνει ένα υποκριτικό διαμαντάκι στο ρόλο της Λουίζε: μητέρα και έφηβος, στορ-

γική και ανώριμη, παρούσα και απύσχα, αμαρτωλή και «αναμάρτητη σαν τις μητρές».

Σε αντίστιξη η κωμικοτραγική, αξιολάτρευτη Έλλα της **Καλλιόπης Ταχτσόγλου**. Μια ηρωίδα που είχαμε γνωρίσει στο ομώνυμο έργο του Άχτερνμπους (Το μοναδικό που παίχτηκε στην Ελλάδα πριν από τον Χέρμπερτ), το 1988 από την «Πράξη», στο Θέατρο Οδού Κεφαλληνίας. Με ειλικρίνεια και σοβαρότητα, χωρίς μελοδραματικές παρεκτροπές, παίζει τον Χέρμπερτ ο **Γεράσιμος Σκιαδαρέσης**.

Περισσότερη αφαίρεση στη σκηνογραφία (σκηνικά - κοστούμια **Τίτη Κυριακίδου**) και στις μουσικές παρεμβολές θα ήταν πιστεύω, υπέρ, της παράστασης: ου εν τω πολλώ... Τα κοστούμια τόνισαν εύστοχα την ωραιοπάθεια αλλά και την καθημερινότητα της Λουίζε (το βεστιαρίο της ελληνίδας Λουίζε δεν περιλαμβάνει κοστούμι τένις) και την τρέλα της αδερφής της.

Το *Σε φιλώ, Χέρμπερτ* είναι από εκείνες τις «μικρές» παραστάσεις που συμβάλλουν ουσιαστικά στην ποιότητα των θεατρικών μας πραγμάτων.

Έφυγε μαζί με το 1995 ο Χάινερ Μύλλερ. Ανεξάρτητος διανοούμενος, ανάλωσε τη ζωή του στο θέατρο και έγραψε περισσότερα από 30 θεατρικά έργα. Για τον Χάινερ Μύλλερ και το έργο του θα έχουμε την ευκαιρία να μιλήσουμε διαξοδικότερα στο επόμενο τεύχος του περιοδικού

ΚΟΝΤΑ ΣΤΟΝ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟ, ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΓΙΑΝΝΑΡΗ

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

του ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΡΙΤΟΥ

Μια νέα γυναίκα με -σεναριακά συμβατικό- κίνητρο έναν πολλά υποσχόμενο, πλην όμως βραχύβιο, έρωτα προς έναν αμφιφυλόφιλο 20χρονο ο οποίος τερματίζεται βίαια λόγω επισυμβάντος θανάτου του νεαρού κάτω από ανεξακρίβωτες συνθήκες, μετατρέπεται σε άγγελο εξολοθρευτή των, υποτίθεται, υπευθύνων.

Ενα τρίο ενέχεται στον κύκλο των ύποπτων ενόχων. Ο ένας είναι βουλευτής (και μάλιστα δημοκρατικός) αλλά με κρυφές σεξουαλικές ιδιαιτερότητες, ο άλλος του κόσμου των παράνομων συναλλαγών (το φέρνει λίγο σε στυλ Ντε Νίρο) και η τρίτη, διασημότητα του τηλεοπτικού θεάματος (ένα είδος, ας πούμε, Ρούλας Κορομηλιά). Είναι φανερό ότι από το δείγμα δεν λείπει τίποτα. Το ίδιο, ενδεχομένως, να πρότειναν στην ανάλογη περίπτωση και οι **Χάρτλεϋ, Ταραντίνο, Τζάρμους, Κοέν** (η παράθεση των ονομάτων ασφαλώς δεν είναι τυχαία στην εκδοχή των δημιουργών του mainstream cinema), όμως ο **Γιάνναρης**, πίσω από αυτές τις συμπεριφορές των ηρώων και τις καταστάσεις που τους περιέχουν, μας αποκαλύπτει, επιπλέον, ένας μοντέρνος ευρωπαίος στοχαστής που δείχνει να γνωρίζει τις συντεταγμένες της κοινωνίας που περιγράφει. Το διάσπαρτο στην ταινία μαύρο χιούμορ δεν είναι παρά ένας κινηματογραφικός του τρόπος, τον οποίο θα προσυπέγραφε και ο μακαρίτης **Χίτσκοκ**. Το ηθικό, εντούτοις, «τοπίο» παραμένει πικρό, έρημο και ελεγειακό.

Κάτριν Κάρτλιτς και Τζαίημς Φλητ στην ταινία *Three steps to heaven*.

Κοντά στην απόγνωση

Το σενάριο της ταινίας (που ανήκει στον ίδιο το σκηνοθέτη) θα μπορούσε να είναι ένα αξίωμα από τους **Στοχασμούς** του Πασκάλ· σφιχτό, περικλειστο, επικίνδυνο σε κάθε επιπόλαια προσέγγιση, καθώς αποστασιοποιείται, από κάποιο σημείο και μετά, ακόμα κι από τους ίδιους του τους (κινηματογραφικούς) τρόπους, οι οποίοι από μόνοι τους είναι μια γοητευτική «παγίδα». Αυτό γίνεται αντιληπτό π.χ. με τους διαλόγους της ταινίας μέσα από τους οποίους ο Γιάνναρης περνάει στο θεατή μηνύματα και τροχιοδεικτικές διαπιστώσεις κοινωνικής καταγραφής με συχνά αιφνιδιάζουσα ωριμότητα, λόγο συμπυκνωμένο και εύστοχα ενήμερο.

Θρίλερ αυτοσαρκαζόμενο, δραματικές εντάσεις έντεχνα αδιευκρίνιστες αν ανήκουν σε αληθινά πάθη ή σε εξαντλημένες από την πολυχρησία αξίες. Νεύρωση που περιγράφεται με αβίαστη συνέπεια ρωμαϊκής παρακμής. Τελικά, αυτό που δεν θεραπεύεται είναι η ίδια η απόγνωση. Ακόμα και ο έρωτας είναι το είδωλο της απόγνωσης έτσι όπως εντοπίζεται στην απόλαυση της σάρκας.

Η σημαντική υπεροχή της ταινίας, η

οποία φυσικά αναδεικνύει και τις αρετές του δημιουργού της, βρίσκεται στην κινηματογραφική γραφή. Εντούτοις, μια γραφή άθροισμα πολλών τρόπων έντεχνα συναρθρωμένων που λειτουργούν με τη δύναμη, τον αιφνιδιασμό, την ευρηματικότητα αλλά και την ελλειπτική συχνότητα και ταχύτητα, ως ενιαίο ύφος. Είναι αξιοθαύμαστη η άνεση που διαθέτει ο Γιάνναρης να περνάει από την ορθόδοξη κινηματογραφική γραφή σε σπινθηρίσματα του φακού, περίτεχνες χρήσεις και λήψεις, λεπτομέρειες στις καταδείξεις χώρων και καταστάσεων με προσεγγίσεις (σχεδόν επαφής) ή αποστασιοποιήσεις της μηχανής, χωρίς ούτε στιγμή να μετατρέπεται σε επιδεικτική βιρτουοζιτέ.

Σε ό,τι μας αφορά, εμάς εδώ στην Ελλάδα, σχετικά με τον Κωνσταντίνο Γιάνναρη, πόσο δηλαδή «δικός μας» είναι αυτός ο ολοκληρωμένος ευρωπαίος κινηματογραφιστής -τουρκοκρατικής, προφανώς, προέλευσης απωθημένο-, έχουμε ήδη και το ελληνικό πιστοποιητικό «ιθαγένειας», τη μικρού μήκους ταινία του *Μια θέση στον ήλιο*, πρώτο βραβείο στο φετινό Φεστιβάλ της Δράμας.

Ποίηση· Εξαμηνιαίο
Περιοδικό για την Ποιητική
Τέχνη (εκδ. Νεφέλη). Στο 6ο
 τεύχος που κρατώ στα χέρια
 μου (Φθινόπωρο-Χειμώνας
 1995) βρίσκω
 συγκεντρωμένα τόσα
 ενδιαφέροντα κείμενα και
 ποιήματα που διστάζω,
 κυριολεκτικά, να διαλέξω.
 Μεροληπτική η επιλογή μου
 καταλήγει στην εξαιρετική
 παρουσίαση της ποίησης της
Anne Sexton από την
Κατερίνα Σχινά και στη
 σκληρή κι αγωνιώδη
 αναμέτρηση του **Βαγγέλη**
Μπιτσώρη με το εξίσου
 σκληρό και αγωνιώδες
 (ωσάν σκαντζόχοιρο-
 ποίηση) αντι-κείμενο του
Jacques Derrida «Che cos' é
 la poesia?»: «Είμαι μία
 υπαγόρευση φθέγγεται η
 ποίηση, αποστήθισέ με,
 αντίγραφέ με, γίνου
 γρηγορών και να με
 φρουρείς, κοίτα με,
 υπαγορευμένη, μπροστά στα
 μάτια σου: ήχος ταινίας;
 wake, φωτεινή αύλακα,
 φωτογραφία της γιορτής που
 πενθεί.».

Ραγισμένα Βαλκάνια·
 παρακάμπτοντας τους
 περιττούς θρήνους μπορεί
 κανείς να σκύψει
 προσεκτικά στα ιστορικά
 προηγούμενα της σημερινής
 κρίσης στην περιοχή. Ένα
 χρήσιμο βιβλίο γραμμένο
 λίγο μετά το τέλος του Β'
 παγκόσμιου πολέμου και
 στο ξεκίνημα της
 ψυχροπολεμικής περιόδου
 από τον **René Ristelhueber**
 εξακολουθεί να διατηρεί την
 επικαιρότητά του: *Ιστορία*
των Βαλκανικών Λαών
 (μετάφραση: **Αναστασία**
Μεθενίτη, **Αθαν. Δ.**
Στεφανής, εκδ. Παπαδήμα,
 1995).

Στις σελίδες του βιβλίου της
Μαρίας Σ. Φαφαλιού, *Ιερά*
Οδός 343. Μαρτυρίες από το

ΒΙΒΛΙΟΥ

ΚΡΙΤΙΚΗ

Ερμηνεύοντας τον Εμπειρικό

Σάββας Μιχαήλ,
Πλους και κατάπλους
του «Μεγάλου Ανατολικού».
Εκδ. Άγρα, Αθήνα 1995

Το μυθιστόρημα-ποταμός του
 Ανδρέα Εμπειρικού *Ο Μέγας*
Ανατολικός άρχισε να γράφε-
 ται το 1945 –μετά τη συμφωνία
 της Βάρκιζας– και η πρώτη του
 μορφή ολοκληρώθηκε το 1951,
 ενώ ο δημιουργός του συνέχιζε
 να το δουλεύει και να το τελειο-
 ποιεί, ώστε να πάρει την τελική
 του μορφή, ως το 1970. Ακρι-
 βώς μισός αιώνας πέρασε από
 την «καθέλκυση» του υπερωκε-
 ανίου και πέντε από τότε που η
 Άγρα, με απόφαση της συζύγου
 του ποιητή Βιβίκας και του γιου
 του Λεωνίδα, εξέδωσε τον
 πρώτο τόμο του πρώτου μέρους
 του βιβλίου. Το 1995, με την ευ-
 καιρία των 20 χρόνων από το
 θάνατο του Εμπειρικού (πέθα-
 νε στις 3 Αυγούστου 1975), εί-
 ναι η Άγρα που εκδίδει και πάλι
 ένα βιβλίο για τον *Μεγάλο*
Ανατολικό, ύστερα από το *Για*
τον Μεγάλο Ανατολικό του
 Έκτορα Κακαναβάτου: το
Πλους και κατάπλους του «Με-
γάλου Ανατολικού» του Σάββα
 Μιχαήλ (Σαμπετάι Μπεν. Μά-
 τσας). Πρόκειται για τρία δοκί-
 μια του μαρξιστή συγγραφέα,
 που σπούδασε γιατρός και εί-
 ναι ηγετικό στέλεχος επανα-
 στατικής (τροτσκιστικής) οργά-
 νωσης.

Το πρώτο δοκίμιο τιτλοφορεί-
 ται «Το τραύμα της ιστορίας ή ο
 “Μέγας Ανατολικός” εν πλω»,
 το δεύτερο «Ο κατάπλους του

“Μεγάλου Ανατολικού” ή το
 μέγα έλεος» και το τρίτο «Ο
 Ανδρέας Εμπειρικός και οι θυ-
 γατέρες του Λωτ». Ύστερα
 από μια παρατεταμένη σιωπή
 της κριτικής απέναντι στον *Με-*
γάλο Ανατολικό, που σημαίνει
 πιθανώς τη μη αποδοχή του,
 και με εξαιρέσεις τα κείμενα
 των Οδυσσέα Ελύτη, Έκτορα
 Κακαναβάτου, Γιώργη Γιατρο-
 μανωλάκη, Διονύση Καψάλη,
 το βιβλίο του Σ. Μιχαήλ τοπο-
 θετεί την αναλοκλήρωτη συζή-
 τηση για το πολύτιμο ερωτο-
 γράφημα σε νέες βάσεις. Χρη-
 σιμοποιώντας κείμενα πλήθους
 συγγραφέων, ποιητών, φιλοσό-
 φων (Ομήρου, Βιργίλιου, Ηρά-
 κλειτου, Σοφοκλή, Πινδάρου,
 Σπινόζα, Έγκελου, Καντ, Ντερι-
 ντά, Λακάν, Φουκώ, Φρόυντ,
 Ντελέζ) και κυρίως των Μαρξ-
 Ένγκελς, με αναφορές στην
 Παλαιά Διαθήκη και στους
 Προφήτες, στον Απόστολο
 Παύλο και την εβραϊκή ταλμου-
 δική παράδοση, ανιχνεύει στο
 μυθιστόρημα του Εμπειρικού,
 μέσα από τη διαλεκτική της
 Ηδονής και του Πόθου, το κοι-
 νωνικό όραμα και τον μεσσια-
 νισμό του ποιητή.

Στο τρίτο δοκίμιο ο Σ. Μι-
 χαήλ, που θεωρεί ότι ο *Μέγας*
Ανατολικός αποτελεί «προει-
 κόνισμα των Νέων Σοδόμων
 του μέλλοντός μας» και είναι ο
 αντίποδας των αρχαίων Σοδό-
 μων της καταστροφής και των
 μοντέρνων Σοδόμων των 120
 ημερών φρίκης του μαρκησίου
 ντε Σαντ και του Παζολίνι –ο
 πρώτος που επεσήμανε τη σχέ-

ση Σαντ-Εμπειρικού είναι ο
 Ελύτης– πραγματεύεται το θέ-
 μα της αιμομιξίας στο ερωτο-
 γράφημα, υποστηρίζοντας ότι
 στο τέλος της Ιστορίας των τα-
 ξικών κοινωνιών, η άρση της
 εργασίας θα άρει το ταμπού
 αφού ήδη θα έχει επιτευχθεί η
 απελευθέρωση από κάθε μορ-
 φής εκμετάλλευση, καταπίεση
 και ταπείνωση, μαζί κι από κά-
 θε μορφή σεξουαλικής αθλιότη-
 τας και δυστυχίας».

Στα δύο πρώτα δοκίμια, ο Σ.
 Μιχαήλ αναλύει το πολιτικό
 παρελθόν του Εμπειρικού, τις
 πολιτικές του θέσεις και τα πο-
 λιτικά του οράματα, θυμίζο-
 ντας ότι είχε προσχωρήσει στον
 κομμουνισμό μέσω του υπερρε-
 αλισμού, του Αντρέ Μπρετόν
 και των ιδεών του Λέοντα Τρό-
 τσκι. Δίνοντας ιδιαίτερη έμφα-
 ση στη σχέση Σαντ-Εμπειρί-
 κου, ο συγγραφέας τονίζει:
 «Στο κέντρο της ψυχής του
 Εμπειρικού και του Σαντ βρι-
 σκεται μια Μαύρη Τρύπα, μια
 πελώρια, χαίνουσα, αιμάσσου-
 σα πληγή [...] που μόνο η Ιστο-
 ρία των ανθρώπων μπορεί να
 προκαλέσει, στις τρομερές της
 στιγμές, στις μεγάλες της κα-
 μπές, στις μεταβατικές της επο-
 χές». Ο Σαντ έγραψε το 120 μέ-
 ρες των Σοδόμων στις φυλακές
 της Βασίλης, το μνημείο φρί-
 κης που έγινε χώρος του μαρτυ-
 ρίου του. Ο Εμπειρικός έγραψε
 τον *Μεγάλο Ανατολικό* μετά τη
 σύλληψή του απ' την Εθνική
 Πολιτοφυλακή (πρώην ΟΠΛΑ)
 του ΕΛΑΣ, την ομηρία του, την
 πορεία προς τα Κρώρα και την

πιστροφή του στην Αθήνα σε
ιακή κατάσταση. Και οι δύο
ους, γόνιοι της παρηκμασμένης
ίρχουσας τάξης και ταυτόχρο-
ια προδότες αυτής της τάξης,
πύμαχοι και απόβλητοι του
παναστατικού στρατοπέδου,
λαχταρούν να πατήσουν στο
δαφος ενός νέου κόσμου».

Η τρομαχτική εμπειρία του
Εμπειρικού στα Κρώρα τον
πέκοψε μεν από τον μαρξισμό
λλά τον οδήγησε στο ποιητικό
ου όραμα: την *Οκτάνα*, έναν
σαεί παράδεισο επί της Γης.
Λεν έγινε ποτέ αποστάτης της
δεολογίας του, αντιθέτως ονει-
ρεύτηκε τη μελλοντική αταξική
Ταγκόσκια Συμπολιτεία, όπου
θα καταργηθεί «η εκμετάλλευ-
σις του ανθρώπου από τον άν-

θρωπο». Εδώ ας μου επιτρέψει
ια ένσταση: ο Σ. Μιχαήλ, βασι-
ζόμενος στα γραπτά του Ελύτη,
ο οποίος υπογραμμίζει ότι η
σύλληψη και η ομηρία του
Εμπειρικού οφείλεται στο οικο-
γενειακό του επώνυμο, γράφει
ότι ήταν τυχερός που η σταλινι-
κή Πολιτοφυλακή δεν εγνώριζε
τις τροτσικιστικές του ιδέες, κι
έτσι δεν κατέληξε «σ' ένα χα-
ντάκι με μια σφαίρα στο σβέρ-
κο», όπως τόσοι άλλοι τροτσικι-
στές. Χωρίς να θέλω να υπο-
βαθμίσω τη γνώμη του νομπελί-
στα ποιητή, οφείλω να πω ότι η
περιπέτεια του Εμπειρικού
σχετίζεται μ' εκείνες τις ιδέες.
Μας το αποκαλύπτει ο Γιώργος
Θεοτοκάς στα *Τετράδια Ημε-
ρολογίου* (Εστία, 1987, σ. 551)

όπου σημειώνει: «τους τελευταί-
ους μήνες ο Εμπειρικός μιλούσε
συνεχώς εναντίον του ΕΑΜ και
του ΚΚΕ, κι η στάση του αυτή
ήταν γνωστή στους λογοτεχνι-
κούς κύκλους».

Τα τρία δοκίμια του Σ. Μιχαήλ
μας βοηθούν να κατανοήσουμε
το συνολικό έργο του Εμπειρί-
κου και, ταυτόχρονα, μας
ωθούν να διαβάσουμε ξανά και
ξανά τον *Μεγάλο Ανατολικό*
–το «υπερωκεάνιο που ναυπη-
γήθηκε με τα υλικά του ψυχανα-
λυτή στις δεξαμενές ενός ορα-
ματιστή και προφήτη» κατά τον
Ελύτη– ώστε να βρούμε εκεί τα
κλειδιά που θα μας επιτρέψουν
να δούμε τον ποιητή ως κοινω-
νικό και πολιτικό ον.

Φίλιππος Φιλίππου

Δρομοκαΐτειο (εκδ. Κέδρος,
1995) είναι εγκατεστημένη η
οδυνηρή εμπειρία της
ψυχικής ασθένειας, έτσι
όπως αναδεικνύεται από
μαρτυρίες ασθενών,
ψυχιάτρων και νοσηλευτών.
Αλλά και μέσα από τις ίδιες
σελίδες φανερώνεται η
ενότητα του κόσμου των
«μέσα» με τους «έξω» και
διαμορφώνεται ένα αίσθημα
αληθινής αλληλεγγύης.
Μέσα από την ιστορική
αναδρομή συναντήσαμε τον
Γεώργιο Βιζυηνό, τον
Μιχαήλ Μητσάκη, τον
Γεράσιμο Βώκο, τον **Ρώμο**
Φιλύρα... Πόσο, αλήθεια,
τρελός ήταν ο Μητσάκης
όταν αναρωπιόταν «γιατί ο
Γκούτεμπεργκ δεν
εφεύρισκε καλλίτερα την
ουσιογραφία»;».

«Τι με ταράζει στις
απεικονίσεις της ερήμου; /
Το φως λέω, έτσι όπως
πέφτει εκεί / ελεύθερη
ουσία, χωρίς να το
σταματάει / καμιά ιδέα. / Τα
ζώα της στερεή γνώση της
επιβίωσης / και τ' άστρα σε
μιαν άλλη διάταξη / ασκοί
σιωπής που πέφτοντας /
μεταμορφώνουν την άμμο /
σε ανεξίτηλη μοίρα. / Οι
αρσενικοί της είναι άνθη
σκουροπέταλα / τυλιγμένα
στ' άσπρα κι ακούν σε πνιχτά
ονόματα / θηλυκά όντα δεν
έγιναν ποτέ / μονάχα η
ανεμοθύελλα. / Τα μάτια
μπαινουν στο κουκούλι της
ζέστης / και στο εσωτερικό
της σκέψης / λάμπει το
τελευταίο νερό. / Εισχωρώ
εκεί που γεννιέται η σκιά
μου / κάποιος στέκεται
δροσερός. / Με αγγίζει
αυτός ο απών / δάκρυα
τρέχουν / η πηγή τους στο
κέντρο μου ποτέ δεν θά
'ναι.»: **Κατερίνα Αγγελάκη-
Ρουκ**, *Ωραία έρημος η αάρκα*
(εκδ. Καστανιώτη, 1995).

ο χαρτοκόπτης

Έλληνες στη Γερμανία

Γιώργος Μαντζουράνης

ανθολόγηση - έρευνα),

ανάμεσα σε δύο κόσμους.

Συγγραφείς στη Γερμανία με

ελληνικό διαβατήριο.

Εκδ. Καστανιώτη,

Αθήνα 1995.

Ο Γ. Μαντζουράνης –συγγρα-
φέας και δημοσιογράφος– είναι
έναν από τους πλέον υπεύθυ-
λους γνώστες των θεμάτων που
αφορούν τους Έλληνες μετανά-
στες στη Γερμανία. Μεταπτυ-
σιακές σπουδές, δημοσιογραφι-
κή εργασία και τέσσερα βιβλία
γύρω από τη ζωή και τα προβλή-
ματα των ελλήνων μεταναστών,
αποτέλεσαν τις προϋποθέσεις
για και τα εχέγγυα για να παρα-
χθεί αυτή η ανθολογία-μελέτη
του λογοτεχνικού έργου ελλή-
νων μεταναστών πρώτης και
δεύτερης γενιάς, γραμμένο από
άλλους στα ελληνικά και από
άλλους στα γερμανικά.

Ο Γ. Μ. στο κείμενο της έρευ-
νάς του, αφού πρώτα υπενθυμί-
σει όλη την πορεία του μετανα-
στευτικού ρεύματος από το 1960
έως σήμερα, στη συνέχεια
εστιάζει το ενδιαφέρον του σε
όσους από τους Έλληνες της

Γερμανίας έχουν παρουσιάσει
κάτι ενδιαφέρον στην πεζογρα-
φία και την ποίηση. Πότε και
κάτω από ποιες συνθήκες πα-
ρουσιάστηκαν τα πρώτα κείμε-
να, ποιες ήταν οι αντιδράσεις
της γερμανικής κριτικής, με ποι-
ον τρόπο τα εδώ, στη μητρόπο-
λη, τεκταινόμενα επηρέαζαν
όσα γράφονταν στη Γερμανία,
ποιοι εκδοτικοί οίκοι τόλμησαν
να φέρουν εγγύτερα στο γερμα-
νικό κοινό τόσο την ελληνική
λογοτεχνία όσο και την ειδική
περίπτωση της λογοτεχνίας των
μεταναστών μας...

Παράλληλα, θέτει και κάποι-
ους άλλους προβληματισμούς:
Η ιδέα της Ενωμένης Ευρώπης
θα φέρει, άραγε, μια νέα κατά-
σταση στον τομέα της συγγρα-
φής λογοτεχνικών έργων; Οι
εθνικές λογοτεχνίες ως πότε θα
συνεχίσουν να υπάρχουν και με
ποιες προϋποθέσεις; Μήπως
ήδη αυτές οι περιπτώσεις των
μεταναστών-λογοτεχνών (που
ασφαλώς δεν είναι μόνο Έλλη-
νες) σηματοδοτούν τα πρώτα
δείγματα μιας πανευρωπαϊκής
λογοτεχνίας; Αλλά και γιατί
άραγε ενώ μπόρεσαν να βρουν
μια δική τους συγγραφική έκ-
φραση που ακουμπά και στη μη-
τέρα πατρίδα και στον τόπο ερ-

γασίας τους, δεν συνέβη το ίδιο
στην Αμερική ή την Αυστραλία
– ή συνέβη σε μικρότερο βαθμό;

Δίπλα σε όλους αυτούς τους
προβληματισμούς και στις όποι-
ες τυχόν απαντήσεις δίνονται,
υπάρχουν και τα ίδια τα κείμενα
– πεζά και ποιήματα. Γραμμένα
είτε κατευθείαν στα ελληνικά
είτε μεταφρασμένα. Μέσα από
αυτά τα κείμενα «ακούγονται»
τα προβλήματα των μετανα-
στών, ο τρόπος, κυρίως, που τα
βιώνουν. Γίνεται επίσης αντιλη-
πτή η σημασία που προσλαμβάνει
το ελληνικό τους παρελθόν
αλλά και το γερμανικό παρόν...

Δεν μπορώ να γνωρίζω όλους
τους συγγραφείς και όλα τα κεί-
μενα από τα οποία ο Γ. Μ. έκανε
τις επιλογές του. Έτσι δεν τολ-
μώ να εκφράσω το πόσο αντι-
προσωπευτική είναι η επιλογή
του. Αλλά τα κείμενα που περι-
λαμβάνονται στην ανθολογία,
με την ποικιλία τους ως προς τη
γραφή τους, τη θεματολογία
τους και τη γενικότερη προσω-
πικότητα/κοινωνική παρουσία
των συγγραφέων τους, με πεί-
θουν πως το συγκεκριμένο έργο
του Γ. Μ. διαθέτει τη δυνατότη-
τα να μεταβιβάσει στον αναγνώ-
στη μια σημαντική γνώση.

Μάνος Κοντολέων

Πρώτη είδηση 1996

ΤΟ ΣΠΙΤΙ το έχει πια τακτοποιήσει. Το κυρίως δωμάτιο, γραφείο και καθιστικό μαζί, είναι λειτουργικό. Η μουσική σε περίοπτη θέση τυλίγει τις στιγμές, τους τοίχους με την ποιότητα της υψηλής πιστότητας. Η αναπαυτική πολυθρόνα απορροφά την ένταση της καθημερινότητας. Τα βιβλία που είναι για διάβασμα τα έχει σωριασμένα στο διπλανό ράφι για να μην ξεχαστούν στην βιβλιοθήκη.

Το τραπεζομάντηλο ταιριάζει με τα χρώματα του χαλιού. Εντυπωσίασε όσους είχε δεχτεί. Ο τελευταίος φεύγει κάπως αργά ψελλίζοντας πως όλα όσα πρεσβεύει ο οικοδεσπότης «είναι θεωρητικολογίες. Η πραγματικότητα διαφέρει πολύ από τις καθέδρας αναλύσεις». Η ταινία του Λίντσαϊη Άντερσον αρχίζει σε δεκαπέντε λεπτά. Έχει λίγο χρόνο ακόμα.

ΕΞΩ ΑΚΟΥΓΟΝΤΑΙ οι ρόδες των αυτοκινήτων να γλιστρούν στο ψιλόβροχο που ρίχνει από το πρωί. Στο μπαλκόνι, τα φώτα της πόλης αντιφέγγουν στο οδόστρωμα. Στο διπλανό τετράγωνο, η συνηθισμένη φασαρία από τα γραφεία του κόμματος. Κάθε βράδυ φορητάκια σκαρφαλωμένα στα πεζοδρόμια, καμιά δεκαριά κάμερες, προβολείς, μικρόφωνα, καλώδια, ρεπόρτερ με σακκάκι, γραβάτα και φθηνά παντελόνια, απαθανατίζουν δηλώσεις υποψηφίων στην κούρσα της διαδοχής. Πολύχρωμες συνεντεύξεις τους σε new style περιοδικό, ανάμεσα στα Ζιβανσύ, στα Καπρίς, στα σαπούνια ξυρίσματος, στις πίτσες χατ, στα μπλουζάκια ντήζελ, σκιαγραφούν τον «ρεαλισμό» αλλά και την «προοδευτικότητά» τους.

Νίτρο: «Ποτέ στον ίσιο δρόμο». Στο ίδιο τεύχος, αποκαλυπτικό ρεπορτάζ αναφέρει ότι ο πρωθυπουργός έπασχε από χρόνια «μανιοκαταθλιπτική συνδρομή». Η κατά 35 χρόνια νεότερη γυναίκα του είναι η υπ' αριθμόν πρώτη υπεύθυνη για το άσχημο τέλος ενός τόσο «ικανού και ευφυούς» ανθρώπου. Στις πρώτες σελίδες του περιοδικού, που εξαντλείται τη δεύτερη μέρα κυκλοφορίας του, ιλουστρασιόν αυτοκριτική για τη θυσία μας στο βωμό της αγοράς: «Πολλά λεφτά για να αγοράζεις τον ελεύθερο χρόνο, να αγοράζεις διασκέδαση, να αγοράζεις καλύτερη καθημερινή ζωή, καλύτερο μέσο μετακίνησης, να στρώνεις την κουλτούρα σου και άντε να ντύνεσαι και να τρως όμορφα»...

ΚΛΕΙΝΕΙ ΤΟ ΠΑΡΑΘΥΡΟ. Πρώτη είδηση της χρονιάς στο δορυφόρο, το παπικό μήνυμα από την πλατεία του Αγίου Πέτρου. Οι ανασκοπήσεις, οι απολογισμοί συνοψίζονται σε μετρημένες εικόνες, ήχους και λέξεις: Τα θύματα των πολέμων στα Βαλκάνια, στην Αφρική, στην Ασία. Τα θύματα των σεισμών στο Κόμπτε, των πλημμυρών στο Ρήνο. Η ειρήνη φέρνει την πολυεθνική δύναμη σε αντικατάσταση της Δύναμης Ταχείας Επεμβάσεως. Τα караβάνια των προσφύγων της πρώην Γιουγκοσλαβίας, της Ρουάντα, οι πυρηνικές δοκιμές της Γαλλίας στον Ειρηνικό, η τρομοκρατία ισλαμιστών, Κούρδων ή όποια βολεύει, οι 56 θανατικές ποινές σε 24 πολιτείες της Αμερικής, η άνοδος των φασιστών, μικροεξεγέρσεις πανκ, μαύρων, φοιτητών, μειονοτικών ομάδων, τα Γουίντσοους '95, οι μεταλλαγμένοι κομμουνιστές σε Πολωνία, Ουγγαρία, Ρωσία, Σλοβακία, Λιθουανία. Η χρεωκοπία της αρχαιότερης βρετανικής τράπεζας Μπάρινγκς έρχεται μέσω Σιγκαπούρης. Ψηφιακοί Μπητλς. Επετειακά βεγγαλικά για τα πενήντα χρόνια από το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου.

ΑΡΓΗΣΕ. Μετανιώνει που δεν πήγε, όπως για καθετί που δεν έχει τολμήσει. Τι μένει άλλωστε από όσα κάνει, βλέπει, ακούει, γράφει, ζωγραφίζει ή σκέπτεται; Κάτι ελάχιστο αλλά απόλυτα αναγκαίο, απαντά. Το αφιέρωμα για τα πρώτα εκατό χρόνια του κινηματογράφου τελειώνει σε έξι μέρες. Προλαβαίνει.

ΑΠΟ ΤΗΝ
ΕΛΕΝΗ
ΚΟΛΜΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΥ

Αυτοβιογραφία

Ο πέμπτος τόμος της αυτοβιογραφίας ενός μεγάλου Έλληνα που έζησε τις περιπέτειες της μεταπολεμικής Ελλάδας, ενταγμένος στη μουσική και στην Αριστερά. Με ποιητικό τρόπο περνάνε πρόσωπα, γεγονότα και η μεγάλη νύχτα του Εμφυλίου με τα φωτεινά της διαλείμματα.

Οι δρόμοι του Αρχαγγέλου

ΚΕΔΡΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ

Σῶμα, θυμήσου ὄχι μόνο τό πόσο ἀγαπήθηκες

ΒΡΑΒΕΙΟ
ΔΚ ΛΛΗΜΙΑΣ ΛΘΙΝΩΝ

ΜΑΡΙΑ ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΔΟΥ-ΠΟΘΟΥ

Σῶμα, θυμήσου
ὄχι μόνο τό πόσο
ἀγαπήθηκες

ΚΑΛΕΝΤΗΣ

Ὁ ὄρκος τῆς μνήμης καί ἡ ἀναζήτηση τοῦ χαμένου παραδείσου τῆς εὐτυχίας ὀδηγοῦν τοὺς δύο παλιούς ἐραστές στὸν τόπο τοῦ φεγγαριοῦ καί τῆς πρώτης μαγείας.

Ὁρμητοὶ καί κουρασμένοι, θά ζήσουν ἐκεῖ ἓνα ἄλλο πάθος μέσα ἀπὸ τίς μνήμες καί τὴν ἀγρυπνία τοῦ σώματος. Γιατί τό σῶμα θυμᾶται ὄχι μόνο τὴν ἀγάπη. Θυμᾶται τὸν πόνο καί τὴν ἐρημία. Τὴν ἄδυσο πού κουβάλησε ἀπὸ τίς περιπλανήσεις του. Καί προφητεύει.

Ἔτσι, ὁ παρόντας χρόνος διώνεται σάν ἀντήρηση τοῦ παραδείσου πού χάθηκε. Μὲ ὅλη τὴ φόρτιση πού δημιουργεῖ ἡ νοσταλγία τοῦ χαμένου.

Ἐκείνη: Ἐνας ἄνθρωπος πού ἀγωνίστηκε, πού φώναξε τίς ιδέες της, πού ἔζησε τὴ θυσία.

Ἐκεῖνος: Ὁ γιὸς τοῦ παλιοῦ μύθου.

Κουβαλοῦν καί οἱ δύο ἓνα ἀντίστοιχο τραῦμα, ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία, καί εἶναι αὐτό πού θά τοὺς φέρει ξανά στὴν ἴδια παράλληλο, νικημένους καὶ ὠραίους – μ' αὐτὴ τὴν ὁμορφιά πού δίνει στὰ πρόσωπα ἢ συμπόνια.

Τό μυθιστόρημα ἔχει τὴ μαγεία τῆς ποιητικῆς γραφῆς, πού ἐδῶ γίνεται μαγεία τῆς μνήμης καί μαγεία τοῦ χαμένου χρόνου.

ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ:

- Μὲ τὴ λάμπα θυέλλης
- Λυκόφως τῆς μοναξιᾶς
- Ναταλία καί Χριστίνα
- Ἐπὶ πτερυγῶν ἀνέμων (ποιήματα)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΛΕΝΤΗΣ

ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 5 • 106 79 ΑΘΗΝΑ

ΤΗΛ.: 36 01 551 • FAX: 36 01 551